James HENEAGE

Çeviren: Mukadder Şahin

KISA YUNANİSTAN TARİHİ

KISA YUNANİSTAN TARİHİ

James Heneage

1957 doğumlu Britanyalı tarihçi ve yazar. Daha önceden *Bizans Surları* isimli kitabı Türkçeye çevrilmiş olan yazarın diğer eserleri arasında *The Towers of Samarkand, The Lion of Mistra, By Blood Divided* ve *A World on Fire* yer almaktadır.

Mukadder Şahin

1969 İstanbul doğumlu. Evli ve iki çocuk annesi. Beyoğlu Ticaret Lisesi ve Aydın Üniversitesi Çevirmenlik Bölümü'nü tamamladı. Halen serbest olarak yazılı çevirmenlik yapıyor, zeytin yetiştiriciliği ile uğraşıyor.

James Heneage

KISA YUNANİSTAN TARİHİ

İngilizceden çeviren:
Mukadder Şahin

say

Say Yayınları
Tarih

Kısa Yunanistan Tarihi / James Heneage
Özgün adı: *The Shortest History of Greece*

© James Heneage, 2021

Görseller ve haritalar © James Nunn, 2021
Türkçe yayın hakları Intercontinental Literary Agency aracılığıyla © Say Yayınları

ISBN 978-605-02-0951-8
Sertifika no: 10962

İngilizceden çeviren: Mukadder Şahin
Yayın koordinatörü: Sinan Köseoğlu
Editör: Furkan Akderin

Baskı: Dörtel Matbaacılık
Zafer mah. 147. Sk. 9-13A
Esenyurt/İstanbul
Tel.: (0212) 565 11 66
Matbaa sertifika no: 40970

1. baskı: Say Yayınları, 2023

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari
www.instagram.com/sayyayinlari

Genel dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

1. Bölüm: Dünyanın Yarısına Hükmetmek (Başlangıç-1453) 9
2. Bölüm: Uzun Uyku (1453-1830) 107
3. Bölüm: Büyük Fikir'in Doğuşu ve Batışı (1830-1949) ... 145
4. Bölüm: Ayaklar Altındaki Demokrasi (1949'dan Günümüze) 207

Sonsöz 241
Görsellerin Telif Hakları 245
Teşekkür 250
Ek Okumalar İçin Öneriler 251

ÖNSÖZ

Kral Oidipus, Thebai'ye giderken efsanevi yaratık Sfenks ile karşılaştığında sorduğu bilmecenin cevabı şuydu: İnsan. Bu basit kelime canavarı yok etti. Yok edilecek daha çok canavar var. Oidipus'un cevabı üzerinde düşünmemiz gerek.

George Seferis, Nobel Ödülü kabul konuşması, 1963.

Bir zamanlar Zeus, dünyayı dolaşmaları için göğe bir çift kartal uçurdu. Buluştukları yer merkez nokta olacak ve insanların sorunlarını çözmek için orada bir kâhin bulunacaktı. İşte o yer, Atina'nın biraz batısında bulunan Delphoi'ydu ve bin yıl boyunca kehanet merkezi oldu.

Kâhin'in verdiği ana mesaj "Kendini bil!" idi. Aristoteles için bu, toplumdan uzak kaldığında "canavar ya da tanrı" haline gelecek olan insanın "toplumsal bir hayvan" olduğunu bilmek demekti. Bu içgörü, insanların kendilerini nasıl yönetmeleri gerektiğine dair yeni bir fikrin temelini oluşturdu: *demokratia*[1]. Çok iyi bir fikirdi. O kadar iyiydi ki, yıkıcı bir iç savaş tiranlığın geri gelmesine yol açtıktan sonra bile önemli bir parçası ayakta kalmıştı. *Demokratia*, görünüşe göre hayata sadece bir amaç değil aynı zamanda güzellik ve anlam da katıyordu. İnsanlara (o dönemde sadece erkeklere), hem ken-

1 Demokratia: Eski Yunanistan'da, halk egemenliği. Doğrudan demokrasi. (ç.n.)

dilerini yönetmeleri için hem de sanatta ve bilimde yaratıcı olmaları için gerekli gücü veriyordu.

Yunanlar, dünyanın dört bir yanına ulaştılar ve nereye giderlerse gitsinler insanı güçlendirme fikri de onlarla birlikteydi.

Böylece Büyük İskender'in imparatorluğu da, Avrupa'yı fethedilmekten kurtaran Roma İmparatorluğu da Yunan kültürünü benimsedi. Kuzey İtalya'da Rönesans sarayları ve Avrupa Aydınlanma çağı *filozofları* Yunanlardan ilham aldı.

Batı, uygarlığını Yunanlara borçludur. Gerek Yunanistan'ın bağımsızlık mücadelesine ve Yunan ulusunun on dokuzuncu yüzyıldaki büyümesine katkı sağlayarak; gerek Nazi zulmüyle ve savaş sonrası ekonomik krizle mücadelesinde yardım ederek; gerekse yirminci yüzyılda Avrupa Birliği'ne katılım sürecindeki duruşuna destek vererek sıklıkla geri ödediğimizi düşündüğümüz bir borç. Ancak bu desteğin çıkar gözetmediği nadirdi ve Yunan halkı ağır bedeller ödedi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere ve Amerika, bir iç savaşın çıkmasını kolaylaştırdı. Bu, yarım yüzyıl süren bir siyasi kargaşaya ve gelişmiş bir ekonominin şimdiye kadar yaşadığı en kötü mali krize yol açtı. Yunanistan'ın krizden "kurtulması" için konulan ağır şartlar Avrupa'nın artık borcunu tamamen ödediğini düşündüğünü gösteriyordu.

Durum hiç de öyle değil. Demokrasi anlayışımız, önümüzdeki onyıllar boyunca daha önce hiç olmadığı kadar sorgulanabilir. Mevcut haliyle varlığını sürdürmesi pek mümkün görünmüyor. Yunanların antik, modern ve çağdaş hikâyesinin demokrasiyi yeniden keşfetmemize yardımcı olabileceğine inandığım için bu kitabı yazdım.

1. BÖLÜM

DÜNYANIN YARISINA HÜKMETMEK

(Başlangıç-1453)

HOMERİK ÇAĞ

"Mitler asla gerçekleşmemiş, fakat hep var olan şeylerdir."
Salutius, Romalı filozof, MS 4. Yüzyıl

Yıl MÖ 1000 ve siz, sadece devlerin yerinden oynatabileceği taşlardan yapılmış bir duvarın altında oturuyorsunuz. Gök gürültüsü ve şimşek geceyi yırtıyor ve acı bir rüzgâr sizi ısıtan ateşten kıvılcımlar saçıyor. Titriyor ve merak ediyorsunuz. Altında oturduğum bu duvarı kim inşa etti? Gök gürültüsü nasıl oluyor? Bu ateşi yakmayı nasıl keşfettim? Varoluşumun güzelliğini ve acılarını kime veya neye borçluyum? Yanınıza biri oturuyor. O, gezgin bir ozan ve cevaplar onda. Merak ettiklerinizi, gece boyunca neredeyse ezbere bildiğiniz şiirlerden size okuyacak.

Evrenin oluşumundan önce gelen *Kaos'tan*[2] daha sonra da dünyayı ortaya çıkaran ilk ensest ilişkiden bahsederek anlat-

2 Evrenden önce var olduğuna inanılan, başlangıcın kaynağı, boş uzam. (ç.n.)

Devlerin İşi. Myken'deki Kiklop taşlar.

maya başlayacak. Gaia (Yeryüzü) ve oğlu Uranüs (Gökyüzü), Titanlar denen altısı erkek, altısı kadın on iki çocuğun yanı sıra tepegöz Kiklopları[3] ve her biri yüz ele sahip olan devlerden oluşan bir ırkı nasıl meydana getirdi? Devasa taş duvarları inşa eden onlardı.

Titanlardan biri olan Kronos babasına baş kaldırır ve onu hadım eder. Sonra ilk nesil Yunan tanrılarını doğuracak olan kız kardeşi Rhea ile evlenir. Fakat Kronos, babasına yaptıklarının kendi başına geleceğinden korkarak yavrularını yutmaya başlar. Bu yüzden Rhea, yeni doğurduğu Zeus'u gizlice başka bir yere götürüp kocasına yutması için sarılmış bir taş verir. Zeus geri döndüğünde babasına bir iksir içirir ve yuttuğu taşla birlikte tüm kardeşlerini çıkarmasını sağlar. Babasını sürgüne yollar ve geleneğe sadık kalarak kız kardeşi Hera'yla evlenir.

Zeus ve Hera, Titanlarla savaştıktan sonra Olympos Dağı'ndaki on büyük tanrının başına geçer. Orada ambrosia[4]

3 Yunan mitolojisinde alınlarının ortasında tek gözü olan devler. (ç.n.)

4 Yunan mitolojisine göre Tanrıların yiyecek ve içeceği. "Sonsuz hayat" veren tatlı bir besin olarak tasvir edilir. (ç.n.)

Gorgon'un başı. Thassos'tan mimari bir süsleme.
Yaklaşık olarak MÖ dördüncü yüzyıl.

ve nektarla beslenip saltanat sürerken insanlığın gidişatına bazen pek de hayırlı olmayacak şekilde müdahalelerde bulunurlar. İnsanoğluna ateşi armağan eden, bir tanrı değil, Titan soyundan gelen Prometheus olur. Zeus bu duruma o kadar öfkelenir ki, Prometheus'u karaciğeri her gün bir kartal tarafından parçalansın diye bir kayaya zincirler.

Bundan sonrası ölümlü kahramanların zamanıdır. Çoğu erkektir ve çoğunun ebeveyninden biri bir tanrıdır. Perseus, Oedipus, Iason ve Theseus dünyayı insanlar için güvenli hâle getirmek amacıyla devlerle, sfenkslerle, gorgonlarla ve ejderhalarla savaşır. Sonunda Prometheus, en büyük kahraman olan Herakles tarafından zincirlerinden kurtarılır.

Yunanlar, dünyalarını izah etmek, gök gürültüsü, şimşek, deprem ve kuraklıkla ilgili sorulara cevap bulmak için yüzlerini tanrılarına çevirdiler. Mevsim değişiklikleri ve geceleri gökyüzünün görkemi için onlara şükrettiler. Örneğin Hera'nın sütü, iri bir bebek olan Herakles'i memesinden çektiğinde gece gökyüzüne Samanyolu [Milky Way / *Galaxias*] olarak saçıldı. Ölümlü olmanın getirdiği bizi biz yapan

duygular, saikler ve çelişkilerle ilgili soruların cevaplarını da tanrılarda aradılar. Bu durum, tanrıların hükmettikleri insanlar kadar kusurlu olmalarına yol açtı. Onlar da sevdiler, planlar yaptılar, şehvet duydular, kıskandılar ve intikam aldılar. Ahlâki buyrukları sınırlıydı ve doğrudan hayata tatbik edilebilecek nitelikteydi. Tanrılar, "kapınızı çalan yabancıya konukseverlikte *(xenia)* bulunun" diyorlardı, "çünkü o kılık değiştirmiş Zeus olabilir".

Yunan mitolojisi üzerine çalışmalar yapan ünlü Alman bilgini Walter Burkert, miti *"kolektif öneme sahip bir şeye, ikincil ve kısmi gönderme yapan geleneksel bir masal"* diye tanımlamıştır. Tanrılar, Yunanların sadece yaşadıkları dünyayı değil, kendilerini de tanımalarını sağladı. Kehanet, *"Kendini bil"* mesajını vermişti. Bu, halkın kendi kendisini yönetmesi yolunda atılan ilk adımdı.

Mitlerden Tarihe Uzanan Yolculuk

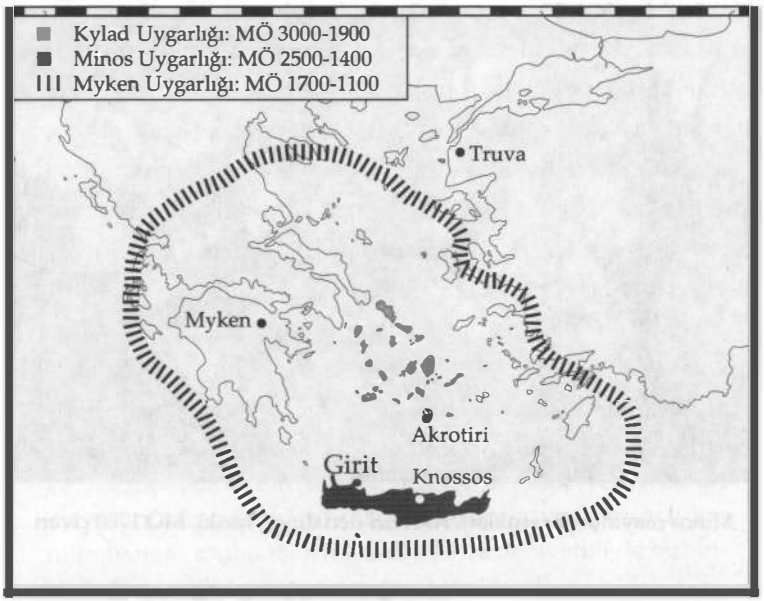
Yunan Tunç Çağı (MÖ 3000-1000) üç olağanüstü medeniyete tanıklık etti: Kyklad, Minos ve Myken. Avrupa'ya kuruluş efsanesini sunan Minos medeniyetiydi. Efsane, çiçek toplayan bir Fenike prensesini anlatıyordu. Bu prenses, her daim şehvetli Zeus'un, güzel beyaz bir boğa kılığına bürünerek baştan çıkarmak için Yunanistan'a kaçırdığı Europa'ydı. Girit'in ilk kraliçesiydi. Minoan[5] ve Minotaur[6] kelimelerinin de köken olarak isminden türediği Kral Minos'un annesi oldu.

Zeus onu o kadar sevdi ki, efsanede geçen boğayı bir takımyıldız halinde gökyüzüne yerleştirdi (Taurus).

Girit'teki tarihsel Minos medeniyetinin (MÖ 2500-1400), barışçıl bir ticaret ortamına sahip olduğu görülüyor. Dönemin figürinleri arasında ellerinde yılan tutan rahibe heykelcikleri

5 Minos Medeniyeti (ç.n.)

6 Yunan mitolojisinde yarı insan yarı boğa yaratık. "Minos'un Boğası" (ç.n.)

bulunur. Bu kadın figürler, koyu tenli erkek muadillerinden daha büyük boyuttadır ve güçlü oldukları bir kast sistemini vurgular. Santorini adasının Akrotiri bölgesinde bulunan Minos yerleşim merkezindeki enfes freskler, balıkçılığa, şölenlere ve ticarete meraklı, denizcilikle uğraşan bir uygarlıkla karşı karşıya olduğumuz izlenimini vermektedir.

Akrotiri Maymunları

Minoslular ticaret için ne kadar uzağa gittiler? Bilgiler hâlâ güncelleniyor. Akrotiri'de bulunan freskler, İndus Vadisi'ndeki gri langurlara çok benzeyen, 's' şeklinde kuyrukları olan maymunları tasvir etmekte. Tunç Çağı'nın zengin Harappa Uygarlığı İndus kıyılarında gelişirken Minoslular Girit'te yetiştirilen Murex adlı deniz salyangozlarından yapılan mor boyalar gibi lüks malları ihraç ediyorlardı. Bir Minoslu tüccarın, doğuya salyangozlarla gidip maymunlarla dönmüş olması mümkün mü?

Minos maymun kuyrukları. Akrotiri'den duvar freski, MÖ 1700 civarı.

Myken medeniyeti ise oldukça farklıydı. MÖ 1700'lü yıllarda, doğu bozkırlarında yaşayan Akalar'ın güneye göç etmesi ve *isthmus* (kıstak) adını verdikleri cılız bir toprak parçasıyla Yunanistan'a bağlı olan Peloponez'e yerleşmesi ile başlamıştır. Atları seven savaşçı elit bir zümrenin de bulunduğu bu toplum hiyerarşik bir yapıya sahipti ve en ünlüleri Myken ve Tiryns'te bulunan müstahkem yerleşimler inşa etmişlerdi. Daha sonraları yaşayan Yunanlar, kullanılan çok büyük taşları yalnızca devlerin kaldırabileceğini düşündüklerinden bu mimariye Kiklop tarzı adı verilmiştir. Sonunda Mykenliler denize açıldılar ve kendilerini ticaretin faydalarıyla tanıştıran Minoslularla temasa geçtiler.

Minos uygarlığı MÖ 1600'lü yıllarda, Akrotiri'nin maymunlarını küller altında bırakan Thera adasındaki (bugünkü Santorini) büyük volkanik patlama sonucu ciddi biçimde hasar gördü. Ancak Myken İmparatorluğu gelişmeye devam ederek MÖ 12. Yüzyıl'da doruk noktasına ulaştı ve bu sırada Ege boyunca yayılarak Küçük Asya kıyılarına kadar yerle-

şimler kurdu. Platon, neredeyse bin yıl sonra "Tıpkı karıncaların ya da kurbağaların bir su birikintisinin etrafında yaşaması gibi" diyecekti.

Batık Gemi ve Linear B Yazısı

1982 yazında, Bodrum'a bağlı Yalıkavak beldesinde genç bir sünger avcısı tarihin en şaşırtıcı batık gemilerinden birine rastladı. Mehmet Çakır, muhtemelen Levant'taki bir limandan Yunanistan'daki bir Myken sarayına giderken batmış olan, MÖ 14. Yüzyıl'dan kalma bir geminin kalıntılarını keşfetti. Gemi, Afrika kökenli hipopotam dişlerinden, Kenan diyarından gelen mücevherlere kadar pek çok lüks eşya taşıyordu. Yunan Peloponez bölgesi (Mora Yarımadası), Mısır ve Mezopotamya'nın büyük medeniyetlerini ve –Akrotiri maymunlarının fresklerde tasvir edilen kuyrukları bizi yanıltmıyorsa– muhtemelen Hindistan medeniyetini de birbirine bağlayan bir ticaret ağının merkezindeydi.

Gemi enkazında, çizgi yazısı olarak bilinen Linear B ile yazılmış, gizemli, şimşirden mamul küçük bir yazı tahtası da bulundu. Bu yazının 1952 yılında tam olarak çözülmesi İngiliz mimar Michael Ventris'e atfedilse de işin büyük kısmı New Yorklu akademisyen Alice Kober tarafından yapıldı. 1930'larda Kober, Peloponez'deki saraylarda bulunan fırınlanmış tablet örnekleri üzerinde çalışmaya başladı. Hititçe, Akadca, Eski İrlandaca, Toharca, Sümerce, Eski Farsça, Baskça ve Çinceye hâkim biçimde, kâğıdın karneyle dağıtıldığı savaş döneminde sigara kartonlarından oluşan 180.000 fişi kapsayacak şekilde 40 defterlik bir veri tabanı oluşturdu[7]. Ölümünden sonra Kober'in eserini kullanan Ventris, bazı yaratıcı tahminlerin eklenmesiyle 1952'de yazıyı çözdü ve Myken Yunancası olduğuna hükmetti.

Linear B'nin işaretleri ve ideogramları, ağırlıklı olarak yün ve tahıl gibi malların müşterilere dağıtımını kayıt altında tutmak için kullanılmıştır. Kayıtlar, belki de Hindistan'a kadar uzanan organize bir ticaret becerisine işaret etmektedir.

7 Sigara bağımlısı olan Kober'in 1950'de 43 yaşında ölmesi şaşırtıcı olmasa gerek.

Bu Linear B tableti kendisini yok eden ateş tarafından fırınlandı ve böylece korunmuş oldu. Pylos Sarayı. Yaklaşık MÖ 1200.

İlyada *ve* Odysseia

Homeros'un destanları, Yunan kültürünün mitten tarihe uzanan yolculuğunda hayati önem taşır. Bu iki destan, güçlü Hitit İmparatorluğu ile Mykenlerin yollarının kesiştiği düşünülen bir zamanda, Yunan Tunç Çağı'nın sonlarında geçer. Truva kentinin (*Ilios*) batıdaki bir Hitit karakolu olması mümkün. Modern Türkiye'nin Ege kıyısında ve günümüz Yunanistan sınırının sadece 100 mil uzağında yer alan Truva, yağmalamak için çekici bir hedef teşkil edebilirdi.

İlyada destanı, on yıllık Truva kuşatmasının sonuna doğru, Yunanların savaşı kaybetmek üzere olduğu birkaç kritik haftayı anlatır. Her şey, tek kişilik *baskın kuvveti* yarı tanrı Akhilleus'un, mücadeleye yeniden katılmak üzere, edebiyat dünyasının en uzun küskünlüğünden vazgeçmeye ikna edilip edilmeyeceğine bağlıdır. Öfkesinin hedefi, önceki bir muharebeden ganimeti olan cariyesi Briseis üzerinde "*droit de seigneur*"[8] hakkını kullanarak onun itibarını zedeleyen Kral Agamemnon'dur.

Akhilleus'u çadırından çıkaran, Agamemnon'un özür dilemesi değil, en yakın arkadaşı Patroklos'u öldüren ve Truva-

8 Fransızca "efendinin hakkı", "ilkgece hakkı". (ç.n.)

lıların en güçlüsü olan Hektor'dan intikam almak istemesidir. Tanrılar, hikâye boyunca yaptıkları gibi Olympos Dağı'ndaki amansız çekişmelerinin dolambaçlı yollarını izleyerek karşılaşmaya belirleyici biçimde müdahale ederler fakat müdahaleleri değişken ve öngörülmezdir. Uzaktan yürüttükleri bu savaşta, küçük ulusların çatışmalarını kullanan süper güçleri andırırlar.

Akhilleus intikamını alırken kan gövdeyi götürür. Büyük bir keder ve öfke nöbetiyle Hektor'un cesedine zarar vererek onurunu yerle bir eder. Ancak kısa bir süre sonra oğlunun cesedinin geri verilmesi için yalvaran Hektor'un kederli babası Truva Kralı Priamos tarafından çadırında ziyaret edilir. Akhilleus, tüm beklentilerin aksine merhamete gelerek Hektor'u geri verir.

Oldukça farklı olan *Odysseia* destanı ise daha insancıl ve içtendir. Eser, Odysseus'un Truva'dan İthaka adasındaki evine yaptığı tehlikeli yolculuğu öyküler. Deniz canavarlarından, girdaplardan, cadılardan, yamyamlardan ve deniz tanrısı Poseidon'un gazabından kurtulur fakat kendini başka bir mücadelenin içinde bulur. Karısı Penelope, 108 zorba talibin ortasında kalmıştır. Odysseus, bir okçuluk yarışmasında hepsini mağlup eder (ve öldürür). Böylece hem karısını hem de krallığını geri kazanır.

Bu hikâyeleri böylesine önemli kılan neydi? Pek çok şey yazıldı bu konu üzerine ama belki de tüm bu yazılanlar tek bir soruya indirgenebilir. Kaderimize kim karar veriyor, tanrılar mı yoksa biz mi?

İlyada'nın Yunanca orijinalinin ilk kelimesi "gazap (*minin*)"tır ve sonraki 16.000 dizenin çoğu, öfkeye ithaf edilmiş büyük bir ilahinin parçası olarak karşımıza çıkar fakat sonunda tüm hikâye öfkenin, keder ve acıma duygusuna dönüştüğü âna bağlanır. Çünkü Akhilleus, oğlunun cesedini alması ve ona uygun bir cenaze töreni yapması için Priamos'a izin

verir. Akhilleus'un tanrısallığı bir kenara bırakıp insan olmanın getirdiği hüznü ve merhameti kucakladığı andır bu. Şiirin başında Akhilleus, deniz tanrıçası Thetis'in oğludur ve insandan çok bir tanrıdır. Sonunda ise ölümlü babası Peleus'un ölümlü oğludur ve başka bir babanın kederini hissedebilecek durumdadır. Tanrıların çağı sona erdiğine göre insanların çağı başlayabilir.

Daha sonra yazılan *Odysseia*'da, olayların merkezinde mutlaka insan vardır. Hikâyenin akışı, kahramanın özlemini çektiği eve dönüşünü engelleyen tehlikeli maceralar tarafından şekillenir. *Odysseia*, Yunanların bilinen dünyada yeni yurtlar kurdukları ve Yunan olmanın ne anlama geldiğini tanımlamanın hayati önem taşıdığı zamanları yansıtır.

Bu iki destanın, Homeros adında bir adam tarafından mı yazıldığı yoksa ortak bir halk geleneğinden mi geldiği tartışıladursun, MÖ altıncı yüzyılda son hâlleri aşağı yukarı belirlenmişti. Olimpiyat oyunlarının birbirini takip eden gecelerinde, halka açık başka etkinliklerde ve festivallerde tekrar tekrar okunmaktaydılar. Her ikisi de Yunanların kendi dünyaları ile ilgili sorumluluk almaları konusunda atılan ilk adımlardan bahsediyordu. Vatandaş katılımını tam merkezine koyan bir sistemin gelişmesinde hayati bir rol oynayarak daha sonraki Yunan siyasi düşüncesinin temeline dayanak oluşturdular.

Milman Parry (1902-1935)

Homeros'un şifahi bir gelenek içinde çalışmış olabileceğini ortaya koyan, yine sıra dışı bir Amerikalı akademisyen olmuştur. Milman Parry, Balkanlar'da kayıt peşinde koştuğu maceralarda, tek telli *gusle* eşliğinde söylenen (sonraları uzun süredir ona sabır gösteren ailesine yıldızların altında ezberden okuyacağı) geleneksel şiirleri dinleyerek gezdi.

Sanatını şifahi olarak icra eden ozanın meslek sırlarını ortaya çıkardı. *Eos rhododaktylos* (gül parmaklı şafak) veya *podas*

okus achilleas (ayağı tez Aşil) gibi kalıp ifadeler, Homeros'un ölçüyü takip etmesine olanak tanıyor ve *doğaçlama* kompozisyonuna yardım ediyordu. Parry'nin titiz çalışması, *İlyada*'nın *Odysseia*'dan daha eski bir hikâye olduğunu anlamamıza da katkıda bulundu. Yunanların atalarının bozkırlardan geçerek batıya göç ettikleri ve hayatlarındaki baskın unsurun deniz değil at olduğu zamanlara kadar uzanan bir hikâye.

Çöküş

Myken uygarlığı MÖ 1100 civarında yıkıldı ve bunu genellikle *Yunan Karanlık Çağı* olarak anılan üç asır izledi. İç savaş veya iklim değişikliği ya da her ikisi birden çöküşün sebebi olmuş olabilir. Belki de Truva'nın efsanevi bir şöhret kazandığı yıpratıcı bir savaşın sonucunda bu durum ortaya çıkmıştı. En cazip varsayım, o dönemde Doğu Akdeniz'in çoğunu tahrip eden ve Linear B tabletlerinin bulunduğu sarayları yakıp yıkmış olabilecek, henüz kesin olarak tanımlanmamış gizemli "deniz halkları"nı da işin içine katar.

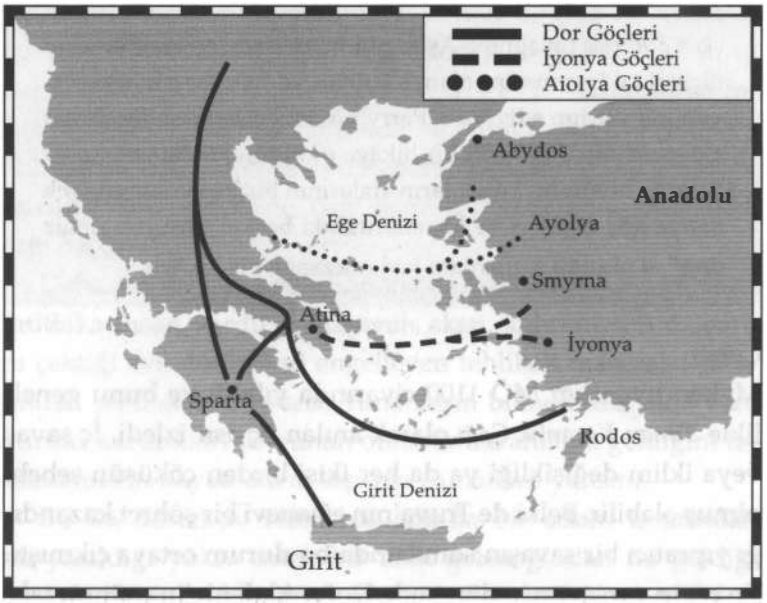
ESKİ ÇAĞ (MÖ 776-500)

Şehir Devletinin Büyümesi

Dorlar, MÖ 1100 yıllarından itibaren bilinmezliğe doğru akın ettiler. Herodotos, Makedonya olduğunu söylemiş olsa da bu kavmin nereden geldiği bilinmiyor. Dorlar, Attika'yı evleri olarak seçen İyonyalıların etrafından dolaşıp Peloponez'e yığıldılar.

Minoslular için Mykenliler ne anlama geliyorsa İyonyalılar için de Dorlar öyleydi. Dorlar militarist *arrivistlerdi*[9] İyonyalılar ise ticaretle uğraşan yerleşik bir halktı. Onları yalnızca

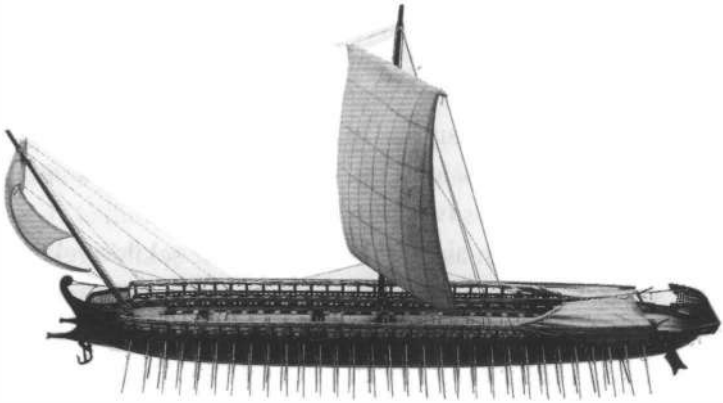
9 Toplumda belirli bir konuma veya duruma yeni olan, devamlı bir üst sınıfa atlamaya çalışan, yüksek bir sosyal statüye ulaşmak için her çabayı gösteren. (ç.n.)

bir kıstak ayırıyordu ve asla birleşmeyecek olsalar da geçici birliktelikleri ile Yunan Klasik Çağı mucizesini ortaya çıkaracaklardı.

MÖ 800'den itibaren hem İyonyalılar hem de Dorlar genellikle Myken harabeleri üzerine şehir devletleri (*poleis*) kurmaya başladılar. Dorlar, Sparta'yı inşa ederken İyonyalılar bilgelik tanrıçası Athena'nın adını taşıyan bir kayalık seçtiler. Efsaneye göre Zeus'un kardeşi Poseidon da şehri himayesine almak istedi ve bu yüzden iki tanrı, Atinalılara en iyi geleceği kimin sunabileceğini göstermek için kıyasıya bir yarışa girdi. Poseidon, üç çatallı zıpkınını toprağın derinliklerine kadar batırarak bir su kaynağı ve denizin bereketli zenginliklerini sundu. Athena buna karşılık su kaynağının yanına barış ve bereket dolu geleceği simgeleyen bir zeytin ağacı dikti.

Şehir devletlerinin kurulması, nüfus artışına ve kaynaklara olan talep yoğunluğuna bir müdahaleydi. Zamanla güvenliği artırılmış bir barınak olmaktan çıkıp kalıcı bir depolama

Şehir devletinin süper silahı: trireme

merkezine dönüştü. Başlangıçta bu merkez, dağıtım gücüne sahip bir kişi tarafından kontrol ediliyordu. Ancak şehirler küçük devletlere dönüştükçe işlerin yürütülmesiyle ilgili yetki karşılığında inşa ettikleri bu yapıları savunmaya hazır vatandaş-askerler veya *hoplitler*[10] *burjuvazisi* oluştu. Böylece monarşiden (bazıları için) demokrasiye doğru siyasi evrim süreci başladı.

Askeri alanda hızlı bir şekilde yenilikler yapılması konusunda *şehir devletleri* arasında rekabet yaşanıyordu. Spartalılar, ölümcül derecede etkili bir askeri yapı olan *falanksı* mükemmelleştirmişti. Bu yapı, açıkta kalan vücut kısımlarını koruyan zırhlar kuşanmış, yan yana durduklarında birbirine kenetlenen kalkanları ve uzun mızrakları olan sıralı askerlerden oluşuyordu. Savaşlar, özel olarak seçilmiş düz bir zeminde gerçekleştiriliyor ve arbedeli bir maça benziyordu. Bir grup bozguna uğrayıp kaçtığında sona eriyordu. Mücadele, Homerik kurallara göre yapılıyor ve her iki taraf da hazır olana kadar başlamıyordu. Genelde sürpriz olmuyor ve çoğunlukla olduğu gibi zafer en disiplinli tarafın, Sparta'nın oluyordu.

10 Yunan ordusunda ağır teçhizatlı piyade sınıfı. (ç.n.)

Daha sonraki bir tarihte, Korinthos'ta eski bir Fenike tasarımına dayanan *trireme* yapıldı. Bu gemi, 11 knot (deniz mili) hıza ulaşabilen ve bir dakikadan kısa bir sürede U dönüşü yapabilen bir savaş gemisiydi. Üç sıra küreğiyle bir trireme, *bir tür güdümlü deniz füzesi* idi (Paul Cartledge) ve gelecek yüzyıllar boyunca Akdeniz savaşlarına hükmedecekti.

Ancak Yunanların asıl dehası, barışçıl bir şekilde rekabete katkı sağlayan ve şehir devletlerinin çok üzerinde yer alan Delphoi Kehanet Merkezi ve Olimpiyat Oyunları gibi kurum ve organizasyonlar oluşturmalarındaydı. İlk Oyunlar MÖ 8. yüzyılın başlarında Peloponez'deki Olympia'da yapıldı ve onlara Nemea, İsthmia ve Delphoi oyunları eklendi. Böylece yıllık bir etkinlik haline geldiler. Oyunlar, erkek olmaları şartıyla, nerede yaşıyor olurlarsa olsunlar tüm Yunanlara açıktı. Çocuklarını seyretmeye gelen kılık değiştirmiş kıvançlı anneler olmadıklarından emin olmak için antrenörler bile baştan aşağı soyularak kontrol edilirdi. Bu oyunlar, savaş atmosferine yıllık bir alternatif oluştururken rekabeti diplomasi ile birleştirip sporcuların seyahat etmesine, politikacıların müzakere yapmasına imkân veren sıkı bir ateşkes sağladı. Güreşçiler boğuşurken, ciritler atılırken, ittifaklar kuruldu, yeni koloniler planlandı ve gerginlikler rafa kaldırıldı.

Oyunlar, tahminen üç gece boyunca *İlyada*'nın baştan sona okunmasını da içeriyordu; belki de Zeus sunağında 100 boğanın toplu bir şekilde katledilmesini izleyen davette bir fon müziği işlevi görmekteydi bu. *İlyada*, Pan-Helenik iş birliğine ve bu birliğin çöküşü halinde yaşanacak felaketlere dair açık mesajı ile oyunların gerçek anlamını etkileyici bir şekilde vurguluyordu.

Dünden Bugüne Adil Oyun (Fair Play)

Peloponez (kelime anlamıyla "Pelops'un adası"), adını günümüz Türkiye'sinin batısındaki Lidya'nın prensi Pelops'tan

almıştır. Efsaneye göre Prens Pelops, ileride Olympia olacak olan toprakları yöneten Kral Oenomanos'un kızı Hipodameia'yla evlenmek için gelmişti. Kral, kolaylıkla kazanacağı bir araba yarışıyla tüm taliplere meydan okudu. Ancak Pelops hileye başvurarak atlarını Poseidon'dan temin etti ve ardından kralın arabacısına rüşvet vererek tekerlek dingillerini balmumundan yapılmış dingillerle değiştirmesini sağladı. Oenomanos öldü ve Pelops hem kızını hem de krallığı kazandı. Kutlama yapmak için de Olympia'daki ilk oyunları düzenledi.

Oyunlar, bu kötü başlangıç hikâyesine rağmen, yapılan hileleri cezalandıran bir sisteme sahipti: Hile yapanlar para cezasına çarptırıldılar ve alınan para, *Zanes* heykellerini yapmak için harcandı. Bunlar, Zeus'a adanan, kaidesine hile yapanın adının yazıldığı ve böylece yaşadığı utancın sonsuza dek taşa kazınmış olduğu küçük heykellerdi.

Sparta

"300 Spartalı" filmi, Spartalıları üst düzey bir savaş makinesi olarak canlı bir şekilde tasvir eder; ancak onlar, hayranlık uyandırıcı şöhretlerini, dış güçlere karşı gösterdikleri kahramanlıklar kadar ülke içinde yaptıkları düzenlemelere de borçluydular. İstilacı Dorlar, Peloponez'i fethettikten ve yerli Akaları köleleştirdikten sonra sayıca onlardan çok daha az olduklarını görmüşlerdi. Hükümleri altına giren halkları yerlerinde tutmak için toplumsal bir yapıya ihtiyaçları vardı.

Kendi kuruluş efsanelerine göre muhtemelen MÖ 9. yüzyılda Lykourgos adında bir adam, Spartalıların yasalarını ve yönetim sistemini oluşturdu. Bu sistem iki kraldan, yaşlılar konseyinden (60 yaş üzerindeki kişilerden meydana geliyor ve *gerousia* adı veriliyordu) ve oldukça dayanıklı, askerî açıdan mükemmelleştirilmiş gençlerden oluşuyordu. Toplum üç sınıfa ayrılmıştı. En tepede *Spartalılar* vardı. Tamamı erkek

Peloponez'deki şehir devletleri

olan bu Sparta vatandaşları bir *sisitya*'ya katıldıklarında, 7 ila 20 yaşları arasında zorlu *agoge*[11] eğitiminden geçerlerdi.

Sisitya, katılan on beş üyenin bilerek ve isteyerek, domuz kanı çorbası da içeren bir diyetle normalden az beslendiği ve aylık aidat ödediği bir tür sosyal kulüptü.[12] Spartalılar yirmi yaşında evlenebilir ancak takip eden on yıl boyunca eşleriyle birlikte yaşayamazlardı. Altmış yaşına kadar faal olarak hizmette bulunurlardı.

Spartalılardan sonra sırada özgür olan ama vatandaş sayılmayan *perioikoslar* vardı. Bunlar genelde *agoge* eğitimine uyum sağlayamamamış *eski Spartalılardı* ve bir tür askeri yedek olarak mevcutlardı.

---

11 Spartalı erkek vatandaşların görmesi mecburi, oldukça disiplinli ve ağır askeri eğitim. (ç.n.)

12 Sybarisliler, Spartalıların ölüme meydan okumalarının, yedikleri Sybaris yemekleri sayesinde olduğunu ima eden espriler üretirlerdi.

Toplumun en alt tabakası çoğunlukla Messenia ve Lakonya'da ele geçirilen Akalardan gelen *helot*lardan ya da başka bir tabirle devlete ait kölelerden oluşuyordu. Onların payına düşen ise *Spartalılar* için ürün yetiştirmek, yiyecek temin etmek ve bunun yanında her yıl, spor ve eğitim amacıyla avlanarak öldürülmekti. *Spartalıların* bütün Yunan kabilelerini köleleştirmesi onları diğer şehir-devletlerinden farklı kılıyordu.

Spartalılar yazıyı kullanmakta iyi değildi. Haklarında bilinen şeylerin çoğu, onları cani olarak nitelendiren Aristoteles gibi karşıtlarından gelmektedir. Gerçekten de kusurlu ve zayıf gördükleri bebekleri Taygetos dağlarında bir vadiye atmışlar mıydı? Arkeologlar şimdiye kadar orada sadece yetişkinlere ait kalıntılar buldular. Helotlara zulmediyorlar mıydı? Aristoteles'in iddiasına göre Spartalılar her yıl düzenli olarak helotlara savaş ilan ediyordu, ancak elimizdeki veriler, Atina-

lıların kendi kölelerine davranışlarıyla kıyaslandığında daha iyi muamele gördükleri yönünde. Helotların ürettiklerinin yarısını ellerinde tutmalarına, evlenmelerine ve özgürlüklerini satın almalarına izin veriliyordu. Spartalı kadınlara yalnızca daha fazla Spartalı erkek doğurup yetiştirdiği için mi değer verilmekteydi? Olabilir ama öyle olsa bile çoğu Yunan kadınından daha iyi durumdaydılar. Eğitim görüyorlardı, mülk sahibi olmalarına izin veriliyordu ve vücutları yeterince güçlenene kadar çocuk doğurmaktan muaf tutuluyorlardı. Ortalama olarak Atina'daki hemcinslerinden on yıl daha uzun yaşamaktaydılar.

Hazırcevap Spartalılar

Sparta gülümsemesi, muhtemelen Kral Leonidas'a ait olan mermer büst. Yaklaşık MÖ 490-480.

Sparta arkeoloji müzesinde, ağzı kulaklarında gülümseyen Spartalı bir savaşçının muhteşem büstü bulunmaktadır. Peki Sparta gibi bir yerde mizaha yer var mıydı? Yunan şarap tanrısı Dionysos adına bir festival düzenlenmediği doğru, ancak kahkaha tanrısı Gelos'a ait bir tapınak vardı.

Aslında Spartalılar esprileriyle ünlüydü. Sokrates bir keresinde şöyle demişti: *"Sıradan bir Spartalı ile konuşursanız size aptal görünür. Ama sonunda, sizi çocuk yerine koyup keskin bir nişancı misali tek bir sözle hedefi on ikiden vurur."* Makedonyalı II. Philippos, güney Yunanistan'ı işgal ettiğinde Spartalılara, "arkadaş olarak mı yoksa düşman olarak mı gelmeliyim" diye soran tehditkâr bir mesaj gönderdi. Cevap: *"hiçbiri"* oldu. Daha sonra, eğer Lakonya'ya girerse Sparta'yı yerle bir edeceğini söyleyerek daha tehditkâr bir mesaj gönderdi. Tek kelimelik bir cevap daha geldi: *"Eğer"*.

Dilimizde "yalın veya abartısız" anlamına gelen *"lakonik"* sıfatı, Sparta'nın güneydoğu bölgesi Lakonya'dan gelmektedir. *Atinalıların* espri anlayışı ise "ince ve ölçülü" idi. Belki de hiçbir şey ikisi arasındaki farkı mizah kadar tanımlayamaz.

Diğer yandan Sparta sistemine yerleşmiş bir planlama hatası vardı. Askeri eğitimin zorluğu, aile hayatının önündeki engeller ve ağır savaş kayıpları, gerçek Spartalı nüfusun sürekli bir düşüşe geçmesine neden oluyordu. MÖ 4. yüzyıl ortalarında, Aristoteles'in zamanında, Sparta vatandaşlarının sayısı 9.000'den 1.000'e düşmüştü ancak Sparta'nın toplumsal ve politik yapısının esnek olmayışı sebebiyle alt sınıftaki helotlarla herhangi bir uzlaşma düşünülemiyordu.

KLASİK ÇAĞ (MÖ 500-323)

İnsanın faaliyet gösterdiği neredeyse her alanda, iki yüzyılı kapsayan bu olağanüstü başarılı dönem *Yunan Mucizesi* olarak adlandırılır. Önce Atina'da ardından diğer Yunan şehir-devletlerinde *demokratia*'nın tesis edildiği yıllardı bunlar. Söz konusu olan, bugün bildiğimiz temsilî demokrasi değil, daha doğrudan bir şeydi. *Demokratia*, 200 yılı aşkın zaman boyunca doğdu, yükseldi, geriledi. Tiranlık geri döndüğünde sekteye uğramış olsa da başka bir zamanda yeniden doğacaktı. Yunanların bu süreçten öğrendikleri şeyler bizim için hâlâ hayati önem taşıyor.

Özgürlüğe Giden Yol

MÖ 7. Yüzyıl'da Yunan dünyası, her türlü demokrasiye karşı olan seçkinler tarafından yönetilen 1000'den fazla şehir-devletinden oluşuyordu. Atina'da yönetici sınıflar, şehrin zenginliğinin o kadar büyük bir kısmını ele geçirmişti ki sıradan insanlar isyan etmeye başladı. MÖ 594'te yeni devlet adamı

olan Solon, işleri nasıl farklı şekilde yürütebileceğini düşünmeye başladı.

Solon için sorunun merkezinde aşırı zenginlik vardı. *"Aşırılıklardan kaçının!"* Delphoi kâhininin hükümlerinden bir diğeriydi ve Solon bunu dikkate almıştı. Borçları sildi ve aristokratların zarar görmesi pahasına hırslı orta sınıfları teşvik ederek devlet işlerini nesepten ziyade paraya bağımlı hâle getirdi. Tüm yurttaşların, hatta en yoksul sınıf olan *thetes*'in bile şehrin yasalarını yapan *ekklesia*'ya (halk meclisi) katılmalarına izin verdi (ancak söz hakları yoktu). Her şeyden önce *arete*'yi (erdem) yaymanın ve Atinalıları tiranlığa karşı aşılamanın yolu olarak *paideia*'yı (eğitim) teşvik etti. İnsanların cehalet yüzünden *"tiranın esareti altında"* olduğunu yazmıştı.

Ancak demokrasiye giden yol engellerle doluydu. Tiran Peisistratos, MÖ 561-527 yılları arasında Solon'un yerine geçti. Siyasi reform durma noktasına gelse de Peisistratos, Solon'un diğer alanlardaki iyi çalışmalarını sürdürdü. Selefinin çıkardığı kanunların çoğunu yürürlükte tuttu. Kuyular açarak ve su kemerleri inşa ederek Atina'nın dillere destan su sorununu çözdü. Onun döneminde toprak arazileri yeniden bölüştürüldü ve zeytin çiftçileri finanse edildi. Peisistratos, popülist davranışların gücünü de keşfetmişti. İlk sürgününden döndüğünde uzun boylu bir kadına zırh ve miğfer giydirerek tanrıça "Athena" olduğu söylentisini yaydı ve "tanrıça" eşliğinde, altından yapılmış bir savaş arabasıyla şehre yeniden zaferle girdi.

MÖ 507 yılında Kleisthenes, bölge veya mahalle anlamına gelen *deme* örgütlenmesini uygulamaya koyduğunda asıl devrim gerçekleşti. Bu uygulama, *şehir-devletlerinin* önemli görevlerine adil ve maksimum katılımı teşvik etmek için meclislerde, dinî festivallerde, mahkemelerde ve temsil hakkı için 500 kişilik merkez konseyde sınıfların birbirleriyle karıştığı

yeni bir vatandaşlık kavramının temelini oluşturdu. Vatandaşlar hizmet etmek üzere kura ile seçiliyorlardı.

Atina'daki *Pnyks*, halk meclisinin yani *ekklesia*'nın düzenlendiği tepeydi ve orada toplanan vatandaşların konuşmalarına artık izin veriliyordu. Yaklaşık 6.000 kişilik kapasitesi vardı (belki de toplam vatandaşların beşte biri) ve oylama sağ elin basit bir şekilde havaya kaldırılmasıyla yapılırdı. Halk başlangıçta ayda bir kez (sonraları daha sık) toplanmaktaydı ve sadece yağmur yağdığında iptal söz konusu oluyordu. Yağmur, ilahi hoşnutsuzluğun bir işareti kabul ediliyordu. Kleistenes'in buluşu olan *boule*, yasaları hazırlayan ve uygulayan bir organ olan yürütme kuruluydu.

*Uzmanlık gerektiren pozisyonlar için seçim yapılmaktaydı.

Fakat Solon'un da bildiği üzere *demokratia*, vatandaşlar ellerini neden kaldırdıklarını bilirlerse işe yarayacaktı. Bu nedenle Atina'ya özgü bir eğitim sistemi, bilinçli bir katılımı hem hazırlamalı hem de teşvik etmeliydi. *Paideia* sistemi uzun zamandır aristokrat çocuklara *şehir-devletinin* örnek üyeleri olmayı öğretiyordu. Artık orta sınıfları da kapsayacak şekilde genişletilmişti.

Paideia, arete'yi yani erdemi veya mükemmelliği her alanda geliştirmeye çalıştı. Bu sistem, fiziksel ve ahlâki eğitimi, müzik, şiir ve felsefe yoluyla verilen liberal sanatlar ve bilim çalışmaları ile birleştirdi. Belki de her şeyin ötesinde, doğrudan demokraside gerekli bir beceri olan hitabet sanatını teşvik etti.

Sparta'nın, varoluş sebebi devlete bağlılığı aşılamak olan bir eğitim sistemi vardı fakat bu sistemin vurgu yaptığı şey savaşla ilgiliydi. Yaratıcı ifadeyi desteklemediler. Bundan dolayı Partenon gibi bir tapınakları veya Aiskhylos'un dehasıyla yarışacak bir oyun yazarları asla olmayacaktı.

Pers Savaşları

Yunan şehir-devletlerinin bu iki farklı türü, MÖ 5. Yüzyıl başlarında Pers istilalarıyla karşı karşıya kaldı. "Kralların Kralı" Dareios, Küçük Asya'daki Yunan şehirlerini kendi yönetimine karşı isyana teşvik ettiği için Atina'yı cezalandırmak istedi. MÖ 490 yılında Atina'nın hemen doğusundaki Marathon'a çıkmak üzere Ege Denizini geçen bir özel kuvvet gönderdi. Orada Atinalı hoplitler tarafından sahilde bozguna uğratıldılar ve evlerine döndüler.

Feidippides

Sparta'ya kadar 150 mil koşup dönen, ardından Maraton'dan Atina'ya 25 mil koşarak zafer haberlerini getiren genç *hemerodrome*'nin (koşucu ulak) hikâyesi efsane olabilir ama yine de heyecan verici. Feidippides'in, zafer haberini verirken öldüğü söylenmektedir. Üç günde 300 milden fazla koştuğu düşünülürse bu hiç de şaşırtıcı değil. Feidippides'in kahramanlıkları, 1896'da yeniden doğan Olimpiyat oyunlarında lanse edilen ve şu anda dünya çapında milyonlarca kişi tarafından yapılmakta olan ilk modern maraton yarışına ilham kaynağı oldu. Ayrıca 20. yüzyılda iki Yunan koşucuya, ülkelerinin tarihindeki dönüm noktalarında atletizm zaferleri kazanmaları için ilham verdi. Bu konuya sonra döneceğiz.

On yıl sonra Dareios'un oğlu Kserkses komutasındaki Persler, bu kez karşı konulmaz bir güçle yeniden hücum ettiler. Sparta'nın ilk istilaya dahil olması birkaç Pers büyükelçisini infaz etmekle sınırlı kalmıştı ve Sparta kuvvetleri Marathon'daki ana harekâta katılmak için çok geç gelmişti. Bu sefer durum farklıydı. Kral Leonidas, 300 Spartalı piyadeye Termophylae'daki geçidi savunmaları için liderlik etti; onlar ve diğerleri Persleri üç gün boyunca geçide yaklaştırmadılar, ancak bu engelleri aşmaları için Perslere yardım eden, Ephialtes adında, hakkında pek fazla bilgi olmayan biri tarafından ihanete uğradılar. Kserkses, Akropolis de dahil olmak üzere Atina'yı yerle bir etmek için ilerledi ve Korinthos'ta toplanmış olan Yunan ordusuyla karşılaşmaya hazırlandı. Öncelikle denizde hakimiyet kurmaya ihtiyacı vardı. Atinalı General Themistokles taktiksel bir ustalıkla devasa düşman donanmasını Salamis darboğazına çekti ve Pers donanması, burada çok daha küçük bir Yunan filosu tarafından yenilgiye uğratıldı. Bir yıl sonra Persler, Plataia Savaşında tekrar yenilerek bu defa kesin olarak evlerine döndüler.

Yunanistan için temel nitelikteki 700 civarında şehir-devletten sadece 31'i Perslere karşı güç birliği yapmıştı. Thebaililer, Termophylai'da Spartalılarla bir süre yan yana savaştıktan sonra taraf değiştirdiler ve Yunanların çoğu Perslerin karşısında değil yanında mücadele etti. Bu olay, çok farklı hükümet sistemlerine sahip Atina ve Sparta'nın, savaşlardan itibarlı şekilde daha fazla güçlenerek çıktıkları anlamına geliyordu.

Atinalılar için Perslere karşı kazanılan zafer, her sınıftan vatandaşın şehir-devletine bağlı olduğu bir sistemin doğruluğunu haklı çıkardı. Demokrasiden önce halkı koruyan, aristokrasinin askerleriydi. Marathon'da galip gelenler çiftçi-vatandaş hoplitler olmuştu. Salamis'te ise yoksul vatandaş sınıfı *trireme* gemileriyle zafere doğru kürek çekmişti.

Öte yandan Sparta sistemi, Termophyla'da erkeklere pes etmemeyi öğretmiş olan katı disiplini gözetiyor gibiydi. Ama sistemleri yine de Yunanların köleliği üzerine inşa edilmişti. Atinalılar, Spartalıların nasıl bu kadar etkili olabildiklerine gıpta ile bakabilir ve yeri geldiğinde Sparta'yı bir müttefik olarak kabul edebilirlerdi ama bu öykünülecek bir şey olduğu kadar bir tehditti de.

Savaşın belki de en büyük liderini ortaya çıkaran Atinalılar oldu. Themistokles, Persleri Salamis'te bozguna uğratan dahice manevrayı planlamıştı. Ardından, iki istila arasındaki on yılda, yurttaşlarını yeni gümüş madenlerinden kazandıkları kâr paylarını akıllıca kullanmaya ve daha fazla gemi inşa etmek için harcamaya ikna etmişti.

Kehanetler

Themistokles, Delphoi Kâhini'nin cevaplarını istediği şekilde yorumlama konusunda bir dehaydı. Atinalılar, Persleri nasıl uzaklaştıracaklarını sorduklarında kâhin şöyle cevap verdi: *"Sizi, yalnızca tahta kazıklar kurtarır."* Akropolis'e, tahta kazıklarla barikat kurulmasını kastediyor da olabilirdi ama Themistokles, cevabı kendince *"gemiyi çeken kürekler"* olarak yorumladı. Atinalılar da bunu yapmayı seçti ve Salamis'te zafer kazanıldı.

Kâhinin cevapları belirsiz olmalarıyla ünlüydü. Savaşa girip girmeyeceğini öğrenmeye çalışan bir başka krala: *"Savaş var ve bir imparatorluk yok olacak"* denildi. Burada kastedilen imparatorluğun hangisi olduğu yoruma bağlıydı.

Yedi, Apollon için kutsal sayıydı, bu nedenle Delphoi Kâhini, bildirilerini her ayın yedinci günü açıklardı. Bazıları, bir çukurdan gelen gazların onu sarhoş edip uyuşturduğunu iddia ediyorlardı. Durum ne olursa olsun krallar ona saygı duymaktaydı ve tuhaf açıklamaları imparatorlukların kaderini değiştirme gücüne sahipti.

Epirus'taki Dodona'da, Zeus ve Dione'ye adanmış diğer kehanet merkezleri ise rüzgârda hışırdayan ağaçlar yoluyla

iletişim kurdular. Yanya'daki müzede, ziyaretçilerin kâhinlere yönelttiği soruların yazılı olduğu kurşun tabletler bulunur. Bunlardan biri şöyledir: *"Lysanias, karısı Annyla'nın doğurduğu bebeğin kendisinden olup olmadığını, tanrı Zeus Naos ve Dione'ye sorar."*

Lidya Kralı Kroisos'un, kâhinleri sınamak için adamlarını gönderdiği söylenir. Kâhinlere tam o anda Kroisos'un ne yaptığı sorulmuş, doğru cevabı bilen, Kroisos'un *kuzu eti ve kaplumbağa pişirdiğini* söyleyen Delphoi Kâhini olmuştur.

Yunanlar, kâhinlerin kafa karıştırıcı cevapları karşısında işin içinden çıkamadıklarında her zaman en yakındaki *Nekromansi tapınağına*[13] gidiyorlardı. Atalarından tavsiye almak için taş basamakları ve koridorları geçip yerin derinliklerine inmeden önce domuz eti, arpa ekmeği ve uyuşturucu tüketmekteydiler. Rahipler genellikle gizli mekanizmalar aracılığıyla havada asılı halde durup onları yönlendiriyordu.

Persler yenilmiş ama tamamen safdışı kalmamıştı; diğer şehir-devletleri, korunmak için Atina'yı ya da Sparta'yı seçebilirlerdi. Çoğunlukla Dor ve İyon kavimlerinin akrabalığına dayanan iki rakip blok şekillenmeye başladı. Peloponez'de, Argos dışındaki yerler Sparta'ya bağlandı. Thebai hariç kıstağın kuzeyindeki yerler ve adaların çoğu ise Atina'yı seçti.

Oyun Yazarı ve Asker Aiskhylos

Aiskhylos, *Atinalıların kendilerini ansızın büyük bir güç olarak buldukları* Altın Çağ'ı temsil eder. Sadece bir alanda değil, *akıllarına koydukları her alanda büyük bir güç* (Herodotos).

Kleisthenes yönetime geldiğinde Aiskhylos 15 yaşındaydı ve Atina'da *demokratiayı* ortaya çıkaran *"deme" devrimine* bizzat şahit oldu. Daha sonra kardeşinin öldürüldüğü Marathon'da ardından da Salamis'te ve Plataia'da piyade ola-

13 Antik çağda, insanların ölmüş olan ataları ile iletişime geçmek ve geleceğe dair fikir edinmek için ziyaret ettikleri tapınak. (ç.n.)

rak savaşıp devrimin kutsallaştırılmasına tanık oldu. Aynı zamanda bir oyun yazarı olan Aiskhylos'un, *demokratiayı* yüceltmek için oldukça kuvvetli bir silahı vardı ve günümüze ulaşan oyunları despotizme galebe çalan özgürlüğe, kaosa üstün gelen düzene yazılmış övgülerdir.

Aiskhylos, oyunlarından bahsederken *"Homeros'un büyük sofrasından kalanlar"* diyordu; en tanınmış eseri *Oresteia* ise tanrısal *kaostan* insani düzene Homerik geçişi anlatır. Hikâye, Agamemnon'un Truva'dan dönüşü ve karısı Klytaimnestra tarafından öldürülmesiyle başlar. Bu, Agamemnon'un, kızları İphigenia'yı yıllar önce Truva'ya yaptığı deniz yolculuğu sırasında uygun rüzgârı estirmeleri karşılığında tanrılara kurban etmesinin intikamıdır. İkinci oyunda oğulları Orestes, babasının intikamını almak için annesini öldürür. Üçüncüsünde, anne katili olmanın cezası olarak korkunç tanrıçalar *(Furies)* tarafından takibe alınır. Sonunda Orestes, kentin koruyucu tanrıçası Athena'nın on iki vatandaştan oluşan bir jüri kurdurduğu Atina'ya gelir. Jüri, onu beraat ettirir. Kan davası ve kaosla beslenen korkunç tanrıçalar ise sonsuza dek yasanın ve düzenin tarafında olan *eumenidlere* yani "iyilere" dönüştürülür.

Aiskhylos'un Gela'daki mezar taşında, oyunlarından hiç söz edilmemiştir:

Bu taşın altında buğday ülkesi Gela'da ölen
Atinalı Euphorion'un oğlu Aiskhylos yatmaktadır;
Onun kahramanlığını, Marathon Ormanı ve
Uzun saçlı Persler de çok iyi bilir.

Özetle, bir piyade olarak şehir-devlete olan bağlılığı, bir oyun yazarı olarak dehasından daha fazla önemsenmişti.

Aiskhylos'un Oresteia üçlemesindeki mahkeme, Atina'da Akropolis'in yanında büyük bir kayalık olan (Ares Tepesi) Areopagus'ta geçmektedir. Athena'ya adanmış zeytin ağaçlarının kasten yok edilmesi ve cinayet gibi ciddi davaların bakıldığı yer burasıydı. Aynı zamanda Aziz Paulus'un yüzyıllar

sonra kendisini şaşkınlıkla dinleyen Atinalılara Hristiyanlığı vaaz edeceği yerdi.

Perikles

Perslere karşı kazanılan zaferin ardından Perikles adında yetenekli bir hatip Atina siyaset dünyasında hızla yükseldi. 30'lu yaşlarının ortalarına geldiğinde etkili bir devlet adamıydı. *Demokratia*'yı, daha zengin, daha kalabalık bir halk topluluğunun ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde düzenlemek üzere yurttaşlarını ikna etmek için Pnyks'te bir girişim başlattı.

Perikles'in MÖ 461 yılındaki reformları, sıradan Atinalıların eline her zamankinden daha fazla güç verdi. Bundan böyle, jüri hizmeti için ve daha sonrasında *ekklesia*'ya katılım için de devlet bütçesinden ödenek alacaklardı. Bu durum, katılım için herkese maddi güç verecekti. Perikles, Atina'nın büyüklüğünün, kamu yararına yönelik eğitim gören, her seviyeden yetenekli vatandaşlardan geldiğine inanıyordu. Bireyci insanları aptal diye nitelendirerek reddetti.

Perikles Pynks'te bir söylev veriyor, yaklaşık 19.yüzyılda çizilmiş bir resim.

Partenon'un İnşa Edilmesi

Bugün Perikles, başka pek çok şey gibi Akropolis'in yeniden inşası ile de anılıyor. Bu projeyi denetlemek için belki de Klasik Çağ'ın en büyük sanatçısı olan heykeltıraş Phidias'ı (MÖ 480-430) görevlendirdi. Phidias'ın inşa ettiği, Antik Dünyanın Yedi Harikası'ndan biri olan Olympia'daki Zeus heykeli o kadar mükemmeldi ki Zeus'un memnuniyetini göstermek için bir şimşek gönderdiği söylenir.

Phidias, MÖ 447'de Partenon'un ev sahipliği yapacağı Athena'nın devasa altın ve fildişi heykelini yontmaya başladığında Akropolis üzerindeki çalışmalar da başlamış oldu. Bunu abidevi *Propylaea* (ana giriş) ve Athena Nike (Zafer) Tapınağı izledi ve proje MÖ 421'de tamamlandı.

Perikles, Partenon'un inşaatındaki savurganlığı nedeniyle rakipleri tarafından ağır eleştirilere maruz kaldı. Phidias'ın dehası da kıskançlık tanrıçası *Phthonos'tan* payını almış gibi görünüyor. MÖ 432 yılında kendisine karşı siyasi amaçlı zimmete para geçirme suçlamaları yapıldığında *ekklesia* onu hapsetmek lehine oy kullandı. Gelmiş geçmiş en büyük heykeltıraşlardan biri demir parmaklıklar ardında ölmüş olabilir.

Atina'daki pek çok kişi için, özellikle de oligarşi eğiliminde olanlara göre Perikles'in reformları, tehlikeli derecede güçlü bir vatandaşlar topluluğuna yol açabilirdi. Duygular ateşli bir hal aldı ve Perikles'in reform yanlısı arkadaşı Ephialtes, yasalar çıkarıldıktan kısa bir süre sonra öldürüldü.

Peki kaç vatandaş vardı? Pers Savaşları bittiğinde, kadınlar ve köleler de dahil olmak üzere toplam 250.000 kişilik nüfustan 30.000 kişi kalmıştı. Daha sonra Atina hızla genişledi. Perikles, MÖ 451'de şehri makul bir boyutta tutarak korumak ve belki de oligarkların endişelerini yatıştırmak için her iki ebeveyni de (sadece biri değil) Atina doğumlu olan kişileri vatandaş sayan bir yasa çıkardı.

Demokratia'nın yurtiçindeki başarısı, dışarıdaki müttefikleriyle eşit haklara sahip oldukları bir devletler topluluğu kurmak için Perikles'e ve Meclis'e ilham verdi. MÖ 478'de Atina, çoğu Ege'de ve Küçük Asya kıyılarında bulunan şehir devletleriyle *Delos Birliği*'ni kurdu. Birliğin asıl amacı, Persler'e karşı mücadeleyi sürdürmekti ve üyeleri, bu iş için gemi veya para temin edecekti. Çoğu, para kaynağı sağladı.

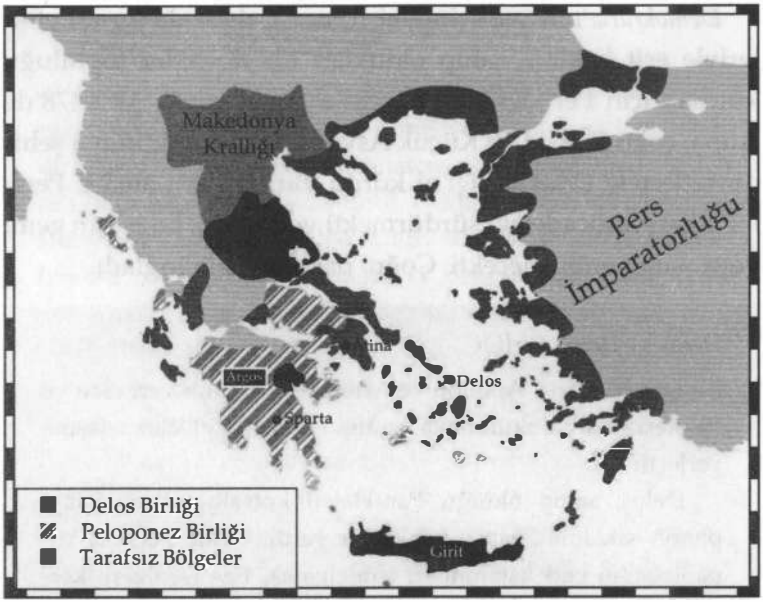
Delos ve Delos Birliği

Birliğin hazinesi, Apollon ve Artemis'in doğum yeri olan ve Perslerin dahi dokunmaya cesaret edemediği Delos adasına yerleştirildi.

Delos, sahip olduğu Pan-Helen kutsallığından dolayı parayı saklamak için mantıklı bir yerdi. Birlik, Persleri Yunanistan'ın geri kalanından temizlemek, Ege Denizi'ni korsanlardan kurtarmak, ticareti teşvik etmek ve ortak bir para birimini (Athena'nın bilge baykuşunun resmini taşıyan gümüş *tetradrahmi*) tedavüle sokmak gibi iyi girişimlerde bulunurken hazinedarların *(Hellenotamiae)* tamamının Atinalı olmasına kimse aldırmıyor gibiydi. Atina demokrasisi modeli, birliğe bağlı şehir-devletlerinin çoğuna yayıldı. Bununla birlikte Perslerden gelen tehdit azaldıkça birlik üyeleri katkı payının neden artmaya devam ettiğini ve Partenon gibi yalnızca Atina'yı ilgilendiren projelere neden bu kadar çok para harcandığını sorgulamaya başladılar.

Atina demokrasisi imparatorluk görüntüsü vermeye başladı. Naksos ve Thasos birlikten ayrılmaya teşebbüs ettiğinde Atinalılar şehir surlarını yıkarak karşılık verdiler. MÖ 454'te Perikles, hazineyi Atina'ya taşıyarak önemli bir tanrıyı güçendirmekle kalmayıp her türlü demokratik meşruiyetin tersine davrandı.

Birliğe hiç katılmamış olan Sparta ile olan ittifak da baskı altına girdi. MÖ 465'te Sparta, son *helot* isyanını bastırmak

için Atina'dan yardım istedi. Atina, asilerin Messenia'ya bakan İthome tepesindeki karargâhına 4.000 piyade gönderdi. Ancak askerlerin taraf değiştirip köleleri destekleyecekleri izlenimi edinen Spartalılar şüpheye düştü. Bu yüzden piyadeler geri gönderildiler.

Bu, Atina *philotimo*suna karşı çok açık bir hakaretti ve sadece bir şekilde sona erebilirdi.

Philotimo

Philotimo, onur aşkı anlamına gelen bir kavram ve bugün Yunanistan'da hâlâ varlığını sürdürmekte. Kökleri antik dünyaya uzanan karmaşık bir grup etik ilkeyi ifade ediyor.

Kleos, ölümden sonrasına pek değer vermeyen bir kültürde esas olarak savaş alanında kazanılan ve ozanlar tarafından yüzyıllar boyunca kutlanacak sonsuz bir zaferdi.

Timi, siz yaşarken verilen ve genellikle savaşta erkekler tarafından kazanılan onurdu.

Tüm bu erdemleri destekleyen *Arete*, antik Yunan eğitiminin amacıydı. Bilginin, fiziksel yeteneğin, cesaretin ve yine savaşta başarının bir karışımıydı.

Aidos, yukarıda sayılan etik değerlerin uyarı niteliğindeki antiteziydi: korkaklık ve başarısızlığın bir sonucu olarak katlanılan büyük utanç. Atina'da başarı önemliydi.

Song of Wrath adlı muhteşem kitabında Peloponez Savaşı'nın hikâyesini anlatan J. E. Lendon, olayların asıl itici gücünün toprak kazanımından ziyade *Philotimo* olduğunu savunur. Fetihten ziyade düşmanın küçük düşürülmesi her iki taraf için de çok önemliydi.

Kadınlara gelince, onlar hile veya kandırmaca anlamına gelen *Dolos'a* güvenmek zorunda kaldılar. Pandora, erkekleri baştan çıkarmak ve ceplerini boşaltmak için güzelliği, yalanları ve aldatıcı kelimeleri kullanan *Dolos*'un vücut bulmuş halidir. Adı *tanrı hediyeleri* şeklinde tercüme edilir çünkü her bir Olympos tanrısı onun yaratılışına bir şeyler bağışlamıştır.

Peloponez Savaşı

Atina ile Sparta arasında 30 yıl süren kanlı savaş, 20. Yüzyıl'daki dünya savaşları gibi her şeyi değiştirdi. Olaylar her zamanki gibi *güç zehirlenmesi (hubris)*, onur kırıcı hakaretler ve kıskançlığın harmanlanmasıyla ateşlendi. Ama özünde iki karşıt hükümet yapısının çatışması vardı. Savaşın sonunda Sparta oligarşisi Atina demokrasisine karşı kısa süreliğine de olsa zafer kazanacaktı. O dönemde her iki taraf da bir zamanlar oldukları şeyin tükenmiş birer karikatürüydü. Sparta, Persleri yardıma çağırarak Termophylae ve Plataia'daki askeri zaferlerini hiçe sayacak, Atina demokrasisi ise popülizme yenik düşecekti.

Atina için savaş iyi başlamıştı. Savaş sırasında Perikles, vatandaşlarını Spartalı piyadelerle karşı karşıya kalmak yerine topraklarını terk edip şehir surlarının içine çekilmeye ikna etti. Atina'nın donanma üstünlüğü kentin deniz yoluyla des-

teklenmesini sağlarken savaş gemileri Peloponez kıyı şeridini aralıksız saldırılarla taciz ediyordu.

Tarihçi Thukydides, Perikles'in öldürülen savaşçıları onurlandırmak için savaşın ilk yılı olan MÖ 431'de yaptığı ünlü cenaze konuşmasını aktarır. Bu bize, Atinalıların o sırada sahip olduğu özgüven düzeyi hakkında fikir veriyor.

> Devletimiz komşularımızı taklit etmiyor, onlara örnek oluyor... Çünkü bizim önce düşünmek ve sonrasında harekete geçmek gibi kendimize has bir gücümüz var oysa diğerleri cehaletten dolayı cesurlar ama derin düşünme hususunda bocalıyorlar... Bir şehir olarak Atina'nın, Yunanistan'ın okulu olduğunu ve birey olarak her Atinalının, kendini farklı eylem biçimlerine elinden geldiğince çok yönlü ve zarif biçimde adapte etme gücüne sahip bulunduğunu söylüyorum...

Bu konuşma, bir kez halkın içine çıkmalarına izin verilen, savaşta babalarını, oğullarını ve erkek kardeşlerini kaybeden Atina'nın gözü yaşlı kadınlarına yapıldı. Perikles onlara, *Yunanistan'ın okulu* Atina'nın şanı için çektikleri acıya değdiğini söyledi. Ancak bu kayıplar, olacakların yanında hiçbir şeydi.

Bir yıl sonra aşırı kalabalıklaşan şehir, Perikles'in de aralarında bulunduğu ve nüfusun üçte birinin ölmesine sebep olan bir salgına –muhtemelen tifüs– tutuldu. Thukydides de hastalığa yakalandı ancak hayatta kalacak ve Atina düzeninin tamamen çöküşüne tanık olacaktı:

> Üzerlerine çöken felaket o kadar güçlüydü ki ne yapacaklarını bilemeyen insanlar, insani ve ilahi hiçbir yasayı umursamaz hâle geldiler.

Bu umursamazlık, sıradan vatandaşların korku ve öfkesinden beslenen yeni bir popülizm türü olarak Atina siyasetine

bulaşmaya başladı. MÖ 427'de Lesbos adasındaki Mytilene şehri, Sparta'dan destek bekleyerek Atina'ya karşı ayaklandı ancak destek gelmedi, şehir teslim olmak zorunda kaldı. Demagog Kleon tarafından galeyana getirilen Meclis, Mytilene'nin tüm erkek vatandaşlarını katletmeye, kadınlarını ve çocuklarını köle olarak satmaya karar verdi ve bu amaçla hemen Ege'ye bir *trireme* gönderdi. Ertesi gün yaptıklarının büyük bir gaddarlık olduğunu idrak ederek emri iptal etmek için başka bir gemi gönderildi. Kürekçiler gece gündüz kürek çektiler ve hüküm sahilde okunduğu sırada oraya vardılar. Mytileneliler, geminin zamanında gelmesini sağlayan uygun hava koşulları sayesinde kurtuldular.

Nikias Barışı, MÖ 421'de savaşın ilk kısmını her iki taraf için de aşağı yukarı eşit bir saygınlıkla sona erdirdi. Ama Perikles, şehrinin el üstünde tutulan demokrasisi daha uç bir noktaya doğru ilerlerken Atina bilgeliğinin tortularını da kendisiyle birlikte mezara götürmüş görünüyordu.

Oklokrasi İş Başında: Sicilya Seferi

Oklokrasi kelimesini ilk kullanan kişi, MÖ 2. yüzyılda Yunan tarihçi Polybios oldu. Polybios, 500 yılı aşkın Yunan siyasi tarihini inceleyerek kuralların olmadığı *anarşiden* tek hükümdarın egemen olduğu *monarşiye*, soylu sınıfının egemen olduğu *aristokrasiye*, ayrıcalıklı bir azınlığın egemen olduğu *oligarşiye* ve halkın egemen olduğu *demokrasiye* kadar giden, *anasikloz denilen* döngüyü fark etti. Memnuniyetsiz çoğunluğun, popülist demagogların peşinden gitmesiyle birlikte bütün bu yönetim şekillerini bilgi ve yetkinlikten yoksun geniş halk kitlelerini peşinden sürükleyen popülist siyasetçilerin egemen olduğu *oklokrasi* izliyordu.

Peloponez Savaşı'nda daha sonra gerçekleşenler, Polybios'un kitabından fırlamış gibiydi. Tarih MÖ 415'i gösterdiğinde Atina ve Sparta altı yıldır barış hâlindeydiler fakat bu her an bozulabilecek gergin bir ateşkesti. Sicilya'daki Sparta yanlısı Siraküzalı yöneticilere karşı yerel bir isyanı destekleme fırsatı çıktığında, Atina meclisi, Nikias önderliğindeki barış hareketi ile savaşa devam etmeye istekli Alkibiades arasında kaldı. Alkibiades tarafından ateşlenen meclis, Siraküza'ya geniş çaplı bir sefer yapılmasını oylamaya sundu. Riskli bir hamleydi ve başarısız olursa Atina kendini evinde savunmak için mücadele verecekti.

Feci bir başarısızlık yaşandı. Başından beri iki başlılık söz konusuydu. Hem Nikias hem de Alkibiades komutanlık yaptı. Daha sonra Alkibiades, Siraküzalılara destek için yola çıkan Sparta'ya sığındı. Atina ordusu ve filosu neredeyse yok edilmişti. Bu, tüm savaşın dönüm noktasıydı ve Atina, savaşa bir on yıl daha devam etse de çok ciddi biçimde zayıflamıştı.

Sonuçta Atina kalıcı bir kuşatma altına girdi diyebiliriz. Sparta, şehri deniz yoluyla abluka altına alacak kadar büyük bir filo inşa etmek için eski düşmanı Pers İmparatorluğu ile bir araya geldi. Atinalılar açlık yüzünden MÖ 404 yılında çaresiz bir biçimde teslim oldular.

Sonrası

Sparta, Atina'yı yerle bir etmekten kaçındı. Bunun yerine surlarını yıktı ve acımasız bir oligarşik rejim dayattı.

Otuzlar **denilen bu yönetim uzun ömürlü olmadı. Yıl MÖ 403'ü gösterdiğinde demokrasi geri gelmişti ve Atinalılar onu nasıl geliştireceklerine kafa yoruyorlardı. Kleon gibi vicdansız demagogların gücüne karşı koymak için kura ile seçilen ve Meclis kararlarını dikkatle inceleyebilecek yeni bir kurul oluşturdular. Atina demokrasisi tersine gitmiyordu, aksine ivme kazanmak için yeniden yapılanıyordu.**

Sokrates'in Yargılanması

70 yaşındaki Sokrates'in MÖ 399 yılındaki duruşması, insanların neyin yolunda gitmediği sorusuna cevap aradığı bir sırada, yenilgi sonrası Atina'daki uyarışın ateşli atmosferine tanıklık ediyor. Filozof iki suçlamayla karşı karşıyaydı: tanrılara saygısızlık ve Atina gençliğini yozlaştırmak. Özgürlüğün şirazesinden çıktığına inanan Atinalılar suçlamaları haklı görüyordu.

Sokrates, halkını sahip oldukları demokrasinin çürümüşlüğü ile acı bir şekilde yüzleştirirken rahatsız eden sorgulayıcı tavrını vurgulamak için kendini *Atina'nın at sineği* olarak takdim etti. Şehrin sokaklarında tanınan biri olarak yoldan geçenleri sorgulamak için durduruyordu. Pek çok kişi Sokrates'in, genç nesli kendi büyüklerine karşı kışkırttığını ve bu yüzden gençleri yozlaştırmakla suçlandığını düşünüyordu.

Tanrılara karşı itaatsizlik suçlamasına gelince, Spartalılara karşı alınan son yenilgi suçlamayı daha da haklı çıkardı. Rasgele seçilen 500 kişilik jürinin birçok üyesi, bu saygısızlığın cezası olarak tanrıların onları terk ettiğini düşünmüş olmalı ki, suçun sabitliği tartışmaya kapalıydı. Sonuçta Yunan tanrılarına saygısızlık ettiği kabul edilen Sokrates, geleneksel Atina panteonuna kendi tanrılarını eklememiş miydi? Öyle olsa bile jürinin idam kararı, Atinalıların tam olarak kaçmaya çalıştıkları şeyi, hâlâ kitle tarafından kontrol edilen korkulu, huzursuz bir toplumu ortaya koymuştu.

Bu arada savaşı kazanmış olan Sparta, mümkün olan her yerde oligarşik yönetim tarzını dayatarak Atina imparatorluğu topraklarını daha geniş surette ele geçirmemek için hiçbir neden görmedi. Öte yandan Atina'nın yerini almak taahhütlerini de üstlenmek anlamına geliyordu; Sparta kısa süre sonra kendisini, Küçük Asya'daki Yunan şehirlerini desteklemek için Persler'e karşı (MÖ 400-387) başka bir savaşın içinde buldu.

Bu *güç zehirlenmesinin* sonuçları ortaya çıkmakta gecikmedi. MÖ 395'te Yunan bölünmesini kendi çıkarları için kullanmaya çok istekli bir Pers kralı tarafından desteklenen Thebai, Korinthos, Atina ve Argos gibi diğer tüm büyük şehir-devletleri Sparta'ya karşı birleştiler. Fakat son anda Persler taraf değiştirdi. Küçük Asya'da bulunan Yunan şehirleri üzerindeki Pers kontrolünü yeniden sağlayan ve daha önce Perslere karşı alınmış zaferlerin kazanımlarını tersine çeviren onur kırıcı *Kral Barışı*, Sparta'ya dayatıldı. Savaş sonlanmasına rağmen diğer şehir-devletleri Spartalıların zayıflığını hissetmişlerdi. Sadece bunu kullanma yeteneğine sahip bir lidere ihtiyaçları vardı.

Thebai ve Sparta Egemenliğinin Sonu

Bu kişi, Thebaili Epameinondas idi. Thebai, Yunan şehir-devletlerinin en eskilerindendi. Kuruluşunu, efsanevi "kahramanların" ilki olan Kadmos'a kadar götürüyordu ve Thebai akropolisine onun adından esinlenerek Cadmeia adı verilmişti. Tarih boyunca hep bir tiran veya oligarşi tarafından yönetilmişti ve Peloponez Savaşı'nda da Sparta'ya sadık kalmıştı. Ancak Thebaililer savaş bittikten sonra kendilerini kandırılmış hissettiler. Destekleri karşılığında bekledikleri topraklar verilmemiş ve Sparta, Thebailileri rahatsız edecek şekilde, eski rakipleri Atina'nın ayakta kalmasına müsaade etmişti. Böylece dışlanan Thebai, Sparta'ya karşı ittifaka katıldı. İttifa-

kın da yenilmesiyle Sparta, Cadmeia'yı işgal etmek için askeri birlik göndererek Kral Barışı'nın şartlarını hiçe saydı. Sparta, usulsüz davrandığı gibi kutsal olana da saygısızlık etmişti.

Thebaili bir devlet adamı ve tecrübeli bir savaşçı olan Epameinondas'ın eline bir fırsat geçmiş oldu. Atina'ya sürgüne gönderilen ve oradaki *demokratiayı* benimsemiş olan Thebaililer ile kentteki genç erkeklerden oluşan bir savaş gücü topladı, Spartalıları atmak için Cadmeia'ya yürüdü.

> Sparta'nın kibrini yerle bir eden, karada ve denizde tüm üstünlüğüne son veren savaş o gece başladı.
>
> Plutarkhos

MÖ 378 yılında Epameinondas'ın önderliğindeki Thebai, demokrasiyle ilk kez tanıştı. Sırada, yenilenmiş bir orduyla Sparta'yı yenmek ve Yunanistan genelinde demokrasiyi geliştirmek vardı. Yedi yıl sonra, MÖ 371 yılındaki Leuctra Savaşı'nda Epameinondas yapılamaz denilen şeyi yaparak galip geldi. Spartalıların yenilmezlik efsanesi son bulmuştu.

Epameinondas

Epameinondas, Yunanistan'ın siyasi haritasını yeniden şekillendirmekte, Makedonyalı Philippos dönemi gelinceye kadar, herkesten daha etkili oldu. 16. Yüzyıl Fransız filozofu Michel de Montaigne'e göre *"dünyaya gelmiş en değerli ve en mükemmel üç adamdan"* biriydi. Bu övgü her şeyden önce iki başarıya dayanıyordu: Yenilmez denilen Sparta'yı bozguna uğratmak ve köle yaptığı helotlara özgürlüklerini vermek.

Epameinondas MÖ 371'deki Leuctra Savaşı'nda daha büyük Sparta ordusunu bozguna uğratırken geleneksel piyade taktiklerini tamamen değiştirdi. En iyi birliklerini hattın sağına yerleştirmek yerine sola koydu ve normalde 12 sıra yerine 50 sıra derinliğinde yerleştirdi. Sonra sağ tarafta bulunan

daha az deneyimli adamlarına *"mücadeleden uzak kalmak ve saldırısı anında planlı geri çekilme"* emrini verdi (Ksenofon) Sol kanattaki ezici gücü, zaten dağılmaya başlamış olan düşman hattına yönlendirerek kanattan sarmayı başardı.

Epameinondas başarısının bir kısmını, Thebai ordusunda yer alan ve Spartalıların *agoge* eğitiminin yarattığı savaşçılar kadar iyi olan bir özel birliğe borçluydu. 300 kişilik grup, 150 çift oluşturan olgun ve genç eşcinsel erkekten oluşuyordu. Görevleri, çok daha kalabalık Sparta ordusunun Thebai ordusunu kuşatmasını engellemekti ve Leuctra'da zaferi getiren de bu oldu.

Epameinondas, sadece olağanüstü bir askeri taktisyen değildi. Köleler diğer her şeyi yaptığı için Sparta'nın yurttaş ordusu sadece savaşla ilgileniyordu ve Epameinondas bunu çözmüştü. Önce Messenialıları serbest bırakarak ardından Messenia şehir kalesini inşa etmelerine yardım ederek Sparta'nın tüm yaşam şeklini altüst etti.

Epameinondas MÖ 362 yılında, Yunan tarihinin en büyük piyade savaşı olan *Mantinea*'da en büyük zaferini elde etti ve Sparta'nın üstünlüğüne kalıcı olarak son verdi. Bu, onun öldürücü darbesiydi ve kısa süre sonra savaşta aldığı yaralardan dolayı öldü.

Epameinondas, kişilik olarak dürüst, gösterişsiz ve dünya nimetlerinden uzak bir görüntü çizer. Yunanistan'ı, sadece Sparta'yı yenerek değil, mümkün olan her yerde demokrasiyi teşvik ederek yeniden şekillendirmesi kişisel hırstan ziyade ahlâki bir görev duygusundan kaynaklanmış gibidir. Çok daha fazlasıyla hatırlanmayı hak etmekte.

MÖ 378'de bir demokrasi haline gelen Thebai, aynı yıl yeni Atina birliğine katıldı. Bir asır önce başarısız olan Delos Birliği'nden ders alınmış gibiydi. Zorla katkı payı toplanmayacak ve her üyenin bağımsızlığına saygı gösterilecekti. Kısa süre sonra, çoğunluğu demokrasi olan üye sayısı 75'e yükseldi.

> Bu gelişme, MÖ 4. Yüzyıl'ın ikinci çeyreğinde antik *Yunan demokrasisinin altın çağına* önemli ölçüde katkı sağlamıştır.
>
> Paul Cartledge, *Democracy: A Life*
> (italik ifadeler yazara aittir)

İttifak uzun ömürlü olmadı. Atina ve Thebai arasındaki ilişkiler bir süre sonra kötüleşti, yüzyılın ortalarına gelindiğinde adaların çoğu birlikle olan bağlarını kopardı ve demokratik hükümetlerini başlarından attı.

Buna rağmen Atina'nın kendi içinde daha iyi bir yönetim şekli arayışı hız kesmeden devam etti. Şehrin önde gelen kafalarının tartışacağı çok şey vardı daha. Ksenophon, aristokrasinin tavsiyesi, onayı ve desteği ile hüküm süren bir kralın var olduğu anayasal bir monarşi istedi. İsokrates, demagogların yalanlarına karşı koyabilecek, filozoflardan oluşan bir topluluk kurmak için eğitim meselesiyle ilgilendi. Platon hem yeni düzene karşı hem de zamanının ilerisinde, farklı ve katı bir ütopyayı savundu.

Platon'un Devlet'i

Belki de başka hiçbir kitap Platon'un *Devlet*'i kadar derin görüş ayrılıklarına yol açmamıştır. Kimilerine göre bir zamanlar İngiliz yatılı okullarına ilham veren destekleyici bir ortak akıl, kimilerine göre ise bir Cesur Yeni Dünya için muhteşem bir kaynaktır. Fransız Devrimi'nin manevi lideri Rousseau, kitabı *"eğitim hakkında o güne kadar yazılmış en güzel bilimsel eser"* olarak değerlendirmişti.

Platon, toplumun her kesiminden faydalanan, doğal yeteneklerle şekillenen ve eğitim yoluyla mükemmelleştirilen bir meritokrasi anlayışına inanıyordu. İnsanoğlunun doğası gereği altın (devletin koruyucuları), gümüş (zenginlik üretenler) ve bronz (çiftçiler ve zanaatkârlar) olarak ayrıldığını düşündü. Yetenek her zaman kalıtsal olmadığı için toplum sürekli bir yeniden sınıflandırma sürecinden geçmek zorundaydı.

Platon'un, müşterek çocuk yetiştirme ve devlet propagandasının "asil yalan" kavramıyla ilgili bazı fikirleri bugün bize rahatsız edici görünüyor. Toplumsal hareketlilik ve kadın-erkek eşitliği konusundaki ısrarı gibi diğer fikirleri ise bize zamanının ötesinde geliyor. En derin mesajı ise hâlâ yankı bulmakta: eğitimin toplumun sağlığı ve istikrarı için hayati önemi.

Platon'un öğrencilerinden biri olan Aristoteles, öğrencilerine şehir-devletleri tarafından şimdiye kadar denenen siyasi sistemlerin bir veri tabanını derleme görevi verdi. Sonuç aşağıdaki çizelgeydi. *Şehir-devletlerinin* kendilerini yönetmesinin altı yolu, kimin yönettiğine ve kimin yararına olduğuna göre kategorize edilmişti.

Üst sırada üç "gerçek" hükümet biçimi, ikincisinde ise her birinin eğilimli olduğu belirli bir yozlaşma biçimi yer alıyor. Aristoteles, Atina'nın Peloponez Savaşı'ndaki yenilgisini ölçüsüz demokrasi anlayışına bağladı. Ona göre demokrasi, mümkün en uzun süre boyunca çok sayıda insanın çıkarına hizmet ettiğini düşündüğü bir siyasi sistemin çarpıtılmış hâliydi.

Aristoteles'in Politik Felsefesi

Aristoteles, *şehir-devletin* yönetim için ideal topluluğu temsil ettiğine inanıyordu. Politika, kelimenin tam anlamıyla *"şehir-devletle (polis)* ilgili meseleler" idi. *Şehir-devleti* yönetme-

nin en iyi yolu aydınlanmış bir monarşi ya da aristokrasiydi ancak bunların tiranlık ve oligarşiye dönüşmek gibi bir huyu vardı. Filozof bu yüzden Kleisthenes ve Perikles tarafından savunulan demokrasinin daha sınırlı bir biçimine yöneldi. Onun *"politikası"*, kadınlar hariç diğer vatandaşların doğrudan katılımını, teknik uzmanlık gerektiren roller için (askeri ve mali konular gibi) seçim usulüyle harmanladı. Tüm bunlar, sistemi popülist demagoglara karşı dayanıklı hâle getirecek dört ilkeyle desteklendi.

ILIMLILIK: Solon'un özellikle zenginlikte ve bireysel ifadede aşırılıklardan kaçınması;. Delphoi Kâhini, *"Aşırılıklardan kaçının"* diyordu.

(Demokrasinin, dönüşme riskiyle karşı karşıya kaldığı) yoksulların tahakkümü ile (oligarşinin ana tehlikesi olan) zenginlerin tahakkümü arasında bir denge görevi görecek GÜÇLÜ BİR ORTA SINIF. Aristoteles'in sözleriyle: *"Sadık vatandaşların, sadakatsiz olanlardan sayıca daha güçlü olması gerektiğine dair büyük koruyucu ilke."*

Siyasi iklimdeki değişikliklere dayanabilecek BİR HUKUK SİSTEMİ: *"İnsan mükemmelleştiğinde hayvanların en iyisi olduğu gibi yasa ve adaletten ayrıldığında da en kötüsüdür."* Yasalar değişen koşullara uygun hâle getirilmelidir fakat amaçları anayasayı korumak olduğundan nadiren değişmelidir.

Erdemi *(arete)* geliştirmeyi amaçlayan EĞİTİM *(paideia)*, vatandaşları şehir-devletin yönetimine katılmaya uygun hâle getirir ve yasalara bağlılığı *(iyi düzen / eunomia)* aşılar.

Aristoteles için özgürlüğün anahtarı katılımcılıktı. Diğer bir ifadeyle *herkesin yönetmesi ve yönetilmesiydi* ve başarıya ulaşan katılımcılığın anahtarı eğitimdi. Bir demokrasi, katılımcıları ahlâki olarak ne kadar sağlamsa o kadar iyi olabilirdi. *İnsanoğlu doğası gereği politik bir hayvandı* ve insanlar uygun şekilde eğitilmeleri koşuluyla çıkarları için yönetime talip olan herhangi bir elit kadar *iyi, hatta ondan daha iyi* olabilirdi.

Makedonyalı Philippos

Tüm bu entelektüel enerji Atina'yı sararken dışarıdaki dünya onlarca yıl süren savaşın ardından kan kaybediyordu. Anakarada haydutluk yaygındı ve tarlalar hasat edilmeden terk ediliyordu. Atina'da bile jüri üyelerine ödeme yapmak için yeterli para olmadığından mahkemeler işlevini yitirmişti.

> Savaştan sonra, belirsizlik ve kafa karışıklığı, Yunanistan'ta enine boyuna on kat daha artarak hüküm sürdü.
>
> Ksenophon, Mantinea Savaşı'ndan sonra Yunanistan'a dair - MÖ 362

Yunanlar düzeni yeniden sağlamak için güçlü bir adam aramaya başladılar. Makedonyalı II. Philippos (MÖ 382-335) kuzeydeki krallığını heybetli bir orduyla zengin ve genişleyen bir ulusa dönüştürmüştü. Birçok yönden Yunanlardan biri gibi görünüyordu. Başkent Pella, bir Yunan şehri gibi tasarlanmıştı. Philippos, Yunancanın bir lehçesiyle konuşuyor ve soyunun Argos'un Argead hanedanından geldiğini iddia ediyordu.

MÖ 346 yılında yaşlı filozof İsokrates, Makedon Philippos'a Atina'dan seslendi. Atinalıları, Perslere karşı bütün Yunanların bir araya geleceği bir seferi başlatmaya çağırmasının üzerinden 35 yıl geçmişti. Şimdi daha çaresiz zamanlardı ve Makedon savaşçılardan medet umuyordu. Onlar devreye girmezlerse anarşi çıkacaktı:

> "Pers kralının tüm imparatorluğunu fethetmeyi taahhüt ederseniz, karşılaştıkları herkese zulmeden malum insanların oradan oraya dolaşmalarına mâni olup kalıcı meskenlere yerleştirmiş olacaksınız. Bu adamların bir araya gelmelerini engellemezsek, biz farkına bile varmadan büyüyecek ve tehdit oluşturacak kadar dehşet bir kalabalığa dönüşecekler."

Yine de diğer Yunanlar için Philippos'un mutlak egemenliği tam olarak uzak durmak istedikleri bir şeydi. MÖ 340 yılında büyük devlet adamı Demosthenes, meclisi II. Philippos ile yaptığı anlaşmayı bozmaya ikna etti. Sonuç olarak MÖ 338 yılında Atina'nın ve Sparta hariç diğer şehir-devletlerden oluşan bir birliğin, Philippos'un ordusunun falanksları tarafından hezimete uğratıldığı Khaironeia Savaşı gerçekleşti.

Philippos, yenilen şehir-devletleri Korinthos Birliği çatısı altında topladı ve kendisini bütün Yunanların birleşmesiyle Pers İmparatorluğu'na karşı açılacak savaşın komutanı ilan etti. Kısa bir süre sonra da suikasta uğradı.

Demokrasinin Sonu

MÖ 338 yılında gerçek *demokratia* sona erdi. Aslında iyi dayanmış ve 200 yıldan fazla sürmüştü. Atina'da savaş, bozgunculuk, kıtlık, salgınlar, darbe ve hatta tüm şehrin Persler tarafından tahrip edilmesi ile hırpalanan *demokratia* sadece bir kez tiranlığa yenik düşmüş ama o da uzun sürmemişti. Demokrasi, şehri zenginlik ve nüfuzun zirvelerine taşımıştı. Tiranlık, son âna kadar kapıları zorlarken Atinalılar demokrasiyi onarmak için mücadele ediyorlardı. Bugünkü demokrasimiz için aynı şeyi söylemek oldukça zor.

Demokratia ile birlikte belli bir düşünce tarzı da öldü. Aristoteles iyi hayatın, içinde yaşanılan politik ortama bağlı olduğunu düşünen son Yunan filozofları arasındaydı. Yeni nesille birlikte, bir küpün içinde eylemsiz yaşayan Kinik Diogenes gibi şehir-devleti reforme etmek yerine ondan kaçmaya çalışan filozoflar ortaya çıktı. Bu tarz adamlar için sosyal veya politik bir çözüm olamazdı, sadece bireysel bir çözüm söz konusuydu. Birkaç yüzyıl sonra, bu tür fikirler yeni Hristiyanlık dinine de yavaş yavaş yerleşecekti.

İskender

İskender'in şöhreti efsanelerle birlikte yüzyıllar boyu sürdü. Adamları tarafından sevilen, girdiği her savaş Sandhurst Akademisi'nde ve West Point Harp Okulu'nda hâlâ incelenen parlak bir liderdi. Zekiydi, meraklıydı ve fethettiği yerlerdeki insanlardan öğrenmeye açık biriydi. Kurduğu şehirler Mısır'dan Afganistan'a kadar uzanıyordu. Mirası ise muhteşem Helenistik çağdı.

Vizyon sahibi miydi yoksa bir *fatih* mi? Belki de her ikisiydi. Daha uzun yaşamış olsaydı, son yıllarında gelişen megalomanisinden ve paranoyasından ya da bir zamanlar savaşta hayatını kurtaran arkadaşı Kleitos'u öldürmesine sebep olan alkolden kaynaklı öfke nöbetlerinden dolayı şöhreti popülerliğini yitirebilirdi.

Halefini belirlememesi de cabasıydı. Rivayete göre, ölüm döşeğinde İmparatorluğun başına kimin geçmesi gerektiği sorulduğunda "En güçlü olan!" yanıtını vermişti. Liderlik vasıfları yüksek ve güçlü erkeklerle dolu bir odada bu cevap pek de tatmin edici değildi. Sonuç elli yıl daha savaşmak oldu.

İskender Yunan mıydı?

İki Avrupa ülkesi İskender'in kendilerinden olduğunu iddia ettiğinden, sorulmaya değer bir soru bu. Fakat ulusların icadından önceki bir çağda Yunan olmak ne demekti? Herodotos'a göre bir dili, dini, kanı ve yaşam biçimini paylaşmaktı. İskender Makedonyalıydı ama Yunanca konuşuyordu, Yunan tanrılarına tapıyordu ve ailesi Epirus'lu olan annesi Olympias aracılığıyla damarlarında Yunan kanı taşıyordu.

Yine de, Zeus-Ammon (Yunan ve Mısır tanrılarının bir melezi) soyundan geldiğini iddia eden bir adamın gerçekten de Yunan yaşam tarzına bağlı olduğu söylenebilir mi? Ne de olsa merkezine Yunan tanrılarını değil, *şehir-devletin* vatandaşlarını koyan bir yaşam tarzıydı Yunanlarınki.

İskender'in, Pella'tan Pencap'a kadar uzanan geniş imparatorluğu için ne kadar *demokratia* amaçladığı bilinmez. İmparatorluğu şekillendiren 11 yıllık seferi boyunca Homeros'a ait *İlyada* destanının, hocası Aristoteles tarafından açıklayıcı notlar eklenen bir nüshasını başucuna koyarak uyuduğu söylenir. Aristoteles'ten mi ilham almıştı yoksa Homeros'tan mı? Akhilleus'un şiddet eğilimli kahramanlığından mı yoksa Odysseus'un adil ve sade yaşam arayışından mı? Aristoteles'in *politika* anlayışına mı kâniydi yoksa filozofun imkânsız olsa da ideal olarak gördüğü aydınlanmış monarşiye mi?

İskender'in *demokratia* hakkında ne düşündüğünü veya imparatorluk için uzun vadeli ne gibi planları olduğunu asla tam olarak bilemeyeceğiz. Ancak, dünyayı ele geçirmekle kalmayıp Yunanlaştırmak da istediği kesin.

İskender'in olağanüstü seferlerinin, Caesar'ın veya Napolyon'un yaptıklarından aşağı kalır yanı yoktu. Yunan şehir-devletleri yalnızca 7.000 piyade ve 600 süvari göndererek biraz gönülsüzce katıldılar. Tahta geçtiğinde kendisine karşı ayaklanan Thebai'yi yerle bir ettiği için İskender'i affetmemişlerdi. Sparta ise tamamen çekimser kaldı.

İskender 35.000 kişilik bir orduyla, Kserkses'in MÖ 480 yılındaki işgal rotasını takip ederek ilk önce Truva'ya yürüdü. Yunanların intikam alması için atılmış bir adımdı bu. MÖ 334 yılında kuzey Anadolu'daki Granikos'ta, onu durdurmak için gönderilen yerel satrapları bozguna uğrattı ve bölgenin başkenti Sardis'teki hazineyi yağmalamak için harekete geçti. Böylece, zenginleşen ve Küçük Asya'daki Yunanlar tarafından takviye edilen ordusuyla doğuya ilerledi. MÖ 333 yılında Pers İmparatoru Dareios, onu Filistin'in kuzeyindeki İssus'ta, tahminen 400.000 kişilik büyük bir orduyla karşıladı. Persler bir kez daha yenildi ve Dareios, İskender'in mızrağından kıl payı kurtuldu.

Yenilmez İskender

İskender olağanüstü bir askeri dehaydı, muharebe alanında çok iyi bir komutandı ve arazi şartlarını değerlendirmekte eşsizdi. Napolyon ve Iulius Caesar gibi, bunlara ilaveten bir özelliği daha vardı: İnsanları hayatlarından bile vazgeçmeye ikna eden, kişisel cesaret ve liderliğin bir karışımı.

Yunan falanks sistemi yüzyıllardır kullanılıyordu. İskender'in yaptığı şey, ağır süvari birliğini oluşturup falanksın yanına yerleştirmek, Dareios'un sahaya sürdüğü çok sayıdaki piyadeye karşı yıkıcı bir etki yaratmaktı. Bu seçkin süvarilere Yoldaşlar (*hetairoi*) deniyordu ve İskender en önde olmak üzere kama biçimi oluşturarak hücum ediyorlardı. İskender'in o kadar yaşaması bile mucizeydi.

Yoldaşlar, savaşta piyade örsünün çekici oluyordu. Yoldaş süvariler yandan veya arkadan hücum ederken falanks düzeni düşmanı sıkıştırıyordu. İssus'ta neredeyse Dareios'un hayatına mal olan taktik buydu.

Büyük İskender MÖ 332 yılında, yedi ay süren yıkıcı bir kuşatmanın ardından Sur şehrinin tüm sakinlerini katletti. Hedeflerine ulaşmak için bir tirana dönüşmüştü. Daha sonra güney istikametinde Mısır'a doğru hareket etti ve Siva'daki

kâhinden Zeus-Ammon'un oğlu olduğunu bizzat işitmek için çölün iç taraflarına kadar gitti. Bir tanrı mertebesine çıkmış olarak İskenderiye şehrini kurmak üzere geri döndü ve gelecek büyük çağın temellerini attı.

Ertesi yıl, bugünkü Irak'ta yapılan Gaugamela Savaşı'nda yine zorlu şartlarla karşılaştı. Perslerin tırpanlı korkunç savaş arabalarının üstesinden gelerek önce Babil'i ardından da Susa'yı almak için hareket etti. Pers başkenti Persepolis'i yerle bir etmeden önce Yunan savaşçılarının Pers kadınlarıyla toplu evlilik törenini düzenledi.

Susa Düğünleri

Susa'da Makedon subaylarla asil İranlı kadınlar arasında yapılan Moonie[14] tarzı toplu düğünün, eski düşmanlar arasında kültürel bir kaynaşma mesajı göndermesi bekleniyordu. İskender, Dareios'un en büyük kızı Stateira ile evlendi. Bu evlilik, bundan böyle kendisini Kralların Kralı ilan edebileceği ve birleşik bir Yunan-Pers ordusuyla dünyayı fethetmek için hareket edebileceği anlamına geliyordu. Yakın arkadaşı ve Yoldaş süvarilerin komutanı Hephaistion, Stateira'nın kız kardeşi ile evlendi; böylece İskender'in kayınbiraderi oldu.

İskender, bu seçkin sınıftan türeyecek soyun, Yunan ve Pers karakterlerinin en iyi taraflarını birleştiren yeni bir yönetici sınıf meydana getireceğini umuyor gibiydi. Fakat öyle olmadı. Ölümünden hemen sonra Makedonlar, İranlı eşlerini *toplu halde* boşadılar.

Pencap'a kadar varan on yıllık zorlu bir seferin ardından İskender'in ordusu daha ileri gitmeyi reddetti. Akhilleus'in yaptığı gibi sonunda pes etmeden önce küskün biçimde çadırına kapandı. Yenilmez ordusu bir anda dönerek evin yolunu tuttu.

14 Tek seferde binlerce çiftin evlendirildiği toplu düğünlerle dikkat çeken dünya çapında dinî bir birleşme hareketi (Moon tarikatı). (ç.n.)

İskender Babil'e döndü; MÖ 323 yılında, çok fazla içtiği bir gecenin ardından öldüğünde sadece 32 yaşındaydı. Haberi alınca Dareios'un annesi Sisygambis'in dairesine çekildiği ve kendini açlığa mahkûm ederek öldüğü söylenir.

İskender'in Makedon generallerinin tek amacı ganimetti. *Fatihlerin* hepsi eşlerini boşamakla kalmayıp tüm Persleri kovdular sonra da İskender'in varis bırakmadan öldüğü devasa topraklarda kendi imparatorluklarını kurmak için işe koyuldular. Tüm bunlar olurken Yunanistan'da isyan başladı.

İskender'in ölümünden sonra halefleri, sahip oldukları kaynakların bir kısmını ayaklanmaları bastırmak için harcarken kalan bir kısmını da kendi aralarındaki savaşta kullandılar. Pers İmparatorluğu'ndan o günkü para birimiyle tahminen 180.000 talent (bugünkü parayla yaklaşık 100 milyar dolar) elde edilmişti ve belki de fetih yoluyla ele geçirilen en büyük servetti bu.

Bu zenginlik, *Helenistik Çağ*'ın ihtişamını beraberinde getirdi.

HELENİSTİK ÇAĞ (MÖ 323-30)

Biz: İskenderiyeliler, Antakyalılar, Seleukoslar
Mısır ve Suriye'deki sayısız diğer Yunan,
Medya'dakiler ve İran'dakiler ve diğerleri.
Dünyaya yayılmış hakimiyetleriyle ve
Akıllıca dönüşüme yönelik yoğun çabalarla
Yunan koine *dilini*
Baktriya'ya kadar Hindistan halklarına taşıdık.

C. P. Kavafis (1863–1933) "MÖ 200 Yılında"

Afganistan'ın son kralı Muhammed Zahir Şah, 1961 yılında Hindukuş dağlarının yükseklerinde avlanırken çorak topraklar üstünde görünen taş eserlere rastladı.

Şah, *"MÖ 200 yılında"* batıda Cadiz'e kadar uzanan bir Yunan uygarlığının doğu ileri karakolu olan Ai Khanoum'u keşfetmişti. Şehir, 6.000 kişilik amfitiyatrosu, gymnasiumu, *agorası* ve tapınaklarıyla kayda değer bir yapıya sahipti. Ai Khanoum, diğer iki büyük uygarlığın eşiğindeydi: Hindistan'ın Budist Maurya İmparatorluğu ve Çin'in Konfüçyüsçü Han Hanedanlığı. Yunan görünüşlü Hindu tanrıları ve Budalarla süslenmiş Yunan sikkeleri kültürel çapraz etkileşime veya Kavafis'in dediği gibi *"akıllıca dönüşüme"* tanıklık etmektedir.

Üç kültürün insan mutluluğu için izlenen yol konusundaki anlayışları farklıydı. Budistler için mutluluk, arzunun yokluğundan kaynaklanan içsel dinginlikti. Konfüçyüs'ün takipçileri için daha üst düzey bir düzene itaat etmekti. Yunanlar için ise mutluluk *katılımdan* yani insanın doğuştan gelen toplumsal ve dilsel yeteneklerinin kullanılmasından geliyordu ve Aristoteles'in ileri sürdüğü gibi *şehir-devlet* bunun için mükemmel bir yerdi. Ai Khanoum ve İskender tarafından kurulan diğer pek çok şehir, yeni bir Helenistik dünya düzeninin damarlarıydı.

Çok eski zamanlardan beri Yunan dünyasına tavsiyelerde bulunan Delphoi kâhininin özdeyişleri, Ai Khanoum'un kurucusu Kineas'ın mezarına da kazınmıştı. Bunların en ünlüsü *"Kendini bil"* idi. Anlamı tartışmalara konu olan bu ifade hakkında belki de en ilginç yorumu Amerikalı yazar Maya Angelou (evlenmeden önceki soyadı Johnson'dı ve Yunan bir denizciyle evlenmişti) yapmıştır:

> Nereden geldiğinizi bilmiyorsanız nereye gittiğinizi de bilemezsiniz.

Helenistik Çağı yaratmak için İskender'in imparatorluğuna yayılan Yunanlar nereden geldiklerini biliyorlardı: *şehir-devletten* geliyorlardı. Yunan hikâyesinin bir sonraki aşamasında,

Helenistik dünya üzerinde ortaya yeni bir *şehir-devlet* türü çıkacaktı. Kesinlikle akıllıca dönüştürülmüş fakat yine de eski şehir-devletin yankılarının duyulduğu bir tür.

Meskûn Dünya

Helenistik Çağ, İskender'in ölümünden Ptolemaios Mısır'ın Roma tarafından bozguna uğratılmasına ve kraliçesi Kleopatra'nın MÖ 30 yılında intiharına kadarki üç yüzyılı kapsıyordu. Birçok kişiye göre Yunan olmak için iyi bir zamandı. Ortaya yeni bir kelime çıkmıştı: *Oecumene.* Kelime, *meskûn dünya* anlamına geliyordu ve onu ölçen, haritasını çıkaran ve büyük ölçüde yöneten Yunanlar için *onların dünyasıydı.*

Yunan kıyafeti giymiş, başında topuz bulunan Buda. Gandhara, Pakistan yaklaşık MS 1.-2. yüzyıllar.

MÖ 3. Yüzyıl'da bir Yunan, Afganistan'daki (İskender'in adından gelen) Kandahar şehrine seyahat etmiş olsaydı, büyük Hint İmparatoru Asoka'nın Yunan dilinde taşlara kazınmış fermanlarıyla karşılaşabilirdi. Bir yüzyıl sonra torunlarından biri daha da doğuya, Pencap'taki Sagala'ya gitmiş olsaydı, 1. Menandros'un (yönetimi MÖ 165-130) krallığının başkentine varmış olacaktı. Menandros, Budizmi kabul etmiş bir Hint-Yunan hükümdarıydı. Yönetim dili Yunancaydı ve sikkelerinde Athena'nın kabartma resimleri bulunuyordu.

Günümüzde Pakistan'da bulunan Gandara'da, Buda'yı Herakles'in himayesi altında gösteren ve dönem olarak MS 2. Yüzyıl'ın son

zamanlarına kadar uzanan heykeller vardır. Hindistan'ın batı kıyısının çok aşağılarında, Gucerat'ta bir şehir bugün bile hâlâ Junagadh adını taşır. Kökeni, *Yunanların şehri* (Yona / Yavana = İyonyalılar) veya Yonagadh kelimelerinden gelir. Daha da güneydeki Sri Lanka'da, MS 5. Yüzyıl'dan kalma bir Budist metni olan *Mahavamasa*, Buda'nın fikirlerinin yayılmasına yardım eden Yunan misyonerlerden söz eder.

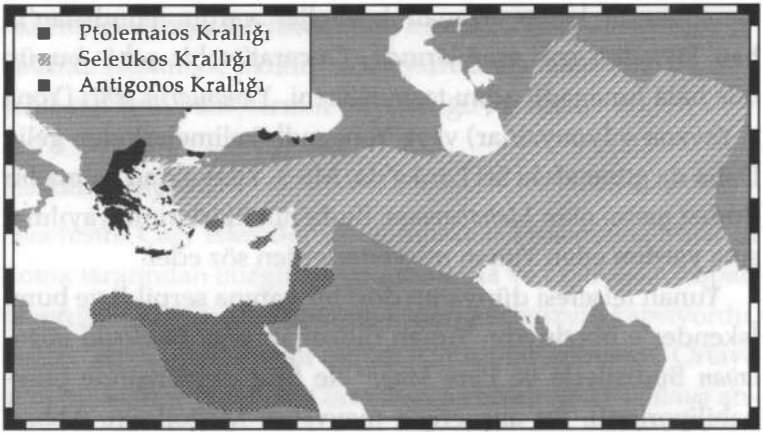
Yunan felsefesi dünyanın dört bir yanına serpildi ve bunu İskender'e borçluydu. Yunan filozoflar, *yoga felsefesini uygulayan* Budistlerle ve Pers *Magi*[15] ile fikir alışverişinde bulunabiliyorlardı. Bu alışverişin meyveleri Moğolların, Abbasi halifelerinin ve geleceğin eğitimli Rönesans prenslerinin işine yarayacaktı. Aslında bundan hepimiz faydalanacaktık.

Elli Yıl Savaşları

Ancak ilk olarak sırada yine savaş var; üstelik elli yıllık. İskender'in ölümünden sonra yerine geçmek için rekabet eden büyük isimler, işleri sükûnetle halletmeye çalışmak üzere Babil'de bir araya geldi. Fakat istedikleri gibi olmadı. Bu rakipler arasında sadece iki kişi yataklarında ölecek kadar şanslıydı. Aralıksız şiddet uygulanan bu iktidar oyununda yavaş yavaş bir avuç insan kaldı. Devasa ordular ve filler, geriye sadece Mısır ve güney Suriye'de Ptolemaioslar, Makedonya'da ve Yunanistan anakarasının büyük kısmında Antigonoslar ve doğuda Hindistan'a kadar uzanan geniş toprakları yöneten Seleukosların oluşturduğu üç hanedanlık kalana kadar Asya'da bir ileri bir geri rastgele hareket ettiler. İki nesil içinde hepsi birbiriyle akraba olarak kendilerini kanlı bir güç diplomasisi, cinayet ve seks döngüsü içinde bulacaklardı. Fakat şimdilik mevcut durum devam ediyordu.

---

15 Medlerde rahip sınıfının adı. Zerdüşt öğretisinden hareketle, yıldızların konumunu izleyip anlam çıkaran, kehanette bulunabilen Pers din adamları. (ç.n.)

İskender en az bir düzine şehir kurmuştu. Başta Seleukoslar olmak üzere mirasçıları daha fazlasını kuracaktı. Peloponez Savaşları'ndan sonra topraklarını asla tam olarak toparlayamayan yerli Yunanlar için bu kaçırılmayacak kadar güzel bir fırsattı. On binlerce Yunan bu yeni dünyaya göç etti. İki bin yıl sonra Amerika'yı koloni haline getirecek olan Avrupalıların aksine Yunanlar köklü bir geleneği takip ediyorlardı. Yüzyıllar boyunca Cadiz'den Ukrayna'da Bug Nehri ağzındaki Olbia'ya kadar kültürlerini ve yasalarını da yanlarında getirerek yerleşim yerleri kurmaktaydılar. Ne yaptıklarının bilincindeydiler.

Şehir-devletin cumhuriyetçi geleneği içinde yetişen bu yerleşimciler, yeni mutlak monarşiler dünyasına nasıl ayak uydurdu? Anlaşılan o ki, pragmatik davranarak. Helenistik krallar demokrat değillerdi ve İskender gibi kendilerini yarı ilah olarak görüyorlardı. Ancak Yunanların sahip olduğu yönetim ve koloni kurma becerilerine ihtiyaçları vardı. Kısa bir süre içinde Yunan devlet hizmetlilerinden oluşan imparatorluk seçkinleri oluşmuştu. Bunlar, tepkilerini ortaya koyabilen ve mutlu olmazlarsa başka bir güce hizmet etmek için bulundukları yerden ayrılabilen yetenekli adamlardı.

Yunan şehir-devletlerinin toplumsal olarak daha alt düzeye ait sıradan vatandaşları, işlerini yürütmelerine izin verildiği sürece yeni tanrı-krallarına tapmaktan mutluydu. *Demokratianın* şehir surlarından öteye gidemeyeceğini kabul ettikleri sürece de eski ve yeni *şehir-devletlerin* meclislerine, *agoralarına*, tiyatrolarına ve *gymnasiumlarına* izin verildi.

Miletoslu Hippodamos (MÖ 498-408)

Yeni şehirlerin çoğu, iki yüzyıl önce Miletoslu Hippodamos tarafından icat edilmiş olan ızgara sistemine göre düzenlenmişti. Hippodamos, Aristoteles gibi siyaset teorisini matematik, meteoroloji ve tıp dahil olmak üzere pek çok başka alanla birleştirmişti. Dehası, *demokratia* ilkelerinin serpilip gelişebileceği şehirler tasarlamasında yatıyordu. Büyük Helenistik şehirler olan İskenderiye, Halikarnasos ve Antakya onun şablonuna göre düzenlenmişti. Fikirleri, Helenistik ve Roma dönemlerine uzanacak kadar güçlüydü.

Hippodamos planıyla inşa edilen bir şehir, maksimum 50.000 vatandaş için tasarlanarak kutsal, kamusal ve özel alanlara ayrılmıştı (Aristoteles kendi *politikası* doğrultusunda maksimum 10.000 vatandaşı tercih etmişti). Kutsal ve kamusal alan, büyük bir merkez veya *agora* içinde birlikte yer alacaktı. Kentin iki katlı özel evlerinin olduğu bölgeler ise, geniş, düz sokaklardan oluşan bir ızgara planı aracılığıyla bu merkeze eşit ve kolay erişime sahip olacaktı.

Bu şehir düzenine dair iyi örnekler, Yunanistan anakarasındaki iki yerde hâlâ görülebilir: Epirus'ta bulunan Kassope ve Peloponez'de MÖ 369 yılında Epameinondas tarafından inşa edilen Messenia kentleri.

Bu yeni tarz Helenistik *şehir-devletindeki* vatandaşlar, klasik zamanlardaki atalarıyla aynı *demokratia* anlayışına sahip değillerdi. Kamu dairelerine alım, kuradan çok seçimle yapılıyordu ve generallik gibi bazı mevkiler için oylama söz konusu değildi. Dış politikayı kralların belirlediği ve genellikle

uzak ülkelerde vatandaşlar yerine paralı askerlerin savaştığı bir dönemde bunların bir anlamı var mıydı? Şans tanrıçası Tyche'nin o sıralar yeni taraftarlar kazanması boşuna değildi. Şehir surlarının dışındaki dünya öngörülemez bir yerdi ya da en azından sıradan insanların kontrolünün ötesindeydi.

Bununla birlikte özellikle Yunanistan ve Anadolu'da bulunan *şehir-devletler* önceki özgürlüklerinden edindikleri şeylere sıkıca sarıldı. Hâlâ meclisleri vardı ve kendi yasalarını yapıyorlardı. Bazıları kendi paralarını bile bastı. Ve vatandaşlar, *şehir-devlete* hizmet için aralarında en iyi olanları onurlandırma yetkisine sahipti:

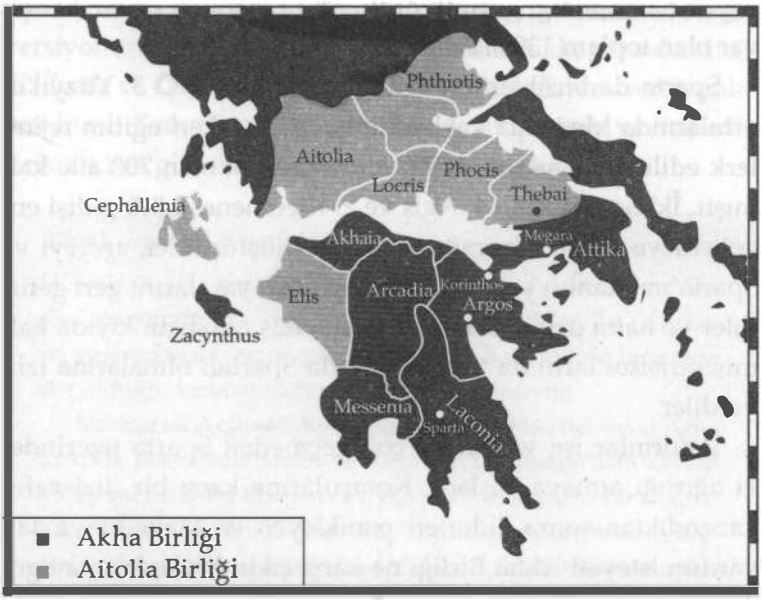
> Lykos'un oğlu Sotas'ın cesaretinden dolayı onurlandırılmasına... Ve bir sonraki Dionysia'da yapılacak tragedya yarışmasında, tiyatroda palmiye yapraklarından yapılan bir çelenkle taçlandırılmasına *Boule* (Danışma Meclisi) ve Halk tarafından karar verilmiştir.
>
> Priene, Batı Anadolu, MÖ 3. Yüzyıl'ın başları

Genel olarak ne kadar doğuya gidilirse o kadar az *demokratia* anlayışıyla karşılaşılıyordu. MÖ 250 yılı civarında, Parth imparatorluğu modern İran'da kuruldu ve Hindukuş'taki Yunanlar ile Akdeniz çevresindekiler arasına bir set çekerek Yunan kimliğinin dokusunu yıprattı.

MÖ 2. Yüzyıl'a gelindiğinde İskenderiye, Antakya, Bergama ve Atina gibi Yunan kültürünün büyük merkezlerinin tümü Akdeniz çevresindeydi. Aralarında seyahat etmek kolaydı ve Yunanlar gittikleri her yerde aşina bir dil, alışık oldukları yasalar ve iyi bildikleri tanrılara adanmış tapınaklarla kurulu bir şehir düzeni buldular. Uluslararası para birimine benzer bir şey bile vardı.

Antigonos hanedanı tarafından Makedonya'daki güç üssünden yönetilen anakara Yunanistan'ında, *şehir-devletler* otok-

ratik yönetime direnmek için federasyonlar kurarak dışişleri üzerinde bir miktar kontrol sağlamaya çalıştı. En başarılıları *Akhalar* ve *Aitolia Birlikleri*'ydi.

Peloponez merkezli Akha Birliği, Makedon Antigonos Hanedanlığı'nın başlıca rakibi oldu. Zengin toprak sahiplerinden oluşan seçkin bir sınıf tarafından kontrol edilse de, Yunan siyasetbilimci Polybios'a göre bu birlik barışı sağlamış ve hatta belki de ilk kez Yunan milleti düşüncesinin ortaya çıkmasına vesile olmuştu:

> Geçmişte pek çok kişi Peloponezlileri birleştirmeye çalıştı... Fakat benim zamanımda bu hedefe o kadar yaklaşılmıştı ki neredeyse tüm Peloponez'in tek bir şehir olmasına ramak kalmıştı.

Atina herhangi bir birliğe katılmamayı seçti. Şehir, şimdi felsefe ve yüksek öğrenimin cazibe merkeziydi. MÖ 321 yılından sonra bağımsızlığını kaybetmesi zenginleşme ve lüksle

telafi edildi. Meclis toplanmaya devam ediyordu; fakat yalnızca zenginler katılıyordu ve Antigonos derebeyleri için putları oylamaktan mutluydular. Demokrasinin de belli bir düzeyde hâlâ işlediği görülüyordu. MÖ 126 yılına kadar, kentin var olan toplam 139 *mahallesine* yenileri eklendi.

Sparta da birliklerden uzak duruyordu. MÖ 3. Yüzyıl'ın ortalarında Messenia kaybedilmiş, *agoge* askeri eğitim rejimi terk edilmiş ve sadece 100'ü toprak sahibi olan 700 aile kalmıştı. İki Sparta kralı 4. Agis ve 2. Kleomenes kötü gidişi engellemeye çalıştı. Toprağı yeniden bölüştürdüler, *agoge*yi ve Sparta'nın kanun yapıcısı Lykourgos'un yasalarını geri getirdiler ve hatta özgür olan fakat vatandaş olmayan kıyıda kalmış *perioikos*'ların da tam anlamıyla Spartalı olmalarına izin verdiler.

Reformlar işe yaradı ve çok geçmeden Sparta üzerindeki ağırlığı atmaya başladı. Komşularına karşı bir dizi zafer kazandıktan sonra, liderleri panikleyen ve Makedonya'dan yardım isteyen Akha Birliği'ne karşı çıktı. Makedon Antigonos Doson ve Akhalar, MÖ 222 yılındaki Sellasia Savaşı'nda Sparta ordusunu yok ettiler. Antigonosların, demokrasiye yapılacak herhangi bir dönüşü engellemek için Peloponez'e dönmelerine izin vermek pahasına da olsa bu bir zaferdi.

Zamanla Makedon fatihlerin torunları gerçekten Yunan oldular. Hâlâ birbirleriyle savaşıyorlardı fakat Rönesans prensleri gibi kültürel alanda da yarışıyorlardı. Mısır ve Küçük Asya'daki şehirleri Helenizm merkezleri haline geldi. Mısır'da Ptolemaios hükümdarları, başından beri İskenderiye'yi Atina'ya rakip olacak ölçüde kültürel ve entelektüel bir merkeze dönüştürmek için hiçbir masraftan kaçınmadılar. Hatta büyük bir soygunda İskender'in cesedini çalacak kadar ileri gittiler. Araştırma amaçlı bir hayvanat bahçesi ve müze de dahil olmak üzere dünyanın gördüğü en büyük kütüphaneyi yaptılar. Anadolu'nun batı kıyısındaki Bergama, daha sonra

bir başka büyük Helenizm merkezi haline gelecek ve kütüphanesi İskenderiye'dekinden sonra ikinci sırada yer alacaktı.

İskenderiye kütüphanecileri, Aiskhylos, Sophokles ve Euripides'in oyunlarının yanı sıra Homeros destanlarının birçok versiyonunu da toplamak ve sınıflandırmakla görevlendirildi. *İlyada* ve *Odysseia*'nın bugün elimizde bulunan versiyonlarını Efesli Zenodotos, Byzantionlu Aristophanes ve Samoslu Aristarkhos gibi insanların çabalarına borçluyuz.

Büyük Şehirler, Büyük Fikirler

Helenistik *şehir-devletleri*, bugün Kaliforniya'daki Silikon Vadisi'nin yarattığına benzer avantajlar sağladılar. Bu şehirler, iyi yaşam koşullarının, paranın ve büyük zihinlerin bir arada var olduğu, kısmen bağımsız bilim yuvalarıydı.

Sirakuzalı Arşimet, Kyreneli Eratosthenes, Samoslu Aristarkhos, Bergamalı Krates ve daha pek çok isimle liste uzayıp gider. Bu insanlar dünyayı ve gökyüzünü şaşırtıcı bir doğrulukla ölçtüler. Eratosthenes, 24.901 mil olan dünyanın çevresini sadece 100 mil eksik hesaplamıştı. Aristarkhos, Kopernik'in 18 yüzyıl sonra başka bir özerk şehir olan Hansa Birliği Krakow'unda yapacağı gibi dünyanın ve diğer tüm gezegenlerin Güneş'in etrafında döndüğünü gösterdi ve onları doğru bir sıralamayla yerleştirdi.

Kadın bilim insanları da vardı. "Agora" filminde Rachel Weisz tarafından canlandırılan Hypatia, Helenistik dönem sonrasında MS 4. Yüzyıl'ın İskenderiye'sinde yaşamıştı. Parlak bir filozof, astronom ve matematikçi olan Hypatia, güce susamış Piskopos Kyril'e karşı gelmeye cesaret ettiği için Hristiyanlardan oluşan bir kalabalık tarafından öldürüldü.

Usturlab, buhar makinesi, yolölçer, zincirli tahrik sistemi, dengeleme halkası, su pompası, merkezi ısıtma... Hepsi bu dönemde icat edildi. 1900 yılında sünger avcıları, günümüzde Çuha Adası olarak bilinen küçük Antikitera adası yakınlarında, Roma sokakları boyunca Iulius Caesar'ın *zafer alayını* süsleyecek hazinelerle dolu bir Roma yük gemisinin enkazına rastladı. Gemide bulunanlar arasında, yaygın dü-

şünceye göre bir analog bilgisayarın en eski örneği olarak kabul edilen ve *Antikitera Mekanizması* olarak bilinen cihaz da vardı. 37 dişli çarka sahip olan ve zodyak boyunca Ay ve Güneş'in hareketlerini kaydedebilen cihaz, MÖ 2. Yüzyıl'da yapılmıştı. Cihaz, Ay'ın düzensiz yörüngesini de takip edebiliyordu. Avrupa'da bununla karşılaştırılabilecek kadar kompleks bir şeyin ortaya çıkması için on dört yüzyıl geçmesi gerekecekti.

Helenistik kralların himayesi, kültürel ve bilimsel tüm alanlara yayıldı ancak siyaset felsefesini veya daha iyi bir yönetim şekli arayışını kapsamadı. Oyun yazarları ağır konulardan uzaklaştılar. Menandros'un (MÖ 342–291) komedya eserleri, *"tanrılar sevdiklerini erken alır"* gibi akılda kalıcı ve esprili aforizmalarla günlük hayattan keskin gözlemler yapsa da Aiskhylos'un büyük fikirlerinden veya Aristophanes'in iğneleyici hicivlerinden yoksundurlar.

Yunan felsefesi içe dönmüş ve siyaset bilimi ile bağlantısı ciddi biçimde kopmuştu. Muhtemelen Hindu ve Budist *yoga* felsefecilerinden etkilenen Helenistik filozoflar, *ataraxia* (sarsılmaz ruh dinginliği), *otarşi* (kendi kendine yeterlilik) ve *apatheia* (acıdan masun olma) arayışındaydılar. MÖ 3. Yüzyıl'ın ilk on yılında Atina'da iki rakip okul ortaya çıkmıştı: Kıbrıs-Kitionlu Zeno'nun *Stoacı* felsefe okulu ve Samoslu Epikuros'un *Epikurosçu* felsefe okulu. İkisi de daha iyi bir yönetim şekliyle pek ilgilenmediler. Platon Akademisi'nin başkanı Ksenokrates'in dediği gibi felsefenin amacı *"hayatta rahatsızlığa neden olan şeyleri yatıştırmak"*tı. Amaç toplumsal uyum değil, içsel memnuniyetti.

Epikurosçuluk, Stoacılık ve Hristiyanlık

Epikuros (MÖ 341-270) hakkaniyetsiz şöhretini Orta Çağ Hristiyan yorumcularının düşmanlığına borçludur. Fikirleri

15. Yüzyıl'da Poggio Bracciolini adlı azimli bir İtalyan alimi sayesinde yeniden ilgi görmeye başladı. Poggio, ücra bir Alman manastırının kütüphanesinde, Romalı filozof Lucretius'un (MÖ 99-55) Epikuros'un fikirlerini manzum olarak ortaya koyduğu, *De Rerum Natura (Evrenin Yapısı)* adlı eserinin elyazmasıyla karşılaştı. Eserde bulunan "evrenin dönmesini tanrılar değil bilim sağlar; mutluluk bu tanrıların korkusundan kurtulmaktır, bütün maddeler sürekli hareket halindeki küçücük parçacıklardan oluşur" gibi fikirler devrim niteliğindeydi.

Ölümden sonraki yaşamı inkâr etmesi, cemaatini kontrol etmek için lanetlenme korkusunu kullanan ruhban sınıfını öfkelendirdi ve salyaları akan hedonistlerin koruyucu azizi olarak Epikuros'la alay edildi. Dante, *İlahi Komedya*'sında, onu alevler içindeki bir tabuta hapsolduğu Cehennemin Altıncı Çemberi'ne dahil etmiştir. Öte yandan, bir hedonist olmaktan çok uzak olan Epikuros, hazzı, sonsuz azap korkusunun kılavuzluk ettiği bir yaşamdan ziyade arkadaşlarla çevrili, dengeli ve ahlâki bir yaşamla elde edileceğine inandığı *acının yokluğu* durumuyla tarif ediyordu.

Stoacılık ise bir din adamının sempati duyması için daha uygundu. Mutluluğun reçetesi, dünyanın acılarına ve zevklerine kayıtsız kalmakta ve erdemli bir özdenetim geliştirmekte yatıyordu. Hristiyan dünya görüşü buradan sadece bir adım uzaktaydı.

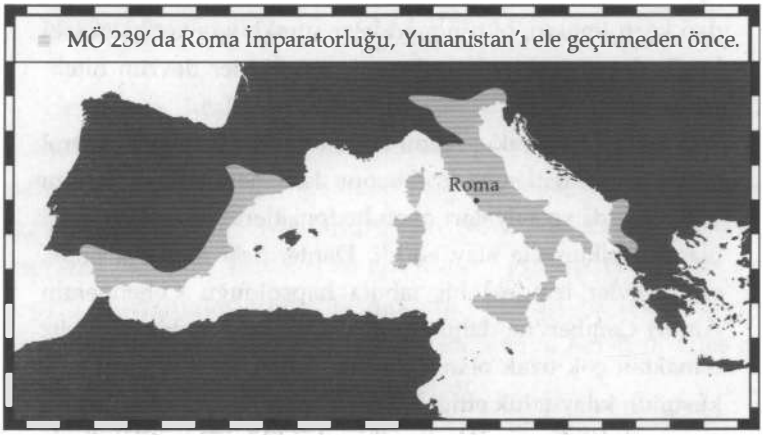
Felsefenin siyaset biliminden kopması Helenistik yöneticilerin işini daha da kolaylaştırdı. İşte yeni dünya düzeninin özündeki kirli uzlaşma buydu. Yunan kültürünün dünyayı değiştirmesine izin verilecekti ancak Yunan siyasetini değiştiremeyecekti.

Çok az kişi bunu umursadı. Hükümete bağlılık zor bir işti; özellikle de bir hoplitseniz. Ayrıca düşman neredeydi?

Peki, biz ne yapacağız şimdi barbarlar olmadan?
Bir çeşit çözümdü onlarla uğraşmak tüm sorunlarımıza.

Kavafis, İskenderiyeli şair, "Barbarları Beklerken" adlı şiirinden, 19. Yüzyıl

Roma İmparatorluğu'nun Ayak Sesleri

Aslında barbarlar yoldaydı. Yunanlar, Romalıları uzun zamandır tanıyorlardı. İtalya'da en azından Romalılar olduğu sürece Yunan şehirleri de hep vardı ve içlerinden Locri Epizephyrii şehri Atina modelinden pek de farklı olmayan bir demokrasiyle yönetiliyordu.

MÖ 3. Yüzyıl boyunca Yunanlar ve Romalılar arasındaki ilişkiler kötüleşti. Kral Pyros'un İtalya'yı işgali (MÖ 280-274) Romalıların zihninden silinmedi. Zaferinin bedeli, herkesin bildiği gibi *fazlasıyla ağır* olmuş olabilir. Sonunda orayı terk etmek zorunda kalmıştı ancak Roma'nın kayıpları da oldukça fazlaydı. MÖ 229 yılına gelindiğinde roller değişmişti. Roma orduları, kazançlı deniz nakliye yollarını yağmalayan İliryalı (Arnavut) korsanları durdurma bahanesiyle ilk kez Yunan topraklarına girdiler. Sonunda da öylece çekip gitmediler; geride bıraktıkları himaye altındaki devletler, gelecek-

te karşılaşılacak tehditler için kıyılarda birer Roma mevzii olacaktı.

Yunanlar iş işten geçene kadar neler olduğunu göremediler. Belki de Roma *şehir-devletinin* Yunan modelinden ne kadar farklı olduğunu anlayamamışlardı. Sıradan Romalılar yönetime dahil edilmiyorlardı ve hiçbir gerçek güce sahip değildiler. Roma modelinde halkın jüri olduğu bir mahkeme yoktu; halk meclisinin toplandığı bir Pnyks de yoktu. Az sayıda güçlü aile, Roma'yı Senato aracılığıyla yönetiyor ve onlara hesap soracak çok az mekanizma bulunuyordu. Elitleri kontrol etmek için eğitimli, siyasetle meşgul bir orta sınıf yerine kötü şöhretli Roma halk kitlesi vardı.

Bunun yanı sıra, Roma kültürü askeri başarı ile tanımlanmıştı ve başarılı generallere sahada tam yetki veriliyordu. Sonuç, hiç bitmeyen bir ilhak döngüsüydü. Roma'nın varlığı sonu gelmeyen bir şiddete bağlıydı.

MÖ 217 ile 168 yılları arasında Romalılar, dostluk yeminlerinin ve ortak değerlerin bütün ilhaklar için kamuflaj sağladığı 50 yıllık bir ustalık dönemi geçirdiler. Aetolia Birliği'nden Agelaos, yaklaşmakta olanı gören birkaç kişiden biriydi. MÖ 217 yılında Korinthos yakınlarındaki bir *şehir-devletleri* müzakeresinde, Yunanları fikir ayrılıklarını bir kenara bırakmaya ve *"batıda yükselen gerilime"* karşı birleşmeye çağırdı.

Agelaos'un korktuğu gibi Yunanistan direnemeyecek kadar bölünmüştü. Kuzeyde Makedonya, merkezde Aetolia Birliği ve Peloponez'de Akha Birliği olmak üzere anakarada üç güçlü blok vardı. Takip eden elli yıl boyunca Roma, Kartaca'dan gelen tehdidi savuştururken üç grup arasındaki düşmanlığı ustaca kullandı. MÖ 168 yılında orduları göndermeye hazırdı ve Pydna Savaşı'nda sadece 100 Roma askerinin kaybına karşılık binlerce Makedon katledildi. Ardından, Aemilius herhangi bir *isyana cüret edilmemesi için* birliklerini harekete geçirdiğinde, Roma tarihinin en gaddar sahnelerinden

biri yaşandı. 150.000 Yunanı öldürdüler veya köleleştirdiler ve ülkeyi ateşe verdiler. Roma kültürüyle yetişmiş Yunan Polybios'un bile Aemilius'u *"Dünyanın şimdiye kadar gördüğü en vahşi ve vicdansız canavar"* diyerek kınaması, yaşananlar karşısında duyduğu şaşkınlığı göstermektedir.

Helenistik dünyanın diğer kısımlarında da Roma neredeyse kontrolü ele almak üzereydi. Seleukos Kralı Antiokhos, Ptolemaios hanedanına ait toprakları fethetme yolundayken yaşlı Roma senatörü Gaius Popillius Laenas tarafından İskenderiye'nin hemen dışında durduruldu. Senato onu basit bir *"geri dönün"* mesajı iletmek için göndermişti. Antiokhos danışmanlarıyla konuyu tartışmak için zaman istedi ancak Laenas kumlar üzerinde onun etrafına bir daire çizdi ve Antiokhos'un çizgiyi ihlal etmeden bir cevap vermesi konusunda ısrar etti. Antiokhos, arkasında tüm ordusu ve önünde tek bir Roma senatörü varken gerçekten de geri döndü. Akdeniz dünyasında artık tek bir süper güç olduğu açıktı: Roma.

MÖ 146 yılında Kartaca'nın nihayet yenilmesiyle Romalılar, Yunanistan'daki işi bitirmeye hazırdılar. İsyana kışkırtılan Akha Birliği savaşta yok edildi. Korinthos şehri yerle bir edildi, erkek nüfusu öldürüldü, kadınlar ve çocuklar köle olarak satıldı.

> Romalılar bir çöl yarattılar ve adına barış dediler.
>
> Tacitus

İsyan ve İntikam

Kendilerini, doymak bilmeyen geç dönem Cumhuriyet idaresinin aşırı vergilendirmesiyle karşı karşıya bulan Yunanistan ve Asya *şehir-devletleri* için Roma'nın doğrudan yönetimi sert bir şok etkisi yapmıştı. Sonuç, Yunan bağımsızlığı için son büyük çırpınış olacaktı.

MÖ 88 yılında Pontus Kralı VI. Mithridates, Küçük Asya halkını ayaklanmaya ve Romalı komşularını katletmeye çağırdı. Acı çeken Yunanlar onun çağrısına kulak verdiler. Yunanistan ve Anadolu'da 80.000 Romalı yerleşimci öldürüldü. Kaçmaya çalışırken Midilli'de yakalanan Romalı General Manius Aquillius, boğazından aşağı eritilmiş altın dökülerek öldürüldü.

Mithridates, bir yanı Pers soyundan gelmesine rağmen kendisini Yunanların kahramanı ilan etti ve Atina da dahil olmak üzere anakaradaki şehirleri davasına katılmaya ikna etti. İntikam hızlı ve korkunç oldu. Roma'nın en büyük generali Sulla, İlirya'ya ayak bastı ve doğruca Atina'ya yürüdü. Vatandaşların ayakkabı derisi ve ot yemek zorunda kaldığı beş aylık bir kuşatmanın ardından Atina, bir gece yarısı saldırıya uğradı. O dönemde yaşayanlar, sokakların kelimenin tam anlamıyla kanla yıkandığını ileri sürmüştür.

Şaşırtıcı bir şekilde, Atinalılar kuşatmanın ortasında bile üstünlüklerine dair sarsılmaz inancı korumuş görünüyorlar. Atina'nın görkemi üzerine Sulla'ya uyarıcı bir öğüt vermek için şehirden bir heyet gelmiş ve Sulla buna hemen yanıt vermişti:

> Atina'ya ders almak için değil, isyancılara boyun eğdirmek için gönderildim.

Mithridates'i yenmek ve Küçük Asya'yı yeniden ele geçirmek için 25 yıl boyunca Roma'nın en iyi generalleri tarafından yapılan üç savaş gerekecekti. Yunanlar bir daha asla ayaklanmayı ciddi bir şekilde düşünmeyecek, onun yerine dikkatlerini kendilerini fethedenleri daha fazla Yunanlaştırmak gibi gelecek vaat eden işlere çevireceklerdi. Oysa Yunanlar arasında bile Roma tarzına tutkulu biçimde hayran olanlar vardı.

Polybios ve Roma Yaşam Biçimi

Romalılar, düşmanlarını eğitmek için onları Roma'ya getirmenin faydalarını erkenden öğrenmişlerdi. Hiçbir şey bunu, Polybios örneğinden daha iyi anlatamaz. Polybios, MÖ 210 yılı civarında Akha Birliği'nin önde gelen ailelerinden birinin çocuğu olarak dünyaya gelmişti ve MÖ 167 yılında Roma'ya gönderilen 1000 rehinenin arasındaydı. "Canavar" Aemilius'unki de dahil en büyük Roma aileleriyle kaynaşarak ve Roma yaşam biçimi ve hükümet tarzıyla aşılanarak 17 yıl Roma'da kaldı.

Aemilius'un oğlu Scipio Aemilianus, MÖ 146 yılında Kartaca'yı tarihten sildiğinde Polybios onun yanındaydı. Korinthos, aynı yıl yerle bir edildiğinde de oradaydı. Ev sahiplerinin acımasızlığına bizzat tanıklık etmiş ancak başarıları karşısında gözleri kamaşmıştı. Hepsinden öte, Kartacalı General Hannibal'ın tüm Roma ordusunu yok etmesine rağmen Roma Cumhuriyeti'nin MÖ 216 yılındaki Cannae felaketinden çıkıp 50 yıl sonra dünyaya egemen olmayı başarması onu büyülemişti. Bu, onun *Tarih*'inin konusu olacaktı.

Polybios demokrat değildi. "Aşırı demokrasi"nin, ayaktakımı yönetimine ya da (kendi icat ettiği ve ayaktakımı anlamına gelen *ochlos* kelimesinden türeyen) *oklokrasiye* yol açtığı konusunda Aristoteles ile aynı fikirde olsa da filozofun *politikasını* reddetti. Yunan şehir-devletinin sürekli bir *tiranlık-demokrasi-oklokrasi* döngüsüne ya da *anasikloz* dediği döngüye hapsolduğunu düşünüyordu.

Polybios'a göre monarşik ve aristokratik güç ile halk gücünü mükemmel şekilde dengeleyen bir anayasa aracılığıyla *"insanlar arasında şimdiye kadar tesis edilmiş en iyi siyasi düzeni"* inşa eden Romalılar bu döngüden kurtulmayı başarmışlardı. Bu önemlidir çünkü Amerika'nın kurucuları 1787 Anayasa'sını yazarken Yunan siyasi düşünürlerinden çok Polybios'a kulak verdiler. Bu toprak ve köle sahibi seçkinler, onlara daha fazla servet kazandıran kârlı işin kesintiye uğramaması için gerçek bir sivil katılımı istemediler. 1775'te Samuel John-

son "Nasıl oluyor da özgürlük için kulağımıza gelen bağırışlar zenci köle sahiplerinin çığlıkları oluyor?" diye soruyordu. Kurucuları, yarattıkları şeye demokrasi diyebilirlerdi fakat bu, bilinçli bir şekilde, eski Atina'nın *demokratiasından* çok farklıydı.

Bugün Batı'da var olan temsili hükümet sisteminin Atina'dan çok Roma'yla ilgisi var ve bunun bedeli olarak da sivil katılımla çok fazla alışverişi yok.

Zoraki Kucaklaşma

Halikarnasoslu Yunan tarihçi Dionysios, Roma temelde bir Yunan şehri olduğu için Yunanların Romalıları hor görmemesi gerektiğini savundu. Ama hor gördüler. Sorunlardan biri Roma'nın şiddete olan bağımlılığıydı. Yunanlar toplu katliamları izlemek için sürüler halinde toplanmıyorlardı. Oyunlarındaki şiddet bile sahnede canlandırılmak yerine bir habercinin sözle tarif ettiği ölçüde yansıtılırdı (bunun meşhur istisnası, ilk kez Peloponez Savaşı'nın bitiminden hemen önce sahnelenen Euripides'in *Bakkhae* eseridir). Yunanistan'ın vatandaşları vardı. Roma'nın ise ekmekle ve eğlenceyle sakinleştirilmesi gereken insanlıktan çıkmış bir kalabalığı.

Romalıların, Yunanlara karşı tutumları, *sonradan görme zenginlerin* daha eski bir şeye karşı (özellikle de *zenginliklerinin* kaynağıysa) sıklıkla hissettikleri güvensizliğin ve küçümsemenin bir karışımıydı. Roma, zenginliğini köleler de dahil olmak üzere savaş ganimetlerine ve fethedilen halklardan alınan fahiş vergilere borçluydu. Pydna'dan sonra Roma hazinesine o kadar çok Yunan parası akmıştı ki yerel vergiler süresiz olarak askıya alınmıştı. Yunanların, Mithridates'e ve onun şiddetli ayaklanma çağrılarına koşmasına şaşmamak gerek.

Romalı tarihçi ve senatör Cato (MÖ 234-149) oğluna yazdığı ünlü mektubunda, Yunanları *"değersiz ve zapt edilmez bir*

ırk" olarak nitelendirmiş ve "*tüm barbarları öldürmeye ant içtikleri için*" de asla bir Yunan doktoruna danışmamasını salık vermişti. Öte yandan Cato'ya göre Yunanistan ve Küçük Asya'dan gelen ganimet, yozlaşmaya neden olan aşırı zenginlikler yaratıyor ve "saygın, temiz" Roma değerlerini mahvediyordu.

Çok az insan bunu umursamaktaydı. Roma, dünyanın gördüğü en görkemli imparatorluktu ve ilk imparatoru Augustus, ganimeti, imparatorluğa layık bir başkent yaratmak için harcıyordu. "*Roma'yı tuğladan yapılmış bir şehir olarak buldum ve mermerden bir şehir olarak bıraktım*" diye övünecekti.

MÖ 30 yılında Yunanistan, *Akha Eyaleti* olarak resmen Roma İmparatorluğu'na dahil oldu.

GREKO-ROMEN İMPARATORLUĞU DÖNEMİ (MÖ 168-MS 330)

> Esir Yunanistan, ilkel fatihini ele geçirdi.
>
> Horatius (MÖ 65-8), Romalı şair

MS 117 yılında dünya nüfusunun yaklaşık dörtte biri eden 60 milyon kişinin yaşadığı ve tutkulu bir Yunan hayranı olan Hadrianus'un yönettiği Roma İmparatorluğu, gücünün zirvesindeydi. Olympia'da, Nymphaion'daki Hadrianus heykeli çok şey anlatır. İmparator, Roma'nın ikiz kurucularını emziren dişi kurdun üzerinde duran tanrıça Athena tasviriyle süslenmiş bir zırh giymektedir. Roma, Yunanlara ne kadar çok şey borçlu olduğunu bilen bir imparatorluktu.

Belki daha da Yunanlaşabilirdi. Marcus Antonius ve karısı Kleopatra, MÖ 31 yılındaki Actium Savaşı'nda, daha sonra Augustus ismini alan Octavianus'u yenmiş olsaydı, İskenderiye pekâlâ idari merkez olabilir, Roma da bir eyalet başkenti statüsünde kalırdı.

İmparatorluk Yunan tanrılarına, Yunan hükümet yapısına (çok demokrat olmasa da), Yunan sanatına ve büyük oranda Yunan devlet çalışanlarına sahipti. Yunanların uzun tarihi, bizzat Roma'nın kendisine dair anlayışı için çok önemliydi. Homerik Çağ, Roma'ya tanrılarını ve kuruluş efsanesinin temellerini vermişti: *Aeneis*. *Odysseia*'nın Latince versiyonu olan eser, Vergilius tarafından MÖ 19'da Augustus'a sunulmuştu. Vergilius'tan beş yıl sonra doğan Horatius, Atina'da eğitim görmüş ve *Odes* adlı eserini Pindaros ve Sappho gibi önceki Yunan lirik şairlerinden esinlenerek yazmıştır. Çok geçmeden Ovidius, *Metamorphoses (Dönüşümler)* adlı eserinde Yunan mitlerini yeniden anlatacaktı.

Peki şehir-devletler ne haldeydi? Helenistik versiyonlar gibi Roma *şehir-devletleri* de Yunan öncülerinin sahip olduğu *agora*, tiyatro, hamam gibi dış özelliklerin çoğuna sahipti ancak bu şehirlerin siyasi yaşamından yoksundu. Bazı "özgür şehirler" bir ölçüde bağımsızdı ama nihayetinde hepsi İmparator'a tâbiydi. Heykelini imparatorluğun her yerine diktiği genç ve güzel Antinous da dahil olmak üzere Yunanlara ait her şeye âşık olan Hadrianus, Atina liderliğindeki *Panhellenium Birliği* ile Yunanistan'ın klasik geçmişine ait bazı şeyleri onarıp yenilemeye çalıştıysa da hiçbir zaman gerçekten başarılı olamadı.

Bununla birlikte Atina, yalnızca Horatius gibi şairleri değil Nero'dan Marcus Aurelius'a kadar pek çok imparatoru da eğiten Roma İmparatorluğu'ndaki entelektüel yaşamı düzenleyen merkez niteliğindeydi. Hristiyanlığın gelişine kadar Roma felsefesinin büyük kısmı iki Yunan geleneği etrafında toplanmıştır: Epikurosçu (Lucretius) ve Stoacı (Seneca ve Marcus Aurelius).

Klasik kültürel mirasın ustaları olan Yunan sanatçılar, Roma seçkinlerinin, saraylarını ve bahçelerini Phidias ve Praksiteles'in heykellerinin kopyalarıyla doldurdukları İtalya'ya akın etmişlerdir. Anavatanlarından çalınan fikirler ve malzemelerle Augustus'un *"mermerden şehrini"* inşa etmesine

yardım edenler Yunan mimarlar ve heykeltıraşlardı. Yunan hassasiyetinin bu işlere çok da yansımamasına şaşırmamalı. MS 23-79 yılları arasında yaşayan Büyük Plinius'a göre *"sanat o zamanlar sekteye uğramıştı"*. Antik Yunan mimarisinin en büyük eseri olan Parthenon Tapınağı mermerlerinin Roma'da bir benzeri olmayacaktı.

Atina bir eğlencelik katkı sağladıysa Sparta da başka bir eğlencelik sunmuştu. Kartacalılara karşı verdiği askeri desteğin ödülü olarak bağımsız şehir statüsü verilen Sparta, ilginç değişiklikler arayan zengin Romalı turistler arasında popülerdi ve bir tür savaş temalı Disneyland'a dönüşmüştü.

Roma ve Doğu arasındaki ticaretin kavşağında kalan Yunan anakarası zenginleşti. MÖ 46 yılında, Akhaia'nın yeni başkenti olarak Iulius Caesar tarafından yeniden inşa edilen Korinthos hızla büyüdü. MS 3. Yüzyıl'a gelindiğinde Korinthos, Peloponez Yarımadası'nın iç ve dış kara ticaretini kontrol etmekte ve yaklaşık 1.000 tapınak fahişesinin çalıştığı Afrodit'e adanmış bir tapınağa sahip olmakla övünmekteydi. Ancak haz ucuza gelen bir şey değildi ve Horatius'un kısa ve öz bir şekilde söylediği gibi "Herkes Korinthos'a gidemez" di.

Yunan takımadaları da gelişti. İkiz tanrılar Apollon ve Artemis'in doğum yeri olan küçük Delos adası, yüzyıllar boyunca kutsal ve bozulmamış bir hac yeri olmuştu. Şimdiyse Romalılar, bu çorak adayı dünyanın en işlek, en zengin ve en kozmopolit ticaret merkezlerinden biri haline getirmişlerdi. Bugün de, devasa tiyatrolar, agoralar ve enfes mozaiklerle döşenmiş iki katlı konakların yanı sıra Suriye ve Mısır tapınaklarının kalıntılarını görebilirsiniz.

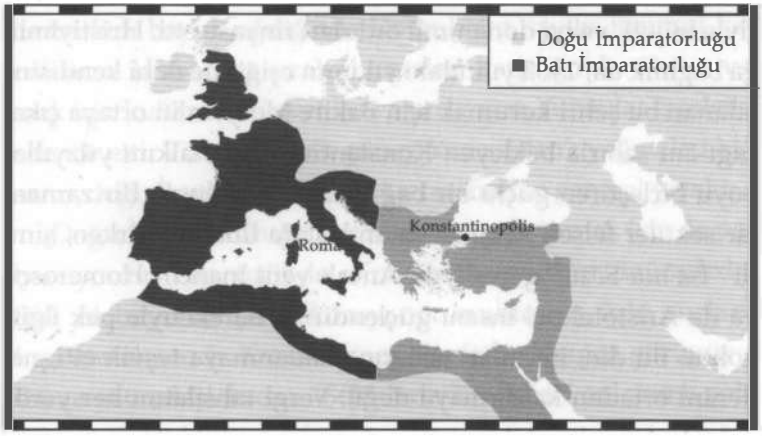
Yine de Yunanistan zengin ve nüfuzlu olmasına rağmen eskisi gibi değildi. Bu durumun belki de en net biçimde gözlemlendiği yer Olimpiyat Oyunları'ydı. MS 67'de, İmparatorluğun erken döneminde, Nero yarışmalara katılmaya karar verdi. Arabasından düşürüldüğü 10 atlı bir araba yarışı dahil hangi müsabakaya katıldıysa kazandı. Olimpiyatlar, bar-

barlar kapıya dayanana ve İmparator Theodosius sonunda oyunları tamamen ortadan kaldırana kadar üç yüzyıl aksayarak sürecekti.

YUNAN İMPARATORLUĞU (MS 330-1460)

Dünyanın büyük imparatorluklarını, uzun ömürlülüklerine göre sıralarsanız Britanya sonlarda olurdu. On yıl dahi yürümeyen Almanya'nın Üçüncü İmparatorluğu dahil birkaç yakın tarihli örnekle birlikte ortalama imparatorluk ömrü üç ila altı yüzyıl arasındadır. Sadece bir tanesi bin yıldan fazla hayatta kaldı ve bu sürenin büyük kısmında kıtasının önde gelen askeri ve ekonomik gücü oldu.

Bahsi geçen, Yunan İmparatorluğu'ydu. İmparatorluk, MS 330 yılında, Konstantinopolis'in kuruluşundan 1460 yılında Mora'nın[16] Osmanlılara teslim olmasına kadar geçen 1130 yılı kapsıyordu. Halk kendisini *Rhomaioi* olarak adlandırsa da Viktoryenler Roma'daki çağdaşlarından çok farklı olduklarını kabul ederek imparatorluğa Bizans adını verdiler. Kültürel ve dilsel olarak, keza etnik açıdan da büyük oranda Yunan'dılar.

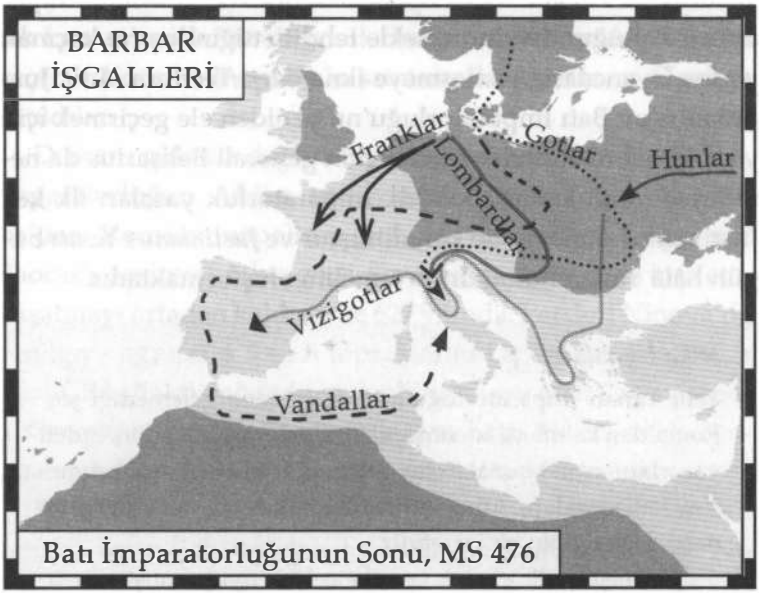
16 Peloponnesos Yarımadası metnin bu bölümünden itibaren Mora olarak verilmiştir.

Yunanistan'ın ve doğu Helenistik krallıklarının fethinden bu yana, Roma iki ayrı kısımdan oluşuyordu: geri kalmış, Latince konuşan bir Batı ve daha kentsel, gelişmiş, Yunanca konuşan bir Doğu. MS 285 yılında İmparator Diocletianus, imparatorluğu ikiye bölerek Doğu kısmını *(pars orientalis)* yönetimine aldı ve Batı'yı ortak imparator Maximilianus'a vererek işleri resmiyete döktü. I. Constantinus (MS 272-337) kendini yeniden tek imparator ilan ettiğinde, en büyük tehdit günümüz İran'ındaki Sasaniler'di. Doğu kısmı, lejyonları savaş alanında tutan zenginliğin kaynağıydı ve Roma'nın yeni önceliklerini dile getirmek için yeni bir başkente ihtiyacı vardı.

Constantinus'in gözü, 1000 yıl önce kurulmuş küçük bir Yunan denizci şehri olan Byzantion'a takıldı. Doğu'nun Batı ile birleştiği yerde, Asya'nın eşiğinde, neredeyse ele geçirilemez bir konuma sahipti. 11 Mayıs 330 Pazartesi günü, İmparator yeni şehrini resmen Meryem Ana'ya adadı ve *Konstantinopolis* doğdu.

Bu yeni imparatorluğun uzun ömrünü nasıl izah edebiliriz? Sorunun cevabı kısmen zenginliktir: Doğu, zenginlikleriyle büyük ve iyi donanımlı orduları finanse etti. Hristiyanlığa bağlılık da, 1453 yılındaki yıkımın eşiğinde dahi kendisine adanan bu şehri korumak için Bakire Meryem'in ortaya çıkacağı ânı sabırla bekleyen Konstantinopolis halkını yüzyıllar boyu birleştiren güçlü bir bağ olarak önemliydi. Bir zamanlar seküler felsefi idealler vatandaşlara ilham verirken, şimdi *"İsa'nın Sözü"* geçerliydi. Ancak yeni inancın Homerosçu ya da Aristotelesçi insanı güçlendirme hareketiyle pek ilgisi yoktu. Bu din, insanları acılarına katlanmaya teşvik etti, nedenini ortadan kaldırmaya değil. Vergi tahsilatını her yerde kolaylaştıracak şekilde, inananları *"Caesar'ın hakkını Caesar'a vermeye"* zorladı. Roma döneminden kalma bir gıdım *demokratia* böyle bir *dinle* baş edebilir miydi?

İmparatorluk Yunanlaşıyor

İmparatorluk, ilk 300 yıl Greko-*Romen*'di. Batı yarısı ve Doğu yarısı her zaman birlikte çalışmamasına rağmen I. Theodosius (379-395) her ikisini birlikte yönetti. 4. Yüzyıl'ın sonlarında Batı barbarlara boyun eğdiğinde Doğu hatırı sayılır finansal kaynaklarını barbarlara uzak durmaları karşılığında rüşvet vermek için kullandı. Rüşvet işe yaramayınca Yunanlar işgalcileri asimile etti. Vizigot Alarik güney Yunanistan'ı yağmaladıktan sonra doğu İmparatoru Arcadius tarafından general yapıldı.

Doğu İmparatorluğu savunmasını geliştirmek için de para harcıyordu. İşin özünde, Konstantinopolis'in önümüzdeki 800 yıl boyunca şehri koruyacak muhteşem üçlü surlarını inşa etmek vardı. Konstantinopolis fethedilemez görünüyordu ve vatandaşları ona "Şehirlerin Kraliçesi" anlamına gelen *Basileuousa* demeye başladılar.

Yunancadan önce Latince konuşan son İmparator I. Justinianus'tur (482-565). Mütevazı bir aileden gelen Justinianus,

tırnaklarının arasında hâlâ sahne tozu olan gösteri sanatçısı Teodora ile evlendi. *Nika Ayaklanması*'nda kalabalıklar imparatoru koltuğundan indirmekle tehdit ettiğinde onu kaçmak yerine isyancılarla yüzleşmeye ikna eden Teodora oldu. Justinianus'un Batı İmparatorluğu'nu yeniden ele geçirmek için yaptığı sefere önderlik eden seçkin generali Belisarius da neredeyse onun kadar etkiliydi. İmparatorluk yasaları ilk kez Justinianus döneminde konulmuştur ve *Justinianus Yasası* bugün hâlâ Yunan hukukunun temelini oluşturmaktadır.

Nika İsyanları

Yeni Yunan İmparatorluğu'nun üstesinden gelemediği şey, Roma'dan kalma ve istenmeyen ayaktakımıydı. O dönemden yazarların ayaklanmaları tanımlamak için *demokratia* kelimesini kullanmaları, Atina Altın Çağı'ndan bu yana zamanın nasıl değiştiğinin bir işaretidir.

Geçmişte halk, ekmek ve eğlencelerle uyutulmuştu. Justinianus zamanında, halkın şiddetle yüklü enerjisi hipodromdaki rekabetçi sporlar aracılığıyla yatıştırılıyordu. Araba yarışları başlamadan önce İmparator, kalabalığın koro halinde, adeta tezahürat gibi, (örneğin yüksek fiyatlara) şikâyetlerini dile getirmesine izin verirdi.

Bu, bazen yeterli olmuyordu. MS 532 yılında kalabalık, hipodromdan çıktı ve yan taraftaki saraya saldırmaya başladı. Takip eden beş gün içinde, Justinianus'un yeni Hagia Sophia Kilisesi de dahil Konstantinopolis'in yarısı yandı. Sonunda, Teodora'nın ısrarı üzerine Justinianus askerlerini gönderdi. Belisarius'un önderliğinde, 30.000'den fazla isyancıyı katlettiler. Bu ölçekte bir isyan bir daha asla patlak vermeyecekti.

Justinianus'un Konstantinopolis'i yeniden inşası maliyetliydi. Perslere rutin olarak ödenen haracın halefi tarafından ödenememesinin nedeni bu olabilir. Akabinde gelen Sasani istilası, dört bir yandaki fırsatçılara davetiye çıkardı. Avarlar ve Slavlar Balkanlar'a doğru ilerlerken Lombardlar İtalya'yı

işgal etme fırsatı yakaladılar. İmparatorluk ani bir şekilde her yandan saldırıya uğradı. Sasaniler, Şam ve Kudüs'ü alarak Levant'ın içlerine doğru ilerlediler, ardından Anadolu'yu geçerek Konstantinopolis kuşatmasında Avarlar ve Slavlara katıldılar.

Derken, gidişatı değiştirecek kişi ortaya çıktı. Heraklius, İmparatorluğun Afrika valilerinden birinin oğluydu. Mısır'dan Konstantinopolis'e gitti ve istenmeyen İmparator Phocas'ı devirerek tahta geçti. Sonra orduyu yeniden inşa etti, kuşatmayı ortadan kaldırdı ve 627 yılında, Persleri Ninova'da yenilgiye uğratarak kendi topraklarının iç kısımlarına kadar sürdü. Bugünkü Bağdat'ın yakınlarında yer alan Pers başkenti Ktesiphon'u almak üzere ilerledi ve hatta Hristiyanlık dünyasının en kutsal yadigârı olan Gerçek Haç'ı[17] geri aldı.

Heraklius'un Gerçek Haç'ı ele geçirmesi ve tekrar Kudüs'e getirişi, onun İlahi Müdahaleye olan inancını pekiştirdi. Nitekim, Perslere karşı yaptığı saldırı, ordunun önünde taşınan Mesih'in simgesi Gerçek Haç ile bir tür haçlı seferi gibi yürütüldü. Tüm bunlar, seferin her safhasını destekleyen, hatta imparatorluk kasasını doldurmak için Kilise hazinelerini eriten kudretli Patrik Sergius ile İmparator arasındaki ilişkiyi daha da derinleştirdi.

İmparator ve Patrik

İmparator ve Patrik arasındaki ortaklık Bizans dünyasının merkezinde yer alıyordu. Hagia Sophia'nın yalnızca onların kullanımı için ayrılmış geniş kapılarında buluşup koridorda birlikte yürüdüklerinde amaçlanan mesaj, Kilise ve Devlet'in bir çatı altında birleştiğiydi ve karşılıklı olarak Yüce Tanrı tarafından kutsanmış olmanın tadını çıkartıyorlardı.

Ne var ki, bu sembolik eşitlik aldatıcıydı. En başında Constantinus Kilise'yi sıkı kontrolü altına almıştı. İnanç siste-

17 İsa'nın gerildiği çarmıh (ed.)

mine ilişkin kurallara ve ayinlere karar veren konseye şahsen başkanlık ediyordu. Doğu Patrikleri asla batılı Papalar gibi siyasal gücün nüfuzuna sahip olamayacaklardı. Ancak o zamanlar Doğu da, kurnaz bir papanın böl-yönet oynayabileceği rakip prenslerle dolup taşmıyordu.

Heraklius, Latince "*İmperator*" yerine Yunanca "*Basileus*" unvanını benimsedi. Latince yerine resmî dil olarak Yunanca kullanılmaya başlandı ve para birimi olarak Roma *solidus*u, Yunan *nomisma*sıyla yer değiştirdi. Bütün bunlar, İmparatorluğu daha da Yunanlaştırmak için açık bir niyeti ifade ediyordu.

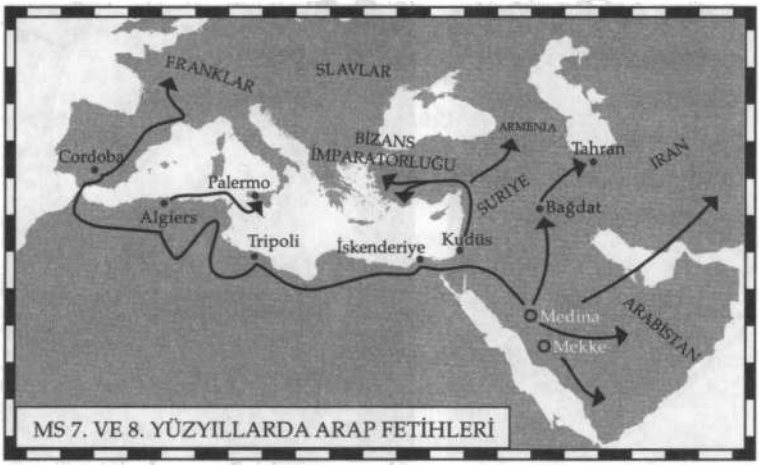
Yeni Bir Tanrı

632 yılında Muhammed, çöl kasabası Medine'de son nefesini verirken İmparatorluk büyük bir baskı altındaydı. Heraklius'un askeri başarılarına rağmen pratikte iflas etmişti ve hâlâ Avrupa'nın yarısının ölümüne neden olan "Justinianus Vebası"nın etkisindeydi. Arap yarımadasından çıkacak ve sadece 50 yıl içinde Sasani İmparatorluğu'nu bir kenara atıp Konstantinopolis'in kapılarına dayanacak olan kasırga için İmparatorluk tamamen hazırlıksızdı.

Muhammed'in varisleri tarafından başlatılan *cihat*, dünya hakimiyetinden daha azını amaçlamıyordu. Arap orduları, Avrupa'yı kuşatmak için geniş bir kıskaç hareketi uyguladı. Bir ordu kuzey Afrika'yı geçerek İspanya'ya girdi ve Paris'in 200 mil yakınına kadar geldi. Açık ara daha büyük olan diğer bir ordu Konstantinopolis'i kuşatmak için Anadolu'yu geçmeden önce İmparatorluğun en zengin eyaletlerinden Mısır ve Suriye'yi ele geçirdi.

Araplar, 674–678 yılları ve 717–718 yılları arasındaki iki büyük kuşatmada, sahip oldukları tüm gücü Konstantinopolis'in devasa surlarına çevirdiler ve bu surlarla birlikte hava şartlarına, hastalığa ve "Rum ateşi" denilen müthiş silaha ye-

nildiler. Helenistik yaratıcılığın bir başka ürünü olan bu silah, nafta ve suyla temas ettiğinde tutuşan sönmemiş kirecin sır gibi saklanan bir karışımıydı. Donanması küle dönmüş olan Müslüman ordusu geri döndü. Avrupa kurtuldu ve her zaman olduğu gibi Tanrı'ya şükürler edildi.

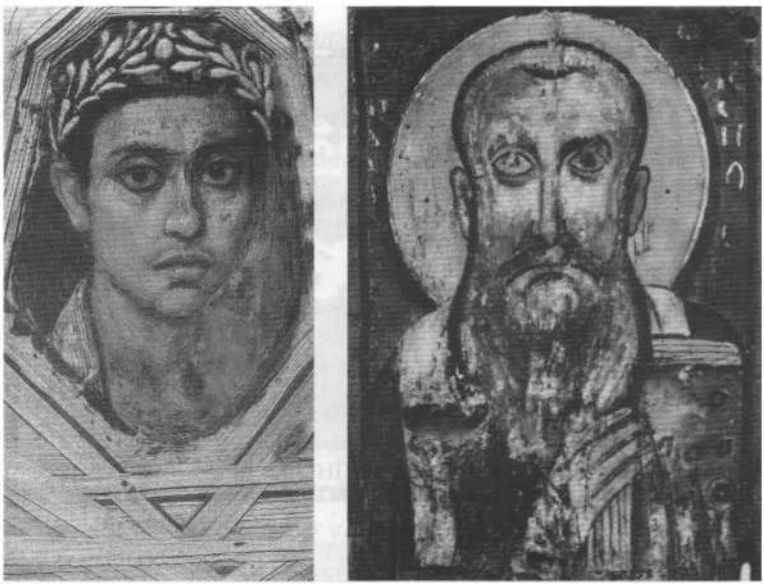

Bizans Dindarlığı, İkonalar ve İkonoklazm

İkonalar köken olarak geç Helenistik çağda Mısır'ın *fayyum* mezarlık portrelerine kadar uzanabilir. Tasvir ettikleri kişilere benzerliklerini mistik bir etkiyle harmanlamış bu portreler, Bizans İmparatorluğu'nda olağanüstü derecede popülerdi.

Müslümanların ilk saldırısından sonra doğu bölgelerindeki insanlar, Arapların başarılarını "suret" yapmaktan kaçınmalarına borçlu olup olmadığını merak etmeye başladılar (İncil'de "suretler" için çokça destek vardı). Sonraki yüzyılda ikonlar paramparça edildi, freskler silindi ve heykellerin kafaları koparıldı. Bazıları, bu dönem boyunca Araplara, Slavlara ve Bulgarlara karşı kazanılan savaşları, putlara yönelik bu taşkın hareket sayesinde Tanrı'nın lütfunun tekrar kazanıldığının kanıtı olarak gördü.

Ancak batıdaki Yunanlar ikonoklazmı hiçbir zaman desteklemediler ve sonunda üstün geldiler. İşleyişi tersine çevirenler, iki İmparatoriçe, İrene ve Theodora idi.

Mısır cenaze portresi (MS 250'den önceye ait) ve Bizans ikonu (MS 590-600 civarı)

Yeni Bir Altın Çağ

Arap işgalciler, Şehirlerin Kraliçesi Konstantinopolis'i ele geçirememişlerdi ve İmparatorluğun elinde sadece Yunan anakarası, Balkanlar ve Anadolu kalmıştı. Toprakları üçte iki oranında küçülmüş, geliri dörtte üç oranında azalmıştı. 3. Leo ve oğlu 5. Constantinus, *themata*'da[18] kalan topraklara yeniden düzenleme getirdiler. Bu, bir şekilde fırtınadan sağ kurtulan yönetim sisteminin sağladığı pratik bir çözümdü. Her bir *thema* devlet tarafından kiralanan topraklarda yaşayan, neredey-

18 Bizans İmparatorluğu'nun yerel idare birimi, çoğulu "themata" (ç.n.)

se tamamı hoplitlerden oluşan bir çiftçi-asker-vatandaş ordusu tarafından savunuldu. Orduya bir *strategos*[19] ya da general liderlik ediyordu. En savunmasız durumdaki sınırlar, gerilla baskınlarını püskürtmekle görevlendirilen *kleisura*[20] bölgelerine ayrıldı.

Themata hem askeri hem de mali anlamda iyi çalıştı. 850 yılında İmparatorluk, Anadolu'nun çoğunu geri almış ve geliri iki katına çıkmıştı. Suriye, Levant ve Mısır'ın zenginliğini kaybettiği düşünüldüğünde bu olağanüstü bir başarıdır.

Yeni bir altın çağın başlangıcıydı. Yeniden dirilen Bizans, dikkat çekici şekilde yetenek ve liyakati esas alan meritokratik bir yapıdaydı ve kökenleri ne olursa olsun yetenekli insanlar zirveye çıkabilirlerdi. Köken hâlâ önemliydi. Bununla birlikte, geniş çaplı imparatorluk yönetimi, Aristoteles'in iyi yönetilen bir devlet için ön koşullarından biri olan sağlam bir orta sınıf meydana getirdi. Bir diğer ön koşul olan eğitim sistemi ya da *paideia* da aynı şekilde desteklendi, üstelik müfredat filozofun zamanından beri çok değişmemişti. Eğitim sistemi hâlâ, tamamı Yunan felsefe tezleriyle desteklenen yedi liberal sanata dayanıyordu: dilbilgisi, mantık, retorik, aritmetik, geometri, müzik (harmoni) ve astronomi. Eğitimli vatandaşlar Homeros'un şiirlerini, Aisopos fabllarını, Aiskhylos'un oyunlarını ve Demosthenes'in konuşmalarını ezbere biliyorlardı. Daha yeni tarihli Hristiyan öğrenimi, bir alternatif değil bir tamamlayıcıydı.

Tahta çıkarken zorbalığa ne denli başvurmuş olurlarsa olsunlar imparatorların kariyerleri de toplumsal hareketliliğe ilham verdi. 1. Justinianus (482–565), keza Frigya Hanedanı'nın kurucusu 2. Mihail (770–829) bir köylü çocuğu olarak doğmuştu. Her ikisi de ordunun kademelerinde yükselmiş-

19 Askeri vali. (ç.n.)

20 Bizans İmparatorluğu'nda dağ geçitlerini savunmak için kurulan ve "müstahkem" anlamına gelen askeri bölge. (ç.n.)

ti. 9. Yüzyıl'ın ilk yarısında, bu kez başka bir köylü sarayda hizmet ederek başladığı yolculukta imparatorluk diademine[21] kadar yükseldi: Makedon Hanedanlığı'nın kurucusu 1. Basileios (811-886).

Gelin Gösterisi

Gelin gösterisi, tam olarak yeteneğe ve bireysel üstünlüklere dayanmasa da kesinlikle Bizans toplumsal hareketliliğinin en belirgin örneğiydi. 8. Yüzyıl'dan, belki de daha önceki bir tarihten beri, bazı imparatorlar, İmparatorluğun en çok arzu edilen genç kızlarının kendilerine ve şüphesiz annelerine sergilendiği bir güzellik yarışması aracılığıyla eşlerini seçiyorlardı. Kökenleri ne kadar aşağı seviyede olursa olsun herkes seçilebilirdi. 4. Leo (750-780), Atinalı İrini'yi bu şekilde seçmiş gibi görünmektedir ve Theodora şüphesiz ki Theofilos ile 829 yılında gelin gösterisi aracılığıyla evlenmiştir. Bu evliliğin talihli sonuçları olmuştu. Kocası öldükten sonra Theodora sadece ikonoklazmın son korlarını söndürmekle kalmayıp Bulgarları işgal girişiminden caymaya ikna eden bir naipliğe de başkanlık etti. Gelin gösterilerinin 11. Yüzyıl'dan sonra da devam ettiğine dair bir kanıt yok, ancak bu durum, çok sonraları Viktorya dönemi ressamlarının konu üzerinde kapsamlı bir şekilde hayal kurmasını engelleyememiştir.

Barbarların Asimile Edilmesi

867-1056 yılları arasında Makedon Hanedanlığı yönetimindeki İmparatorluk, Muhammed sonrası dönem göz önüne alınırsa, zenginlik, toprak genişliği ve kültürel parlaklığın zirvesine ulaştı. 1. Basileios, sınırları istikrara kavuşturdu ve hazineyi doldurdu, ardından halefleri kaybedilen doğu topraklarının çoğunu geri aldı. Batıda ise Bulgarlar yeniden hareketlenmişti. Bir kez daha istisnai bir liderin ortaya çıkmasının

21 Yönetim kademesindeki idarecilerin statülerini gösteren, sahip oldukları otoriteyi simgeleyen, başlarına taktıkları iki şeritli beyaz kurdele. (ç.n.)

vakti gelmişti ve 976-1025 yılları arasında hüküm süren bu İmparator'un gelecek kuşaklar tarafından *Bulgar Katili Basileios* olarak bilinmesi bir hayli başarılı olduğunu akla getiriyor. 1018 yılına gelindiğinde 7. Yüzyıl'dan beri kontrol edilmeyen Tuna sınırı yeniden düzene sokulmuştu ve artık Bulgaristan, İmparatorluğun bir parçasıydı.

Basileios, korkunç lakabına rağmen Aristoteles'in aydınlanmış hükümdar tanımına şaşırtıcı derecede uyum sağlıyor gibiydi:

> Fakirlere karşı her gün yapılan açgözlülük ve adaletsizliği gözlerimizle gördük. Kanuna rağmen haksız yere kamulaştırdıkları şeyi büyütmek ve tam mülkiyet sahibi olmak isteyen kodamanlar... başkalarına ait mülklerden çıkarılacaktır.
>
> 996 Tarihli Kanun Gerekçesi

Basileios, barbarları öldürmekle kalmadı, asimile de etti. Yunanistan ve Rusya arasındaki tarihi bağ Basileios'in saltanatı sırasında kuruldu. Büyük Vladimir (958-1015), 988 yılında Hristiyanlığı kabul etti ve *Kiev Knezliği* Ortodoks uluslar top-

Vareg Muhafızları'nı Viking silahlarıyla gösteren 12. Yüzyıla ait bir tasvir.

luluğuna katıldı. Bu dinî ortaklık, karşılıklı ticaret, kültürel değişim ve hanedanlar arası evliliğe doğru gittikçe genişledi. Hatta Vladimir, imparatorluk koruması olan *Vareg Muhafızları*'nı Basil'e hediye etti. Bu korumalar, çift başlı baltalarıyla korkutucu bir görüntü veren İskandinav devleriydi.

Bizanslı Rumlar komşularını asimile ederken Yunan kimliğinin ve tarihinin kaynaklarından biri olan "misafirperverlik" (*xenia)* geleneğini izliyorlardı. Slavların 7. Yüzyıl'dan itibaren Balkanlar'a sızmasına Yunanların başlıca tepkisi, gelenleri uzaklaştırmak değil onları kendi sosyal ve ticari ağlarına çekmek oldu. Zamanla Yunanca konuşan ve Hristiyan olan birçok Slav, imparatorun vergi ödeyen tebaası haline geldi.

Kiril ve Methodius: "Slavlara Gönderilen Havariler"

Ortodoks dini, asimilasyon için etkili bir güçtü. 9. Yüzyıl'da Patrik Fotios, Selanik'ten iki Yunan kardeşi Slav dilini yazmanın bir yolunu bulmaları için görevlendirdi. Kardeşlerden Kiril, Konstantinopolis'te felsefe profesörüydü, diğer kardeş Methodius ise bir manastırın başrahibiydi. Sonuç, İncil'i sadece Balkan Slavlarına değil Rusya'ya da ulaştıracak olan Kiril alfabesi oldu.

Bu durum, Batı'da tepkiye yol açtı. Kiril ve Methodius, ayinleri İbranice, Yunanca ve Latince kutsal dillerinin dışına taşımışlardı. 867 yılında Venedik'te düzenlenen ünlü bir münazarada batılı piskoposlar, iki kardeşe *"şahine karşı kuzgunlar gibi"* saldırdılar. Kiril'in belagatli savunması, Martin Luther gibi sonraki reformcuların sözlerine ilham verecekti: *"Tanrı'nın yağmuru herkese eşit olarak yağmıyor mu? Ve güneş herkesin üzerinde parıldamıyor mu?'*

Basileios 1025 yılında öldüğünde, Yunan imparatorluğu güney İtalya'dan Ermenistan'a kadar uzanıyordu ve gelirleri neredeyse Arap fetihlerinden önceki dönemle aynı seviyelerdeydi. Bir kez daha Hristiyan âleminin tartışmasız en zengin,

en etkin gücüydü ve Konstantinopolis açık arayla Avrupa'nın en büyük şehriydi.

Ancak tüm yeteneklerine rağmen *Bulgar Katili* hiçbir varis çıkaramamıştı ve ölümünden sonra İmparatorluk daha alt düzeyden kişilerin yönetimine girdi. Ordu ihmal edildi, para birimi değer kaybetti. Sınırlarda yeni düşmanlar belirdi: İtalya'da Normanlar, doğuda Selçuklu Türkleri. 1071 yılındaki Malazgirt Savaşı'nda Yunan ordusu, Türkler tarafından feci bir yenilgiye uğratıldı ve imparator esir alındı. On yıl içinde Selçuklular, Anadolu'nun neredeyse tamamını ele geçirdiler ve Konstantinopolis'in sadece 60 mil doğusundaki İznik'te başkentlerini kurdular.

İmparatorluk Geri Dönüyor

İmparator Aleksios 1081 yılında tahta çıktı. 37 yıllık hükümdarlığı sırasında Anadolu'nun büyük kısmını geri aldı, Teselya'yı Normanlardan, Trakya'yı Orta Asya Peçeneklerinden kurtardı. Ayrıca akrabalığa dayalı yeni bir güç ağı kurarak sıkıntı yaratan imparatorluk elitlerini dizginledi. Ailesi ve soyundan gelenler takip eden 350 yıl boyunca İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde yöneticilik yapacaklardı.

Belki de Aleksios'un en büyük başarısı para birimini yeniden canlandırmaktı. Constantinus'un ilk *solidus*'u çıkardığı MS 312 yılından II. Basileios'un sonuncusunu çıkardığı 1021 yılına kadar geçen yedi yüzyıl boyunca, güvenilir bir vergi toplama sistemiyle ve Konstantinopolis'in dünyanın en büyük ticaret şehri statüsüyle desteklenen Yunan para birimi olağanüstü derecede istikrarlıydı. Yunan sikkesi *solidus*, bugünkü dolar gibi uluslararası ticaretin temelini oluşturuyordu. Ancak 1021 yılından itibaren sık görülen devalüasyonlar enflasyonu körükledi. 1092 yılında Aleksios madeni paraya daha fazla altın içeriği kazandırarak yeni *hyperpyron*'u tedavüle soktu.

Doğu-Batı İlişkileri

800 yılında Şarlman'ın taç giymesiyle Roma İmparatorluğu'nun batısını oluşturmuş olan bölgelerin büyük bir kısmı yeniden tek bir lider altında toplandı. İmparatorluk çatısı altındaki halklar ilk defa kendilerini Avrupalılar olarak tanımladılar; Avrupa ise her şeyden önce Hristiyanlık anlamına geliyordu. Bizans Yunan İmparatorluğu da Hristiyan'dı ve gerçekten de din kardeşlerini İslam'ın kılıcından iki kez kurtarmıştı. Ancak Doğu ile Batı arasında giderek artan dinî ve kültürel bir uyumsuzluk hissi de mevcuttu. Şarlman'ın, Kutsal Roma İmparatoru unvanını üstlenmesi işi kolaylaştırmadı. Zira bu durumda Konstantinopolis'teki diğer İmparator ne olacaktı ?

Takip eden iki yüzyıl boyunca Venedik ve Cenova gibi büyük ticaret şehirlerinin başı çekmesiyle Avrupa zenginlik ve güven içinde büyüdükçe "Yunan" kelimesi hem dinî hem de toplumsal nefreti ifade eden aşağılayıcı bir terim haline geldi. 1054 yılında Papa ve Patrik'in karşılıklı olarak birbirlerini aforoz etmeleri, Katolik ve Ortodoks Kiliseleri arasında bugün hâlâ var olan bir bölünmeye yol açtı ve işler daha da karıştı.

Haçlı Seferleri

Yardım istemek için pek uygun bir zaman olmasa da, 1095 yılında Aleksios, Türklerle savaşmak için Papa'dan paralı asker talep etmek zorunda kaldı. Cevap beklediğinden fazlasıydı. 27 Kasım'da Papa II. Urban Fransa'daki Clermont Konsili'nde ayağa kalktı ve Kutsal Toprakları geri kazanmak için bir "haçlı seferi" çağrısında bulundu.

> Doğuda yaşayan kardeşlerinizin acil yardımınıza ihtiyacı var... Oradaki Hristiyanlara yardım götürmenin ve onları dostlarımızın topraklarından silmenin zamanı geldi.

Çok geçmeden bir Haçlı ordusu tam da bunu yapmak için Konstantinopolis'in dışında kamp kurdu. Aleksios bu ordunun generallerini çağırdı ve onlara yol üzerinde kurtarılan tüm toprakların ve şehirlerin İmparatorluğa geri verileceğine dair yemin ettirdi.

Haçlılar sözlerini yerine getirmeye niyetlenmiş olsalar bile Antakya'yı ele geçirdikleri zaman fikirlerini değiştirmişlerdi. Nedenini anlamak zor değildi. Birinci Haçlı Seferi şövalyeleri, Konstantinopolis'te hem göz kamaştırıcı bir zenginlik hem de kahredici bir küçümsemeyle karşılaşmışlardı. İmparatorun kızı Anna gibi ev sahipleri için, pis kokulu, kaba, okuma yazma bilmeyen bir ayaktakımı gibi görünüyorlardı. Anna, Haçlı Seferi askerlerinin Konstantinopolis'e gelişlerini anlatırken *"telaffuz edilemeyen barbarca sesleri çıkaramadığını"*[22] öne sürerek onlardan adlarıyla bahsetmeyi bile reddetmişti.

Haçlılar Anadolu'yu kasıp kavururken Yunanların Türklerle müzakere yaptığı söylentilerini duymaya başladılar. Bu yüzden de, Antakya'yı ele geçirir geçirmez, kazandığımız

22 Babasına hayranlık besleyen ve sınıfsal inceliklere takıntı derecesinde ilgi duyan Anna tarafından Alexios'un saltanatının destansı bir şekilde anlatıldığı *Aleksiad* kitabından alıntıdır.

ödülü, uğruna savaştığımız korkak, bölücü züppelere neden geri verelim diye düşündüler. Nitekim bunun yerine Antakya'yı, Levant'taki dört yeni Haçlı Devleti'nden birinin başkenti yaptılar.

Sonunda Birinci Haçlı Seferi, Anadolu düzlüğünün çoğunu İmparatorluk adına geri kazandı ve Aleksios'un halefleri sınırları genişletmeye devam etti. Ancak karşılıklı güvensizlik bambaşka bir boyut kazanmıştı.

Hoyrat ve savaşçı atalarımız, Konstantinopolis'i ilk gördüklerinde, hiç hoşlarına gitmese de, herkesin okuyup yazma bildiği, yemeklerini çatalla yediği, diplomasiyi savaşa tercih eden bir toplumla karşılaştıklarından beri Bizanslılardan küçümseyerek bahsetmek ve isimlerini yozlaşmayla aynı anlamda kullanmak moda olmuştur.

Steven Runciman, *İmparator Romanus Lecapenus ve Saltanatı: Onuncu Yüzyıl Bizans'ı Üzerine Bir Araştırma*, 1988

Bizans Hukuku

Doğu Akdeniz'e yazılı hukuku getiren Romalılardı. Bizanslılar onların temelleri üzerine daha fazlasını koydular. II. Theodosius (401–450) ve Justinianus (482–565) kendi kanunlarını oluşturdular ve devlet destekli hukuk okulları kurdular. 726 yılında III. Leo, diğer kanunların yanı sıra eşlerin ve çocukların haklarını destekleyen *Ekloga*'sını yayınladı. 1047 yılında 9. Constantinus, Konstantinopolis'te bir hukuk, bir de felsefe okulu açtı. Felsefe Okulu, Latince yönü güçlü olmasa da (Cicero ve Caesar'ı birbirine karıştırdığı söylenir) mütebahhir bir isim olan Mihail Psellos'un yönetimi altındaydı.

Aristoteles, bir hükümdarın kanunlara bağlı olmakla kalmayıp bunların yaşayan en önemli uygulayıcısı olması da gerektiğini düşünüyordu. İmparator, cuma günleri, çeşitli üst düzey yetkililerle birlikte Büyük Saray'dan Blakernai Kilisesi'ne giderdi. Yol boyunca vatandaşlar ona şahsen başvuruda bulunmakta özgürdü. Bir defasında İmparator Theofilos'a,

(805-42) maiyetindeki birinin bindiği atın kendisine ait olduğunu iddia eden dul bir kadın tarafından şikâyette bulunuldu. Theofilos olayı yerinde araştırdı, dul kadının lehinde karar verdi ve atını iade etti. Hakkında şikâyet olan yetkili, yaya olarak ayine gitti.

Dönemsel olarak barışla birlikte ekonomik bir büyüme vardı. 12. Yüzyıl'ın ilk onyıllarında İmparatorluğun nüfusu arttı, şehirler kuruldu ve yeni Haçlı krallıklarına ticaret ağları açıldı. Kültürel bir rönesans ve 7. Yüzyıl'dan beri düşüşte olan klasik öğrenime yönelik yeni bir heves de vardı. Antik Yunan metinlerinin Batı'ya ilk büyük aktarımı bu dönemde başladı. Orta Çağ Arap bilginlerinin önemli ilerlemelerinin yanı sıra Klasik Yunan bilimi, felsefesi ve matematiği artık Bologna, Salamanca ve Paris'teki yeni üniversitelerde incelenebilirdi. Bunları, edebi ve tarihi metinler takip edecekti.

Latin Katliamı

Jeopolitik tektonik plakalar, yavaş ama kesin bir şekilde yer değiştiriyordu. İmparatorluğun ticaret ağında gitgide daha derinden yol alan Venedikliler ve Cenevizliler güç gösterisi yapmaya başladılar. Venedikliler, imparatorluk donanmasının bir kısmı bütçe kesintisi sebebiyle yok olduğu için birlikleri gemilerle taşıma karşılığında Bizans tüccarlarını dezavantajlı duruma sokan ticari ayrıcalıklar talep etti. II. İoannis, Aleksios'un ölümünden sonra bu imtiyazları yenilemeyi ihmal edince Venedikliler, şartlar yerine getirilinceye kadar Yunan adalarına baskın yaptılar.

1182 yılının Nisan ayında, imparator olmak isteyen Andronikos adında biri, tahta giden yolu açmak için halkın Latin karşıtı duygularını kamçıladı. Haçlılara ve İtalyan tüccarlara –genel olarak Batı'ya– karşı onlarca yıldır bastırılmış olan dinsel, kültürel ve ticari öfke şiddete dönüştü. *Latin Katliamı*'nda ka-

dınlar, çocuklar ve yaşlılar da dahil olmak üzere şehrin 60.000 kişilik Roma Katolik topluluğunun çoğu katledildi, köleleştirildi veya hayatlarını kurtarmak için kaçmak zorunda kaldı.

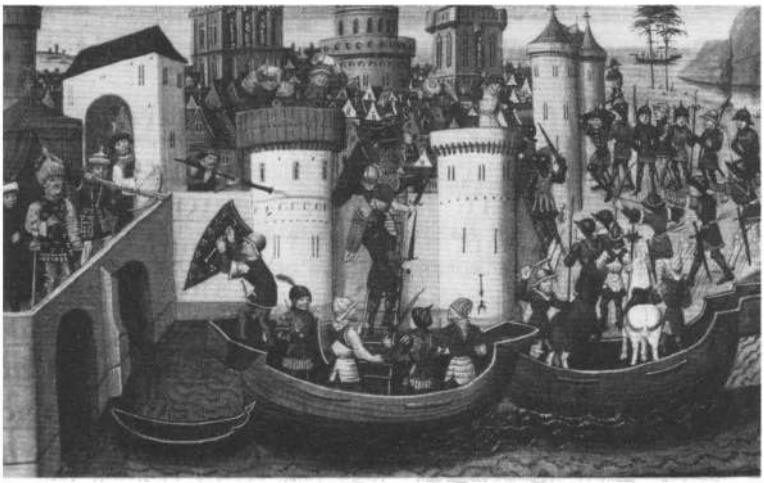
Konstantinopolis'in Yağmalanması

On dokuz yıl sonra, yaklaşmakta olan Dördüncü Haçlı Seferi'nin liderleri Venedik'te toplandığında katliam akıllarında taze kalmış olmalıydı. Günün en güçlü Müslüman devleti olan Mısır'ı fethetmek amacıyla Akdeniz'de 35.000 haçlıdan oluşan bir orduyu taşıyacak gemileri görevlendirmek üzere oradaydılar. Planları, 1187 yılında Kürt savaşçı Selahaddin'e kaybedilen Kudüs'ü geri almak için Mısır'dan kuzeye doğru gitmekti.

Ancak halkın savaşa olan hevesini fazlaca abarttıkları ortaya çıktı. Ertesi yıl, beklenen asker sayısının sadece üçte biri Venedik'te toplandı. Venedikliler artık ihtiyaç duyulmayan gemiler için ödeme yapmaları yerine Haçlılardan, bölgesel rakipleri Hırvat-Macarlar'ın elindeki Zara şehrini geri almalarını istediler. Zara, Papa'nın Katolik'in Katolik'le kavgasına katılan herkesi aforoz etme tehdidine rağmen zamanında kuşatıldı ve Venedik'e iade edildi.

Yakın bir tarihte darbeyle devrilmiş olan İmparator II. İsaac'ın oğlu Prens Aleksios, Konstantinopolis'e yönelmeleri ve gaspçılar tarafından kör edilip halen şehirde hapis tutulan babasının tahta geri dönmesini sağlamaları için Haçlılara 200.000 marklık karşı konulmaz bir ödül teklif etti. 1203 yılı yazında birkaç haftalık kuşatmadan sonra İsaac, Aleksios'un eş-İmparator olarak atanmasıyla birlikte mor imparatorluk kaftanına bürünmüş olarak geri döndü.

Hemen ardından, şehrin surlarının dışında kamp kurmuş olan Haçlılar, İmparator'un borcunu ödeyemeyeceğini öğrendiler. Başlarında gözleri görmeyen, 80-90 yaşlarındaki Venedik Doçu Dandolo ile imkânsızı başardılar ve Konstantinopolis'i aldılar.

1204 yılında Konstantinopolis'in yağmalanmasını gösteren 15. yüzyıla ait bir tasvir

Böylece Şehirlerin Kraliçesi yağmalanmaya başladı. Bin yıllık paha biçilmez kültür yağmalandı ve çoğu Venedik'e, batıya götürüldü. Yüzyılların düşmanlığı bir şiddet cümbüşü içinde zincirlerinden boşalırken Katolik Hristiyanlar Ortodoks Hristiyanları katletti. Tarihçi Steven Runciman, *"İnsanlığa karşı daha büyük bir suç asla işlenmedi"* diye yazmıştı. Yaklaşık 800 yıl sonra Papalık bir nevi özür dileyecekti:

> Bazı hatıralar özellikle acı verir ve uzak geçmişte yaşanan bazı olaylar bugüne kadar insanların zihinlerinde ve kalplerinde derin yaralar açmıştır. Doğu'da uzun süre Hristiyanlığın kalesi olan imparatorluk şehri Konstantinopolis'in feci bir şekilde yağmalanmasından bahsediyorum. Hristiyanların Kutsal Topraklar'a serbest girişini güvence altına almak için yola çıkan saldırganların kendi din kardeşlerine karşı tavır alması trajiktir. Saldırganların Latin Hristiyanları olmaları Katolikleri derin bir pişmanlığa sevk etmektedir. Burada in-

san kalbinde yer etmiş olan *mysterium iniquitatis'i*[23] nasıl görmezlikten gelebiliriz?

Papa 2. Jean Paul, 2001

Atlar, Yılanlar ve Çirkin Bir Aslan

Venedik'e götürülen hazineler arasında asılları San Marco Bazilikası'nın içinde koruma altında olan, kopyaları ise Bazilika'nın ön cephesinde yer alan, Hipodrom'un dört bronz atı vardı. Daha kötü bir kaderle de karşılaşabilirlerdi. Zira Büyük İskender'in saray heykeltıraşı Lysippos'un devasa Herkül heykeli, Hipodrom'un Yılanlı Sütunu gibi (Constantinus tarafından yağmalanarak, Yunanların, Pers zaferini anmak için diktiği Delphoi'dan getirilmişti) haçlılar tarafından bronz elde etmek üzere eritilmişti.

Venedik'e gelen her eserin mutlu bir yolculuğu olmadı. Mühimmat deposunun dışında, bir zamanlar kutsal Delos adasının üzerinde her sabah güneş yükselirken sessizce hoş geldin diye kükreyen, MÖ 6. Yüzyıl'a ait bir aslan heykeli bulunmaktadır. 17. Yüzyıl'ın sonlarında Doç tarafından Venedik'e gönderilen heykelin başı yolculuk sırasında kaybolunca, Venedikliler tereddüt etmeden, çirkin, yeni bir baş yapıp yerine koymuşlardı.

Son Düzlük

Aslında Kudüs'e giden çok fazla Haçlı olmadı. Çoğu Konstantinopolis'te kaldı. Bu işgal, *Latin İmparatorluğu dönemi* ola-

23 "İyi ile kötünün birlikte var olması; kötülüğün sahip olduğu bazı ideolojilerin önüne, Tanrı'nın kendi iyiliğiyle set çekmesi ve nihayetinde güzelliğin buradan doğması" düşüncesi. (ç.n.)

rak bilinmektedir ve yalnızca 57 yıl (1204-1261) sürmesine rağmen ciddi biçimde yara açmıştır. Şehrin nüfusu hızla azalırken, surlar içindeki terk edilmiş arazilerde çiftlikler gelişti. Yine de Yunanlar son bir geri dönüşü başaracak ve bu bir kez daha Avrupa'nın geleceği için hayati önem taşıyacaktı.

Konstantinopolis'in elden gitmesiyle, geri kalan coğrafyada İmparatorluğun üç küçük versiyonu ortaya çıktı. İznik, Trabzon ve Arta şehirlerinin üç küçük imparatorluğun başkentleri olması Yunan bürokrasisinin dayanıklılığını göstermiştir. En büyüğü, Laskaris ailesi tarafından yönetilen ve 1261 yılında Latin ordusunun bir kısmının şehirde bulunmamasından yararlanarak Konstantinopolis'i yeniden kazanan Nicaea'ydı (bugünkü İznik).

Diğer yandan, Yunan imparatorluğunu son 200 yılında yöneten hanedan, Laskaridleri deviren 8. Mihail'in kurucusu olduğu Palaiologos'tu. Bu dönem hem doğal olarak hem de insan etkisiyle azalan kaynakların ve kesintisiz felaketlerin dönemiydi. Salgın üstüne salgın vuruyordu. Konstantinopolis 1347 yılında, Kara Veba salgınının Avrupa'daki ilk uğrak noktası oldu. Hastalık ahaliyi perişan etti ve İmparator'un oğullarından birinin de ölümüne sebep oldu.

Bu arada Bulgarlar ve Sırplar batıdan yaklaşırken Osmanlı Türkleri, Anadolu'da gitgide daha çok akın düzenliyordu. Mart 1354'te bir deprem Gelibolu'nun çoğunu yerle bir edip halkı kaçmaya zorlayınca Türkler bu fırsatı değerlendirdi. Terk edilmiş topraklara sahip çıkarak ilk kez Avrupa'ya geçtiler.

Salgınlar ve Veba

Antik Yunan veba hakkında bilgi sahibiydi. *İlyada*'nın daha ilk bölümü, başrahibin kızını kaçıran Yunanları cezalandırmak için Apollon'un gönderdiği bir vebadan bahseder.

MÖ 430 yılındaki Atina'da görülen veba, Peloponez Savaşı'nın ikinci yılında şehir nüfusunun üçte birini yok etmiş ve şehrin Sparta'ya yenilmesinde rol oynamıştı.

Daha sonraları, *Yersinia Pestis* bakterisinin neden olduğu iki hıyarcıklı veba, Konstantinopolis üzerinden Avrupa'ya geldi. İlki, MS 541 yılında Justinianus'un hükümdarlığı sırasında ortaya çıktı. Mısır'dan gelen bir tahıl gemisindeki farelerin taşıdığı pirelerle bulaştı ve en etkili döneminde her gün 10.000 Konstantinopolis vatandaşının ölümüne sebep oldu. Sonraki iki yüzyıl boyunca da zaman zaman alevlenerek İmparatorluğun Arap istilalarına karşı direncini zayıflattı.

İkincisi, 1347 yılında Moğollardan kaçan Cenevizli tüccarların Konstantinopolis'e getirdiği *Kara Veba*'ydı. Anlatılanlara göre, Kırım'daki Ceneviz kolonisi Kefe'yi kuşatırken hastalığa yakalanan Moğol ordusu, ölen insanları biyolojik savaşın ilk örneği olabilecek şekilde surların üzerinden mancınıkla fırlatmıştır. Enfekte olan tüccarlar gemilerine bindiler ve önce Konstantinopolis'e ardından Cenova ve Venedik'e gittiler. Bir yıl sonra veba, Weymouth limanından İngiltere'ye girecekti.

1380 yılına gelindiğinde İmparatorluk sadece Konstantinopolis ve çevresinden, bir de Peloponez'den ibaretti. Parası yoktu. Kraliyet mücevherleri bile Venedik'e rehin verilmişti. Ordusu ve donanması da yoktu. Yine de 80 yıl daha hayatta kalmayı başardı. Peki ama nasıl?

Yunanların elinde, Olimpiyat Oyunları'ndan gelen ve iki bin yıl boyunca mükemmelleşmiş olan tek bir yetenek kalmıştı: ince diplomasi sanatı. Yunan savaş arabaları arenada Roma gladyatörlerinin yerini alırken İmparatorluğun yol gösterici ruhu da başka yollarla savaştan savaşa taşındı.

Yunan Diplomasisi

Farklı ve pek çok mesele, tek bir sonuca, zafere ulaştıktan sonra, oraya varmak için neyi kullandığınız önemsiz bir meseledir.

John Kinnamos, İmparatorluk Sekreteri

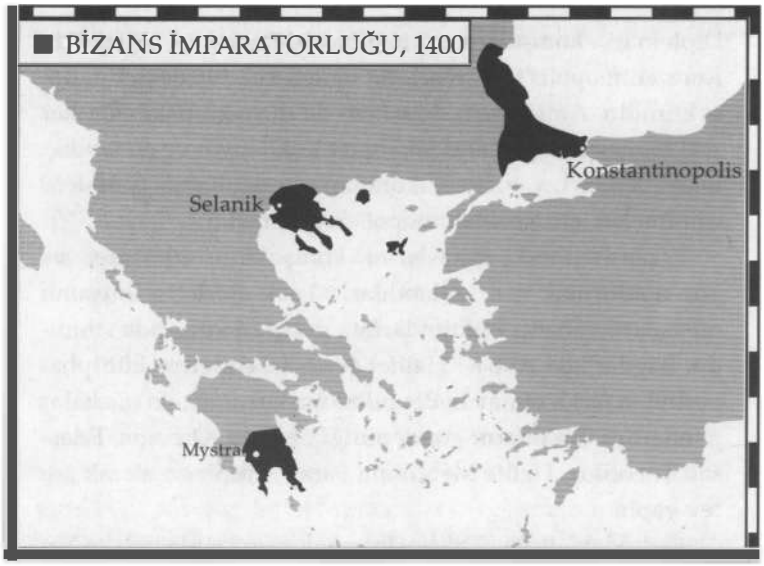
Diplomasi, komşularınızı tanımak demekti. 5. Yüzyıl'da Konstantinopolis'te Barbarlarla ilgilenecek bir devlet dairesi kuruldu. Amacı hem dost hem de düşman hakkında her şeyi bilmekti. İlk yabancı istihbarat teşkilatıydı ve en sevdiği hilelerden biri, yabancı hükümdarların oğullarını (yeniden) eğitilmeleri için Konstantinopolis'e getirmekti.

Bizanslılar eski miraslarını, komşularını etkilemek ve göz doldurmak için kullandılar. Klasik eserlerin ihtişamlı nüshaları, yabancı hükümdarlara geçişleri sırasında sunuldu. Bağdat'taki Abbasi Halifeliği'ne, İskenderiye kütüphanesinden farklı olmayan Beytülhikme kurumu için nüshalar gönderildi. İnsanların gönderildiği de oldu. Örneğin, Edessalı Theofilus, Halife Mehdi'nin Saray Astroloğu olarak görev yaptı.

Oyundaki diplomatik as, İmparator'un kendisiydi ve Yunanlar, onu mümkün olduğu kadar müthiş göstermek için tüm ustalıklarını kullandılar. Ziyaretçiler, mekanik aslanların kükrediği ve altın kuşların altın ağaçlardan şakıdığı bir taht odasına ulaşmadan önce dev gibi Vareg muhafızlarının yanından geçerdi. İmparator, gizli bir büyücülük yoluyla yerden havalanmış gibi görünüyordu. 10. Yüzyıl elçisi Cremonalı Liutprand'ın gözleri epey kamaşmıştı: "Şu işe bakın! Az önce normal bir koltukta oturduğunu gördüğüm adam şimdi kıyafetini değiştirmişti ve daha yukarıda oturuyordu."

15. Yüzyıl'ın başlarında Konstantinopolis, Osmanlı Sultanı Bayezid tarafından neredeyse kalıcı bir kuşatma altına alınmıştı. 2. Manuel'in Avrupa saraylarında küçük düşme pahasına yardım istemesi hiçbir işe yaramadı. 1401 yılı Noel'ini, Kral 4. Henry ile Eltham Sarayı'nda geçirerek İngiltere'den faydalanmaya bile çalıştı. Onuruna şövale oyunları düzenlendi; gelin görün ki, sabahleyin Noel ağacının altına para konulmamıştı.

Kalıcı olmasa da kurtuluş doğudan geldi. Cehennemin derinliklerinden çıkmışa benzeyen savaşçı lider Timurlenk,

uçsuz bucaksız Asya imparatorluğunu oluşturmak için yaklaşık 19 milyon insanı çoktan katletmiş ve şimdi, Bayezid'in Osmanlı topraklarına göz dikmişti. İki tiran birbirlerine aşırı süslü bir dille hakaretler yağdırdıkça tansiyon yükseldi:

> Madem ölçüsüz hırsınızın gemisi, uçsuz bucaksız bir kendini beğenmişlik denizinde batmış, o zaman düşüncesizlik yelkenlerini indirmeniz, tövbe demirini samimiyet ve kurtuluş limanına atmanız akıllıca olur, ta ki intikamımızın fırtınası ile hak ettiğiniz ceza denizinde helak olmayasınız.
>
> Timurlenk'ten Bayezid'e Mektup

Ankara Savaşı (1402), Avrupa tarihinin en hayati savaşlarından biriydi. Timur, Bayezid'in ordusunu yok etti, Sultan'ı bizzat ele geçirdi ve yaklaşan Osmanlı taarruzuna hazırlanmak için Avrupa'ya zaman kazandırmış oldu.[24]

24 Rivayete göre Timur, Bayezid'i utançtan ölene kadar bir tür evcil hayvan gibi kafeste tutmuştur.

Bunu neden yapmıştı? Timurlenk'in en büyük arzusu her zaman atalarının yaptığı gibi Çin'i fethetmek olmuştu ve yıllardır bunu planlıyordu. Bizans diplomatlarının Bayezid'den intikam almak için Timur'u ustaca kışkırttıklarını hayal etmek zor değil.

Hatta Bizans'ın etkisi, Moğol ordusunun Ankara'daki zaferden sonra neden Konstantinopolis'i almak için zorlamadığını bile açıklayabilir.

Ankara Savaşı, Bizans imparatorluğunun ömrünün yarım yüzyıl daha uzamasına imkân verdi. Yine de uzun bir süre sayılmazdı bu. İmparatorluk, organ yetmezliği yaşayan bir hasta gibiydi, ayakta durmakta zorluk çekiyordu. Vatandaşların, yozlaşmış seçkinler grubuna savaş ilan etmesiyle sivil düzen de bozuldu. İmparatorluğun ikinci şehri Selanik'te, kendilerini *zelotlar* diye adlandıran bir grup, zenginleri yataklarında katletti. Kırsal kesimde aşırı vergilendirilen köylüler, Türkleri genellikle hoş karşılamaktaydı.

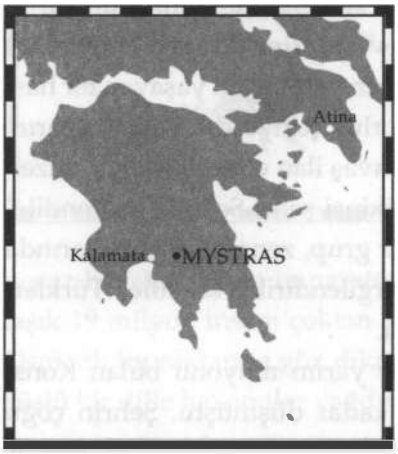
En iyi döneminde belki de yarım milyonu bulan Konstantinopolis nüfusu 50.000'e kadar düşmüştü. Şehrin çoğu artık tarım arazisi olduğundan yiyecek ihtiyacını sınırlarının içinde karşılayabiliyordu. 1348 yılına gelindiğinde, yıllık geliri Haliç'in karşısındaki Ceneviz yerleşim bölgesi Galata'nın gelirinin onda birinden biraz fazlaydı. Sadece bir asır sonra Galata'nın gelirleri tüm İmparatorluğun yedi katı olacaktı.

İmparatorlukları küçülüyor olabilirdi, fakat sıradan Yunanların Ortodoks inancına olan sadakati büyük ölçüde sarsılmadan kaldı. İmparatorlar, Müslüman tehdidine karşı bir haçlı seferi karşılığında Roma'ya boyun eğmeyi ve Katolikliğe geçmeyi teklif ederek Papa'ya diz çökmeye gitti. 1439 yılında Floransa'dan dönen 8. John, Münih Antlaşması'ndan dönen Chamberlain'ı andırıyordu: sonunda Kilise'lerin birliğini onaylatmayı başarmıştı ve bunu kanıtlayacak belge de elindeydi. Oysa halktan hiç kimse bununla ilgilenmiyordu.

Roma'ya olan nefretleri, Türklere olan nefretlerini bile geçmişti.

İki bin yıllık Yunan ve Roma imparatorluğu kaçınılmaz bir şekilde sona eriyordu. Ancak her şeyin başladığı Yunanistan'da dikkat çekici bir diriliş, son perde inmeden sahnedeki yerini alacaktı.

Akdeniz'de Bir Ortaçağ Masal Şehri: Camelot

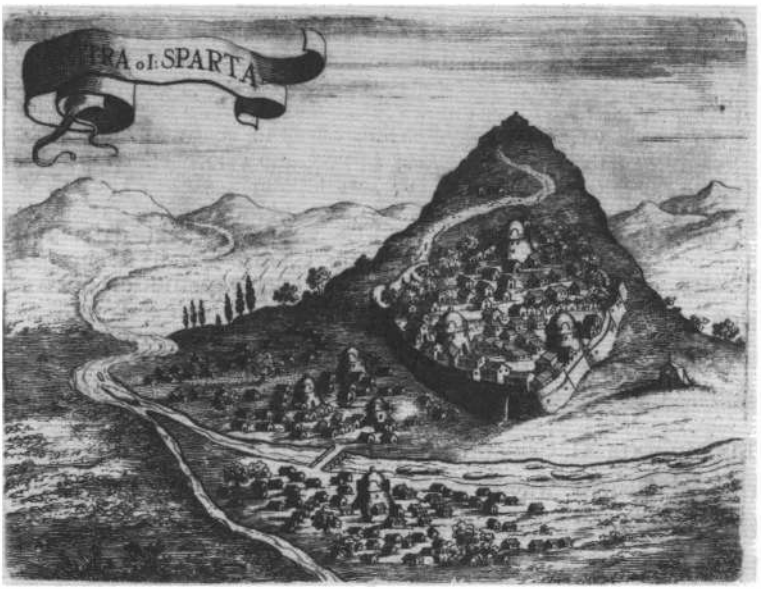

İlk olarak Fransızlar tarafından keşfedildi. Dördüncü Haçlı Seferi'ne katılmak için yol aldıkları sırada, bir fırtına, Geoffrey Villehardouin adında bir Norman Prensi'ni ve bir avuç Frank şövalyesini Mora'nın batı kıyısına savurdu. 1213 yılı itibarıyla Villehouardin, yarımadanın çoğuna hükmediyordu. Sparta Vadisi'nde bulunan La Cremonie'deki sarayı, romantizmin ve saray aşkının simgesi haline geldi. Şövalyeler, Haçlı Seferleri'ne katılmak için burada duruyorlardı. 1249 yılında oğlu William, Taygetos dağlarında dolaşan Slav kabilelerini savuşturmak için yukarıdaki bir tepeye büyük bir kale inşa etti. Bu, *Mistra*'ydı.

1261 yılında Konstantinopolis'i Latin Haçlılarından geri almadan kısa bir süre önce Yunanlar Mora'yı yeniden fethetmişlerdi. Mistra, tepenin dik yamaçlarında yavaş yavaş şekillenen yeni ve güzel bir şehrin kalesi oldu. Konstantinopolis'in zenginleri, başkentin kaderinin kötü olduğunu anlayınca *toplu halde* tepe üzerine kurulmuş bu yeni kaleye kaçtılar. Çoğu zaman yakınlardaki Sparta harabelerinden alınan taşlarla

inşa edilen birçok görkemli kilise, manastır ve sarayın masraflarını karşıladılar.

Bu Akdeniz masal şehri, hüküm süren imparatorun oğulları veya erkek kardeşleri tarafından yönetiliyordu. Unvanları *despot* olsa da bu kelime bugünkü anlamını çağrıştırmıyordu. Çünkü kültürlü, hoşgörülü kişilerdi ve onların gözetiminde sanat ve felsefe altın çağlarından birini yaşadı.

Mistra'nın görünümü. 17.yüzyılda Venedikli haritacı Vincenzo Coronelli tarafından çizilmiştir.

Plethon

Georgius Gemistus Plethon (1360-1454) Mistra filozoflarının en ünlüsüydü. Osmanlı ipi İmparatorluğun boğazına dolanırken Plethon, eski tanrılara tapınma da dahil Yunan değerlerine tam bir dönüş planı hazırladı. Hem Sparta hem de Atina modelinden ilham alarak Peloponez'i, toprağın insanlar arasında eşit olarak dağıtıldığı, kendi kendine yeten bir ada olarak hayal etti. Vergi vermeyen bir yurttaş ordusu tarafın-

dan savunulacak ve vergi veren çiftçiler tarafından beslenecekti. Plethon'un bu fikri asla test edilmedi.

Plethon 1438-9 yıllarında Floransa Konsili'nde bir taraftar kitlesi edindi. O zamana kadar sadece Aristoteles hakkında bilgisi olan dinleyicileri, Platon üzerine derslerinden mest oldular. Cosimo di' Medici o kadar etkilendi ki Platon'un öğretisini yaymak için yeni bir Felsefe Okulu kurdu. Plethon, değerli eski bilgileri Batı'ya aktaran pek çok kişiden biriydi.

Öldükten sonra Plethon'un kemikleri, başka bir İtalyan hayran olan Riminili soylu Sigismondo Malatesta tarafından Mistra'dan çalındıktan sonra batıya taşındı. Filozofun ebedi istirahatgâhı, Rimini'deki Tempio Malatestiano katedralidir.

Mistra, Yunanistan yeni bir Karanlık Çağ'a girmeden önce etrafa ışık saçan son parıltıydı.

Konstantinopolis'in Düşüşü

1449 yılında XI. Constantinus, Mistra'daki küçük katedralde, unvanları artık hiçbir anlam ifade etmeyen ileri gelenlerin oluşturduğu bir cemaatin önünde diz çökerek taç giydi. Kısa bir süre sonra savunmasını organize etmek için bir Venedik gemisiyle Konstantinopolis'e gitti. Başkomutanı, Sakız adasından 500 paralı asker getiren Cenevizli paralı asker Giustiniani Longo idi. Avrupa'nın her yerinden şövalyeler, adeta atalarının 1204 yılında yaptıklarını telafi etmek için onlara katıldı.

Türk kuşatması iki ay sürdü. Büyük surları yıkan ve her biri 120 fit uzunluğundaki iki devasa topun atışıyla sona erdi. Macar bir silah ustası tarafından yapılan top, önce Yunanlara teklif edilmişti. Fakat saray mücevherleri hâlâ rehinde olduğundan topları Türkler aldı. Constantinus surlarda öldü ve Sultan II. Mehmed at sırtında şehre girip, neredeyse bin yıldır

1453'te Konstantinopolis'in düşüşünün 17.yüzyıl ortalarına ait bir tasviri.

İmparatorluğun odak noktası olan, bir kubbeyle örtülmüş devasa Hagia Sophia katedralinin mihrap basamaklarına kadar gitti.

Osmanlıların Mistra'ya gelmesine yedi yıl daha vardı. Oraya ulaştıklarında karşı koyacak bir ordu yoktu ve Paleologos hanedanının sonuncusu despot Demetrius savaşmadan teslim oldu.

Konstantinopolis'in düşüşü, o çağın 11 Eylül olayıydı. Batı için sanki kıyamet günüydü. Bizans İmparatorluğu, bazen zayıf ve yozlaşmış görünse bile Doğu'dan gelen tehditlere karşı her zaman son kale olmuştu. Artık İslam'ın Viyana kapılarına dayanmasını ve ötesine ulaşmasını engelleyecek hiçbir şey bulunmuyordu. Bu, sadece bir Avrupa güvenliği meselesi de değildi; işin içinde ticaret de vardı. Konstantinopolis, 4.000 mil uzakta Çin'in başkenti Çang'an şehrinden başlayan hayati ticaret rotası İpek Yolu'nun üzerindeki son duraktı.

Yine de Avrupa'nın çöküşüne ilişkin haberler abartılıydı. Yüzyıl sona ermeden Portekizliler Afrika'yı dolaşabilen, Hint Okyanusu'na deniz ticareti ve fetih için açılabilen bir gemi inşa edeceklerdi. O sırada çok az kişi bunu öngörmüştü ancak yeni bir batı hakimiyeti çağı başlamak üzereydi.

2. BÖLÜM

UZUN UYKU

(1453-1830)

Yunanistan'ın Kaybı, Avrupa'nın Kazancı

Yunanlar Osmanlı döneminde efsanedeki Endymion gibi, Aydınlanma'nın şafağına kadar uyanamayacakları uzun bir uykuya daldılar. Dört yüz yıl, uykuda kalmak için uzun bir süreydi: Bugünden baktığımızda İngiltere'den Amerika'ya göç edenleri taşıyan Mayflower gemisinin yolculuğuyla aramızda dört yüzyıl var. Kuzeyde ve bazı adalarda yaşayan diğer Yunanlar için bu süre daha da uzun olacaktı. Küçük Asya'da bulunanlar içinse bir yüzyıl daha ekleyebilirsiniz. Peki ne kaçırmış oldular? Rönesans da dahil olmak üzere pek çok iyi şeyi. Öte yandan, bütün ulusların geri dönüş olmamak üzere kanlı bir girdabın içine çekileceği Otuz Yıl Savaşları (1618-48) gibi kötü olan şeyler de vardı.

Birçok zengin ve eğitimli Yunan, henüz Osmanlılar tarafından ele geçirilmemiş olup Venedik hâkimiyeti altında bulunan Girit Adası ya da İyon Adaları gibi sınır bölgelerine kaçtı. Bir kısmı da yurtdışına, özellikle de İtalya'ya gittiler ve yanlarında işe yarar şeyler götürdüler. Plethon'un filozof öğrencisi Bessarion, bir Katolik kardinali oldu ve kütüphanesi-

ni Venedik'e bağışladı. Yunanların kaybı Avrupa'nın kazancı olacaktı, zira bu gelişme, bilgeliğe ulaşılabilecek daha fazla metin ve bütün Avrupa'yı kaplayarak yaşanılan Rönesans hareketini güçlendiren bir başka Yunan dalgası anlamına geliyordu.

Yurt Dışında Şehir-Devlet

Filozof Plethon, 1438 yılında Floransa Konsili'ne katıldığında vatandaşların *şehir-devlet* fikirleriyle Yunanlardan daha fazla içli dışlı olduğunu gördü. Floransa'nın özerk hükümet dönemi, 1293 yılında tüccar ailelerin şehrin kontrolünü aristokrasinin elinden almasıyla başladı. O tarihlerde Konstantinopolis'ten gelen Yunan *göçmenler* İtalya'ya çoktan ulaşmışlar, yanlarında siyaset bilimi üzerine klasik metinler getirmişlerdi. Floransa, "Ortaçağ'ın Atina'sı" olarak biliniyor ve hükümet makamlarına kura ile geçiliyordu.

Yine kura yoluyla seçilen iktidardaki *Signoria*, MÖ 5. Yüzyıl'da Atina'daki 500 kişilik konsey gibi, yasaları hazırlamak ve yürürlüğe koymaktan sorumlu en yüksek hükümet kademesiydi. İngilizce oy pusulası anlamına gelen *ballot* kelimesi, adayları rastgele seçmeye yarayan numaralı topları ifade eden, İtalyanca oy pusulası anlamındaki *ballotte* kelimesinden türemiştir. Kura sistemi diğer İtalyan şehir-devletlerinde kullanıldığı gibi, İber Aragon Krallığı'nda sivil kamu memuriyetleriyle ilgili seçimlerde de *–la insucalacion* adıyla– bu yönteme başvuruldu.

Bu ticaret şehirlerinin hiçbiri Atina tarzı *demokratia*'ya yaklaşamadı, ancak *şehir-devletin* neredeyse tamamen ortadan kalktığı Yunan İmparatorluğu'ndakilerden daha demokratiktiler. Yunanların, Hristiyanlığa olan koyu bağlılığı, muhafazakârlıkları ve Avrupa'nın geri kalanından soyutlanmaları, kendilerine ait fikirlerin onlara geri dönmesini engelledi.

Çiftçiler, çobanlar ve balıkçılar gibi göç etmenin bir seçenek olmadığı daha yoksul Yunanlar, kendileri bile düşük

derecede okuma yazma bilen din adamlarının yönetim ve eğitimine kaldılar. Patrik Gennadius'un, Konstantinopolis'in yeni hâkimleriyle iş birliği yapmaktan başka seçeneği yoktu. Patrik, Sultan tarafından sadece Yunanlara değil İmparatorluğun tüm Ortodoks Hıristiyanlarına başkanlık etmekle görevlendirildi. Cemaatine hitap ettiği ilk mektubunda, *"kiliseye ve onun koruyucusuna itaat ve boyun eğme yoluyla"* kurtuluşa ermeyi öğütledi. "İtaat ve boyun eğmek" ödeme yapmak anlamına geliyordu; "koruyucu" ise Sultandı. Osmanlılar diğer dinleri yasaklamak yerine vergiye bağladılar.

Artık yönetecek bir imparatorlukları olduğuna göre Türklerin işleyen bir bürokrasiye ihtiyacı vardı ve bunu sağlamak için en iyi konumdakiler Yunanlardı. İleriki yüzyıllarda, patrikhanenin bulunduğu Fener semtinde yaşayan eğitimli Rumlar (Fenerliler), sultanın tebaasının en gözde unsurları olacaktı.

Kırsal kesimde rahipler Yunan kimliğini bir nebze canlı tuttular ancak maddi gelir her zaman yetersizdi ve çoğu, ruhlarına hükmettikleri köylülerden sadece biraz daha eğitimliydi. Ortodoks Kilisesi, Reform'un getirdiği büyük değişikliklerden, Kilise mülklerinin kamulaştırılmasından ve zulümlerden kurtuldu fakat sonuç olarak da değişim ihtiyacı hissetmedi. Rahipler, cemaate, ayinleri takip edecek kadar bilgi öğrettiler, daha fazlasını değil.

Yine de Osmanlı idaresindeki hayat, en azından başlangıçta, Yunanların daha sonra iddia edeceğinden çok daha iyiydi. Yunanistan anakarasının çoğu dağlıktı ve yaşam her zaman zor olmuştu. Sıradan insanlar, teselliyi hem dinde ve hurafelerde hem de atalarının bir zamanlar Truva'ya önem atfettikleri gibi şarkılarında ve şiirlerinde önemli bir yer tutan Konstantinopolis'in görkemli hatırasında teselli buldular. Hristiyan cizye vergisini ödedikleri sürece (Bizans imparatorları zamanında alışık oldukları vergilerden daha düşüktü)

istedikleri gibi yaşamak ve ibadet etmek için büyük ölçüde rahat bırakıldılar.

Ayrıca bazı Hristiyanlar için zor da olsa bir çıkış yolu vardı. Türkler her dört yılda bir, İslam'a göre eğitilmek ve Sultan'a hizmet etmek üzere en iyi erkek çocukları bulmak amacıyla Sultan'ın Avrupa toprakları üzerine bir ağ atardı. *Devşirme* veya "çocuk vergisi" usulüyle toplanan bu Hristiyanlar, Osmanlı idari ve askeri seçkinler kadrosunu oluşturmada çok önemli rol oynadılar. *Devşirme* ağına takılanlar, ailelerini terk ettikleri günden itibaren Sultan'ın kölesi oluyorlardı. Öte yandan köleler baş döndürücü mevkilere yükselebilecek ve Yunan asıllı sadrazam sayısı sekizden az olmayacaktı.

Devşirmeler, Osmanlı ordusunun bel kemiğini oluşturdu –*yeniçeriler*– ve imparatorluğun kamu hizmetine insan gücü sağladı ancak girişimci Yunanlar için bu ağın dışında da fırsatlar vardı. 17. Yüzyıl'da Tinoslu bir rahibin kızı olduğu söylenen Kösem adlı bir cariye (harem kölesi), bir süreliğine İmparatorluğu yönetecek kadar yükselecekti. Bazı ebeveynlerin, köleleştirilmek üzere çocuklarını ikram etmelerine şaşırmamak gerek.

Bir Yeniçeri, 17. Yüzyıl

Şehirlerdeki Yunanlar kendi hallerine bırakılmıştı. Genellikle bir Osmanlı valisi, bir kadı ve bir garnizon bulunurdu. Sıradan Rumlar, Müslümanlar ve Yahudiler yan yana yaşıyorlardı. Yunanlar, gerçekte kanun hükümleri epey sınırlı olsa da eğitim gibi kamu hizmetlerinden sorumlu

seçilmiş liderlerle birlikte kendi bölgelerini eski Bizans sistemine göre yönetiyorlardı.

Yunan adalarının Osmanlıların eline geçmesi daha uzun sürdü. Konstantinopolis 1453 yılında fethedildiğinde, adaların çoğu Venediklilerin veya Cenevizlilerin elindeydi. Tek istisna, Hospitalye Şövalyeleri'nin adeta korsanca hareket tarzları ve coğrafi olarak Sultan'ın topraklarına olan tehlikeli yakınlığı sebebiyle 1522 yılında elden çıkan ilk ada olan Rodos'tu. 1540 yılında Kyklad adaları, Venedik'in elinde bulunan Tinos hariç alındı ve 1570 yılında Kıbrıs kaybedildi. Girit, başkent Kandiye'nin (Heraklion) 21 yıllık kuşatmanın ardından nihayet düştüğü 1669 yılına kadar dayandı.

Rodos ve Girit'in alınması arasındaki bir buçuk yüzyıl boyunca Osmanlılar ticaretin önemini öğrendiler. Geleneksel olarak onlarınki, her şeyden önce fethe değer veren savaşçı bir kültürdü. Gemi inşa ettilerse, ticaret için değil savaş içindi. Sultanlar, Yunan takımadalarını mülklerine ekledikçe konuyu yeniden düşünmeye başladılar. İstanbul'dan gelen fermanlar hoşgörüyü emrediyordu. Adalar'da *devşirme* uygulamasına başvurulmadı, vergiler düşürüldü. Zorla çalıştırmaya son verildi, köylülerin topraklarını satın almalarına ve çocuklarına miras bırakmalarına izin verildi. Amaç her yerde ticareti teşvik etmekti.

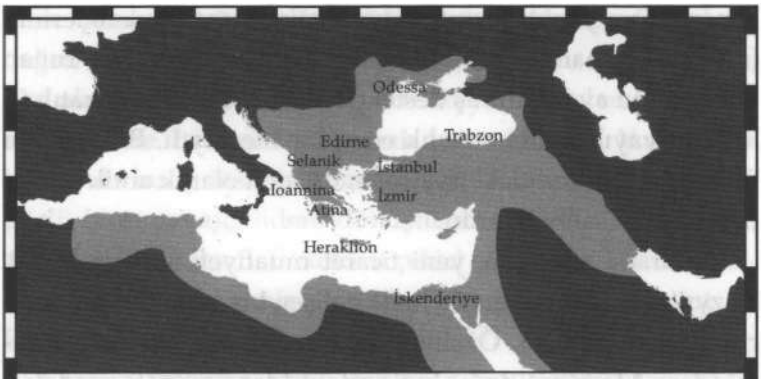
Bu durum, en belirgin olarak Sakız adasında gözlemleniyordu. Ana ihracatları, yerel olarak "Aziz İsidore'nin gözyaşları" olarak bilinen damla sakızı ağacının kabuğundan sızan bir sakızdı ve ada Türk anakarasından sadece üç mil uzaklıktaydı. Yüzyıllar boyu Cenevizlilerin hakimiyetinde kalan adanın, haremlerinin nefesini tatlandırmak için sakız kullanan Sultanlarla yoğun ticari ilişkileri olmuştu. Osmanlılar, Sakızlıları, Cenevizlilerin bıraktığı yerden devam etmeleri için teşvik etti. Sultan'ın vergi indirimleri ve diğer ayrıcalıklar sayesinde zenginleştiler. Sonraki tarihlerde bunun bedelini kanlarıyla ödeyeceklerdi.

Denizlerde Büyük Dönüşüm

Osmanlılar için her şeyin tersine dönüşü denizlerde başladı. 1571 yılında Kıbrıs'ın düşmesinden hemen sonra Venedik, İspanya ve Papalığın birleşik donanması Kutsal Birlik, kuzey Mora kıyılarında yapılan İnebahtı Deniz Muharebesi'nde Osmanlı donanmasını ağır bir yenilgiye uğrattı. Osmanlılar yenilmezlik ruhunu ve Akdeniz'deki hâkim konumunu kaybetti ancak karadan genişlemeleri Viyana surlarından geri sürüldükleri 1683 yılına kadar devam etti. 1684 yılında kuzeyden Avusturya ve güneyden Venedik'in birlikte saldırısı, Venediklilerin Peloponez'i geri almasıyla sona erdi. Daha sonra 26 Eylül 1687'de, Partenon'u top atışına tuttukları Atina'ya kadar savaşarak ilerlediler (Lord Elgin'in Partenon mermer alınlıklarını söküp İngiltere'ye kaçırmasından bir asır önce) ve Osmanlılar onları tekrar kovana kadar bir yıl boyunca şehri işgal ettiler. 1699 Karlofça Antlaşması, Türkleri Avrupa'daki topraklarının büyük bir bölümünden mahrum etti. Ama henüz hiçbir şey bitmiş değildi. 1715 yılında Osmanlı ordusu Mora'yı geri aldı ve sadece İyonya Adaları Venedik hâkimiyetinde kalmaya devam etti.

Ruslar Oyuna Giriyor

Büyük Katerina döneminde Ruslar hem Osmanlıların hem de Yunanların kaderinde belirleyici bir rol oynamaya başladılar. 1768-74 Rus-Türk Savaşı'nda Rusya'ya geniş topraklar bırakıldı. Bu durum, Rusya'nın Karadeniz'e ve dolayısıyla donanması için uzun zamandır arzu ettiği şekilde sıcak denizlere erişmesini sağladı. Sultan, Rus Çarı'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ortodoks inananların yasal koruyucusu olarak kabul edildiği *Küçük Kaynarca Antlaşması*'nın küçük düşürücü şartlarını kabul etmek zorunda kaldı. Daha da önemlisi Yunan tüccarlar artık Rus bayrağı altında ticaret yapabiliyorlardı. Teorik olarak bu, Rus donanmasının gücünün onların arkasında olduğu anlamına geliyordu.

■ Osmanlı İmparatorluğundaki büyük Yunan toplulukları, yaklaşık 1739.

Büyük Vladimir'in 988 yılında Ortodoksluğa geçmesinden bu yana, Ruslar ve Yunanlar arasındaki dini ve kültürel bağlar güçlü olmuştu. Aralarındaki ilişki artık jeopolitik olarak da güçleniyordu.

Yeniden Yunan Olmak

Yunan Aydınlanması'nın ilk kıvılcımları, Rusya destekli ticaretten dolayı son zamanlarda zenginleşen sınır bölgelerinde ve adalarda çıktı. Yunan tüccarlar bir süredir Viyana, Budapeşte, Belgrad gibi Avrupa'ya giden ticaret yolları üzerindeki şehirlerde gelişen topluluklar kuruyorlardı. Bu toplulukların okulları ve gazeteleri vardı. 18. Yüzyıl'ın ikinci yarısına gelindiğinde, uç noktalarda politik görüşe sahip eğitimli Yunanlar, ortak tarih, dil ve coğrafyaya dayalı ulus duygusuyla yükselen Avrupa devletlerine karşı büyük sempati duymaya başlamışlardı. Yunanlar, bir zamanlar ulusal kimlik duygusunu paylaştıkları o eski, Hristiyanlık öncesi geçmişlerini gözden geçirmeye başladılar.

Bu sürece katkı sağlayanlar, Türklerin vazgeçilmez yardımcıları olarak hatırı sayılır bir güce sahip hâle gelmiş olan

Fenerli Rum yönetici sınıfı oldu. Kimisi, Tuna prensliklerinin (modern Romanya ve Moldavya) *bilfiil* yöneticileri ve Yunan kültürünün aydınlanmış destekçileriydi. Makamları, batılı fikirlerin yayılmasına aracılık eden bir mecraydı. Bükreş gibi Osmanlı şehirlerindeki tiyatrolar, düzenli olarak antik Yunan trajedilerini sahneliyordu.

Bu arada adalarda, yeni ticaret muafiyeti sayesinde, 19. Yüzyıl'ın başları itibarıyla hızla gelişen bir gemi inşa endüstrisi ortaya çıkmıştı. Özellikle üç ada, kuzey Ege'deki İpsara adası, Mora'nın doğu kıyısındaki İdra ve Spetses adaları uzun mesafeler arası ticaret yapabilen gemiler inşa ediyordu. Bunun anlamı, silahlanmaları gerektiğiydi. Daha sonra bu tüccarlar Napolyon Avrupası'na yönelik İngiliz ablukasını aşarak servet kazanacak ve 1821 yılında devrim yanlısı Yunan donanmasına destek vereceklerdi. Şimdilik, Batı limanlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun ne kadar geri kaldığını bizzat görüyorlardı.

Merkezde Zaaf

18. Yüzyıl'a gelindiğinde Fransa Kralı'nın gelirleri tüm Osmanlı İmparatorluğu'nun on katıydı. Türkler, maddi gelir için olduğu kadar vasıflı insan gücü için de her zaman fetihlere bel bağlamıştı. Çok da uzak olmayan göçebe atalarının gelenekleriyle yoğrulmuş bir kültüre sahiptiler ve kendi zenginliklerini yaratmak için gereken mekanizmaları geliştirmediler. 15. Yüzyıl'da İtalya'nın kuzeyinde modern bankacılık icat edilmişti; 16. Yüzyıl'da Hollandalılar döviz bonolarını devredilebilir hâle getirerek büyük yeni sermaye akışları yaratmış ve dünya çapında ticaret yolları açmıştı. Devlet güdümlü hantal ekonomisiyle ve köhneleşmiş mali sistemiyle Osmanlı İmparatorluğu bunlarla rekabet edemezdi.

Arka arkaya tahta geçen silik Sultanlar sorunu daha da kötüleştirdi. Fetihlerin etkisi dindikçe ve yozlaşma gün yü-

züne çıktıkça değişim için kimse ısrarcı olmadı. Sikkelerin değeri tekrar tekrar düşürüldü ve *Bâbıâli* (adını saray kapısından alan Osmanlı hükümeti) acil ihtiyaç duyulan geliri elde etmek üzere iltizama başvurmak zorunda kaldı. Yunan anakarasında bu iş, insanları acımasızca sömüren ve kendilerini güçlü birer savaşçı lidere dönüştüren (genellikle Hristiyan) zorbaların elindeydi. En dikkat çekici olanı, 1700'lerin sonunda kuzeybatıdaki geniş toprakları kontrol eden Arnavut Ali Paşa'ydı [Tepedelenli].

Çaresiz insanlar, vergi toplayan mültezimlerden kaçıp dağlara çekilerek birer *kleft* haline geldi ("kleptomani" kelimesinde olduğu gibi, "çeteci" ya da "hırsız" anlamında), diğerleriyse Mora'nın yoğun nakliye hatlarını yağmalamak için denize açıldılar ya da göç ettiler. Sadece 1675 yılı içinde, Stefanopulos aşiretinin 430 üyesi Yunan Mora Yarımadası'nın orta burnu olan Manya'yı bırakıp Korsika'ya gitti. Bazıları, onların Napolyon Bonapart'ın ataları olduğuna inanmaktadır.

İlk Helenseverler

> Güzel mimari, mükemmel heykeltıraşlık, resim, iyi müzik, gerçek şiir, hatta felsefenin kendisi... Diğer ulusların bunlarla tanışması ancak Yunanlar sayesindedir.
>
> Voltaire

Konstantinopolis'in düşüşünden sonraki iki yüzyıl boyunca Yunan anakarasını az sayıda Avrupalı ziyaret etti. 1204 yılında Konstantinopolis'in yağmalanmasına neden olan Batı'nın kibri ve küçümsemesi henüz dinmişti. Üstelik Yunanistan Sultan'ın imparatorluğunun bir parçası olarak düşman toprağıydı. Şimdi ise "Helenseverlik" (Yunan hayranlığı) ifadesi rağbet görmeye başlıyordu. Fransa'da ortaya çıkan Helenseverlik, Aydınlanma hareketi ilerledikçe popülaritesini artırdı ve kuzey Avrupalılar, Romalıların icatlarından çok

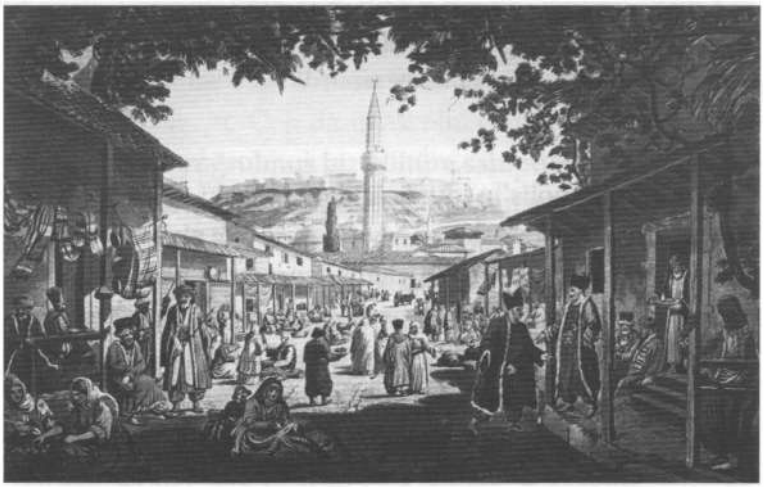
Yunan bilim ve felsefesine borçlu olabileceklerini düşünmeye başladılar.

Roma şehri Napolyon Savaşları yüzünden Büyük Avrupa Turu'nun sınırları dışında kalınca gezginler Yunanistan'a gitmeye başladılar. Buckingham ve Chandos Dükü gibi varlıklı gezginler muhteşem hatıra eşyalarla dönme şansı buldular (Dük, Stowe'daki malikânesine bütün bir tapınağı götürmüştü). Bu arada Lord Byron'ın ses getiren etkileyici şiirleri, Yunanlarla ve Yunanistan'la ilgili her şeye karşı duyulan ürkek tutkuyu alevlendirdi.

Hayal Kırıklığına Uğrayan Helenseverler

> İsimlerine duyduğum saygı, alçaldıklarına dair inancımı perçinledi.
>
> Auguste de Choiseul-Gouffier, 1770'ler

Uzak mesafelerdeki Helenseverler, efsanevi ülkelerini yakından gördüklerinde çoğunlukla hayal kırıklığına uğradılar. Karşılaştıkları insanlar, Perikles ve onun gibilere pek ben-

Bağımsızlık öncesi Atina.

zemiyordu. Nüfusu 10.000'den az olan Atina, pis sokakları kahraman olmadığı kesin olan yoksul Yunan, Türk ve Arnavutlarla dolu sıradan küçük bir kasabaydı. Yukarıda, Parthenon'un neredeyse tanınmaz haldeki harabeleri vardı; bunların bir kısmı, bütün bir tapınağı eve götürmeye gücü yetmeyen turistlere satılmak üzere her gün parçalara ayrılıyordu.

Kalabalık turist kafileleri sadece Atina yerine kültürel açıdan sofistike olan sınır bölgelerini, adaları veya İstanbul'u ziyaret etmiş olsalardı beğenecekleri daha çok şey bulabilirlerdi. Bu ihmal, modern Yunanların atalarıyla hiçbir benzerlik taşımadığı yönündeki batılı fikrin tohumlarını ekti.

Elgin Mermerleri

1801 yılında, Kral III. George'un Bâbıâli Büyükelçisi olan VII. Elgin Kontu Thomas Bruce Atina'ya geldi. Bruce, eski anıtları araştırması, dökümlerini yapması ve ilgi çekici olabilecek herhangi bir parçayı yanında götürmesi için kendisine yetki veren, Sultan III. Selim'den alınan resmî bir *fermana* sahip olduğunu iddia etti.

Elgin, bugün tarihin en büyük varlık soyguncularından biri olarak kötü bir üne sahiptir ancak hikâyenin tamamı bu değil. Ortada gerçekten bir *ferman* olup olmadığı çözülmemiş bir mesele olarak kalsa da, Elgin'i neyin harekete geçirdiği konusunda pek şüpheye yer yoktur. Mermerleri Londra'ya götürmenin maliyetini bizzat üstlendi ve bu süreçte iflas etti. Mermerler Parthenon'da kalsaydı, Akropolis'in iki kez kuşatıldığı Yunan Bağımsızlık Savaşı'ndan sağlam çıkma olasılıkları neredeyse yoktu.

Bunların hiçbiri, Mermerlerin British Museum'da kalması gerektiği anlamına gelmiyor. Özgürlük Anıtı'nın Amerikan özgürlüğünün simgesi oluşu gibi Parthenon da Atina demokrasisini temsil eder. Perikles, onu sadece Athena'ya bir tapınak olarak değil Yunanların icat ettiği siyasi sistem için bir anıt olarak da inşa etmiştir ve Mermerler bu anıtın en önemli unsurudur. Film yıldızı Kültür Bakanı Melina Merkuri'nin sözleriyle onlar *"Yunanlığın ruhudur"*.

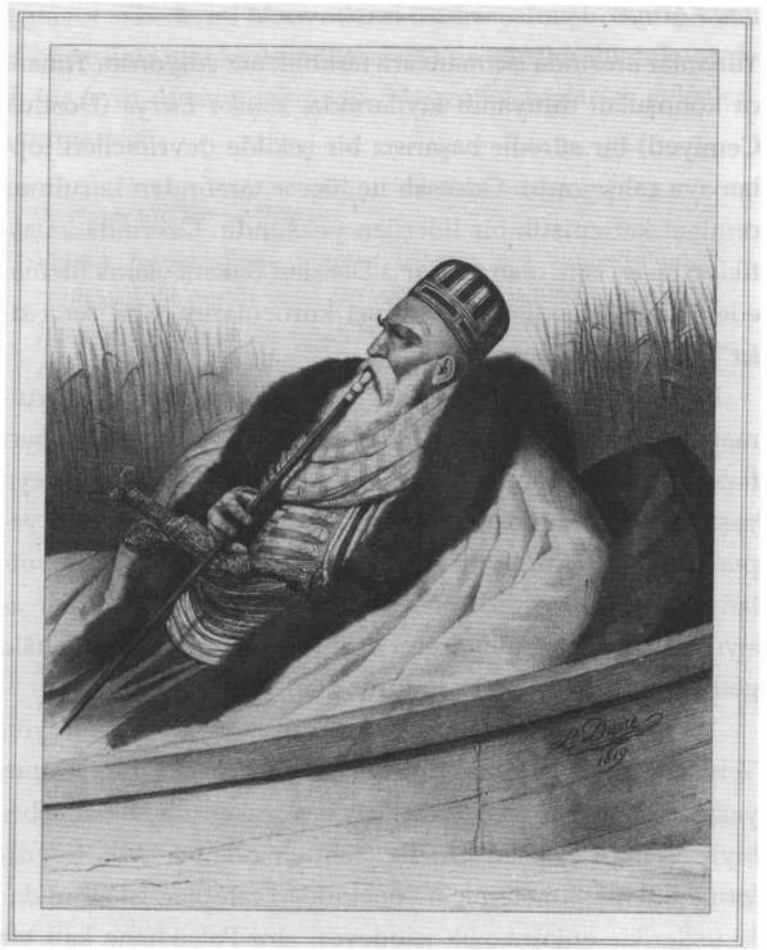
Mermerlerin ait oldukları ülkeye iade edilmesi için yürütülen kampanya, hepsi işe yarar olmasa da, çeşitli çevrelerden destek aldı. 2014 yılında aktör George Clooney, mermerlerin Roma'da bir bina olan *Pantheon*'a gönderilmesini önerdi. 2019 yılında Şi Cinping, daha da beklenmedik bir müttefik olarak ortaya çıktı. Çin'in totaliteryen lideri, demokrasinin doğduğu yeri ziyareti sırasında şunları söyledi: *"Sizi bu konuda sadece desteklemekle kalmıyor aynı zamanda teşekkürlerimizi sunuyoruz. Çünkü bizim de ülkemize geri getirmek istediğimiz pek çok heykelimiz yurtdışında ve bunların iadesi için elimizden geleni yapmak istiyoruz."* Belki de 2. Afyon Savaşı sırasında Pekin'de bulunan Eski Yaz Sarayı'nın, Lord Elgin'in oğlunun emriyle yıkılması tesadüf değildi.

Demek oluyor ki, nadir olarak yan yana gelen ve bu yüzden de asla fikir alışverişinde bulunmamış olan iki Aydınlanmacı grup vardı: Avrupa ve sonraki tarihlerde Amerika menşeli Batılı Helenseverler ve uçlarda kalmış, eğitimli, dışa dönük Yunanlar. İki grup, ilham almak için Yunan tarihinin farklı bölümlerine bakma eğilimindeydi. Batılılar, Klasik Çağ'ın sözde bozulmamış ideallerine yöneldiler, Yunanlar ise Helenistik ve Bizans dönemlerini canlandıran pragmatizm ve uzlaşma ruhunu desteklediler. Bu bölünme, devamında gelecek pek çok anlaşmazlığın temelini oluşturdu.

Lord Byron

1809 yılında 21 yaşında olan Lord Byron ve arkadaşı Cam Hobhouse, Ali Paşa'yı Epirus Yanya'daki görkemli sarayında ziyaret ettiler. Baktıkları romantik gölün, vergiden kaçan Yunanların cansız bedenleriyle dolup taştığının farkında olmayan ikili zokayı yutarak yaşlı psikopatın cazibesine kapıldı.

Byron'u bir gecede ünlü yapan *Genç Harold'ın Yolculuğu* döneminin en çok satan kitaplarından biriydi. Şiirin her daim düşüncelere boğulmuş haldeki romantik kahramanı,

Tiranlığa rağmen Yunan eğitimi ve kültürü için bir merkez olan Yanya şehri Ali Paşa döneminde gelişti.

seyahatlerinin yalnızca dörtte birinde Yunanlar arasında bulunuyordu. Buna rağmen, eser, Yunanların eski haşmetli günleriyle –ve halihazırda Türklerin esaretinde olmalarıyla– ilgili takıntılı yaklaşımı yeniden canlandırmıştı. 1810 yılı itibarıyla, Avrupa'daki beyinler Yunanların Osmanlı esaretinden kurtulduğunu hayal etmeye başlamıştı.

Baskı Artıyor

Yunanlar arasında ise manzara farklılık arz ediyordu. Yunanca konuşulan dünyanın kıyılarında, *Etnik-i Eterya* (Dostluk Cemiyeti) bir süredir başarısız bir şekilde devrimcileri toplamaya çalışıyordu. Odessalı üç tüccar tarafından kurulmuş cemiyet karizmatik bir liderden yoksundu. Üzerinde anlaştıkları en iyi isim olan ve Çar'a Dışişleri Bakanı olarak hizmet eden Kont Kapodistrias, cemiyet kurucularını *"sefil paragözler"* diyerek göndermişti.

Diğer yandan, adalarda değişim için çok az istek duyulmaktaydı. Osmanlılar tarafından neredeyse en başından beri farklı muamele gören bölge sakinleri, Rum kimliklerine veya yaşam tarzlarına yönelik bir tehdit algılamıyordu. Gemi yapımcıları ve tüccarlar da kendilerini dinamik Batı'dan soyutlanmış hissetmiyordu. Zaten Avrupa ekonomisinin bir parçasıydılar. Düşük vergili, ticaret dostu rejim, onları varlıklı hâle getirmişti ve çoğu, mevcut durumdan memnundu.

Yunanların durumunun en kötü olduğu yer anakaraydı. Vergilendirme, hukuksuzluk ve Yunanların ata binmesinin yasaklanması gibi küçük düşürücü resmî ayrımcılıklar sebebiyle sıradan insanlar büyük sıkıntılar çekmekteydi. Kendilerine liderlik etmeleri için yöneldikleri rahipler, İstanbul'daki üstleriyle anlaşmazlık içindeydi, zira Patrikhane katı bir şekilde Sultan'ın arkasında duruyordu. Matbaalar, Mesih'in dünyevi otoriteye itaat edilmesi yönündeki öğüdünü hatırlatmak için ardı ardına kitapçıklar bastı fakat çoğu *papades* (din görevlisi) tatmin olmadı.

Kan davası yasasının hüküm sürdüğü güneyin derinliklerindeki dağlık Manya bölgesinde ise Osmanlı karşıtlığı yükselmişti. 1768-74 Rus-Türk savaşı sırasında Büyük Katerina devrimi ateşlemek amacıyla bir donanma göndermiş, ayaklanma başarısız olmuş, Osmanlılar intikam almak için paralı

Arnavut askerlerini Manyotların üstüne salmıştı. Bunu, kazığa oturtulma gibi korkunç cezaların da görüldüğü dokuz yıllık bir terör dönemi takip etti. Manyotlar başlarına gelenleri unutmamıştı.

Tanrının Elçileri ve Şehitler

Viyana Kongresi'nde Fransız Devrimi'nin ve takip eden kanlı sürecin geride bırakılıp yola devam edilmesi yönünde görüş birliği çıktıktan sonra Büyük Güçler (İngiltere, Rusya, Avusturya ve daha sonra Fransa) demokratikleşmeye şiddetle direndiler. Devrim'i yarım kalmış bir iş olarak gören Byron ve diğerleri hükümetleriyle tehlikeli bir biçimde karşı karşıya kaldılar.

1793'te Teselyalı yazar Rhigas Feraios (1757-98), Napolyon Bonapart'tan Yunanlar adına müdahalede bulunmasını istemek üzere Viyana'ya gitti. Oradayken hem bir anayasa hem de Yunanca konuşan modern bir ulus için yol haritası sunan ve elbette içinde bir de savaş şarkısı bulunan *Yeni Siyasi Düzeni*'ni yayımladı. Ancak Avusturyalılar tarafından tutuklandı ve onu hemen boğup cesedini de Tuna'ya atan Türklere teslim edildi. Kimi zaman Devrim'in *"ilk şehidi"* olarak tanımlanan Rhigas'ın ölüm hikâyesi, yazdığı şarkı kadar etkili bir mücadele çağrısı haline geldi.

Adamantios Korais ise (1748-1843) farklı bir radikaldi. Antik Yunan edebiyatı eğitimi almış, tam anlamıyla entelektüel bir figür olarak yaşamının çoğunu devrimin kargaşasına ilk elden tanıklık ettiği Paris'te geçirdi. Rhigas, Fransız Devrimi'nden ilham aldıysa da Korais hadiseleri bir uyarı niteliğinde görüyordu. O, antik Yunanistan'ın geleneklerine yöneldi. Ele aldığı konular arasında eski Yunanca da vardı ki, bu ko-

nuda Korais kötü bir şöhrete sahiptir. Zira kendisi 1976'ya kadar Yunanistan'ın resmî dili olan ve okula giden çocukların korkulu rüyası haline gelen antik-çağdaş karışımı *katarevusa* dilinin mucidiydi.

Korais, anakaradaki Yunan yaşantısının geri kalmışlığı ve din adamlarının cehaleti karşısında dehşete düşmüştü. Klasik bir eğitimin, bağımsızlığın anahtarı olduğuna tutkuyla inanmakla birlikte bunu görecek kadar yaşayacağını ummayan Korais'in yazıları "yenilenmeye" ön ayak oldu ve Yunanları, ulusal okullar, kütüphaneler kurmaya teşvik etti.

Çağrısı yankı bulmuştu. 19. Yüzyıl'ın başlarında İngiliz gezgin William Leake şunları söyleyebiliyordu: *"Orta zenginlikte hiçbir Yunan cemaati yoktur ki çocuklarına eski Yunancayı ve birçok durumda incelikli bir eğitimin başkaca temel branşlarını öğreten bir okulu desteklemesin."*

Nihai Kıvılcım

19. Yüzyıl'ın ikinci onyılında, Korais'in beklediğinden daha önce, dört şey bir araya gelerek devrimin fitilini ateşledi. Öncelikle, 1820 yılında *Etnik-i Eterya* aradığı cesur lideri buldu: Osmanlı Sultanına ait Tuna bölgesinde Fenerli aristokrat ailelerden birinin çocuğu olan ve Rus Çarı'nın hizmetinde bir kolunu veren Prens Alexander İpsilantis cemiyetin lideri olacaktı. İkincisi, Ocak 1821'de *Etnik-i Eterya*'nın Yunan anakarasında bulunan Vostitsa'da bir toplantı yapmasıydı. Toplantıya, baskın bir figür olan Piskopos Germanos da dahil olmak üzere dört piskopos katıldı. Hayati bir öneme sahip olan Kilise (İstanbul hariç) o andan itibaren taraf oldu. Üçüncüsü, birçoğu silahlandırılmış olan ticaret gemileri, Napolyon Fransa'sına yönelik abluka sona erdiği ve savaş sonrası genel bir çöküş başladığı için boştaydı. Son olarak, Ali Paşa'nın suçları, Osmanlı amirlerinin görmezden gelemeyeceği kadar

ayyuka çıktı. Ali Paşa neredeyse bağımsızlığını ilan etmiş ve Sultan'ın sabrı tükenmişti. 1820 yılında 20.000 kişilik bir Türk ordusu onunla yüzleşmek için Peloponez'den kuzeye doğru yürüdü.

Dolayısıyla, 1821 yılında Peloponez'de Türk garnizonu bulunmuyordu.

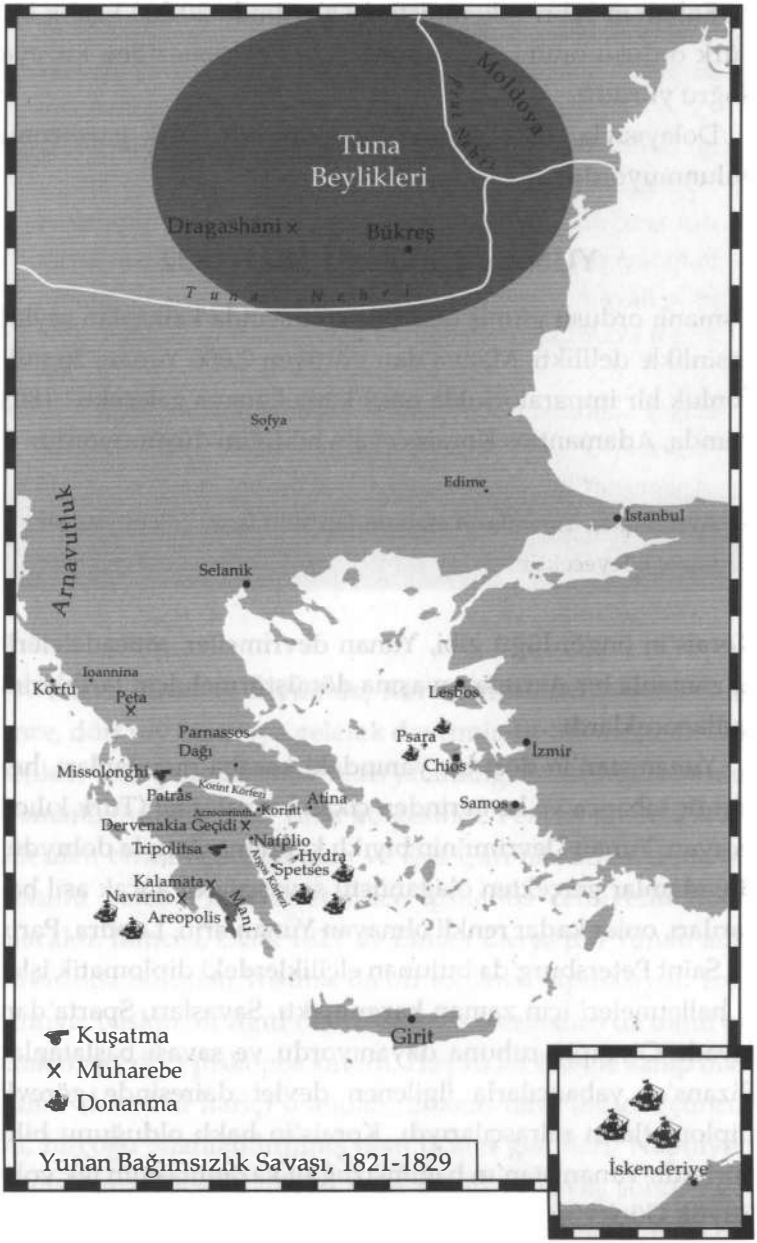
YUNAN DEVRİMİ 1821-1832

Osmanlı ordusu gitmiş olsa bile sonrasında kalkışılan şeyler kesinlikle delilikti. Manya'dan yürüyen 2.000 Yunan, 26 milyonluk bir imparatorlukla nasıl karşı karşıya gelecekti? 1803 yılında, Adamantios Korais cevabı bildiğini düşünüyordu:

> Avrupalılar, Yunanların atalarından aldıklarını çok büyük bir faizle ödeyecektir.

Korais'in öngördüğü gibi, Yunan devrimciler, mücadelelerini zamanla bir Avrupa savaşına dönüştürmek için tarihlerini kullanacaklardı.

Yunanistan'ın dört bir yanındaki kasaba meydanları, her biri üç tabanca ve kemerinden çıkan bir *yatağanı* (Türk kılıcı) taşıyan, Yunan Devrimi'nin bıyıklı kahramanlarıyla doluydu. Bu adamlar gerçekten olağanüstü savaşçılardı ancak asıl başarıları, onlar kadar renkli olmayan Yunanların, Londra, Paris ve Saint Petersburg'da bulunan elçiliklerdeki diplomatik işleri halletmeleri için zaman kazanmaktı. Savaşları, Sparta'dan ziyade Olympia ruhuna dayanıyordu ve savaşı başlatanlar Bizans'ın yabancılarla ilgilenen devlet dairesinde görevli diplomatların mirasçılarıydı. Korais'in haklı olduğunu biliyorlardı: Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasının tek yolu Büyük Güçler'in yardımını almaktı.

Yunan Bağımsızlık Savaşı, 1821-1829

Lanetlilerin Yolculuğu, Ypsilantis öğrenci birliklerini katliama götürüyor.

Kutsal Birlik

Aşırı diplomatik güven, Mora'da Yunan isyanının tuhaf başlangıcını açıklamaya yardımcı olabilir. 6 Mart 1821'de *Etnik-i Eterya*'nın yeni lideri Alexander İpsilantis, Rusya'dan Prut

Nehri'ni geçerek Moldova'ya girdi. İpsilantis, *Kutsal Birlik* adını verdiği (Epameinondas önderliğinde Sparta'ya karşı zafer kazanan Thebaili piyadelerin adı da buydu), Avrupa'nın dört bir yanından gelen 500 Yunan öğrenciden oluşan bir kuvvetin başındaydı. Hepsi –ama belki de en çok İpsilantis'in kendisi– Çar'ın ordusunun arkalarından geleceğine inanıyordu. Çar, onların sorumluluğunu almadı. Osmanlılar da Tuna'da zengin bir bölgenin bir grup öğrencinin eline geçmesine izin vermeyecekti. *Kutsal Birlik* katledildi ve İpsilantis Macaristan'a kaçtı. Birkaç yıl sonra yokluk içinde öldü.

Peloponez'in güney ucundaki Manya, bir ayaklanma başlatmak için Moldova'dan daha iyi bir yerdi. Sert arazi şartları ve bir o kadar sert olan insanları, Türkler tarafından hiçbir zaman tam anlamıyla fethedilememişti ve işler ters giderse saklanacak çok yer vardı. Manya'nın en güçlü üç aşireti her zaman düşmanlığı dostluğa tercih etmişti. Şimdi ise yarımadanın küçük başkenti Areopoli'de güçlerini birleştiriyorlardı. Burası, Manyotları yatıştırmak amacıyla Osmanlılar tarafından atanan, *bey* veya vali olduğu için daha çok *Petrobey* olarak anılan Petros Mavromihalis'in bulunduğu yerdi. Bugün şehir meydanındaki plaketin de tanıklık ettiği gibi, emirlere itaat etmedi: *"Bu tarihi meydanda Petrobey önderliğinde büyük bir ayaklanma başlatıldı, 17 Mart 1821".*

Petrobey Messenia'yı heyecanlandırıyor.

Piskopos Germanos, daha kuzeyde Patras limanına doğru ilerliyordu ve kırsal kesimdeki Yunanlar vahşi bir etnik temizlik

başlatmak için ayaklanıyorlardı. Mart 1821'in başı itibarıyla tahminen 25.000 Türk, Peloponez'de çiftçilik yapmaktaydı. Yaz geldiğinde hepsi ya kıyıdaki kalelere çekilmiş ya da ölmüştü.

Areopoli'den ayrılmasından kısa bir süre sonra, dönemin meşhur bir halk şarkısında adları geçen ünlü bir *kleft* ailesine mensup Theodoros Kolokotronis, Petrobey'e katıldı:

At üstünde kiliseye giderler,
At üstünde ikonları öperler
Ve bir at üzerinde ekmek-şarap alırlar
Rahibin ellerinden.

Kolokotronis, İyonya adalarında İngiliz ordusuyla birlikte üstlendiği bir görev sırasında biraz askeri eğitim almıştı. Şimdi Peloponez'deki Yunan kuvvetlerinin komutasını üstleniyordu.

Kleft

Bir parça çörek, birkaç zeytin ya da çiğ bir soğandan başka bir yemek beklemeden bütün gün kayaların arasında yürüyüp sıçrayabilir, geceleri yastık yerine düz bir taşa baş koyup toprakta yatabilir... kendisini köle yapacağını düşündüğü için hiçbir disipline boyun eğmez, iyi olduğunu düşünmediği hiçbir emre itaat etmez çünkü bu tip konularda fikrini beyan etme hakkının olduğunu düşünür.

Samuel Gridley Howe, savaş süresince üstün bir şekilde çarpışan ve şifa dağıtan Yunan taraftarı Amerikalı Doktor

Devlet adına vergi toplayan mültezimlerin baskılarından dolayı eşkıyalığa zorlanan *kleftler*, Yunan devrimci güçlerinin sağlam omurgası haline geldi. Hırsız kebabı da denilen *Kuzu Kleftiko*, Manya'da hâlâ favori bir yemektir: Patates, sebze ve otlarla hazırlanan et, geleneksel olarak Türklerin dumanı görmesini engellemek için tandırda pişirilir.

Nisan 1821'de Kalamata kasabasındaki kanlı zaferden sonra Petrobey, dünyaya Devrim'in ilk çağrısını yaptı. Çağrı, şu sözlerle bitiyordu:

> Ey dünya, sizin de aydınlanmayı borçlu olduğunuz ana vatanımız Hellas (Yunanistan) sabırsızlıkla desteğinizi bekliyor.

Böylece Yunanistan, Avrupa'nın Aydınlanma için olan borcunu bu yolla ödemesini açıkça istiyordu. Bu, Korais'in mesajıydı ve şimdi tüm savaşın *ana motifi* haline gelmişti.

1821 yazında Kolokotronis, Mora'nın merkezinde bulunan Tripoliçe'deki Osmanlı karargâhını kuşattı. Kasaba düştüğünde, 30.000 kadar Türk ve Yahudi'yi kılıçtan geçirdi ve geri kalanını köleleştirdi. Aynı yıl Nafplio'ya yürüdü. Orduları Ali Paşa ile savaşmakla meşgul olan Osmanlı yetkilileri, İstanbul'da barışı korumasını emrettikleri kişiyi suçlayarak tepki verdi. Pek de isyancı dostu olmayan yaşlı Patrik V. Gregory, sarayından sürüklenerek çıkarıldı ve boynuna bir pankart geçirilerek sarayın kapısına asıldı. İhtiyar ve cılız din adamının ölmesi çok uzun sürdü ama kimse müdahale etme cesaretini gösteremedi. Kısa bir süre sonra halkın gözü önünde, yüz kadar önde gelen Yunan yetkilisinin başları vuruldu.

Fenerliler

Petrobey ve Kolokotronis bölgesel savaşçı liderlerdi, diğer yandan Fenerli ailelere mensup olan, eğitimli ve varlıklı kişiler de Yunan davasına dahildi. Bunların bazıları, Osmanlı İmparatorluğu'nda memur, yönetici ve hatta prens olarak ayrıcalıklı konumlara sahipti. Savaşçı liderler, başlangıçta onları Büyük Güçler'in dostluğunu kazanmanın bir aracı olarak gördü. İlk gelen Fenerlilerden biri Saint Petersburg'da Çar İmparatorluk Muhafızlığı hizmetinden yeni çıkan (ve henüz kardeşinin Moldova'da yaşadığı fiyaskodan habersiz

olan) Prens Dimitrios İpsilantis idi. Birkaç ay sonra, Ağustos'ta, hava nasıl olursa olsun resmî ceketini çıkarmayan Prens Alexander Mavrokordatos geldi. Şair Percy B. Shelley ile kaldığı İtalya'dan yola çıkmıştı. İpsilantis kardeşler gibi o da, Tuna Prenslikleri'ndeki azametli ve çok zengin bir yönetici ailesinin çocuğuydu. Akıcı İtalyanca ve Türkçe konuşuyor, eski Yunanca okuyor, İngilizce ve Fransızcayı anlıyordu. Zeki bir adamdı ve Korais gibi, bu savaşın nasıl kazanılacağını bildiğini düşünüyordu.

Mavrokordatos ve Dimitrios İpsilantis, yurtdışına hitap edecek türden bir hükümet kurmaya koyuldular. Ocak 1822'de ilk Ulusal Meclis, Mora'daki Epidauros'ta toplandı. Faydalı çağrışımlar yapması açısından zengin bir şehirdi burası. Şifa tanrısı Asklepios'un mabedine ve 14.000 kişilik geniş bir Helenistik tiyatroya ev sahipliği yaptığı için seneliğine bir mola esnasında Yunanistan'ı ziyaret eden herhangi bir İngiliz lorduna aşina gelecek bir yerdi. İkili, klasik eğitime sahip olmayan hiç kimsenin anlayamayacağı kadar eski bir Yunancayla yazılmış, tam anlamıyla liberal denebilecek bir anayasa taslağı hazırladı. Basın özgürlüğünü (Yunanistan'da gazete yoktu), köleliğin kaldırılmasını (Yunanistan'ın kölesi de yoktu) ve dinî hoşgörüyü (artık hoşgörü gösterilecek çok az Müslüman veya Yahudi vardı) ilan etti. Anayasanın gerçeklikle hiçbir ilişkisi yoktu ama dış dünyanın gözünde kendini pazarlamak için mükemmeldi.

Savaşçı Donanma

O sıralarda, İdra, İspeçe ve İpsara adalarındaki gemiler bir tür donanma oluşturmuşlardı.

Kleftler de disipline alışkın olmamakla birlikte, bu ada mürettebatı bambaşka bir boyuttaydı. Mürettebattan her bir kişinin kârdan pay almakla kalmayarak olup bitenler üzerinde de söz sahibi olduğu eski *Oleron* sistemiyle yelken açtılar.

Laskarina Bouboulina. Dul, anne ve donanma patronu.

Yunan mürettebat, ön ödeme almadan limandan ayrılmayı reddettiğinde veya sözleşmeleri sona erdiği için yapılacak işleri askıya aldığında İngiliz kaptanların ağızları açık kalacaktı. Yine de aynı kaptanlar, Yunanların parlak denizciler olduğunu, Türkler içinse böyle bir şey söylenemeyeceğini kabul ediyorlardı. Üstelik İdralı tüccar Amiral Andreas Maioulis ve mürettebatından daha fazla içki içen, gemileri olan, dört çocuklu anne İspeçeli Laskarina Bouboulina gibi yetenekli liderleri vardı.

Görünüşteki karmaşaya rağmen bu donanma, Yunanları ikmal, Türkleri taciz edip, batıdaki kabul salonlarında, gazetelerde ve önemli kararların alındığı ofislerde işe yarayan cesur ve riskli faaliyetleri gerçekleştirerek kritik bir rol oynadı.

Helenseverler Devrede

1821 yazı boyunca, çoğu Napolyon Savaşları gazisi olan yüzlerce Byron sevdalısı Helensever, Mora'nın küçük limanlarına

gizlice girdi. Coşkulu bir karşılama bekliyorlardı ama Yunan komutanlar onlarla ne yapacaklarını bilemediler. Birçoğu, paraları bitinceye ve bir zamanlar muhteşem görünen üniformaları Balkan güneşinde ağarıncaya kadar köy köy dolaşıp katılacakları bir ordu aradılar.

Napolyon ordusundan Baleste adında eski bir albay, Helenseverden bazılarını, düzenli bir ordunun disiplinine razı olan Yunanları eğitecek subaylar olarak kullandı fakat Mora'da hâlâ gününü bir aşağı bir yukarı saçma sapan düellolarla savaşarak geçiren pek çok Helensever vardı. Baleste, bezginlikle Fransa'ya döndükten sonra Alman bir Tümgeneral olan Normann onları tek bir bölükte topladı.

Peta Savaşı

Bu bölük, 1822 yazında Ali Paşa'dan kurtulan ve artık dikkatini Yunan isyancılara çeviren Osmanlılarla yüzleşmek için kuzeye doğru giden tuhaf bir orduydu. Normann'ın kurmay başkanı olduğu bölük –hâlâ hava ne olursa olsun resmî ceket giyen– sivil Mavrokordatos tarafından komuta ediliyordu. Helensever birliğin ve düzensizlerin yanı sıra Mora'dan ve Epir'in sarp dağlarından gelen *kleft* çeteleri vardı.

2000 kişilik bu rengârenk birlik, Epirus'taki Peta köyü yakınlarında yaklaşık 8.000 Osmanlı askeriyle karşı karşıya geldi. Hiçbir şey, Batılı Helensever ile Yunan *kleft*inin uyumsuzluğunu takip eden savaştan daha net şekilde gösteremezdi. Avrupalılar yaylım ateşi açtılar ve yerlerini korudular. *Kleftler* kayaların arkasından ateş açtılar ve sonra geri çekildiler. Avrupalılar yok edildi, Yunanlar başka bir gün savaşmak için hayatta kaldılar. Mavrokordatos küçük düşerek Mesolongi'ye çekildi. Haber Avrupa'ya ulaştı ve kısa süre sonra Marsilya dışında, genç erkeklerin Yunanistan'a gitmesine izin veren tek bir liman kalmadı. Orada, savaştan sağ çıkan de Bolleman

adındaki hayal kırıklığına uğramış bir Prusyalı tarafından yazılan kitap elden ele dolaşıyordu:

> Antik Yunanlar artık yok. Solon, Sokrates ve Demosthenes'in yerini kör cehalet, Atina'nın bilgece yasalarının yerini ise barbarlık almıştır.

Çok geçmeden Marsilya da kapandı.

Karşı Atak

Türkler, mümkün olan her yerde Yunan tebaalarından intikam aldılar. 1822'nin başlarında Sultan, adalıların ayaklanmaya katıldığına dair haberleri duyduktan sonra Anadolu anakarasının hemen açığında sakız üreten, zenginlik içindeki Sakız Adası'na asker gönderdi. Aslında komşu Samos'tan, isyanı kışkırtmak için Sakız adasına gelenler olmuş ancak Sakızlılar tereddüt etmişti. Bu onları kurtaramadı. Sultan'ın birliklerine kısa süre sonra anakaradan ganimet avcıları katıldı ve ardından korkunç bir katliam yaşandı. Yaza kadar 120.000 adalının yaklaşık dörtte üçü öldürülmüş veya köleleştirilmişti. Sakız Adası bir daha kendine gelemeyecekti.

Mora'nın hâlâ Osmanlıların elinde olan kısımları, geri çekildikleri kıyı kaleleriydi ama burada da fırtına yaklaşıyordu. 20.000 kişilik bir Osmanlı ordusu, garnizonun ot yemek zorunda bırakıldığı Nafplio'ya doğru kuşatmayı kırmak için ilerliyordu. Yunanlar, Akrokorint'in devasa kalesini savaşmadan terk ederek onların önünü açtı. Hükümet üyeleri gemilere bindi ve Argos Körfezi kaçan Fenerlilerle dolup taştı.

Bu arada, Osmanlı ordusu Nafplio'ya vardığında güçlerini birleştirmek için Türk donanması İstanbul'dan yola çıkmıştı. Temmuz 1822'de Osmanlı ordusunun öncü birlikleri şehre ulaştı, kuşatmayı kırdı ve donanmanın gelmesini sabırsızlıkla bekledi. Ancak İdra ve İspeçe'den gelen filoların tacizine

uğrayan Türk amiral körfeze girmeyi reddetti ve geri döndü. Osmanlı ordusu ileri karakol hattı bırakmayı başaramadığı dar dağ geçitlerinden kaçmaya zorlandı. Kolokotronis ve *kleftleri*, Türkleri Dervenakia Geçidi'nde pusuya düşürerek istediğini elde etti.

İç Savaş

Yunanlar Mora'yı geri almışlar, Türk ordusunu ve donanmasını bozguna uğratmışlardı. Şubat 1823'te kurulan ikinci bir Meclis anayasayı gözden geçirip yeni bir hükümet kurmayı amaçlıyordu ancak görüş ayrılıkları başa çıkılmaz bir hâl aldı. Politikacılar orduyu kontrol etmeleri gerektiğini düşünürken; savaşçı liderler, politikacıların söylenenleri yapmaları ve sadece savaşçı tedarik etmeleri gerektiğini düşündüler. Zafer sarhoşu olan iki taraf da birbirlerine ne kadar ihtiyaç duyduklarının farkında değildi. 1824 yılına gelindiğinde özgür Yunanistan'ın iki hükümeti vardı: biri adaların desteğini almış politikacıların kurduğu resmî hükümet diğeri Kolokotronis ve savaşçı liderlerin başı çektiği isyancı hükümet.

Mora'da kısa süreli iki iç savaş oldu. İlki, Temmuz'da Kolokotronis'in Nafplio'yu hükümete teslim etmesiyle sona erdi. İkincisi, Ekim ayında bir vergi yüzünden çıkan isyanın Kolokotronis'e geri dönüş şansı vermesiyle başladı. Hükümet, bir zamanlar Ali Paşa'nın oğlunun doktorluğunu yapan kurnaz bir Epirli olan Ioannis Kolettis liderliğindeki Orta Yunanistan'ın aşiret reislerini, Moralı kardeşlerinin üstüne yürümeye ikna etti. O sırada, oğlunun ölümüyle yıkılan Kolokotronis teslim oldu ve hapse atıldı.

Mavrokordatos, batıdaki küçük Mesolongi limanında iç çatışmalardan uzak durarak kartlarını çok iyi oynamıştı. Bu akıllıca bir hareketti çünkü Mesolongi, Avrupa'nın en ünlü şehri olmak üzereydi.

Byron ve Arkadaşları

İngilizler, Yunanların şimdiye kadar onları da mücadelelerine çekme girişimlerine direnmişti. Ama en meşhur Britanyalı, daldığı uykudan uyanıyordu. Lord Byron artık 35 yaşındaydı, kaybettiği gençliğinin (ve görünüşünün) yasını tutuyordu ve yeni biten bir ilişkisi vardı. Canı sıkılıyordu. Byron Cenova'dayken, Blaquière adında belagati yüksek bir İrlandalı ona bir Yunanistan macerası önerdiğinde hemen heveslendi ve Mesolongi'ye yelken açtı.

Blaquière, Byron'ı uyuşukluğundan kurtarmadan önce daha da iyi bir şey yapmıştı. Londra Menkul Kıymetler Borsası'ndan Yunanistan'a büyük bir kredi alınması için Londra'daki Helenseverler Komitesi'ne bir izahname sunmuştu. Belgenin çoğu tamamen hayal ürünüydü: *"Yunanistan'dan daha verimli bir toprağa veya daha uygun bir iklime sahip başka yer yok"* diyordu. İşe yaradı. Yarım milyon pound yoldaydı.

Mavrokordatos, Byron'ın paranın nereye gideceği konusunda büyük söz sahibi olacağını hesaplamıştı. 4 Ocak 1824 Pazar akşamı geç vakit Mesolongi'ye varan İngiliz Lordunu, rıhtımda 21 pare top atışı ve her zamanki gibi resmî ceketinin içinde, küçük, şişman bir adam karşılamıştı.

Byron daha en baştan Mesolongi'den nefret etti ve kısa süre içinde sürekli yağmur yağan, pis kokan, hastalıklarla dolu bir yere geldiğinin farkına vardı.

> Mesolongi ile karşılaştırıldığında Hollanda'nın kanalları kuruluk açısından Arabistan'ın çölleri gibidir.
>
> Byron, Mesolongi'ye dair

Mücadelenin içindeki Yunanların hepsi onunla tanışmak istiyordu ve kime güvenileceğini bilmek imkânsızdı. *"Havva Cennet'te yaşadığından beri,"* diye yazmıştı Byron *"dürüstlük konusunda böylesi bir acze düşülmemişti."* Onu dizeleri için sev-

diklerini düşünecek kadar kendini beğenmiş değildi. Altınların onda olduğunu düşünüyorlardı.

Mavrokordatos, paranın savaşçı liderlere değil temsilcisi olduğu gerçek Yunanistan hükümetine gitmesi için Byron'ı ikna etmeye koyuldu. Gelgelelim altın ulaşmadan önce Byron yüksek ateşle ve titremeyle gelen bir hastalığa yakalandı. Kredinin ilk taksitiyle birlikte rıhtıma yanaşan *Florida* gemisinin gelişinden iki gün önce, 1824 yılı Paskalya Pazartesi'sinde öldü.

Trelawny'nin Mağarası

Britanya Başbakanı George Canning, Yunanların "en çakal topluluk" olduğunu düşünüyordu fakat hepsinden daha çakal olanı belki de bir İngiliz'di. Edward John Trelawny'nin geçmişi belirsizdir. Cornwall kökenli bir kaptan olduğunu ileri sürdü. Kesin olan şey, 1822'de İtalya'ya gittiği ve kötü adamları, özellikle de güzel korsan maceraları anlatan egzotik yakışıklıları seven Byron ile arkadaş olduğudur. Trelawny, Shelley ile de arkadaş olmayı başardı, ona yelkenli kullanmayı öğretti ve kısa bir süre sonra şairin içinde boğulacağı teknenin tasarımına yardım etti.

Trelawny, kendini Byron'ın temsilcisi olarak lanse etti ve Parnassus Dağı'nın sarp yamaçlarında bir mağarası olan savaşçı lider Odysseas Androutsos ile ittifak kurdu. İyi bir şekilde döşenmiş bölmelere sahip, uzun bir kuşatmaya dayanacak kadar erzakı olan mağara çok büyük ve rahattı. İçinde büyük bir hazine olduğu da söyleniyordu. Girişi yerden 20 metre yükseklikteydi ve ancak ip bir merdivenle ulaşılabiliyordu. Bir siper ve bir top mağarayı savunuyordu.

Odysseas, 13 yaşındaki üvey kız kardeşi Teritza'yla birlikte mağarayı Trelawny'ye emanet etti. Trelawny, küçük yaştaki kızla hemen evlendi. Fenton ve Whitcomb adlarında iki İngiliz daha mağarada ikamet ediyordu. Bir atış talimi sırasında, Fenton tarafından bilinmeyen nedenlerle kışkırtılan Whitcomb, hedefi kontrol etmekte olan Trelawny'yi sırtından vurdu. Odysseas'ın adamları Fenton'u hemen öldürdüler,

Whitcomb'u da ayak bileklerinden bağlayarak uçurumdan aşağı astılar.

Trelawny, omurgasında bir kurşun, genç karısının önerdiği çiğ yumurta diyetiyle bütün bir ay acı çekti. Odysseas'ın adamları bir doktoru kaçırıp kurşunu çıkarması için mağaraya getirdi ancak çok derinde olduğu anlaşıldı.

Nihayetinde Trelawny, birkaç yıl sonra boşanacağı Teritza'nın kendisine eşlik ettiği bir korvetle İngiltere'ye döndü. Şaşırtıcı bir şekilde 88 yaşına kadar yaşadı. Byron ve Shelley ile ilişkisini, neredeyse tamamen kurgusal olan bir dizi hatıratta ele aldı. Roma'da Shelley'nin yanına gömüldüğünde Whitcomb'un sıktığı kurşun hâlâ vücudundaydı.

İngiltere'den gelen altın, hükümetin Nafplio'daki karargâhına ulaştı. Mavrokordatos, paranın bir kısmını, güneye Kolokotronis üzerine yürümeleri için kuzeydeki savaş ağalarına rüşvet olarak gönderdi. Geri kalanı büyük ölçüde israf oldu fakat iç savaş sona ermişti ve hükümetin saflarında artık Türklerle uygun koşulları müzakere etme becerisine ve deneyimine sahip bir adam vardı. Ne yazık ki Sultan'ın barış arzusu yoktu. Güçlü bir müttefik yoldaydı.

Mısır

Mısır, Osmanlı İmparatorluğu'nun yarı özerk bir eyaletiydi. Mısır Valisi Mehmed Ali, Yanyalı Ali Paşa gibi Arnavuttu. Bir tütün tüccarının oğlu olarak Osmanlı ordusunda yüksek rütbelere kadar yükselmiş ve Napolyon'un Mısır'dan çıkarılmasına yardım etmişti. Ayrıca yüzyıllardır Sultanların başına bela olan güçlü Memluk savaşçı sınıfını da yenmişti. Mehmed Ali daha sonra, İstanbul'un gönülsüz onayı ile kendi Mısır hanedanını kurdu.

1825 yılının başlarında oğlu İbrahim Paşa, Akdeniz'in yüzyıllardır gördüğü en büyük donanmanın başında Yunanistan'a yelken açıyordu.

İmha Savaşı

Yunanlar rahatlamıştı. Ne de olsa Türkleri yenmişlerdi. Diğer yandan Mısır ordusu, Napolyon'u alt etmeye hevesli herkese yardım eden Bourbon monarşisinin yönetimde olduğu Fransa tarafından baştan aşağı yenilenmişti. İbrahim Paşa'nın da zaferden elde edeceği çok şey vardı. Görünüşte Sultan'ın yardımına gitmekteydi, ancak biliyordu ki Mora'yı alırsa yönetimi de ona verilecekti.

İbrahim Paşa Navarin limanını aldı ve ardından iç kesimlere, Tripoliçe'ye yürüdü. Ordusu, yoluna çıkan her şeyi yok etti. Tarihçi ve Helensever gönüllü George Finlay'in dediği gibi:

> Mısırlılar imha savaşı yürüttüler; Yunanlar, eşkıya usulü savaşarak karşılık verdiler.

*Klefti*ler, zeytin ağaçları yanarken savaşmaya devam etti ve hapishanede bulunan Kolokotronis, direnişe önderlik etmesi için aceleyle serbest bırakıldı. Ancak binlerce kişi Mısır'ın aralıksız yaylım ateşine tutulurken Kolokotronis bile dışarıdan yardıma ihtiyaçları olduğunu düşünmeye başladı.

Teslim Yasası

Eylül 1825'te, Mavrokordatos'un Londra'ya sunduğu *Teslimiyet Yasası* şaşırtıcı biçimde neredeyse tüm gruplar tarafından imzalanmıştı.

> Yunan Milleti, özgürlüğünün, bağımsızlığının ve siyasi varlığının kutsal emanetini Büyük Britanya'nın mutlak koruması altına bırakıyor.

Bu, umutsuz bir vakitte yapılan umutsuz bir hamleydi ve Mavrokordatos'un da beklediği üzere reddedildi. Ama bir kere oraya ulaşmış ve artık önemli insanlara haber uçurmuştu.

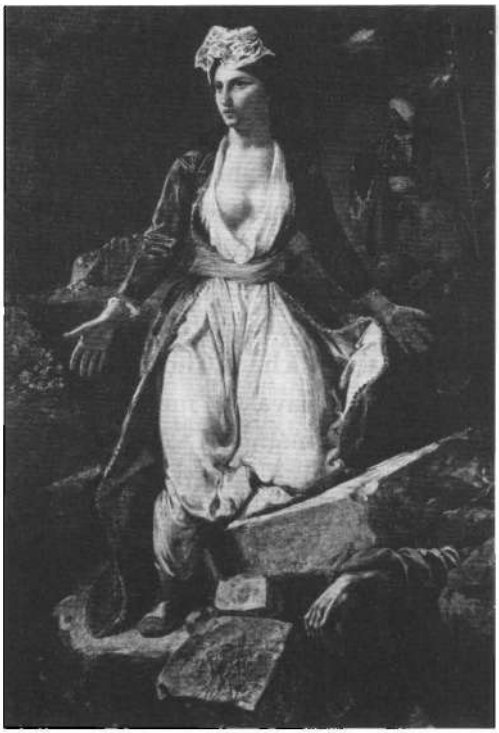
İngiltere doğru hedefti. Savaşı kazanmanın anahtarı denizlerdi, bu yüzden dünyanın en büyük deniz gücüne yaklaşmak mantıklıydı. Post-endüstriyel devrim Londra'yı nakit parayla doldurmuştu ve bu kez 1 milyon poundluk ikinci bir Yunan kredisi Şubat 1825'te onaylanmıştı. Bu oyunda, İngiltere'nin hatırı sayılır bir finansal katkısı vardı.

Mesolongi

Kamuoyu da hazırdı. Byron'ın ölümünden beri İngiliz üst sınıfı ve Avrupa'nın çoğu Mesolongi'deki olayların etkisindeydi. Şehir aylardır kuşatma altındaydı ve nadir görülen bir Yunan dayanışmasına sahne oluyordu. Epir'den gelen Suliyot *klefti*leri, Manya'dan gelen adamlarla yan yana savaşırken Amiral Maioulis her ikisini de denizden ikmal ediyordu. Ancak Ocak 1826'da, Nafplio'yu alamayan İbrahim Paşa, ordusunu ve donanmasını savaşmak için buraya sevk etti. Lagünü savaş gemileriyle kapattı ve şehri obüsleriyle bombalamaya başladı.

Açlıktan ölmek üzere olan Yunanlar sadece yaşlıları ve hastaları geride bırakarak gece vakti çıkıp kaçmaya karar verdiler. Kaçacakları anlaşılınca da bu çıkış girişimi katliama dönüştü. Osmanlılar şehre girdiğinde, hayatta kalan Yunanlar, Byron'ın öldüğü eve sığınarak kendilerini havaya uçurdu.

Mesolongi bir insanlık trajedisi ve askeri bir felaketti. Bununla birlikte tam da ihtiyaç duyulduğu anda bir propaganda şaheserine ilham verdi. Büyük Fransız ressam Eugène Delacroix, 1824 Paris Galerisi'nde sergilenen "Sakız Adası Katliamı" eseriyle Fransız kamuoyunu dehşete düşürerek dava için üzerine düşeni zaten yapmıştı. Şimdi ise sadece altı ayda, "Mesolongi Harabeleri" adlı eserini tamamlamıştı. Devasa tablo, kollarını yalvarırcasına açmış, şehrin yıkıntıları arasında diz çökmüş güzel bir kadını tasvir ediyordu. İnsanlar onu görmek için sıraya girdi; eserin mesajı açıktı: *Yunanistan'ın Size İhtiyacı Var.*

Eugène Delacroix tarafından yapılan "Yunanistan'ın Size İhtiyacı var" ya da "Mesolongi Harabeleri". Bu imge Yunanistan için batı desteğini sağladı.

Protokoller...

Yunanistan gerçekten de dizlerinin üzerindeydi, ancak pek çok Yunanın haberi bile olmadan dışarıdan yardımın ilk işaretleri beklenmedik bir yerde belirmekteydi. Rus Çarı Alexander'ın aşırı derecede devrim korkusu vardı ama aynı zamanda Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan bu yana Ortodoks inancının da savunucusuydu. İbrahim Paşa'nın, bir *Barbarlaştırma Projesi* adı altında Mora'daki nüfusu Mısırlı yerleşimcilerle değiştirmeyi planladığına dair söylentiler dolaşmaya başlamıştı. Bunlar doğru muydu yoksa Mavrokordatos bazı taktiksel sahte haberlerle avunuyor muydu?

Gerçek ne olursa olsun, 1826 yılının Nisan ayı başlarında Rusya ve Büyük Britanya tarafından St. Petersburg Protokolü

imzalandı. İki güç, Yunan özerk yönetimi, Yunanistan'daki tüm Müslüman mülklerinin Hristiyanlara devredilmesi ve İstanbul'a yıllık haraç ödenmesi karşılığında Sultan'la bir anlaşmaya varmak konusunda el sıkıştı. Sultan şartları hemen reddetti.

Diplomasinin çarkları işliyordu ama sahadaki durum hâlâ içler acısıydı. İkinci İngiliz kredisi de neredeyse birincisi kadar kötü kullanılmıştı. Amerikan tersaneleri iki savaş gemisi inşa etmek için görevlendirildi fakat maliyetler arttı ve sadece biri, Yunan donanmasının amiral gemisi olan *Hellas* fırkateyni yapılabildi. 1826'nın sonlarında Sir Richard Church ordunun komutasını devralırken, Napolyon Savaşları'nın denizlerdeki kahramanı Lord Cochrane de donanmayı yönetti. Bu iki İngiliz uzmanın, tam bir para israfı olduğu ortaya çıkacaktı. 24 Nisan 1827'de kuşatma altındaki Akropolis'i kurtarmaya ve Atina'yı geri almaya çalıştılar. Tam bir fiyaskoydu. Tek bir günde 1.500 ila 2.000 Yunan öldü ve tüm savaş boyunca tek bir günde bu kadar kayıp verilmemişti.

Temmuz 1827'de İngiltere, Rusya ve Fransa protokolü antlaşmaya çevirdi. Londra Antlaşması, Sultan'ın şartları kabul etmemesi durumunda silahlı müdahaleye izin veriyor *gibiydi* ve bir İngiliz elçisi, son bir Osmanlı zaferi için takviye sağlayacak yeni filoyu uyarmak üzere İskenderiye'ye doğru yola çıktı. Ancak üç gün geç kaldı.

Kısa süre sonra Navarin'e ulaşan yeni Mısır ordusu katliam hazırlığına başladı. Karaya ayak bastı ve içeriye doğru ilerledi. Yakıp yakma faaliyeti başladığında Kolokotronis her zamanki gibi meydan okudu:

> Bizi korkutmaya çalıştığınız, meyve ağaçlarımızı kesip yakmakla tehdit ettiğiniz bu hareket, savaş değil; cansız ağaçlar kimseye karşı gelemezler... ama biz boyun eğmeyiz, asla! Her dalı kesseniz, bütün ağaçlarımızı, evlerimizi yaksanız, taş üstüne taş bırakmasanız... tek bir Yunan kalsa bile... biz yine de savaşmaya devam edeceğiz.
>
> Kolokotronis'ten İbrahim Paşa'ya

Bu, Churchill'in bir asır sonra Hitler'e göndereceği "sizin vahşetiniz bizi yalnızca daha da güçlü kılıyor" mesajının bir benzeriydi ve Yunanları harekete geçiren inatçı ruhu tarif etmek için mükemmeldi. Yine de, Churchill gibi Kolokotronis'in de mesajını destekleyecek pek bir şeyi yoktu.

Codrington Geliyor

Muhtemelen Mavrokordatos dışındaki Yunanların Londra Antlaşması'ndan haberdar oldukları ilk olay, İngiliz Akdeniz filosunun komutanı Amiral Codrington'ın bir filoyla Nafplio limanına yanaşmasıydı. Oradan, Fransız ve Rus donanmalarından gelen filoların katıldığı Navarin'e geçti.

Türk ve Mısır ortak filoları körfezin içinde demir atmıştı. İbrahim Paşa müttefiklerin zor bir durumda olduğunu biliyordu. Eylül ayının sonlarıydı ve kış fırtınaları başlayınca körfezin dışında kalamayacaklardı. Antlaşma, askeri müdahaleyi tamamen ortadan kaldırmıyordu, sadece maddeleri net değildi. Antlaşmanın amacı, yeni bir savaş başlatmak değil, gerektiğinde *"barışçıl müdahale"* ile (her ne anlama geliyorsa) ateşkesi uygulamaktı. İbrahim Paşa, zamana karşı oynaması gerektiğini ve ordusunun işi bitireceğini düşünüyordu.

Bununla beraber Codrington, belirsizlikten hoşlanan biri değildi. Trafalgar'da Nelson'ın komutasında savaşmıştı ve her şeyin apaçık olmasını seviyordu. Dahası, kararlı bir Helenseverdi. Tek ihtiyacı olan bir *savaş nedeniydi.*

Hastings ve Savaş Nedeni

> Yabancı bir davaya bu derece çıkar gözetmeksizin hizmette bulunan biri olmamıştır.
>
> George Finlay, Hastings hakkında

Helenseverler arasında Yunanlara göre en popüler olanı, Frank Abney Hastings'di. Kraliyet Donanması'nda kaptan-

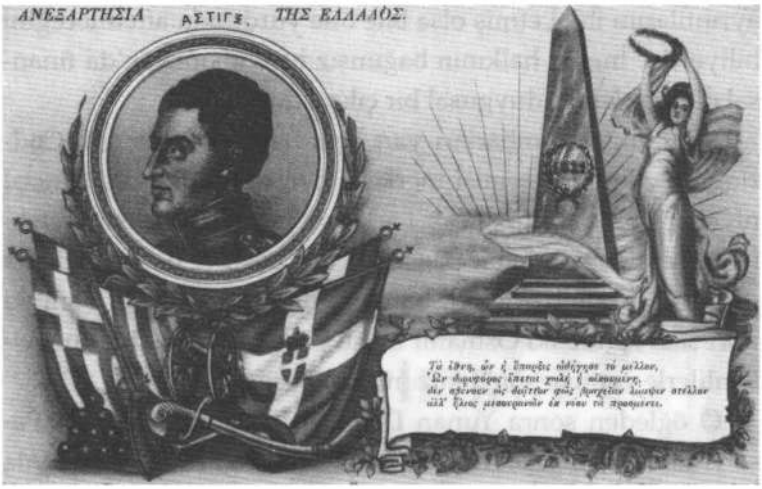
Yunanistan 150. Yıl pullarında yer alan "Karteria"

lığa kadar yükselmiş, Trafalgar'da savaşmış, ancak günün birinde limanda kendisine bağıran bir amirali düelloya davet ettiği için görevden alınmıştı. Daha sonra Yunanlara hizmet etti ve kısa sürede hem denizciliği hem de savaş anındaki soğukkanlılığı ile saygılarını kazandı.

Hastings aksi biri olabilirdi ama sefer zamanında şüphesiz bir dâhiydi. 1824 yılında, buhar çağının başladığına inanarak, çoğunlukla cebinden ödediği yeni bir tür gemi inşa etmek için vatanına döndü. Bu gemi, hem yelkenli hem buharlı olan, 230 tonluk, adı Yunancada "dayanıklılık" anlamına gelen *Karteria*'ydı. Özel olarak savaş için dizayn edilen gemi, güverteye monte edilmiş sekiz adet 68 inçlik obüsüyle her şeye kor ateşler püskürtürken, buharla çalışan iki büyük çarkı da manevra yapmak için kullanılabiliyordu.

30 Eylül 1827'de Hastings, *Karteria*'yı, on Türk gemisinin demirli olduğu, Korint Körfezi'nde bulunan İtea Koyu'na götürdü. Buhar gücüne geçerek dev topunu her yöne ateşlerken, gemiyi hızlı daireler çizerek döndürdü. Bir saat içinde dört düşman gemisi yakıldı ve ikisi ele geçirildi. İlk kez buharlı bir gemi savaşta kullanılmış ve Hastings geminin ne kadar kıymetli olduğunu kesinlikle kanıtlamıştı.

Bir yıl sonra Mesolongi'yi geri almaya çalışırken aldığı yaralardan dolayı öldü. Yunanlar cenaze için ona bir devlet töreni düzenlediler ve kalbi Atina'daki Anglikan kilisesinde muhafaza edilmek üzere çıkarıldı. Yunanistan'da onun adını taşıyan birçok cadde var; Anglo-Sakson soyadı genellikle *Astiggos* olarak yazılıyor. Fakat İngiltere'de neredeyse bilinmiyor.

Hastings ölümünün 100. yılında hazırlanan bir kartpostalda anıldı.

Hastings'in eylemiyle kışkırtılan İbrahim Paşa, İyonya adalarında ikmal yapan müttefik filosunun yokluğundan yararlanarak bir filoyu körfezden çıkardı ve kuzeye, Korint Körfezi'ne yöneldi. Fazla bir şey yapamadan kötü hava koşulları nedeniyle geri çekilmek zorunda kaldı. Fakat bu olay Amiral Codrington'a bir savaş sebebi vermek için yeterliydi.

Navarin Deniz Savaşı

20 Ekim 1827'de, sakin sabah saatlerinde, İngiliz, Fransız ve Rus savaşçılardan oluşan toplam 20 gemilik üç filo, çok daha büyük bir Türk ve Mısır filosunun onları karşılamak için mükemmel bir hilal şeklinde beklediği Navarin Körfezi'ne doğru yavaşça yola çıktı.

Codrington'u böylesine büyük bir risk almaya iten neydi? İlk olarak, sayıca az da olsa kazanacağına inanıyordu. Üstün nitelikli topçuların neler yapabileceğini biliyordu. İkincisi, ihtiyacı olan *savaş sebebine* sahip olduğuna inanmıştı. Hepsinden önemlisi, kazandığı takdirde, Antlaşma'nın küçük

ayrıntılarını ihlal etmiş olsa bile bile yurdunda affedileceğini biliyordu. İngiliz halkının bağımsız bir Yunanistan'da finansal olduğu kadar duygusal bir çıkarı da vardı.

Müttefikler, lombarları yarı açık halde yol alırken, Codrington'ın amiral gemisi merkeze demir attı. Bando, barışçıl niyetlerle ritim tuttu ancak Türklerin hepsi ikna olmadı. Beklenen şekilde gergin bir parmak tetiğe bastı ve devamında ilk sağır edici bombardıman bandonun sesini bastırdı. Sonraki dört saat içinde iki Osmanlı filosu paramparça oldu. Bu, yelkenlilerle yapılan son deniz muharebesiydi.

O öğleden sonra Yunan Devrimi kazanıldı. İbrahim Paşa'yı anakaradan kovmak Fransız askeri gücüne ve beş yıla mal olsa da Navarin'den sonra zafer kaçınılmazdı. Yunanlar, Türklerin sadece kendileri ile değil tüm Avrupa ile savaşmasını sağlamışlardı.

3. BÖLÜM

BÜYÜK FİKİR'İN DOĞUŞU VE BATIŞI

(1830-1949)

Zorlu Görev

Şubat 1830'da Londra Protokolü Yunanistan'ı bağımsız, egemen bir devlet olarak resmîleştirdi; Yunanistan, dünyada emperyal bir güçten bağımsızlığını kazanan ikinci ülke oldu. İlki Amerika'ydı ve İngilizler tarafından altyapısı az da olsa sağlanmıştı. Yunanistan için iş çok daha zor olacaktı.

> Dünyanın oldukça ilkel bir bölgesinde, huysuz savaşçı liderler, seferberlikleri sona eren savaşçılar ve çeşitli haydutlar tarafından sömürülen, okuma yazma bilmeyen, geçimini güçlükle sağlayan çiftçilerden oluşan bir nüfusun yaşadığı modern bir Avrupa devleti yaratmak... Bu zorlu bir görevdi...
>
> Stathis Kalyvas, Gladstone Hükümet Profesörü, Oxford Üniversitesi

Genişleme ve finansal kaynak en büyük problemdi. Sadece 800.000 nüfuslu Yunanistan, modern bir devlete dönüşmek

için daha fazla vergi ödeyen Yunan vatandaşına ihtiyaç duyuyordu ve bunların üçte ikisi hâlâ sınırların dışında yaşamaktaydı. Her şey bu sınırları genişletmeye ve elbette bunu başarmak için Büyük Güçler'in desteğine bağlıydı.

Bu destek garanti değildi. Wellington ve diğerleri, Yunanların bir süreliğine susarak yeni Avrupa Düzeni'nin liderlerine zaman tanımalarını istediler. Byron'ı hâlâ kalplerinde taşıyan romantikler sınır gibi şeyleri pek umursamıyorlardı. Tek istedikleri, Partenon Tapınağı'nın Akropolis'ten özgürlük yaymasıydı.

Bazı ileri görüşlü gözlemciler, bu genç ülkeyi Avrupa siyasetinin yeni tarzı için bir laboratuvar olarak gördüler. Yunanistan, antik Atina'daki doğrudan demokrasinin olduğu gibi modern temsili demokrasinin de öncüsüydü. Dahası, engel teşkil edecek varlıklı ve muhafazakâr toprak sahipleri olmadan, İngiltere'den 71 yıl önce neredeyse erkeklerin tamamına oy hakkı vererek diğer Avrupa devletlerinin kaçındığı adımları atacaktı. Avrupa'nın ilk siyasi partilerinden bazılarının yanı sıra modern tarihin büyük komedilerinden biri olan anayasal monarşiyi doğuracaktı. Zaman geçtikçe bu taze demokrasi, onu önce şanlı bir zafere sonra korkunç bir başarısızlığa götürecek olan bir hanedan oligarşisine dönüşecekti. Zaferden çok şey öğrenilecekti; başarısızlıktan ise daha az.

Sessiz Kont

Bütün bunlar olacaktı. Fakat şimdilik, Yunanistan'ın bağımsızlığın bedeli olarak kendi meseleleri üzerinde fiilen kontrol sahibi olması gerekiyordu. Yunanlar, Londra Protokolü'nün mürekkebi kurumadan Büyük Güçler'in, özellikle de başta kredi sağlayan Britanya'nın kaprislerine boyun eğmek zorunda kaldı. Yeni ülkenin ilk lideri bu güçler tarafından kabul görmeliydi. Rus Çarı'nın Dışişleri Bakanlığı'nda görev yapan Kont İoannis Kapodistrias görevi üstlenmeye davet edildi.

Kapodistrias, Ocak 1828'de Nafplio'ya ayak basar basmaz görevinin ne kadar zor olduğunu gördü. Savaşçı liderler bir ulus-devlet için değil bölgesel güç için savaşmışlardı; derebeyliklerine merkezi yasaların dayatılmasına ve vergilendirmeye içerliyorlardı. Bir Yunandan beklenmeyecek şekilde kozmopolit, adeta çileci bir işkolik olan Kapodistrias'tan nefret ediyorlardı, o da onlardan.

Kolokotronis bu konuda önemli bir istisnaydı. Kapodistrias onun tam zıddı olabilirdi, fakat eski savaşçı lider onu birçok sıradan Yunanla aynı nedenden dolayı destekledi: Kapodistrias açık bir şekilde onların davasına bağlıydı. Beşte kalkıyor ve gece yarısına kadar çalışıyordu. Okullar inşa etti, Türklerden alınan toprakları halka dağıttı ve *Bâbıâli* ile yapılan barış anlaşmasında mümkün olduğu kadar çok toprak elde etmek için müzakereler yaptı. 1832'de ortaya çıkan yeni ülke, tüm Mora'yı ve aynı zamanda Kıstağın kuzeyinde Arta'dan Volos'a kadar uzanan toprak şeridini içeriyordu.

Yeni ülke, eski hesaplar. Manyot savaş ağaları ülkenin ilk başbakanını öldürdü.

Ancak Kolokotronis dışındaki diğer savaşçı liderler ile Kont Kapodistrias arasındaki karşılıklı nefret asla bitmedi. Bu nefret, 27 Eylül 1831 sabahı Nafplio'daki küçük St. Spyridion Kilisesi'nin dışında, Manyot tarzı bir şiddetle eyleme döküldü. On yıl önce küçük Areopolis meydanında bayrağı ilk kez yükselten Petrobey, isyanı kışkırtma şüphesiyle hapse atılmıştı. Şimdi ise kardeşi ve oğlu, kilisenin dışında Kapodistrias'ı bekliyordu. Kont onları gördü, bir an tereddütte kaldı sonra yürümeye devam etti ve vurularak öldü. Kurşunun, kilisenin duvarında açtığı deliği bugün hâlâ görebilirsiniz.

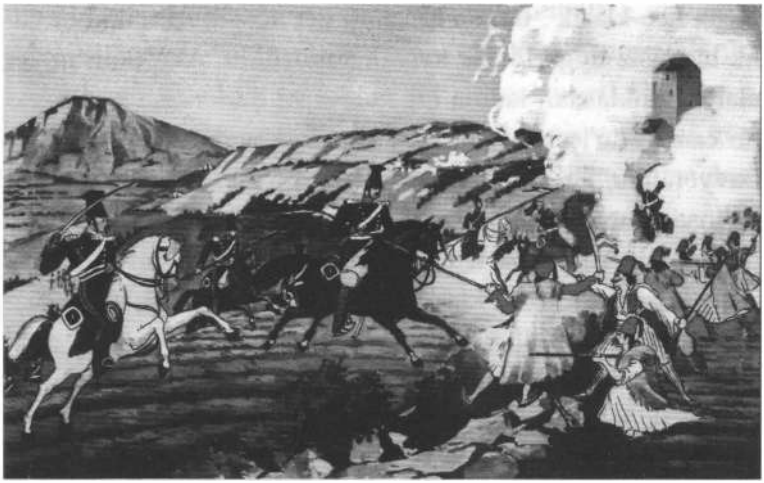
Yeni ülkede kargaşa başladığında Büyük Güçler devreye girmek zorunda kaldı. Avrupa'nın kraliyet aileleri uygun bir kral aradılar ve görev, Bavyera Kralı Ludwig'in 17 yaşındaki ikinci oğlu Otto'ya verildi. 6 Şubat 1833'te, güneşin parladığı bir günde, genç Alman hükümdarı 25 savaş gemisi eşliğinde hâlâ başkent olan Nafplio körfezine girdi.

Yanında 2,4 milyon poundluk yeni bir kredi, ülkesinden getirdiği üç naip ve onları kuvvetlendirecek 3.000 Bavyera askeri ile gelmişti.

Bavyeralıların Hükmü Altında

Yeni kralın kuralları kesindi. Bavyeralı subaylar gerekirse süngü ile düzeni sağlamak üzere süratle modern ve disiplinli bir ordu kurdu. *Kleft* savaşçı liderlerin kalelerini yıkmak için kısa süre içinde topçuların gönderildiği yabani Manya bölgesi de dahil olmak üzere ülkenin hiçbir bölgesi bu müdahaleden kaçamadı.

Birçok kişi için *kleft*'in simgesi olan Kolokotronis ibret olsun diye cezalandırıldı. Başından beri *bavarokrasiyi* aşağılayan Kolokotronis kumpas kurmaktan tutuklanarak ölüme mahkûm edildi. Kral, başından beri planlandığı şekilde Kolokotronis'i affetti, mesele çözülmüştü.

Otto'nun Bavyeralı mızraklıları Yunan isyancılara saldırıyor.

Yunanlar, kendi evlerinde gerçek bir otonomi ihtimali olmadığından, bütün enerjilerini dış dünyaya çevirdiler. Büyük nesneleri çok daha küçük nesneler kullanarak hareket ettiren kaldıraç gücünü ilk tanımlayan, MÖ 3. Yüzyıl'da Sirakuzalı Arşimet olmuştu. Şimdi Kolokotronis, Balkanlar'da bir Yunan Ortodoks topluluğu oluşturmak adına yardım için yüzünü Rusya'ya çevirirken Mavrokordatos ve daha popülist rakibi Kolettis sırasıyla İngiltere ve Fransa'ya yöneliyordu.

Her zaman olduğu gibi Yunanistan'ın diplomatik cephaneliğindeki en güçlü silahlar coğrafya ve geçmişti. Ama hangi geçmiş? Klasik mi yoksa Bizans mı? İlki her zaman Batılıların hayal gücü üzerinde daha güçlü bir etkiye sahip olmuştu. Şimdi, klasik geçmiş, yarattığı en radikal kavramdan soyutlanarak –ne de olsa sanayileşmiş Avrupa dünyayı demokrasiyle değil silahlarla fethetmişti– yeni bir ulus için sil baştan tasarlanıyordu.

Atina başkent yapıldı ve eski adaşının bir benzerini yaratmak üzere tamamen yıkıldı. Yeni güzel bulvarları doldu-

racak neo-klasik[25] tarzda binalara yer açmak için, iki bin yıllık biçimsiz uygarlık bir kenara süpürüldü. Akropolis'te yer alan, Franklardan kalma bir kuleyi ve Partenon'un içindeki bir camiyi de içeren harap vaziyetteki köy ortadan kaldırıldı. Bavyeralılar, bir süre Otto'nun sarayını Akropolis'in zirvesine inşa etmeyi düşünseler de vazgeçtiler. Bugün eski kraliyet ikametgâhı Yunan parlamentosuna ev sahipliği yapıyor.

Eğitim sistemi, bu klasik yeniden doğuş hareketinin hizmetine girdi. 1834'te Yunanistan, zorunlu eğitimi uygulamaya koyan ilk ülkelerden biriydi ve öğrencilere *katarevusa* olarak bilinen antik-modern melezi bir Yunanca eğitim verilmekteydi. Üç yıl sonra Atina Üniversitesi kuruldu ve geçmişteki ihtişama dair daha fazla kanıt ortaya çıkarmak için arkeoloji adında yeni bir ders icat edildi. Kısa süre sonra Olympia, Delphoi ve Messenia harabeleri arasında kazı yapan Avrupalılara, ellerinde kürekleriyle genç Yunanlar da katıldı.

Otto'nun tebaası içinde, saygı duymak bir yana, bu çok uzak geçmiş hakkında enikonu bilgi sahibi olanların sayısı azdı. Kolettis'e göre Yunanistan'ın başkenti Konstantinopolis olmalıydı, başka bir yer değil. Sıradan pek çok Yunan, Kolettis'in bu konudaki ısrarına katılıyordu. Gelenekleri, şarkıları ve kilise ritüelleri, Konstantinopolis'in *Şehirlerin Kraliçesi* olduğu zamanlara ait anıları yüzyıllar boyunca canlı tutmuştu.

Otto en başından beri, harici destekçileri ile ekip arkadaşları arasında kalmıştı; yani Yunanistan'ın Büyük Güçler tarafından arzulanan, çerçevesi belirlenmiş klasik versiyonu ile vatandaşlarının hayalini kurduğu geniş Bizans ülkesi arasında. 1840'ların başında Tesalya ve Girit'te Türkiye'ye karşı is-

25 Kuzey Avrupa ülkelerinde neoklasisizm, Aydınlanma'nın evrensel idealleri olan akıl ve ilerlemeyi ifade ediyordu. Yunanistan'da ise *ulusal* bir tarz yaratmakla ilgiliydi.

Bavyera'ya döndüğünde bile Otto Yunan elbiseleriyle desteğe devam etti.

yanlar patlak verdiğinde Yunan yurttaşlarına destek verdi. Hatta ateşli vatanseverliğini göstermek için, geleneksel *kleft* üniforması olan *fustanella*'yı bile giydi.

En büyük sorun paraydı. Bırakın daha büyük bir devlet yaratınayı, mevcut olanı ayakta tutacak kadar vergi mükellefi bile yoktu. Yunanistan her yıl mevcut borç faizlerini ödemeyi sürdürebilmek için Büyük Güçler'den yeni krediler istemek zorunda kaldı. Onun büyümesini kesinlikle istemeyenler de yine aynı Büyük Güçler'di. Daha büyük bir Yunanistan, daha zayıf bir Türkiye demekti ve bu da yine daha güçlü bir Rusya anlamına geliyordu.

Büyük Güçler, genç ulusun ve hükümdarının yayılmacı emellerini dizginlemek için para arzını kesti. Otto, halkın hoş karşılamadığı kemer sıkma önlemlerini kabul etmek zorunda kalırken yabancı alacaklılar vergi gelirlerinin kontrolünü doğrudan ele geçirdi.

Memnuniyetsiz politikacılar tarafından göreve çağırılan Yunan ordusu meseleye el attı. Eylül 1843'te bir grup subay saraya yürüdü ve taleplerini sıraladı. Yeni bir anayasaya göre yönetmesi şartıyla Otto'nun tahtta kalma şansı vardı. Geri kalan Bavyeralılar –başçavuşlar ve diğerleri– toparlanıp evlerine döneceklerdi.

Şehre Doğru!

Mart 1844'te anayasa hazırdı. En azından kâğıt üzerinde Yunanistan'ı zamanının en ilerici liberal parlamenter demokrasilerinden biri haline getirdi ve oy hakkını neredeyse tüm erkek Yunan vatandaşlarını kapsayacak şekilde genişletti.

İlk siyasi partiler, Osmanlı dönemine kadar uzanan bir himaye sistemine güvenen Kolettis gibi savaş gazilerinin etrafında toplandı. Bu tür partiler, anavatanı genişletme mesajını devasa yeni seçmen tabanına yaymak için mükemmel platformlardı. Liderleri, Büyük Güçler'in görüşleri ne olursa olsun bunu yapmak için demokratik bir yetki alacaklarını biliyorlardı.

Onlarca yıl süren şiddetli hizipleşmeden sonra ülkeyi yönetme işini, birkaç yılda bir yapılan halk oylamasıyla barış içinde rekabet eden seçilmişlerin dirayet ve deneyimine devretmek iyi bir fikir gibi görünmüş olmalı. Ama zaman içinde, seçmenleri bu şekilde hükümetten uzaklaştırmak, popülistlerin baştan çıkarıcı söylemlerine karşı onları savunmasız bırakacaktı. Sonunda, temsili demokrasiyle aşırı milliyetçilik arasında bir adım olduğu ortaya çıktı.

Megali İdea-Büyük Fikir

1844'ün başlarında 70 yaşındaki İoannis Kolettis, hâlâ Osmanlı yönetiminde olan memleketi Epirus'un geleneksel eteğini giyinmiş halde yeni Meclis'te konuşmak için ayağa kalktı:

> Sağında Doğu'nun uzandığı ve solunda Batı'nın bulunduğu Yunanistan, coğrafi konumu nedeniyle Avrupa'nın kalbidir. Gerileyiş ve çöküş döneminde Batı'yı, yeniden yükseliş döneminde de Doğu'yu aydınlatmak kaderinde yazılı. Bu misyonun ilki atalarımız tarafından gerçekleştirildi. İkincisi için şimdi sıra bizde.

Böylece, daha sonra *Megali İdea* veya *Büyük Fikir* olarak bilinecek olan şeye ilk defa değinilmiş oluyordu. *"Doğu Roma'nın yeniden yükselişi"*ne yönelik bu arzu kapsamlı olduğu ölçüde eksik tanımlanmıştı ve bundan ne çıkarılacağı da bir politikacının tercihine bağlıydı. Ancak kesin olan tek bir şey vardı: bütün bunların tam merkezinde Konstantinopolis'in olduğu. Kısa süre sonra Atina'da kalabalık gruplar *"Şehre!"* diye bağırmaya başladı. Büyük Güçler, halkın net iradesi karşısında bu girişimi nasıl meşrulaştıracaklarını düşünüp taşındılar fakat bunu onaylamadılar.

Kırım Savaşı ise onlara ihtiyaç duydukları bahaneyi verdi. 1853'te Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu, bu kez Karadeniz'de stratejik öneme sahip olan Kırım Yarımadası için yeniden savaşa girdi. Yunan hükümeti, Rus zaferine –ve ganimetler bölündüğünde alınacak daha fazla toprağa– oynayarak Rus tarafına geçti. Gönüllülerin ve çetecilerin kuzey sınırlarına akın etmesi de, Epir ve Girit'teki isyanlar da görmezden gelindi.

1854'ün başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma ihtimalinden rahatsız olan İngiltere ve Fransa, Türk tarafına katıldı. Yunanlar, hiç vakit kaybetmeden tüm Osmanlı topraklarından çekilmelerini talep eden iki güçlü finansörleriyle karşı karşıya kaldılar. Kral Otto bunu reddedince Pire ablukaya alındı ve kral geri adım atmak zorunda kaldı.

Rusya Kırım Savaşı'nı, Otto da halk desteğinin son kırıntısını kaybetti. Bakanları, bağımsızlığın gerçekte ne anlama geldiğine dair hayallerinden uyandılar. Büyük Güçler, Yunanistan'ı yalnızca eski Atina'nın suretinde gördükleri sürece asla Büyük Fikir'e ikna edilemeyeceklerdi. Onlara ve bizzat Yunanlara farklı bir geçmişi hatırlatmanın zamanı gelmişti.

Geleceğe Dönüş

Klasik geçmişi diriltmek için çok şey yapmış olan Almanlar ironik bir şekilde daha yakın tarihli Bizans'ı canlandırmada

da imdada koştular. Philip Fallmerayer adında bir öğretmen, Yunanların eski atalarına hiç benzemediğini kanıtlamak için harekete geçti. Yüzyıllarca süren fetih, kanlarını tanınmayacak kadar sulandırmıştı ve bu nedenle "yeniden doğuş"tan bahsetmek saçmalıktı.

Fallmerayer'in ırksal kültür tanımı yetersiz kalsa da çalışmaları klasik dönem sonrasındaki bin yılı çağdaş Yunan kimliğine dahil etmenin yolunu açtı.

Bir başka etkili Alman, filolog Kurt Wachsmuth, ulusal kimlik ile kan arasındaki bağı ikna edici bir biçimde çürüttü:

> Bir ulusun özü ve karakteri, dilinde, düşünce ve duyarlılığında, tüm üslubu ve uygarlığında yatar...

Yeni Atina Üniversitesi'nde Tarih Profesörü olan Konstantinos Paparrigopoulos bayrağı devraldı. Ona göre de Yunan ulusu, *"Yunanca konuşanların tümü"* idi. Belki de 19. Yüzyıl'da entelektüel anlamda Yunanların en önemli başarısı sayılan beş ciltlik abidevi tarihi, Yunanların tam ve *kesintisiz* hikâyesini anlatarak bir değil iki büyük medeniyetin mirasçısı olduklarını gözler önüne serdi. Bundan böyle tek tek Atina ya da Konstantinopolis değil, her ikisi birden söz konusu olacaktı.

Yunan Folkloru

19. Yüzyıl'ın başlarında Grimm Kardeşler, ülkelerinin *Volksgeist*'ini[26] tespit etmek için ırk yerine Alman folkloruna yönelmişlerdi. Sonrasında Zambelios ve Politis gibi Yunan halkbilimciler, okuma yazma bilmeyen Yunanları eğlendiren şarkıları ve hikâyeleri bir araya getirerek onların yolunu izledi. 7. Yüzyıl'dan 11. Yüzyıl'a kadar Bizans-Arap savaşları sırasında sınırları savunan *Akritler*'in destansı şiirlerini top-

26 "Ulusal ruh", "ulusal karakter" anlamına gelen Almanca terim.

ladılar. En ünlüsü, kahraman bir savaşçının insanüstü başarılarını anlatan *Digenes Akrites*'tir:

Ejderhalar gibi ateşler saçıp aslanlar gibi kükrediler,
Kartallar gibi yüksekten uçtular...
Ve büyük çarpışmadan, darbeden ve hücumdan
Ovalar korkuya kapıldı, dağlar yankılandı
Ağaçlar kökünden sökülmüş, güneş karardı.

Yanı sıra, çoğu Yunanistan'ın kuzeybatısındaki dağlık Epir'den olmak üzere, *kleftl*ere ait ezgileri de topladılar. Genellikle cenazelerde kadınlar tarafından *doğaçlama* söylenen ve kelime anlamı "kader sözleri" olan *Mirologia*, Avrupa'nın yaşayan en eski müzik formu olabilir. Birçoğunda Hades'in kayıkçısı Kharon konu edilir:

Dağlar neden kapkara ve gözyaşlarıyla dolup taşıyor?
Onları hırpalayan rüzgâr mı, yağmur mu onlara vuran?
Onları hırpalayan rüzgâr değil, yağmur değil onlara vuran,
Sadece Kharon ölülerle geçiyor.

Otto'nun saltanatı sekiz yıl daha sürdü. 1861'de, kendilerine özgü bir klasik uyanışı ve ulus olma yollarını arayan İtalyanlara karşı Avusturyalıları destekleme hatasına düştü. 1862 sonbaharında, kraliçesiyle birlikte kraliyet yatıyla Mora'yı gezerken ordu kansız bir darbe düzenledi. Çift, Pire'ye dönüş yolunda yakalandı. Otto, hayatının geri kalanında *fustanella* giymeye devam etse bile bir daha asla Yunanistan'a dönmeyecekti. Bu arada ordu, istemediği bir hükümeti ne kadar kolay değiştirebileceğini öğrenmişti.

Helenlerin Kralı

Yenilenme zamanıydı. Kral Otto anayasayı sistematik biçimde suistimal ettiğinden, Yunanların daha da liberal olan yeni bir anayasaya uyum sağlayacak bir hükümdara ihtiyacı vardı.

Bu yeni kral kim olmalıydı? Bir referandum yapıldı ve Yunanların %95'i, ülkenin destekçileri arasında en güçlü ve en zenginlerden olma avantajına sahip olan Kraliçe Victoria'nın ikinci oğlu Prens Alfred'e oy verdi. Ancak Yunanistan coğrafi olarak öylesine önemliydi ki, Büyük Güçler'den herhangi biri, bir diğerinin temsilcisine müsamaha gösteremezdi. Bu yüzden Yunanlara bir Danimarka prensi atandı.

İyi bir seçim olmuştu. Kral George yeni anayasaya bağlı olmaktan mutluydu. Ayrıca, Çar'ın yeğeniyle evlenmişti, yani varisleri Ortodoks inancına sahip olacaktı. Daha da iyisi, İyon Adaları'nı İngiltere'den bir hediye olarak beraberinde getirmiş olmasıydı. Bu, bağımsızlıktan bu yana ülkenin ilk toprak kazanımıydı ve Yunanistan'ın şu anki haliyle başarılı olamayacak kadar küçük olduğunun üstü kapalı bir şekilde kabulüydü.

Kral George'un *Hellas* yerine *Hellenlerin Kralı* olarak taç giydiği andan itibaren rota belliydi. Ülke artık sınırlarıyla değil, halkıyla tanımlanıyordu. Aynı şey tüm Avrupa'da geçerliydi. Yunanların yirmi yıl önceki zaferlerinden ilham alan 1848 devrimleri bastırılmış olsa da milliyetçilik cini şişeden çıkmıştı. 1870'lere gelindiğinde Almanya ve İtalya'nın yeni devletleri kendi halklarını tek bir ulusal sınır içinde toplamıştı.

Yunanistan'da neden olmasındı?

Heinrich ve Truvalı Sophia

1869'da Mantineia ve Kynouria Başpiskoposu Theokletos Vimpos, Atina'daki malikânesinde amatör bir Alman arkeoloğa Yunanca öğretiyordu. Heinrich Schliemann 47 yaşındaydı, boşanmıştı ve *"Homeros'a ve aziz Yunanistan'ın yeniden dirilişine meraklı"* yeni bir eş arıyordu. Din adamından yardım istedi. Başpiskopos, Schliemann'ın seçmesi için üç güzel Yunan kadının fotoğrafını usulüne uygun olarak sundu. Bunların arasında, kendisinin 17 yaşındaki yeğeni Sophia da vardı. Heinrich onu seçti.

Dört yıl sonra Schliemann, Türkiye'nin kuzeybatısında, muhteşem altın takılar ve başka bir yığın eserin bulunduğu *Priamos'un Hazinesi*'ni ortaya çıkardığında, Homeros'un Truva'sı olabileceğine inandığı bir yeri kazıyordu. Kısa bir süre sonra, Truva şıklığıyla ve Truvalı Helen'in ruhuyla süslenmiş Sophia Schliemann fotoğrafları, dünya çapında yeni bir Helenseverlik dalgası başlattı.

30 yıllık yaş farkına rağmen Schliemann'ların evliliği mutlu görünüyordu. Andromahi ve Agamemnon adında iki çocukları oldu.

Partiler, Himaye, Polybios

Yeni rejimle birlikte çok sayıda küçük siyasi parti ortaya çıktı. Ancak bu demokratik görüntünün altında güçlü aileler sistemi manipüle etmek için eski himaye ağlarını kullanırken tanıdık akımlar da iş başındaydı. Polybios döngüsünde yurttaş temelli demokrasinin oligarşiyle birlikte var olmayacağı, onun yerini alacağı varsayılıyordu. Öte yandan Yunan oligarklar, demokrasiyi amaçlarına ulaşmak için kullanmanın yolunu yine de buluyordu.

Mayıs 1875'te Harilaos Trikupis başbakan oldu. Kralın hükümeti atama hakkını sona erdirdi; artık mecliste en fazla sandalyeye sahip partinin lideri iktidar olacaktı. Kraliyet gücünü sarsan ama oligarşiyi güçlendiren bir hareketti. Küçük partiler usulüne uygun olarak birleştiğinde iki partili sisteme benzer bir durum oluştu ancak bunda siyaset kadar şahısların da önemi vardı.

Yunanistan'ın Gladstone ve Disraeli versiyonları[27] Trikupis ve Diligiannis'ti ancak çok önemli bir farkla: Trikupis, Mavrokordatos'un yeğeniydi, diğer taraftan Diligiannis'in amcası Kolokotronis'in teğmeniydi. İngiliz meslektaşlarının aksine her ikisi de akrabalık ve himaye ağlarıyla seçmen tabanlarına bağlıydı. Bunlar siyasi parti kılığına girmiş hanedanlardı.

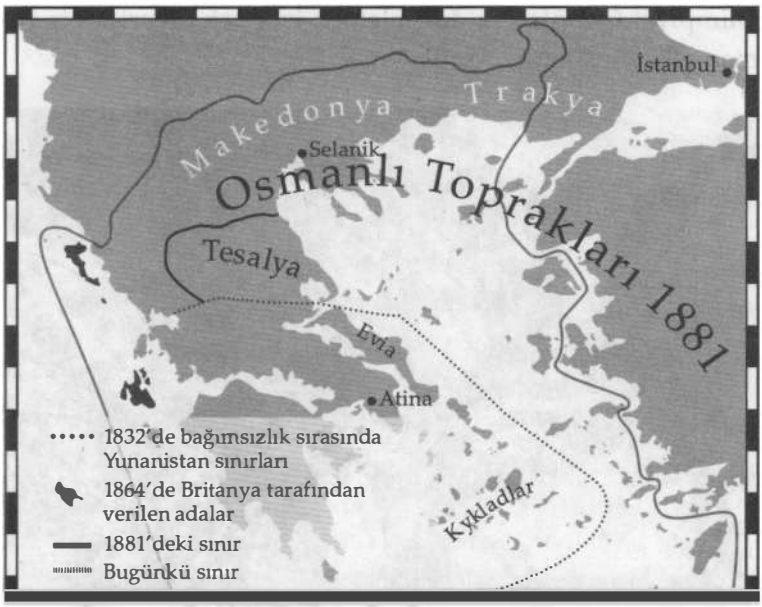
Ünlü "Trikupis'in yaptığı her şeye karşıyım" cümlesi Diligiannis'e aittir. Aslında her iki adam da kesinlikle Büyük Fikir'den yanaydı; sadece bunu nasıl gerçekleştirecekleri konusunda farklı düşünüyorlardı. Diligiannis, savaş için yaygara koparırken Trikupis daha uzaklara gitmeden önce mevcut durumu güçlendirmek istiyordu. Buna rağmen Yunan topraklarının ikinci büyük genişlemesi Trikupis yönetimindeyken gerçekleşmiştir.

Tesalya

Fırsat, 1877 yılında Rusya'nın bir kez daha Osmanlı İmparatorluğu ile savaşa girmesiyle ortaya çıktı. Kırım Savaşı'nda olduğu gibi Yunan düzensiz birlikleri kuzey sınırlarını geçip Tesalya ve Makedonya'ya girerken Girit'te Osmanlı yönetimine karşı bir ayaklanma başladı. Bir yıl sonra, aceleyle askere alınanlardan oluşan Yunan ordusu Teselya'yı işgal etti. Büyük Güçler, 1878 yılındaki Berlin Kongresi'nde, bu askerlerin Tesalya'yı ellerinde tutmaları konusunda anlaştı.

Bereketli Tesalya toprakları kesinlikle sahip olmaya değerdi ama politikacılar tarafından ateşlenen çoğu Yunan için bu sadece bir başlangıçtı. Adalar ve en büyük ödül olan Konstantinopolis bir yana, Makedonya ve zengin başkenti Selanik bekliyordu. Ancak Büyük Güçler, Avrupa'nın giderek istik-

27 Viktorya dönemi İngiltere'sinde rekabetleriyle anılan önemli iki siyasi figür. (ç.n.)

rarsızlaşan dengesine yönelik daha fazla tehdit istemiyorlardı. Şimdilik, Büyük Fikir'in vaat edilen topraklarına açılan kapı sıkıca kapanmıştı.

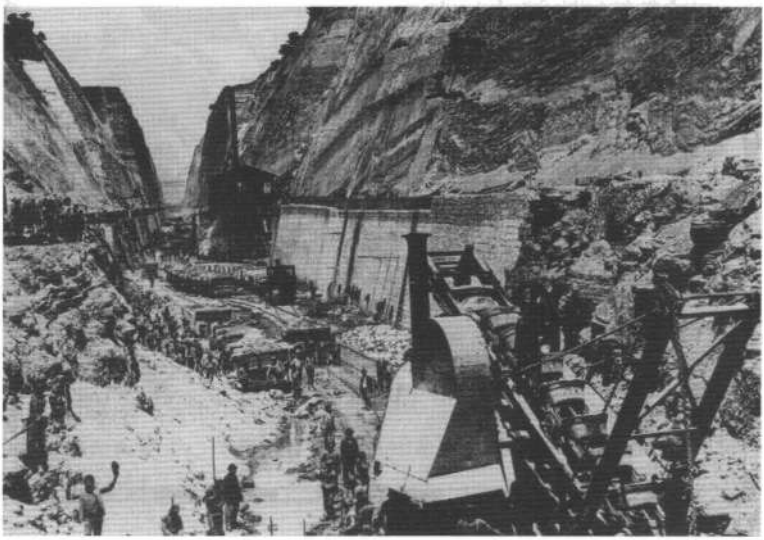
"Ne yazık ki iflas ettik"

Böylece Yunanlar, mali olarak karşılayamayacakları büyük yerel altyapı projelerine yöneldiler. İki bin yıllık denemelerden sonra (Nero bile kanal açmak için 67 yılında bizzat kazma sallamıştı) 1893'te Korint Kanalı açıldı. Kanal, Ege ve İyon denizlerini birbirine bağlayarak gemileri Mora'nın güneyindeki fırtınalı yolculuklardan kurtardı.

Ancak bu işin sonu belliydi. 1893'te Trikupis parlamentoda söz alarak kariyerinin en ünlü beyanını verdi:

> Ne yazık ki iflas ettik.
>
> Harilaos Trikoupis

Olimpiyat Oyunları'nı düzenlemek için pek elverişli bir zaman gibi görünmüyordu.

Korint Kanalı'nın inşası, 1890'lar.

İlk Modern Olimpiyatlar

Modern çağın ilk Olimpiyatları, Fransız aristokrat Pierre de Coubertin'in buluşuydu. Amatör ve rekabetçi sporların sadece katılımcılar değil tüm dünya için canlandırıcı bir etki yaptığına en az eski Yunanlar kadar tutkuyla inanıyordu.

İlk Oyunlar'ın Atina'da yapılacağı haberi neredeyse tüm Yunanlar tarafından büyük bir coşkuyla karşılandı. Tek istisna, Yunan hükümetinin herhangi bir fatura ödememesi şartıyla bunu onaylayan ihtiyatlı Trikupis'ti. Veliaht Prens Konstantin liderliğinde halka açık abonelikler, posta pulu satışı ve yurtdışındaki zengin Yunanlardan para toplama yoluyla kampanya başlatıldı.

Oyunlar Paskalya'dan sonraki Pazartesi günü, yenilenen Panathinaiko Stadyumu'nda hazır bulunan 80.000 kişilik bir kalabalığın önünde Kral tarafından resmen açıldı. ABD ve 13 Avrupa ülkesinin katılımıyla altı gün sürecek olan yarışma-

1896'daki Olimpiyat oyunları için fon sağlayan pullar.

larda dokuz spor dalı vardı. Kesinlikle amatördüler. İngiliz ekibinin kadrosu çoğunlukla Atina'daki Büyükelçilik'ten meydana gelmişti ve kısıtlı bütçeleri vardı. Tenis maçları Atina Çim Tenisi Kulübü'nde oynandı ve tüm yüzme yarışları Zea Körfezi'nin meşhur soğuk sularında yapıldı.

Yarışmacıların %65'inden fazlası Yunan'dı. Bu oran, 47 madalya kazanmalarını açıklamaktadır (en yakın rakipleri ABD'nin madalya sayısının iki katından daha fazla). En ünlü yarışmacı, köylüleri tarafından bağışlanan ayakkabılarla ilk maraton yarışını kazanan 24 yaşındaki çoban Spyridon Louis olacaktı. Stadyuma girdiğinde, Prens Konstantine ve Prens George bitiş çizgisine kadar onunla birlikte koşabilmek için babalarının yanından parkura atladılar.

Karanlık '97

Oyunlar, Batı'nın Yunanistan'a ne kadar borçlu olduğunu hatırlatan güçlü bir sembol görevi görmüştü. Şüphesiz ki artık Büyük Fikir'i gerçekleştirme zamanıydı. Atina'da, Türklerle savaşmak için can atan büyük kalabalıklar toplandı. Kral ve parlamento bu çağrılara kulak verdi. Şubat 1897'de Prens George, adayı Yunanistan'a katmak için Girit'e çıkan bir askeri birliğe liderlik etti. Büyük Güçler'in tepkisi süratli ve gurur

kırıcıydı. Ada, *enosis*[28] yerine İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya arasında paylaştırılacaktı.

Girit'te bir aksama yaşanmıştı ancak ulusal yayılmacı dürtüyü bastırmak için bu yeterli değildi. Mart 1897'de 50.000 kişilik bir Yunan ordusu kuzey sınırını geçerek Osmanlı topraklarına yürüdü. Her şey utanç verici bir şekilde çabucak olup bitti. Sultan'ın ordusu Rus savaşından beri modernize edilmişti. Yunanları sınırın ötesine göndermeleri ve tüm Tesalya'yı yeniden işgal etmeleri için bir aydan daha az bir süre yetti. Büyük Güçler bir kez daha devreye girerek ateşkesi yürürlüğe koyduğunda mecburen Yunanlar adına tazminat ödemeyi kabul ettiler. Tesalya, Yunanistan'a iade edilse de bir Uluslararası Finans Komisyonu ekonominin kontrolünü ulusal hükümetin elinden aldı. Bu, AB troykasının 19. Yüzyıl versiyonuydu ve oldukça aşağılayıcı bir durumdu.

O yıl, Karanlık '97 diye adlandırıldı. Yunanistan'daki atmosfer gerçekten de zifiri karanlıktı. Yenilginin acısına ve Komisyon kararının utancına diğer Balkan halklarının artık kendi Büyük Fikirler'ine doğru yürüdükleri gerçeği eklendi. Bundan sonra Yunanistan, sadece toprak için değil, yurtdışı desteği için de rekabet edecekti. Üstelik alâmetler iyi değildi. Yüzyıllardır müttefik olan Rusya, ağırlığını Sırbistan ve Bulgaristan'a vererek "pan-Slav" milliyetçi bir gündeme yoğunlaşmıştı.

Yüzyıl sona ererken binlerce Yunan göç etti. Çoğunun istikameti Osmanlı İmparatorluğu topraklarıydı. Özellikle gençler arasında pek çok intihar vakası yaşandı. Yeni ülke, gerçekten yaşamaya başlamadan önce ölüyor gibiydi.

Yeni Yüzyıl

Yeni bir yüzyılın şafağı, durum değerlendirmesi yapmak için bir fırsattı fakat Yunanların çoğu bunu düşünecek durumda

28 Yani Yunanistan'a bağlanma. (ed.)

değildi. Kuzeyde bulunan Bulgaristan ve Sırbistan en az Yunanistan kadar Osmanlı topraklarına göz dikmişti, özellikle de Makedonya'ya. Köy köy, ilan edilmemiş bir zorlama, gasp ve yıldırma politikası yürütülürken sıradan insanlar etnik ve dinî tabiiyetlerini seçmeye zorlanıyordu. Bütün ulusa sinmiş olan kendinden nefret etme havası, Bulgarlarla ilgili her şeye karşı nefrete dönüşmeye başlamıştı.

Yine de Devrim'den bu yana geçen 70 yılda kutlanacak çok şey vardı. Yunanistan sınırlarının genişlemesine aktif olarak destek olmasa da en azından var olanları garanti eden Büyük Güçler'in yardımıyla İyonya adaları ve Tesalya'nın zengin ovaları kazanılmıştı.

Enerjilerini tüketen konu, Büyük Fikir'in güç yoluyla mı yoksa diplomasi yoluyla mı gerçekleştirilmesi gerektiğiydi. İlk seçenek daha çok taraftara sahip gibi görünüyordu. Tesalya sadece *güç tehdidiyle* fethedilmemiş miydi? Beklemekle geçen her yıl, Osmanlı ganimetleri için Bulgarların ve Balkanlar'daki diğer rakiplerin elini güçlendirmiyor muydu?

Dikkatle takip edenler her şeyin farkındaydı. Birkaç yılda bir, kolayca manipüle edilebilen bir nüfusun oyları için rekabet eden iki partinin oluşturduğu yeni siyasetin, *güç zehirlenmesi* ve açgözlülüğe karşı nasıl savunmasız olduğunu görebiliyorlardı. Teoride hükümdar fren görevi görüyorsa da yeni anayasa kralın yetkilerini azaltmıştı.

Jön Türkler

Bambaşka hadiseler, Yunan maceraperestliğini geçici olarak durdurdu. 1908'de Selanik'teki bir grup genç Osmanlı subayı *Jön Türk* devrimi olarak bilinen şeyi gerçekleştirdi. Subaylar, İmparatorluk genelinde demokratik reform talep ettiler ve liderleri Enver Paşa'nın bu mesajı, hem Sultan'ın Müslüman tebaasında hem de Osmanlı topraklarında yaşayan milyonlarca Rumda karşılık buldu.

> Hepimiz kardeşiz. Artık Bulgarlar, Yunanlar, Sırplar, Romenler, Yahudiler, Müslümanlar yok. Aynı mavi gökyüzünün altında hepimiz eşitiz, hepimiz Osmanlı olmaktan gurur duyuyoruz!

Büyük Fikir'in bir versiyonu Osmanlı İmparatorluğu içinde gerçekleştirilebilir miydi? Bir Osmanlı uluslar topluluğu, ama yine de bir topluluk. Bu gerçekleşmeyecekti. Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Avusturya'nın Bosna Hersek'i ilhak etmesi ile Balkanlar karıştı. Girit, Yunanistan'la birleşmek istese de Büyük Güçler tarafından yine reddedildi. Kısa süre sonra doğudan tepki geldi. Jön Türkler, kardeşlik ve çok kültürlülük söylemlerini, daha dindar ve milliyetçi olan kırsal Anadolu topraklarındaki milyonlarca kişiye daha cazip gelecek bir şeye dönüştürdüler.

Türk liderliğinin kargaşa içinde olması, Osmanlı Rumlarının yeni milliyetçi iklimde kendilerini tehdit altında hissetmeleri ve *Balkanların Prusya'sı* Bulgaristan'ın hızla silahlanmasıyla birlikte harekete geçme zamanı gelmiş gibi görünüyordu. Yunan kralı ve hükümeti yine de kaçak güreşiyordu. *Karanlık '97* unutulmamıştı.

Venizelos Sahnede

Pek çok kişinin en büyük yenilikçi Yunan olduğuna inandığı kişinin heyecan verici bir şekilde sahneye çıkması için her şey hazırdı. Eleftherios Venizelos, Girit'in *enosis* mücadelesinin karizmatik lideriydi. Şimdiyse, bir grup Atina garnizon subayı, hükümeti darbeyle devirdikten sonra liderlik için ona başvuruyordu. Atina'ya gelerek yeni Liberal Parti'yi kurdu ve Aralık 1910 seçimlerinde iktidara geldi. *Venizelos Dönemi* başlamıştı.

Hükümet, arka arkaya çıkarılan yeni yasalarla reform başlatarak vergilendirme sistemini elden geçirdi. Tarımsal üreti-

min artması için Tesalya'daki araziler parsellere ayrıldı. Yunan ordusunun yenilenmesi için İngiliz ve Fransız uzmanlar getirildi. 1912 yılına gelindiğinde ekonomi ülke tarihinde ilk kez artıya geçti; şimdi Büyük Fikir'e harcanacak para vardı.

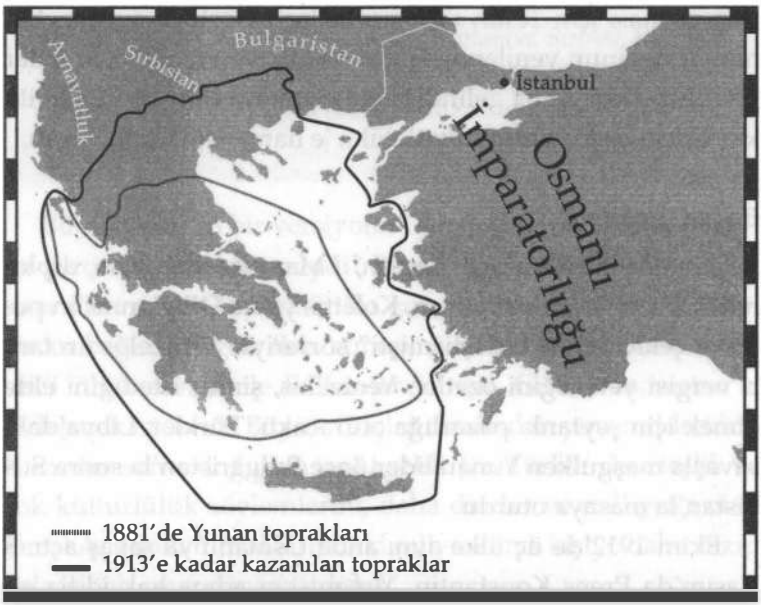
Balkan Savaşları

Akademisyen Roderick Beaton, "Mavrokordatos'un diplomatik becerilerini ve sabrını, Kolettis ya da Diligiannis'in popüler çekiciliğiyle birleştirmişti" sözleriyle Venizelos'un tanrı vergisi yeteneğini özetler. Venizelos, şimdi istediğini elde etmek için şeytanla pazarlığa oturacaktı. Türkler, Libya'daki savaşla meşgulken Yunan lider önce Bulgaristan'la sonra Sırbistan'la masaya oturdu.

Ekim 1912'de üç ülke aynı anda Osmanlı'ya savaş açtı. 8 Kasım'da Prens Konstantin, Yunanistan adına hak iddia etmek için Bulgarlardan birkaç saat önce ordusunu Selanik'e götürdü. Dört gün sonra Kral ve Venizelos, devrimden bu yana en büyük Yunan zaferini kutlamak için Konstantin'e katıldı. Ertesi yılın Mart ayında Epirus'un başkenti Yanya alın-

1913 yılında Venizelos (sağda) Sırbistan başbakanı Pašić ile bir araya gelmişti.

dı. Yunanistan toprak büyüklüğünü kısa zamanda iki katına çıkarmıştı.

Bir kez olsun zafer dışarıdan yardım alınmadan kazanılmıştı ancak Londra'da yapılan barış görüşmelerinde bütün Büyük Güçler hazır bulunuyordu. Bu kez, Maliye Nazırı David Lloyd George ve Bahriye Nazırı Winston Churchill ile özel görüşme fırsatını bulan Venizelos'un şahsında Yunanlar da oradaydı. Bu toplantılardan çıktığında, Büyük Güçler'in, sonuna kadar gitme politikasını onayladığına ikna olmuştu: Somut olarak söylemek gerekirse Konstantinopolis'e ve belki daha da ötesine.

Venizelos, ihtiyatlı davranan Kral George müdahale etmediği sürece doğu macerası için halktan yetki alabileceğini biliyordu. Kral o şansı bulamayacaktı. 18 Mart'ta, sabah gezintisinde, tahttaki 50. yılına sadece altı ay kala genç bir alkolik tarafından yakın mesafeden vurulacak ve büyük bir siyasi ortaklık en çok ihtiyaç duyulduğu zamanda sona erecekti.

Kazanan El?

Yeni kral babasının kusursuz bir halefi gibi görünüyordu. Zaferden yeni çıkan Konstantin deneyim kazanmıştı. Avrupa'nın yükselen gücünün hükümdarı olan Alman İmparatoru'nun kız kardeşi ile evliydi. Elindeki kartlar çok iyi görünüyordu. Balkan Savaşları, büyük ölçüde Yunanistan'ın lehine olmak üzere sınırları yeniden çizmişti. Kısa bir süre sonra Girit, tükenen Osmanlı İmparatorluğu tarafından Atina Antlaşması'nda teslim edildi. Konstantin görevi devraldığında, imparatorluk, babasının tahta çıktığı tarihe göre toprak ve nüfus bakımından iki kat büyümüştü ve huzurluydu. Büyük Fikir'i yarı yarıya gerçekleştiren Venizelos'u da adeta miras olarak aldı ve gerisini getirmek için Büyük Güçler'in desteğini sağladı (ya da öyle olduğunu sanıyordu).

Barut Fıçısı Patlıyor

Kral George'un öldürülmesi Yunanları sarsmıştı ancak bir yıl sonra gerçekleşecek olan cinayet dünyayı temelinden sarsacaktı. 28 Haziran 1914 tarihinde Saraybosna'da, Avusturya-Macaristan tahtının varisi Arşidük Ferdinand vurularak öldürüldü. Bir Sırp milliyetçisinin tek başına yaptığı bu eylem, Avrupa tarihinin en kanlı 30 yıllık dönemini tetikledi.

Büyük Güçler Birinci Dünya Savaşı'na giriyordu. Yunan kralı, Kayzer'in kız kardeşiyle evliydi fakat Yunan başbakanı da İngiltere ve Fransa ile yakın müttefikti. Bu yüzden Yunanistan'ın tarafsızlığı mantıklı bir yol olarak kabul edildi. Kraliyet Donanması'nın denizlerdeki tartışmasız hakimiyeti göz önüne alındığında Büyük Britanya ile savaşmak kesinlikle delilik olurdu. Yunanistan'ın, gerçek bir fark yaratamayacak kadar zayıf olduğu, karmaşık ve pahalı bir küresel çatışmaya dahil olması için çok az neden vardı.

Büyük Bölünme

Kral ve başbakan arasındaki ilişkide çatlakların ortaya çıkması çok uzun sürmedi. Ülke, gelecek dört yıl boyunca, Yunanistan'ın iki yarısını yöneten iki hükümet, iki başkent ve iki ayrı orduyla birlikte açıkça dile getirilmemiş olsa da bir iç savaş halinde *Ulusal Bölünme* içine girecekti.

Savaşın patlak vermesinden birkaç hafta sonra Venizelos, İngiliz yönetici sınıfıyla olan gizli ittifakından cesaret alarak Yunanistan'ı, Müttefikler'in tarafına çekmeyi teklif etti. Teklif, üzerinde anlaşmaya varılan tarafsızlık politikasına doğrudan aykırıydı ve Kral'a bile danışılmadan yapılmıştı. Kibarca reddedildi.

Ocak 1915'e gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu, Almanya ve Avusturya'nın tarafında çatışmaya girmişti. Bulgaristan, hamlesini göstermemişti ama nüfusunun yaklaşık dörtte biri olan bir milyondan fazla insanın oluşturduğu müthiş bir orduyla artık stratejik bir önem taşıyordu. Merkezi Devletler'i seçerse Osmanlı ve Avusturya imparatorlukları arasında kara yoluyla bir bağlantı sağlayacaktı. İngiltere bunu durdurmak için Yunanistan'ı ikna etmeye çalışarak, Arnavutluk'un bir parçasıyla birlikte savaştan sonra Küçük Asya'da belli bir kazanç vaadi karşılığında, Bulgaristan'a bir miktar toprak verilmesini istiyordu. Venizelos kabul etmek istedi. Kral reddetti.

Ertesi ay, Şubat 1915'te, Müttefikler Çanakkale Boğazı'nda Osmanlılara karşı yeni bir cephe açtılar. Venizelos, Yunanistan'ın Gelibolu seferine katılması için harekete geçti. Kral ilk başta onayladı ancak riskten kaçınan ve Alman yanlısı olan Genelkurmay Başkanı General Metaksas istifa edince fikrini değiştirdi. Venizelos da istifa etti.

Venizelos çok geçmeden Haziran 1915 seçimlerini kazanarak geri döndü. Eylül ayında Bulgaristan nihayet Merkezi Devletler'in yanında savaşa girdi ve galip gelmeleri halinde Türkiye ile masaya oturarak Balkanlar'ın çoğunu kontrol

etmesini sağlayacak bir anlaşma yaptı. Venizelos, Bulgaristan'ın saldırması durumunda Sırbistan'a destek önererek resmî Yunan tarafsızlığını bir kez daha ihlal etti. Bu kez Kral onu görevden aldı.

Venizelos, sonrasında gizlice Selanik'e kaçtı. Şehir, onun siyasi olarak güçlü olduğu *Yeni Yunanistan*'ın kalbiydi; aynı zamanda Müttefikler'in Sırbistan'a yardım etmek için kurdukları yeni Makedon cephesine de yakındı.

Yeni Yunanistan Eskisine Karşı

Yunanistan, kuzeyde Venizelos yanlısı *Yeni Yunanistan* ve güneyde kralcı *Eski Yunanistan* olmak üzere gerçek bir iç savaştaydı. Haziran 1916'da, arkalarındaki Yunan ordusuna güvenmeyen Müttefikler, orduyu dağıtması için Kral'a resmî bir not gönderdiler. Konstantin'in itaat etmekten başka seçeneği yoktu.

Ağustos ayında Venizelos, Selanik'te kendi ordusunu ve hükümetini kurdu. Artık Yunanistan çift başlı yönetiliyordu.

1919 yılında İstanbul'daki Yunanlar Müttefik ordularına hoş geldin demek için bayraklar açıyor.

İki ayrı başkente ve –dağılmış olsun olmasın– iki ayrı orduya sahipti. Aralık ayında İngiliz ve Fransız birlikleri, kralcı birliklerin elinde bulunan tüm silahlara el koymak için Atina'ya yürüdü ve Müttefik kuvvetlerle Yunan askerleri arasında çatışmalar başladı. Altı ay sonra Müttefikler, Konstantin'i tahttan indirerek yerine ikinci oğlu Alexander'i getirdiler. Ayrıca Selanik'teki Venizelos hükümetini resmen tanıdılar.

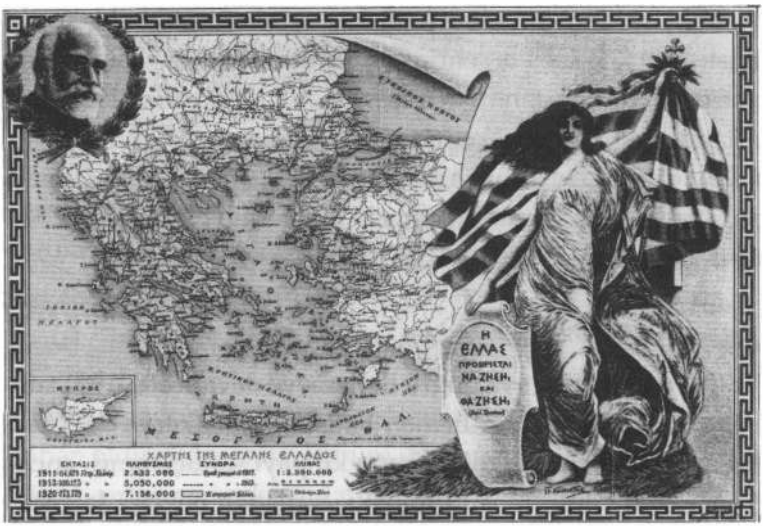
Bu, şimdiye kadar Yunan egemenliğine yapılmış en açık hakaretti. Venizelos Atina'ya döndüğünde Eski Yunanistan'ın yalnızca Müttefikler'e karşı değil, onların işbirlikçisi olarak bizzat kendisine de öfke içinde olduğunu gördü. Venizelos destekçileri, kralcıları hedef alarak devlet hizmetlerinden, mahkemelerden ve ordudan tasfiye süreci başlattı.

Eylül 1918'de Yunan ordusunun dokuz tümeninin yardım ettiği Müttefikler, Makedonya hattını kırıp geçti. 500 yıl sonra ilk kez Yunan askerleri İstanbul'a yürüdü. Sonunda, Büyük Fikir ulaşılabilir görünüyordu.

İki Kıta ve Beş Deniz

Venizelos savaş biter bitmez Londra'ya koştu. Lord Curzon'ın dediği gibi onun *"güçlü belagati"*, 1920 Sevr Antlaşması çerçevesinde İstanbul hariç tüm Trakya'yı, Batı Anadolu'nun büyük bir bölümünü ve bölgenin uzun dönem kaderine karar verecek bir halk oylamasına kadar kıyı kenti İzmir ve çevresini işgal etme yetkisini Yunanistan'a kazandırdı. Yunan kuvvetleri çoktan karaya çıkmışlardı ve İzmir'den iç kesimlere doğru ilerliyorlardı.

Venizelos, Yunanistan'a bir kahraman olarak döndü. Ulus vizyonunun doğruluğu mükemmel bir şekilde haklı çıkmıştı ve Bizans İmparatorluğu'na benzeyen bir şey Ege çevresinde yeniden doğuyordu. İngiliz politikacı Harold Nicolson, onu *"Avrupa'nın büyük adamlarından"* biri olarak tanımladı. Güneydekiler ve ordudakiler hariç pek çok Yunan bunu kabul

Venizelos'un iki kıta ve beş denizden oluşan Yunanistan'ının haritası

etti. Yine de popülaritesinden o kadar emindi ki, 1920 seçimlerinde rekabet etmek için monarşist muhalefeti sürgünden geri çağırdı.

Genel bir şaşkınlık içinde muhalefet kazandı. Bunun sebebi belki Yunan egemenliğinin Büyük Güçler tarafından sürekli ihlal edilmesine duyulan kızgınlıktı, belki de Kral Alexander'in maymun ısırığından ani ölümü ve sevilen bir isim olan babası Konstantin'in dönüşüydü.

Yeni rejim acil ve zor bir kararla karşı karşıya kaldı. Küçük Asya'da ne yapmalıydılar? Mustafa Kemal (daha sonra Atatürk adını alacaktı) tarafından Ankara'da geçici bir Türk hükümeti kurulmuştu. Bu hükümet Sevr Antlaşması'nı reddetti ve Yunanların Türkiye'den çıkmasını istedi. Büyük Güçler, resmî yetki sahibi Yunanistan'ın yanında durmak yerine, savaş sırasında Konstantin'in ihanet ettiğini düşünüp bunu affetmeyerek desteklerini tamamen çektiler.

Bütün bunlar, Kral'ın Türklere yönelik saldırıyı kararlılıkla devam ettirmesini şaşırtıcı kılıyordu. Dış desteği yoktu ve

şimdiki hükümet, muhalefetteyken işgale özellikle karşı çıkmıştı. Belki de 1453'te şehrin surlarında ölen Bizans'ın son imparatoru XI. Konstantin'in mirasçısı *XII. Konstantin* olarak onu selamlayan sıradan askerlerin heyecanından etkilenmişti.

Bu olaylar zincirinin ardından gelen felaketleri tarif etmek için Yunanların günümüzde hâlâ kullandığı bir ifade var: *Katastrofi*. Ve bu tabir hiç abartılı değil.

Katastrofi: Küçük Asya Faciası

Yunan ordusu doğuya doğru ilerlemeye devam etti. 1921 sonbaharında Ankara'nın hemen batısındaki Sakarya'da Türklerle karşı karşıya geldiler. Savaş kıl payı sonuçlanmış, ancak Yunan ilerlemesi durdurulmuştu. Karşılıklı bekleyişle geçen bir yıl boyunca Türkler karşı saldırı için güçlerini topladılar. Vakit gelip çattığında, Yunan ordusu denize doğru geri çekilmeye başlamadan önce yalnızca iki gün dayanabildi.

Orduların yoluna çıkan hem Yunan hem de Türk siviller evlerinden oldular ve çoğunlukla öldürüldüler. İzmir'de kıyıya ulaşmayı başaran Yunan mülteciler kendilerini başka bir cehennemin içinde buldular.

"Gâvur Şehir"

Nüfusunun yarısından fazlasının Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve diğer yabancılardan oluşması nedeniyle Osmanlılar İzmir'e *Gâvur İzmir* diyordu. Mayıs 1919'da Yunan ordusunun Türk garnizonundan geriye kalanları hızla yok etmesiyle Akdeniz'in en büyük ticaret merkezlerinden biri olan şehrin sahip olduğu uzun ve çok kültürlü tarih bir çırpıda sona erdi.

Türklerin Sakarya'daki zaferinden sonra iç bölgelerden gelen Yunan siviller batıya, İzmir'e doğru kaçtılar. Yarım milyon mülteci gemiyle kurtarılmayı umarak kıyıya akın etti. Ancak mevcut gemilerin Müttefik komutanları, kendi vatandaşları dışında hiç kimseyi almamak konusunda kesin emir

almıştı. Kadın ve çocukların Türk keskin nişancılar tarafından birer birer indirilmesine seyirci kaldılar.

Ortalık kan gölüydü. Türk ordusu intikamını almıştı. 30.000'den fazla Rum ve Ermeni katledilirken kalabalık bir grup Ortodoks başpiskoposunu bıçaklayarak öldürdü. Sonra şehri ateşe verdi. Dört gün sonra sadece Türk ve Yahudi mahalleleri ayakta kalmıştı. İzmir'de küller altında kalan sadece Büyük Fikir değil, Küçük Asya'daki 2500 yıllık Yunan uygarlığıydı.

Batı Anadolu için yapılan savaşta belki de çeyrek milyon Yunan öldürüldü. Rüya kâbusa dönmüştü. Suçlu kimdi? Geri dönen ordunun bu konuda hiç şüphesi yoktu. Konstantin'in tahttan çekilmesini ve tüm hükümetin istifasını talep ettiler. Çok geçmeden, beş üst düzey politikacı ve ordunun Genelkurmay Başkanı vatana ihanetten yargılanarak suçlu bulundu ve kurşuna dizildi. Sonraki yirmi yıl boyunca *Altılar Davası*, Venizelos'un düşmanlarının canını yakan iltihaplı bir yara haline gelecekti.

Prens ve Meyve Sandığı

Anadolu felaketinden sonraki aylarda Atina, jakoben Robespierre'in Paris'ine benziyordu. Altılar'ın yargılanması için kurulan Devrimci Mahkeme, Konstantin'in en küçük oğlu Prens Andrew'a kadar uzandı. Suçu, Sakarya muharebe alanında kolordusunu taarruza geçirme emrine karşı gelmekti. Savunması ise adamlarının hayatını anlamsız bir tatbikat için riske atmayı reddetmesiydi.

Mahkeme onu suçlu buldu fakat infazdan ucuz kurtuldu. Bunun yerine o ve ailesi sürgüne gönderildi. O sırada sadece 18 aylık olan en küçük çocuğu ve tek oğlu, yaşanan bu dramdan habersiz, huzur içindeydi. Bebek Philip, bir portakal sandığı içinde –daha sonra İngiltere Kraliçesi ile evlenecek bir adam için mütevazı sayılacak bir portbebeydi bu– onları bekleyen İngiliz destroyerine taşındı.

Churchill, felaketlerin sorumlusu olarak Alexander'i ısıran ve babasının Yunanistan'a geri gelmesine sebep olan maymunu suçladı.

> Bir maymunun ısırığından çeyrek milyon insanın öldüğünü söylemek abartılı olmaz.
>
> Winston Churchill

Bu mantığa göre, Konstantin tekrar tahta çıkmasaydı galip güçler Yunanistan'ın yenilgisini önlemek için müdahale edeceklerdi. Bu tartışılacak bir noktadır. Büyük Güçler, hâlihazırda dünyanın dört bir yanındaki manda rejimlerinin yarattığı meselelerle boğuşuyorlardı.

Bazıları, Küçük Asya yerleşim bölgesinin Türklerin aleyhine kullanabileceği konusunda kendini kandırdığı için Venizelos'u suçladı. Bizans İmparatorluğu'nun sınır muhafızları olan *akritler,* doğu sınırını savunmayı imkânsız bulmamış mıydı? Elbette çok daha fazla sayıda Türk'ün topraklarını geri alması an meselesi olurdu. İstanbul, Avrupa ve Asya arasında doğal sınır teşkil eden Boğaz'la birlikte daha gerçekçi bir hedef olmaz mıydı? Büyük Güçler buna razı bile olabilirdi; ne de olsa Bolşevikler'in Rusya'yı ele geçirmesinden bu yana *Çargrad*[29] hakkındaki her türlü söylem geride kalmıştı.

Belki de hata, popülist aşırılıklara tehlikeli bir şekilde meyleden bir siyasi sistemde yatmaktadır. Yunanistan, bağımsızlıktan bu yana Polybios'un döngüsünü izlemiş, tiranlık, aristokrasi ve monarşi yoluyla anarşiden oligarşiye geçmişti. Ancak bırakın Aristoteles'in *politika*sını, onun kabul edeceği herhangi bir demokrasi biçimine dahi yaklaşamamıştı. Kendi yönetimine doğrudan katılımı engellenerek rüşvete alıştırılmış vatandaşlar topluluğu, azgın bir güruha dönüşmüştü. Kalabalıklar, 1844'te "Şehre!" diye haykırıyordu. 1920'de ise

29 İstanbul'a Slavca verilen ad. (ç.n.)

sadece bağırmakla kalmıyor, rakiplerini arabalarından sürükleyip vuruyorlardı.

Lav Akıntısı

Ekim 1922'ye gelindiğinde Küçük Asya Rumları ya ölmüştü ya tutsak düşmüştü ya da artık onları istemeyen bir ulusun kalabalık limanlarını terk etmeye can atıyordu. Sakarya'da patlayan yanardağ, sefalet ve kaos getirerek İzmir'de denize dökülen bir lav akıntısı yaratmıştı. Ardından gelen sarsıntılar hem hızlı hem de kalıcıydı. Atina'da, ordudaki rakip gruplar tarafından desteklenen bir dizi darbe ve karşı darbeden sonra İkinci Helen Cumhuriyeti kuruldu. Bu cumhuriyetin hayatta kalması, en başından beri tehlikeli bir şekilde politize olmuş bir ordunun kaprisine bağlıydı.

1923 Lozan Antlaşması, Yunanistan'ın üç yıl önce elde ettiği her şeyi elinden aldı. Venizelos'un büyük emelleriyle karşılaştırıldığında yeni sınırlar bir hayal kırıklığıydı. 1832'nin küçücük yeni krallığına kıyasla hiçbir şeydi. Yeni Yunanistan hemen hemen bugünkü hâli gibiydi ve MÖ 5. Yüzyıl'ın Klasik şehir-devletlerinin topraklarından çok da farklı değildi.

Küçük Ama Hâlâ Görkemli

Lozan Antlaşması, Yunanistan ve batı Türkiye'nin kıyılarında yaşanan insani krizi ele almadı. *Nüfus mübadelesi* ilk kez Venizelos tarafından önerildi.

Yüzyılların barışçıl ortamına herhangi bir geri dönüşün imkânsız olduğunu görebiliyordu. Sonra tüm bu sefaletten iyi bir şeyin ortaya çıkabileceğini fark etti.

> ... başarılı bir nüfus mübadelesi, birkaç yıl içinde savaşın mutsuz sonucunun bize yüklediği ağır yüklerden kurtulmamıza ve Büyük Yunanistan'ın çöküşüne rağmen konsolidasyonu sağlamamıza yardımcı olacaktır. Batı Trakya ve Ma-

> kedonya, sadece siyasi olarak değil, etnik olarak da Yunan toprağı olmadıkça sınırlar asla güvende olmayacaktır.
>
> Venizelos'tan Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'na

Venizelos, gelişmekte olan Milletler Cemiyeti'ne yazdığı bir mektupta, ilk Mülteciler Yüksek Komiseri olan Kuzey Kutbu kâşifi Fridtjof Nansen'in süreçten sorumlu olmasını istedi.

> Bu tahliyenin en medeni şekilde gerçekleştiğine kefil olacak Dr. Nansen'in gözetimini talep edeceğiz... uygar uluslar arasındaki ahlâki saygınlığımız, Yunan ordusunun Küçük Asya'da gerçekleşmesine izin verdiği kundaklama ve diğer şiddet eylemlerinin bir sonucu olarak korkunç bir şekilde azaldı.

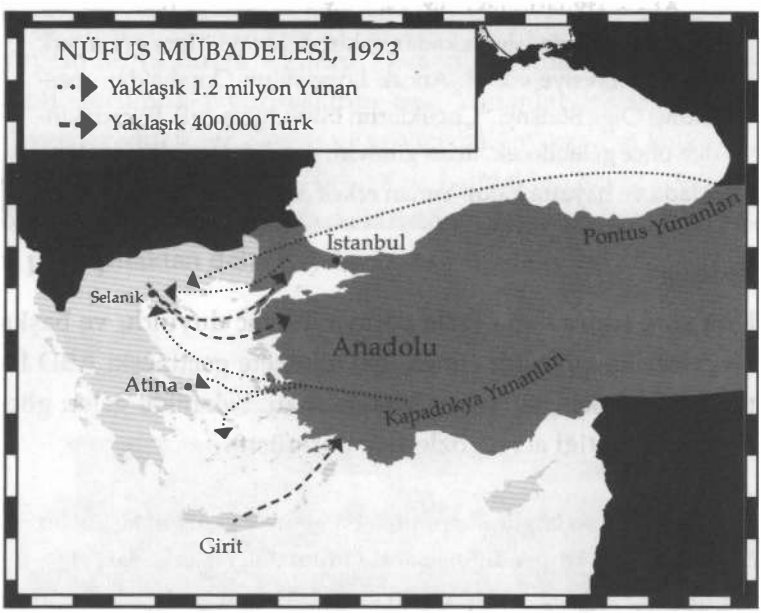
Din, zorunlu nüfus değişiminin temelini oluşturacaktı. Toplulukların, entegrasyonunu sağlamak için derin bağlardan yararlanabilecekleri düşünülüyordu. Fakat birçok anormallik söz konusuydu. Anadolu'nun derinliklerinde bütün ahalisi Türkçe konuşan Hristiyanlardan oluşan köyler vardı. Girit'te, Hristiyan ataları Osmanlılar döneminde vergilendirilmekten kaçınmak için İslam'ı seçmiş olan, Yunanca konuşan Müslümanlar bulunuyordu. Yunanistan'ın kuzeyindeki çoğu yerde Yunanca konuşan Müslüman bir çoğunluk vardı ve herkes iradesi dışında yurdunu terk etmek zorunda kalacaktı.

Genç Ernest Hemingway, bundan böyle Türkiye'nin bir parçası olan Doğu Trakya'daki Yunan göçü trajedisine tanık oldu:

> Başlarına battaniyeler örtülü, sendeleyen erkek, kadın ve çocuklar, ineklerin, öküzlerin ve çamura bulanmış mandaların çektiği, dünyalıklarını taşıyan yük arabalarından oluşan yirmi millik konvoyun yanı sıra, yağmurda körü körüne yürüyorlardı.

Bu insanlar, Yunan topluluklarının yaklaşık üç bin yıldır yaşadığı batı Anadolu'da ve Karadeniz kıyılarında aynı şeyleri yaşayacak olan Türklerin terk ettiği kuzey topraklarını yeniden dolduracaklardı.

Venizelos, yoksullaşan Yunanistan'ın anlaşmada kendi üstüne düşenleri yerine getirecek durumda olmadığını çok iyi biliyordu. Dolayısıyla o da Nansen de dışarıdan yardım istemekten çekinmedi. İlk karşılık Amerikalılardan geldi. Amerikan Kızıl Haç'ı, 2,6 milyon dolarlık bir yardım girişimi başlattı ve diğerleri de kısa sürede onlara katıldı.

Esther ve Olga

Amerika büyük, çünkü [ahlâki değerler bakımından] iyi. İyi olmayı bırakırsa, büyük olmaktan da çıkar.

Alexis de Tocqueville (1805–59)

Esther Lovejoy, sayısız alanda bilgi sahibi olan Norveçli Fridtjof Nansen'le birlikte uluslararası yardım çabalarını somutlaştırdı. Bir doktor ve Amerikan Kadın Hastanesi Servisi'nin (AKHS) kurucusu olarak savaşın çoğunu Fransa'da katliamın sivil kurbanlarına yardım ederek geçirmişti. 1922'de Yunanistan ve Türkiye'de yaşanan dehşete tanık oldu. ABD'ye döndüğünde haberi yaymak ve para toplamak için radyo yayınlarını kullandı. Daha sonra, tamamı kadınlardan oluşan AKHS sağlık ekiplerinin mültecilerin akın ettiği Ege adalarında çok kötü şartlar altında gerçekleştirdiği hayat kurtarma çalışmalarını yönetmek için geri döndü.

Atika kıyılarındaki bir karantina istasyonu olan Macronissi adacığında işler o kadar vahimdi ki kadınlara orayı terk etmeleri tavsiye edildi. Ancak Lovejoy'un Omaha'dan meslektaşı Olga Statsny, "Çocuklarım büyüdü ve evli. Buradakinden önce gelebilecek hiçbir görevim yok," diyerek beş ay daha adada ve hayatta kaldı. Yunan erkek asistanı ise tifüsten öldü.

Yerleşim

Kısa süre sonra daha fazla paraya ihtiyaç duyuldu ve başka bir Amerikalı yardım etmek için harekete geçti: eski ABD İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau. Selanik'e gelen göçmenlerin çektiği acıyı gözleriyle görmüştü.

Normalde iki bin kişi kapasiteli bir gemiye yedi bin kişilik bir kalabalığın istiflendiğine şahit oldum. Güvertede, sardalyeler gibi kıvranıp ıstırap çeken bir yığın insan.

Büyükelçi, dünya sermaye piyasalarındaki bağlantılarını kullanarak 10 milyon poundluk bir kredi sağladı. Böylece, Mülteci İskân Komisyonu'nun himayesinde Yunanistan'ın yeniden inşası başladı. Olağanüstü bir başarı sağlanacaktı. 1926'ya kadar yaklaşık 625.000 mülteciye ev temin edildi ve bunlar ekonomik olarak kendi geçimini sağlamaya başladı.

Bu deneyim, Yunanistan'ın bugün mültecilere karşı tutumunu açıklamaya yardımcı oluyor. 2015 yılında Doğu Akdeniz'deki adalılar, sığınmak için kıyılarına gelen yüz binlerce Müslüman mülteciyle karşı karşıya kaldı. Gönüllü yardımda bulunanların çoğu, bu adalara ilk kez İzmir cehenneminden gelip destek gören, umut aşılanan büyükanne ve büyükbabaların torunlarıydı. Şimdi bu nezakete karşılık veriyorlardı.

Nüfus mübadelesi, Yunanistan'a yaklaşık 1,4 milyon insanın giriş yapmasına sebep oldu. Bu, bir kerede ABD sınırını geçen 80 milyona eşdeğer. Eski *xenia* [konukseverlik] geleneğine rağmen doğal olarak her iki tarafta da önyargı vardı. "*Yoğurtla vaftiz edilmiş*" ifadesi, yeni gelenler için kullanılan yaygın bir hakaretti; eğitimli Osmanlı Rumları ise sözde iptidai durumdaki yurttaşlarını eski Yunanlar (*palaioelladites)* diyerek reddettiler. Korku ve güvensizliğin ortadan kalkması onlarca yıl alacaktı ama Türkiye'de kalmaktan başka seçeneği olmayan bir milyondan fazla Hristiyan Ermeni'yle aynı kaderi paylaşmaktan daha iyiydi.

Sığınma arayışı: Atina'daki Theseus Tapınağı'nda mülteci çadırları, 1920.

Uzun vadede Yunanistan'ın durumu daha iyiye gitti. Yakın Doğu'nun neredeyse tüm Rumları şimdi Yunanistan sınırları içinde toplanmıştı ve bu etnik homojenlik ülkenin gelecekteki Balkan çatışmalarından kaçmasına yardımcı olacaktı. Bu arada yeni gelenler, ekonomiyi dönüştürecek girişimci bir güç ve bilgi birikimini de beraberlerinde getirmişlerdi.

1928 nüfus sayımına göre Yunanistan nüfusunun beşte biri mülteciydi. Hemen hemen hepsi Venizelos yanlısıydı ve bu olgu *Ulusal Bölünme*'yi daha da derinleştiriyordu. 1923'te monarşiden kurtulmaya yardım ettiler. Dört yıl sonra, Nisan 1927'de, Yunan tarihinin en büyük seçim zaferiyle Venizelos'u ezici bir çoğunlukla tekrar iktidara getirdiler.

> Venizelos, oluşmasında büyük rol oynadığı bölünmeyi onarma yetkisine sahipti.
>
> Roderick Beaton, *Yunanistan: Bir Ulusun Biyografisi*

Fırsatı değerlendirebilecek miydi?

Venizelizm'in ikinci altın çağı mı?

Pek öyle değil. Felaketi takip eden dört yıl, hiç hesap kitap yapmadan Lozan'da yaşanan aşağılanmayı tersine çevireceğini vaat eden agresif ve popülist askeri rejimlerle demokratik ara dönemlerin birbirini takip etmesi nedeniyle kaotik geçmişti. Nispi temsil yoluyla yapılan 1926 seçimleri, siyasi bölünmenin her iki tarafındaki üyeleri bir araya getiren "ekümenik" bir parlamento ortaya çıkarmıştı. Ancak Venizelos'un dönmeden önce tasarladığı yeni çoğunlukçu sistem, oylardaki %47'lik oranın parlamentodaki koltukların %71'ine tekabül etmesi anlamına geliyordu. Halkın yarısı aldatıldığına inanmaktaydı ve Venizelos yeni görev dönemine böyle bir ortamda başlıyordu.

Dostluk Paktı

Bununla birlikte Venizelos reformlar yapmaya devam etti. Toprak yeniden bölüştürülürken bataklıklar ıslah edildi ve gelişme safhasında olan bir refah devleti kuruldu. Ayrıca diplomatik yeteneğini kullanarak, Yunanistan'ın Balkanlar'daki eski rakipleri ve İtalya'yla, jeopolitik gerçekleri göz önünde bulunduran yeni ittifaklar kurdu. Şaşırtıcı bir şekilde, hepsinin en büyük rakibine de dostluk elini uzattı. Ekim 1930'da Türkiye ile imzaladığı *Dostluk Paktı*, cesur ve gerçekten devlet adamına yakışır bir hamleydi. Bu adımın, mülteci seçmen kitlesi arasında gördüğü desteğe mal olacağını biliyor olmalıydı çünkü *büyük felaket* sırasında kaybettikleri mal ve mülkle ilgili olarak Türk devletine yönelik tüm iddialardan resmen vazgeçmişti. Venizelos için bu, sonunda sınırları sabitlemenin bedeliydi. Alman Şansölyesi Hermann Müller söz konusu gelişmeyi *"Büyük Savaş'ın sona ermesinden bu yana Avrupa'da görülen en büyük başarı"* olarak nitelendirdi.

Bu sıralarda, New York borsası çökmüştü. Büyük Buhran Yunanistan'ı diğer gelişmiş Avrupa ekonomilerinden daha az etkiledi. Ancak tütün, zeytinyağı ve kuş üzümü ihracatı yarı yarıya azaldı ve *diaspora*dan gelen önemli yardımlar kurudu. Venizelos ekonomik liberalizmi bir kenara attı. Yunanistan'ı altın standardı sisteminden çıkardı ve toparlanmasını sağlamak için doğrudan müdahalede bulundu. Hiçbiri işe yaramadı. Nisan 1932'de Yunanistan bir kez daha iflasını ilan etti. Venizelos bir sonraki seçimi kaybetti.

DEMOKRASİNİN SONU (1932–1941)

Sol-Sağ Bölünmesi

1932 seçimlerinin net bir kazananı olmadı. İki ana parti neredeyse eşit oy aldı ve fikir birliği sağlanamadı. Büyük Fikir'i gerçekleştirmenin en iyi yolu üzerine iki partili fikir müna-

kaşası, ordu tarafından tehlikeli biçimde kışkırtılan bir cumhuriyetçi-monarşist çatışmaya indirgenmişti ki, söz konusu ordu kendi içinde derin bölünmeler yaşamaktaydı ve Yunanistan'ın kısa tarihinde zaten dört kez gidişata müdahale etmişti. Yunan demokrasisi, Manyotlar'ın kan davasına benzemeye başlamıştı. Tüm dehasına rağmen Venizelos da başarısızlıktan sorumlu tutulanlar arasında yer alacaktı.

Birinci Dünya Savaşı sırasında üzerinde anlaşmaya varılan tarafsızlığı göz ardı ederek *Ulusal Bölünme*yi hızlandıran Venizelos'tu. Büyük Fikir'i aşırıya kaçan hırslı bir dille hem yurtiçinde hem de yurtdışında gündeme getirmek için *"güçlü belagatini"* kullanmıştı. 1926'nın "ekümenik" parlamentosu birleşmeye yönelik gerçek bir girişimdi. Venizelos'un çoğunluk sistemi ise bunu zayıflatmaktan başka bir işe yaramamıştı. Aristoteles mezarında ters dönmüş olmalıydı.

Avrupa'nın geri kalanında olduğu gibi Yunan demokrasisi de sağ-sol kamplarına bölünmeye başladı. Gerçek şu ki Yunan komünistleri pek bir tehdit oluşturmuyordu çünkü Sovyetlerin bağımsız bir Makedonya üzerinde ısrar etmesi onların çekiciliğini epey azaltmıştı. Fakat Venizelos arkasındaki desteği güçlendirmek için komünist tehditleri abarttı. Daha sonraki otoriter rejimler tarafından coşkuyla kabul edilen 1929'da çıkarttığı *İdionym* yasasına göre *"mevcut toplumsal sistemin şiddet kullanılarak yıkılmasını hedef alan fikirleri uygulamak"* isteyen herkes hapsedilebilirdi. Binden fazla kişi bu yasaya göre tutuklandı ve hapsedildi. Venizelos, gemiyi yeni ufuklara yönlendirmek için doğru adam olabilirdi ama bir fırtına esnasında dümenin başında olmak için yanlış adammış gibi görünüyordu. İkinci Helen Cumhuriyeti sertleşen bir denizde sürüklenen pusulasız bir gemi gibiydi.

1933 seçimleri kralcıları geri getirdiğinde bir grup Venizelos yanlısı subay darbe başlattı. Başarısız oldular ve bu durum sadece askeri bir olağanüstü hâl yönetimi ortaya çıkardı.

Atina sokaklarında şiddet tırmandı ve bir suikast girişiminde Venizelos'un arabasına kurşun sıkıldı. Venizelos Mart 1935'te yangına körükle giderek kuzey Yunanistan ve adalardaki ayaklanmayı destekledi. Ayaklanma bastırıldı ve yaşlı adam ölüme mahkûm edildi. Paris'e sürgüne kaçtı, bir yıl sonra da öldü.

Cumhuriyetin Sonu

Kraliyet yanlıları tarafından düzenlenen Sovyet tarzı bir referandum, Yunanların %98'inin monarşiyi yeniden tesis etmekten yana olduğunu gösterdi ve İkinci Helen Cumhuriyeti sessizce sona erdi. Kasım 1935'te Kral II. George düzeni sağlamaya çalışmak için geri döndüğünde artık çok geçti. Ocak seçimleri, kan davası güden iki grubun bir kez daha yenişemediğini gösterdi. Ancak bu sefer güç dengesini elinde tutan Komünist Parti oldu.

Anayasaya göre Kral hâlâ başbakanı atama yetkisine sahipti. Şimdi, ordu tarafından kışkırtılarak, ürkmüş bir şekilde bir askerden hükümet kurmasını istiyordu. General Metaxas, parlamentoda sadece yedi sandalyeye sahip bir partiye liderlik etmekteydi ve Ağustos 1936'da atanması kitlesel huzursuzluklara yol açtı. Hemen olağanüstü hâl ilan ederek parlamentoyu feshetti ve sivil özgürlükleri askıya aldı. Böylece *4 Ağustos Rejimi* başlamış oldu: Yunanistan'ın eksantrik ve pek inandırıcı olmayan faşizm deneyi.

Dört Ağustos Rejimi

İoannis Metaksas İyon adalarında aristokrat bir ailede doğmuştu ve doğuştan ateşli bir monarşist gibi görünüyordu. Berlin Savaş Akademisi'nde eğitim görmüş, Balkan Savaşları'nda savaşmış ve Birinci Dünya Savaşı'na Merkez Devletler'in zaferinden emin bir Genelkurmay Başkan Yardımcısı olarak girmişti. Venizelos'un, Yunanistan'ı Gelibolu harekâtı-

Metaksas'ın kendisine özgü "İlk Köylü" Nazi selamı.

na dahil etme girişimini çok riskli görüp istifa eden de oydu. Ayrıca 1919-20 Anadolu Seferi sırasında itidalli bir tutum için neredeyse tek başına çaba sarf etmişti.

Riskten kaçınması ve kendini zapt etmesi zamanın Avrupalı faşistlerine göre olağandışı niteliklerdi. Diğer açılardan da Metaksas bir *Führer* modeli değildi. İri yapısı ve gözlükleriyle Mussolini'den çok Kaptan Mainwaring tiplemesini andırıyordu. Irkçı değildi ve aslında önceki rejimlerin Yahudi aleyhtarı yasalarından bazılarını da yürürlükten kaldıracaktı.

Bununla birlikte Yunanistan'ın kaotik demokrasisine kökten düşmandı. Ona göre yalnızca istikrarlı bir monarşi, Venizelos gibi adamların *"aşırı parlamentarizmini"* veya komünist bir tehdidi bertaraf edebilirdi.

Ordu tarafından desteklenen rejim siyasi partileri yasakladıktan sonra medyaya boyun eğdirdi ve grevi yasakladı. Açık ara daha koyu bir faşist ve Himmler hayranı olan Kamu Düzeni Bakanı Konstantinos Maniadakis, tüm siyasi muhalifleri

toplayan, hapse atan, sürgüne yollayan ve bazen işkenceye maruz bırakan Gestapo'nun Yunan versiyonu *Asfaleia* polis teşkilatını kurdu.

Başka yönlerden rejim çok daha incelikliydi ve tezatlarla doluydu. İdeolojik olarak *Üçüncü Helen Uygarlığı*'nın kökenlerini bulmak için hem Antik Yunan'la hem de Bizans'la temas halindeydi. Yine de okullar ülke tarihlerini, geleneksel olarak Sağ tarafından desteklenen *katarevusa* diliyle değil, halkın dili demotik Yunanca ile öğrettiler. Sparta ruhu, Ulusal Gençlik Örgütü'nde (EON) yeniden canlandırıldı; burada erkeklere öz disiplin öğretildi ve kızlar, yeni nesil Yunan erkekleri için sorumluluk sahibi anneler olarak eğitildi. Ekonomik olarak rejim, komünizmin sapladığı iğneyi çekip çıkarmaya çalışıyordu. Venizelos tarafından kurulan sosyal güvenlik sistemi genişletildi ve işçilerin haftalık çalışma saatleri düşürüldü ve doğum izni hakkı verildi. Grevler yasaklandı, işveren lokavtları da öyle.

Kral taraftarlarının ağır bastığı Peloponez'de birçok kişi, Ortodoks Kilisesi'nin, Metaksas'ın *"Yunanistan için bir lütuf"* olduğu görüşünü paylaşıyor ve *İlk Köylü* (Metaksas kendini böyle adlandırıyordu) tarafından ortaya konan muhafazakâr değerleri benimsiyordu. Atina'da Almansever seçkinler, ulusal disiplinin enjekte edilmesini memnuniyetle karşıladılar.

Faşist Rodos

Lozan Antlaşması'ndan bu yana İtalya'nın bir parçası olan Rodos adasında yaşayan Yunanlar, faşizmin daha koyu bir türünü yakından gözlemleyebildiler. Bir zamanlar Rodos Heykeli'nin yükseldiği koyda, genç İtalyanların atletizm hünerlerini gösterebilecekleri yeni bir Lido'nun[30] parçası olarak

30 Bir yolcu gemisinde ya da deniz kıyısında, etrafında tesisler bulunan halka açık yüzme havuzunda insanların yüzebileceği veya su sporu yapabileceği bir plajın parçası. (ç.n.)

denizden dev bir tramplen yükselirken, askeri törenler için bolca alana sahip sahil boyunca olağanüstü bir yeni mimari ortaya çıktı. Bugün hepsi hâlâ oradadır.

Rejimin absürt üniformalarını ve selamlaşmalarını ciddiye almakta zorlanan Yunanlar vardıysa bile mücadele etmek için fazla bir şey yapmadılar. Her şey, önceki sonsuz şiddet döngüsünden daha iyi görünüyordu. Ayrıca hem zenginleri hem de fakirleri cezbeden, serseri ruhlu ve kavgacı *rebetiko* eşliğinde yasadışı toplantıların yapıldığı Pire'nin arka sokaklarında her zaman muhalefet yapılabilirdi.

Pire'de bir rebetiko grubu (1933). Rebetiko 2017 yılında Birleşmiş Milletler Somut Olmayan Kültürel Miras listesine eklendi.

Rebetiko

Rebetiko ezgisi, Anadolu kıyılarındaki limanlardan göç edenlerle birlikte geldi. Onlar gibi, Yunan, Türk ve Ortadoğu etkilerinin bir enkazıydı. Altı telli ud benzeri çalgıları buzuki ve polis geldiğinde pantolon paçasının altına gizlenebilen küçük bağlamaları kendilerine özgüydü.

Rebetiko kısa sürede önce mültecilerin sonra hemen hemen herkesin muhalefet müziği hâline geldi. Pireli bir sanatçının keyifle hatırladığı gibi: "Her gece curcunaydı... her türden insan gelirdi. Yüksek sosyete aristokratları, *manges* denilen gangsterler ve sokak çocukları sabaha kadar çılgınlar gibi cümbüş yaparlardı."

Çalan bağlamaya kulak ver,
İstediğimiz içecek bir yer.
Sarhoş olunca,
Kafayı bulunca,
Dikkat etmezsek eğer,
Biri görür bizi
Engel olmak ister
Hapse tıkmak ister
Bir sebep bulmasınlar
Kılıfına uydurmasınlar
Hapse tıkmasınlar.

G. Mitsakis'in *Otan Kapnizi o Loulas* eserinden

Doğal olarak, Metaksas ve yandaşları bu tür şeylerden nefret ediyordu. Ahlâksızcaydı, Yunan değildi ve düzensizliğe yol açabiliyordu. Hatta rejim, sırf güvende olmak için tüm gramofon kayıtlarını yasaklayacak kadar ileri gitti.

Rebetiko 1960'larda geri döndüğünde ölümcül dozda uyuşturucu veya boğaz kesmek gibi arabesk temalardan daha hafiflerini kucaklamak üzere yeraltından çıkmıştı. 1970'lerdeki askeri *cunta*, rebetikoyu yasaklayarak büyük bir iyilik yapmış, protest kimliğini ve aykırı havasını anında eski hâline getirmişti.

Ohi [Hayır]

Yunan halkının neredeyse tamamı, ülkelerinin Avrupa'daki diğer faşist rejimlerin başlatmaya çok hevesli göründüğü savaşın dışında kalması gerektiği konusunda hemfikirdi. General, Bulgaristan sınırı boyunca işgalcileri dışarıda tutması

beklenen kaleler ve başka savunma tedbirlerini içeren bir *Metaksas Hattı* inşa etti. Bu, Fransa'daki Maginot Hattı'na bir nazireydi ve bir o kadar da işe yaramazdı.

4 Nisan 1939'da Mussolini Arnavutluk'u ilhak etti. Bir buçuk yıl sonra 28 Ekim 1940 gecesi Metaksas uyandığında İtalya Büyükelçisi Emanuele Grazzi başucundaydı. Büyükelçi, Yunanistan'ın kilit stratejik bölgeleri teslim etmesini istedi, aksi takdirde istilayla karşı karşıya kalacaklardı. Metaksas, karşı koyarak diplomasinin dili olan Fransızca ile cevap verdi: *"Non"*.

Ertesi gün 29 Ekim'de Metaksas bir anda kahraman oldu. Yunanlar hâlâ her yıl ulusal bir bayramla *Ohi Günü*'nü kutlarlar.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI (1941-1945)

Parthenon'da Gamalı Haç

Mussolini'nin ordusu usulüne uygun olarak Arnavutluk'tan güneye doğru yola çıktı. Yunanlar için birleşme zamanı varsa o da şimdiydi. Yunanistan, 1940-41 kışında İngiltere'yle birlikte Mihver güçlerine karşı durduğunda daha önce hiç olmadığı kadar kenetlenmişti. Venizelosçu eski subaylar bile sıradan askerler olarak kaydolmak için can attılar. İtalyan ordusunun durdurulmasını ve ardından Arnavutluk'un içlerine kadar sürülmesini tüm dünya şaşkınlıkla izledi.

İngiltere sınırlı hava desteği sağladı fakat Metaksas Churchill'in asker teklifini reddetti. Ülkesini savaştan uzak tutmak için her şeyi göze almıştı ve Hitler'i kışkırtacak hiçbir şey yapmayacaktı. Ocak ayına gelindiğinde gırtlak kanserinden ölürken davasının yitip gittiğini biliyordu: Hitler'in Sovyet Rusya'yı işgal harekâtı güney kanadı bu kadar açıktayken ilerleyemiyordu ve Almanya, işe yaramaz müttefiki İtalya'nın yardımına gelmek zorunda kalacaktı.

Bu şartlar altında İngiltere'den takviye göndermesi istendi fakat sayıları oldukça azdı ve çok geç geldiler. 6 Nisan'da Almanlar, Bulgaristan sınırını geçti. İngiliz, Avustralyalı ve Yeni Zelandalı askerler kuşatıldı (genç Roald Dahl[31], onlara yardım için Hurricane MK ile göklerdeydi) ve Kalamata'da ikinci bir Dunkirk vakasının gerçekleştiği Peloponez'e geri çekilmeye zorlandı.

Almanlar, Başbakan Alesandros Korizis'in çoktan umutsuzluk içinde intihar ettiği Atina'ya doğru ilerledi. Bu arada kuzeyde bir tümen komutanı olan General Tsolakoglou, Başkomutanına danışmadan tüm Yunan Ordusu'nu Almanlara teslim etmeyi görev edindi. Kral ve hükümeti Girit'e kaçtı. Bir ay sonra Alman hava kuvvetleri adayı ele geçirdiğinde bir kez daha kovulacaklar ve hükümet savaşın geri kalanını Kahire'de sürgünde geçirecekti.

İkinci Panzer Tümen birlikleri Akropolis'in üzerine Gamalı Haç bayrağını çekiyor.

31 İngiliz kraliyet savaş pilotu, romancı, kısa öykü yazarı, şair, senarist.

27 Nisan 1941'de gamalı haç Parthenon'da yükseldi. Zorbalığın demokrasi üzerindeki zaferini daha iyi yakalayan çok az resim vardır. Hitler'in bile asla beklemediği bir zaferdi, zira Yunanistan ile bir sorunu yoktu. Onu, oraya getiren yalnızca *il Duce*'nin (Mussolini) beceriksizliğiydi.

> Bugün, kültür dediğimiz her şeyin başlangıcını bulduğumuz bu yerle ilgili duygularınızı, belki de herkesten daha iyi anlayabilirim.
>
> Hitler'den Mussolini'ye mektup, 1942

Açlık

Führer'in kişisel duyguları ne olursa olsun müdahalesi kısa ve acımasızdı. Almanlar, Barbarossa Operasyonu'na yeniden katılmak için geri dönmeden önce, sistematik olarak Yunanistan'ı hayatta kalma araçlarından mahrum etti. Atina'nin bir kısmı, Selanik ve Türkiye sınırına yakın yerler gibi stratejik açıdan önemli birkaç bölge kontrolleri altında kalırken, geri kalan hemen her şey Yunanların zaten yendiklerini düşündükleri Mussolini'ye devredildi. İstisnai bölgeler, Bulgar işgalcilerin kısır bir etnik temizlik programını harekete geçirdiği Doğu Makedonya ve Batı Trakya idi.

Ülkenin yağmalanması ve Makedonya ile Trakya'nın verimli ovalarının kaybedilmesiyle birlikte Yunanlar devasa bir kış kıtlığıyla karşı karşıya kaldılar. Az miktarda gıdayı dağıtma görevi Tsolakoglou'ya ve onun vatan haini hükümetine düştü. Ancak generaller kabinesi hem halk desteğinden yoksundu hem de yetersiz kalıyordu.

1941-42 yıllarının korkunç kışında kaç Yunan vatandaşının öldüğünü hiç kimse bilmiyor. Sadece Atina'yla ilgili olarak 200.000 rakamı telaffuz edilmektedir. Ölüler gömülmeden sokaklarda yatarken kıtlık, hastalığı da beraberinde getirdi. Atina dışındaki Parnitha Dağı eteklerinde bulunan Tatoi'deki

terk edilmiş kraliyet arazisi, yakıt ve yiyecek için ağaçlarından ve çimlerinden temizlendi. Zenginler ekmek kuyruklarında fakirlerle birlikte sıraya girdi.

SS Kurtuluş

1930'larda Venizelos, Türkiye'ye zeytin dalı uzatmıştı. Bu hamle muhtemelen ona 1932 seçimlerine mal oldu. Ama bu gelişme olmasaydı savaşın en olağanüstü bölümlerinden biri asla gerçekleşmeyebilirdi.

Ekim 1941'de Atina'yı kıtlık sararken İstanbul'dan tahıl yüklü bir Türk gemisi yola çıktı. Bu, *SS Kurtuluş* adlı gemiydi ve Türk hükümeti tarafından Kızılay bayrağı altında eski düşmanına yardım götürmek üzere kiralanmıştı.

Kurtuluş, Şubat 1942'deki beşinci insani yardım yolculuğunda bir fırtına sırasında Marmara Denizi'nde batmış olsa da Türkler 1946'ya kadar Yunanistan'a yardım göndermeye devam etti. Türk yardım gemilerinden biri, yarı aç ve travma geçirmiş 1000 Yunan çocuğunu İstanbul'da güvenli bir yere yerleştirdi.

Yunanlar ve Türklerin düşman olması beklenir ama aynı zamanda birbirleri için iyi bir komşu da olabilirler. 1999 yılında Türkiye'nin İzmit kentinde deprem meydana geldiğinde yardım etmek için olay yerine ilk gelenler Yunanlardı. Birkaç ay sonra Atina'da benzer bir felaket yaşandığında da ilk Türkler yardıma koştu.

İşgalci güçler işleri daha da kötüleştirmek için ellerinden geleni yaptılar. İşgal masrafları için Yunanistan'dan ücret almaya başladılar. Bunlar, ancak daha fazla para basılarak karşılanabilecek masraflardı. Önce enflasyon, ardından da hiper enflasyonla birlikte orta sınıfların tasarrufları buharlaşırken bir somun ekmeğin fiyatı 70'ten 2 milyon drahmiye çıktı. Hükümet bu sorunlarla başa çıkamazken karaborsa ekonominin tamamına yayıldı. Adalarda işler pek farklı değildi. Teknelere el konuldu, balıkçılık ve adalar arası ticaret yasaklandı.

İtalyanlar, Almanlardan yardım istediler ancak bu işi kendi başlarına halletmeleri gerektiği iletildi.

Almanlar, Yunanlardan ayakkabılarının bağcıklarını bile almışlar ve şimdi ekonomik durumla ilgili olarak suç bizdeymiş gibi davranıyorlar.

Mussolini

Direniş

Direniş, ilk başta dağınık ve kendiliğinden oldu. İngiliz savaş esirleri Atina'dan geçerken alkışlandı. Duvarlara grafitiler işlendi. Coşkulu bir biçimde, Akropolis'teki gamalı haç indirildi ve yerini Yunan bayrağı aldı.

Bayrağı Parçalamak

30 Mayıs 1941 gecesi, ikisi de 19 yaşında olan Manolis Glezos ve Apostolos Santas, Nazi gamalı haçını indirmek için

Akropolis'e tırmandı. Bu basit meydan okuma eylemi sadece Yunanlara değil Avrupa'da Nazi işgali altında acı çeken tüm insanlara ilham verdi.

Başlarına ölüm cezası konan ikili sonunda kaçarak dağlardaki partizanlara katıldı. Mart 1942'de Glezos tutuklandı ve işkence gördü ama şaşırtıcı bir şekilde hem o hem de Santas savaştan sağ çıkacaktı.

İki adam, savaş bittikten sonra daha pek çok muhalif eylem yapacak kadar uzun yaşadılar. Glezos, 16 yılını hapiste ya da sürgünde geçirdi. 2020'deki ölümünden beş yıl önce aşırı Sol Siriza partisinin bir milletvekili olarak meclise girecekti.

Zaman içinde düzensiz protestolar yerini daha planlı ve organize bir direnişe bıraktı. Kral sürgündeyken ve Atina hükümeti işgalcilerle iş birliği yaparken Yunan Komünist Partisi (KKE) liderlik boşluğunu doldurmuştu. Parti, Ekim 1941'de Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni (EAM), kısa süre sonra da askeri kanadı ELAS'ı kurdu. Genç aktivistler, hükümetin sağlayamadığı gıda, eğitim ve idare işlerini organize etmek için Atina'dan ülkenin geri kalanına dağıldı.

Ulusal Kurtuluş Cephesi EAM üye sayısını hızla arttırdı ve 1944'te yaklaşık 2 milyona ulaştı. Mesajı, sınıf mücadelesinden ulusal kurtuluşa dönmüştü (ELAS, Yunan dilinde Ellas [Yunanistan] kelimesinin bir 'L' eksik hâlidir). İşgale direnmek ve savaş sonrası daha iyi bir ulus inşa etmek isteyen herkesi kendine çekmeyi amaçlıyordu. Şahit olacağımız gibi samimiyetsizdi ama zamanın ihtiyaçlarına da uygun düşüyordu.

Yunan Kadınları Savaşta

Katı ataerkil bir toplumda kadınlar özellikle EAM'nin eşitlik mesajına kapıldılar.

Antik çağlardan beri Yunan kadınları askeri başarıda çok önemli bir rol oynamıştı. Tarihçi Plutarkhos, Spartalı bir asker eşinin savaşa giden kocasına, ya kalkanıyla ya da onun üzerinde (yani ölü olarak) dönmesini söylediğini iddia etmişti. Bağımsızlık Savaşı'nda Spetsesli alkolik Bouboulina gibi becerikli kadın amiraller başarıyla savaşıp denizlere yelken açarken, Manyotlu asker eşleri de Diros'ta karaya çıkmaya çalışan Mısırlıları dillere destan bir şekilde teknelerine geri gönderdiler.

Ancak kadınlar ilk kez 1940'lardaki iç savaşta erkeklerle yan yana savaşarak aynı zorlukları, aynı tehlikeleri, çoğunlukla aynı uyku tulumlarını paylaştılar. 1944'te ELAS partizanları Atina'da sokaklara döküldüğünde bir kadın taburu Andrea Syngrou Bulvarı'nda "Kahrolsun bekâret!" diye bağırdı.

Müdahaleler

Bu arada, Yunanistan stratejik olarak daha önemli hâle gelmişti. Hitler, Müttefikler'in Kuzey Afrika'dan saldırmayı planladıklarına ikna olmuştu ve Churchill, partizan faaliyetlerini teşvik ederek bu inancı desteklemek için elinden geleni yaptı. EDES'in (Hür Demokrat Yunan Ordusu) liderleri, rakipleri ELAS'ı, Avrupa'yı komünistleştirme çabalarına hizmet eden bir Truva atı gibi göstermekten keyifliydi. Dolayısıyla Churcill, daha küçük ve sağcı EDES'i, komünist ELAS'tan daha kullanışlı buldu. Ekim 1943'te iki partizan grup birbirine saldırdığında Churchill, Yunan direnişinin açık ara en büyük ve en etkili kolu olmasına rağmen ELAS'a olan tüm desteğini kesti.

Yunanistan sınırları dışında ise savaşın gidişatı değişiyor ve yavaş yavaş iyi haberler içeri sızıyordu. Almanlar Şubat 1943'te Stalingrad'da, Mayıs ayında ise Kuzey Afrika'da yenildi. Temmuz ayında Mussolini görevden alındı ve İtalyanlar teslim oldu. Yunanistan'da, Yunan inatçılığından ve

Alman müttefiklerinin alaycı tavırlarından iyice bıkmış olan 90.000 İtalyan askeri silahlarını bıraktı. Sonbaharda, silahların çoğu ELAS'ın elindeydi.

Savaşta Demokrasi

Akropolis üzerinde dalgalanan gamalı haç görüntüsü, faşizmin demokrasi üzerindeki zaferinin bir sembolü gibi görünebilirdi, oysa Nazilerin ele geçirdiği devletin, Parthenon'u inşa eden siyasi sistemle çok az ortak noktası vardı.

İronik olarak, Yunanistan'ın işgali kısa bir süre için de olsa bu daha eski demokrasi kavramını canlandırmaya yardımcı oldu. EAM ve ELAS liderliği demokrat değildi fakat Yunanistan genelinde kasaba ve köylerde kurdukları yönetimler iki bin beş yüz yıl önceki şehir-devletlerinde görülen doğrudan demokrasinin unsurlarına sahipti.

> *Uygarlığın ve kültürün faydaları ilk kez köylere, dağlara, en ücra köşelere kadar ulaştı. Savaşla birlikte kapanan okullar, yerel yönetimler, mahkemeler ve kamu daireleri yeniden açıldı. Tiyatrolar, fabrikalar, meclis toplantıları ilk kez faaliyete geçti.*
>
> *C. M. Woodhouse, Yunanistan'da Görevli Müttefik Ordu Komutanı*

Akropolis'teki gamalı haç taşıyan bayrağı indirip parçalayan ve dağlardaki *andartl*ara (gerillalar) katılan 19 yaşındaki Manolis Glezos neler başarıldığını savaştan sonra da unutmadı. Naxos'taki Aperathou köyünde doğrudan demokrasiyi denemek için parlamentodaki koltuğundan istifa etti. Bir anayasa kaleme aldı, bir meclis kurdu ve toplumu yerel yönetimin her alanına katılmaya davet etti. Devamı gelmese de, yaptığı şeyler, zamanın işlevsiz ve kutuplaşmış Yunan siyasetine ayna tutmuş oldu.

Savaş Tümüyle Yunanistan'a Geliyor

Coşku kısa sürdü. Hitler, İtalyan askerlerin yerine, çökmekte olan doğu cephesinden getirilen askerleri koydu. Ruslara kar-

şı savaş deneyimleriyle gaddarlaşan bu adamlar, farklı türde bir savaş tarzını da yanlarında getirdiler.

> Silahlı herkes görüldüğü yerde vurulacaktır. Silahların ateşlendiği veya silahlı kişilere rastlanan köyler yok edilecektir.
>
> Yunanistan'daki 1. Dağ Tümeni'ne verilen talimatlar

Suçlu suçsuz ayırmaksızın, öldürülen her Alman askeri için elli, yaralanan her Alman askeri için on Yunan ölecekti. Atina'nın dışında, Radomski adında ayyaş bir Nazi görevlisinin yönettiği bir toplama kampı kuruldu. Yardımcısını vurmakla tehdit ettiği için görevden alınan Radomski'nin, bir yıllık vahşet saltanatı SS'ler için bile çok acımasızdı. Yargılanmak için çıkarıldığı mahkemenin kararı, "tüm düşünce ve duygularında ilkel birisi" olduğuydu.

1944'ün başlarında Almanların giriştiği anti-gerilla temizliği, geride ağaçlardan sarkan cesetler ve köylülerin olmadığı

ELAS tarafından yönetilen partizan gruplarında erkekler ve kadınlar birlikte savaştı.

köyler bırakmıştı. Komeno, Kalavrita ve Distomo'da toplu katliamlar yaşandı. Sonuç, İbrahim Paşa'nın bir asırdan fazla bir süre önce Mora'da yapıp ettikleri kadar yıkıcıydı. Böylelikle, Yunanlar yanan köylerini terk edip dağlardaki *andartla*ra katıldılar.

Selanik'te Soykırım

Yahudi toplumu, Yunanistan'ın ikinci büyük kentinde nüfusun yaklaşık üçte birini oluşturuyordu. İşgalciler, öncelikle Yahudilerin mallarına el koyarak ve onları aşağılayarak sınırlı bir baskı uyguladılar. 11 Temmuz 1942 Cumartesi, *Kara Şabat* günü, Yahudi erkeklerine Eleftheria Meydanı'nda toplanmaları emredildi. Orada, şehirde bulunan rütbelileri ve diğer önde gelenleri eğlendirmek için, yorgunluktan düşene kadar zorla beden eğitimi hareketlerine tabi tutuldular.

Şubat 1943'te ölüm konusunda uzman olan Dieter Wisliceny şehre geldiğinde Auschwitz Kampı'na sürgünler hemen başladı ve Haziran başında yaklaşık 50.000 erkek, kadın ve çocuk, yani şehrin tüm Yahudi nüfusu büyükbaş hayvan taşımak için kullanılan vagonlarla kuzeye sürüldü. Auschwitz kayıtları, kampa gelen 48.974 Yunan Yahudisinden 37.387'sinin doğrudan gaz odalarına gittiğini gösteriyor.

İsrail'in Annesi

Yunanistan'daki Yahudi nüfusunun belki de %90'ı *Nihai Çözüm*'de öldürüldü. Bu, Avrupa'daki en yüksek oranlardan biridir. Çoğunluğu, 1492'de İspanya'dan kovulduklarından beri Selanik'te yaşayan Sefarad Yahudileriydi ve Orta Çağ İspanyolcası ile İbranice'nin bir karışımı olan *Ladino* dilini konuşuyorlardı. Selanik şehri, Yahudi bilginlerinin parlak ünü sayesinde kısa süre içinde *Madre de Israel* (İsrail'in Annesi) olarak anılmaya başlamıştı.

Selanik Yahudileri şehir için muazzam bir zenginlik yarattılar. İspanya'dan getirilen teknikleri kullanarak yün eğir-

mek, uzman oldukları alanlardan biriydi. Sıcak tutan ve su geçirmeyen kumaş o kadar kaliteliydi ki, 16. Yüzyıl'da Sultan II. Selim yeniçeriler tarafından giyilmesine karar verdi. Ama siparişler arttıkça kalite düştü, ta ki Hahambaşı İstanbul'a çağrılıp idam edilene kadar.

Beklenen Son

Nisan 1944'e gelindiğinde Almanlar, Yunan *Güvenlik Taburlarının* yardımına ihtiyaçları olduğunu anlamışlardı. Onları, itaat etmeleri için sivil yurttaşların üstüne salıverdiler. İşe yaramadı. Altı ay sonra Ekim 1944'te Almanlar nihayet çekildiğinde, EAM / ELAS, *Özgür Yunanistan*'ın tamamından (büyük şehirlerin dışındaki her yerden) sıkı bir şekilde sorumluydu ve politikaları gittikçe sertleşiyordu. Söylemleri daha da Sovyetleşti, misillemeler daha da vahşileşti. *Andart* mahkemeleri *gericilere* ağır cezalar verirken, *halk düşmanları* da mahkeme kararları beklenmeden suikast timleri tarafından bertaraf edildi.

Fakat komünistler ana sponsorlarını kaybetmek üzereydiler. Ekim 1944'te Moskova'da bol votka içilen bir akşam yemeğinden sonra Stalin ve Churchill, bir Rus peçetesinin arkasına utanç verici *Yüzdeler Anlaşması*'nı karaladılar. Savaştan sonra Doğu Avrupa'nın nasıl parselleneceğine dair bir taslaktı bu: Yugoslavya ve Macaristan eşit olarak bölünecek; Romanya %90 Rusya'ya ait; Yunanistan %90 Batı'ya ait. Kısa bir süre sonra bir Sovyet delegasyonu kötü haberi EAM liderliğine iletti.

Stalin'in desteği kesin olmaktan çıkınca EAM uzlaşmaya zorlandı. Yunan Güvenlik Taburları'nın aşırılıkları, komünistlikle alâkası olmayan birçok kişiyi EAM'ın saflarına çekmişti. Şimdi sadece barış istiyorlardı. Liderler, 60.000 partizan hâlâ silah altında olmasına rağmen güçlerini İngiliz komutasının emrine vermeyi ve yeni bir ulusal birlik hükümetine katılma-

yı kabul etti. Bir asır önce Bavyeralıların ayrılışından bu yana çok az şey değişmiş gibiydi. Kararları hâlâ Büyük Güçler veriyordu.

Atina Savaşları

Ancak Atina'da, Kahire sürgününden dönmüş olan resmî hükümetle uğraşma konusunda pek istek yoktu. Güvenlik Taburlarının en büyük vahşetlerini başkentte, kralın teşvikiyle gerçekleştirdiğine dair yaygın bir inanış vardı.

Yunan Güvenlik Taburları

Güvenlik Taburları, vatan haini hükümet tarafından 1943'te kuruldu. İlk başta Almanlara güven vermedikleri için zayıf bir şekilde silahlandırıldılar ve komünistlerin savaş sonrası niyetlerinden korkan huzursuz Nazi sempatizanları ve ılımlılarla takviye edildiler.

İtalyan silahlarının beklenmedik bir şekilde ELAS'a gelmesi ve Almanların topyekûn savaşa niyetlenmesiyle işler değişti. Bu taburlar hızla SS komutasında iyi silahlanmış bir Alman yardımcı kuvvetine dönüştü. Görevleri, Yunan nüfusu, *gerillaya* olan tüm desteklerini geri çekmeye zorlamaktı. Erkeklere sık sık, Müttefikler savaşı kazansa bile cinayetlerinin ve tecavüzlerinin affedileceği söylendi, çünkü Kral ve İngilizler gizlice onların tarafını tutuyordu.

1944 yazında Taburlar, Atina'nın tüm bölgelerine giriş çıkışı kapatarak vatandaşları, yüzleri gizlenmiş muhbirlerin önünde sıraya dizdi ve itham edilen EAM üyelerini infaz etmek için aralarından seçim yaptı.

Yunanistan'daki savaş sona erdiğinde Atinalılar, bu işbirlikçilerin sadece cezasız kalmasına değil, aktif olarak yeni Ulusal Muhafızlar birliğine alınmalarına da şahit oldular. Beklendiği gibi partizanlar terhislerini durdurdu ve yeni hükümete atanan iki EAM bakanı istifa etti. Üç gün sonra Atina

Haydi silahlara! Haydi barikatlara! Aralık 1944 tarihli EAM posteri.

genelinde kitlesel protestolar patlak verdi. Anayasa Meydanı'nda polis panikleyerek kalabalığın üstüne ateş açtı. On kişi öldü, elli kişi yaralandı. Olay genel bir ayaklanmaya yol açtı.

Churchill, düzeni sağlamak için İngiliz birliklerini gönderdi. ELAS onlara saldırdığında Atina sokaklarında geniş çaplı bir savaş başladı. İtalya'dan aceleyle İngiliz takviyeler getirildi. Kötü bir şekilde silahlanmış partizanların çoğu dağlara çıktı ve bir ay içinde her şey bitti. Danışmanlarını şaşkına çeviren Churchill, durumu bizzat gözleriyle görmek için Noel Günü'nde Atina'ya uçma riskini göze aldı. Sonunda Kral'ın sevilmediğini kabul ederek Yunan monarşisinin geleceğine karar verecek olan bir halk oylaması yapılana kadar onu Kahire'de kalmaya ikna etti.

Yunanistan'da *Aralık Olayları* olarak bilinen ve Atina için yapılan savaş sona ermişti ancak ülkenin genel ruh hâli tehlikeli derecede değişkendi. İngiliz birlikleri, ELAS'ın geri dönmemesini garanti altına alınca Yunan anti-komünistler, komünist sempatizanları toplamaya başladı. Şubat 1945'te Varkiza'da, silah bırakmayı kabul etmeleri halinde EAM üyelerine siyasi sürece dahil edilme sözü veren bir anlaşma imzalandı. Buna rağmen *Beyaz Terör* azalmadan devam etti. Hükümet güçleri, komünizm yanlısı görüşlere sahip olduğundan

ELAS'ı takip eden 5. Paraşüt Taburu (İskoç) tankları ve birlikleri Atina sokaklarında, 18 Aralık 1944.

şüphe edilen herkesi avladı, işkence yaptı ve sınır dışı etti (genellikle Orta Doğu'daki İngiliz kamplarına). Ülke amansız bir şekilde iç savaşa doğru sürükleniyordu.

Churchill Suçlu muydu?

Aralık olayları, Britanya'ya karşı bugün hâlâ dinmemiş olan bir öfke dalgası yarattı. Birçok Yunan, Churchill'in savaştan sonra Yunan halkının iradesini aktif olarak engellediğine, işgal yıllarını sürgünde geçiren, sevilmeyen ve bir etkisi olmayan Kral'ı desteklediğine ve *"sefil birer haydut"* tan başka bir şey olmayan Almanlarla savaşırken hayatlarını riske atan partizanları tasfiye ettiğine inanıyordu.

Belki de Churchill'in komünizme olan takıntısı, Yunanistan'ın toprak mülkiyetine tutkuyla bağlı küçük arazi sahiplerinin ülkesi olduğu gerçeğini görmesine engel oldu. ELAS'a katılan köylülerin çoğu *kleft* ataları kadar sinir bozucu ve inatçıydılar ama komünist değillerdi. Arkasında Sovyet gücü olmasaydı, komünizm muhtemelen Yunanistan'da kök salmazdı. Churchill'in müdahalesi, savaş sonrası birliğe dair tüm umutları paramparça edecek yıkıcı iç savaşın tetiklenmesine yardımcı oldu.

Yunanlar savaşmasaydı...

İkinci Dünya Savaşı Yunanistan için tam bir faciaydı. Belki on beş Yunandan biri savaş, kıtlık ve karşı saldırılar nedeniyle ya da kamplarda öldü. Bir milyondan fazlası evsiz kaldı. Kızıl Haç'a göre Epir'de kırsal nüfusun %40'ı *"ani bir yok olma tehlikesiyle karşı karşıyaydı"*. Yunanistan, ulusal acılara şaşırtıcı derecede göğüs germişti. Oysa Hitler, Yunanistan'a sadece müttefikinin arkasını toplamak için gelmişti. Bütün bu acılar bir amaca hizmet etmiş miydi?

Almanlar, Yunanistan'daki olaylarla meşgul olup asıl amaçlarından sapmamış olsaydı, Rusya'nın işgalini bir ay önce başlatabilir, Moskova'ya pekâlâ varabilirlerdi. Aralık 1941'de tanklarındaki yakıt donduğunda, *Wehrmacht* ileri birlikleri Rus başkentinden sadece 13 mil uzaklıktaydı.

Daha sonraları Hitler, Barbarossa Operasyonu felaketi için Balkan harekâtını suçlayacaktı. Ve birçok kişi de Rusya'daki başarısızlığın Hitler için tüm savaşa mal olduğunu söyleyecekti.

İç Savaş

General Plastiras, Ocak 1945'te Başbakan olarak görevi devraldığında Yunanlar tarafından bunun Londra'da yapılmış bir seçim olduğu net bir şekilde okunabiliyordu. Akıllıca bir

atama değildi. İngiltere, Yunanistan'ı istikrara kavuşturmak ve sonra ayrılmak istedi ancak General, 1920'lerdeki Türkiye savaşının bir kahramanı olmasına rağmen istikrarı teşvik edecek bir adam değildi. Savaş zamanı EDES hareketinin önderi olduğu için EAM'ın nefretini kazanmıştı ve bir cumhuriyetçi olduğu için de kralcılar tarafından sevilmiyordu. Görevde kaldığı üç ay sadece gerilimi tırmandırdı. Mart 1946'da yapılacak seçimlere kadar peşinden bir dizi beceriksiz lider göreve geldi. Bu, son 10 yılın ilk seçimiydi.

Sağ'ın giderek daha kendinden emin hâle gelmesi ve silahlanmasıyla birlikte İngiltere, Komünist Parti'nin eski Genel Sekreteri Nikos Zachariadis'i, savaş süresince kaldığı Almanya'daki bir toplama kampından geri getirmek konusunda sakınca görmedi. Ancak Zachariadis, mevcut iklimde adil olamayacaklarını –haklı denecek şekilde– gerekçe göstererek seçimleri boykot etmeyi seçti. Öngörülebilir sonuç, Sağ için büyük bir zaferdi. Bu seçimi, monarşiyle ilgili bir başka hileli referandum izledi ve iddialara göre sonuç 70-30'luk bir oranla Kral'ın dönüşü lehine oldu.

Sol için silahlı mücadeleden başka seçenek yok gibi görünüyordu. Arnavutluk, Bulgaristan ve Yugoslavya'nın komünist hükümetleri destek sözü verdi ve binlerce Yunan yoldaş orada kurulmuş olan kamplarda askeri eğitim almak için sınırı geçti. Korkunç bir savaştan yeni çıkmış olan ülke, şimdi balıklama bir başkasına dalıyordu.

Stylianos Kyriakides

İç Savaş boyunca, işgal döneminde Yunanları bir arada tutan vatanseverlik acılaşıp bugün hâlâ kendini hissettiren bölünmelere ve nefrete dönüşecekti. Stylianos Kyriakides'in hikâyesi yitirilen şeyin ne olduğunu göstermeye yardımcı oluyor.

Kyriakides, Kıbrıs'ta bir dağ köyünde, fakir bir ailede dünyaya geldi. Beş çocuğun en küçüğüydü ve 16 yaşında kendisine koşmayı öğreten bir İngiliz sağlık memurunun (o

da amatör bir atletti) yardımcısı olmak için evden ayrıldı. Stylianos, 1932'deki Pan-Kıbrıs Oyunlarında, cuma günü 1.500 ve 10.000 metre, ardından pazar günü 5.000 ve 20.000 metre koşularını kazandı. Hitler'le savaş mücadelesini devam ettirmek üzere vatanına dönmeden önce yine Hitler'in 1936 Berlin Olimpiyatları'nda Yunanistan için yarıştı. Bir defasında kimlik sorgusu esnasında bir Alman askerine Berlin Oyunları katılım kartını göstererek yargısız infazdan kurtuldu.

1946'da Kyriakides, Boston maratonuna katılmak üzere uçak bileti almak için eşyalarını sattı. Yarışın sonlarına doğru yaşlı bir adam kalabalığın içinden haykırdığında üçüncü sıradaydı: *"Hadi! Yunanistan için! Çocuklarınız için!"* Stylianos başını kaldırdı ve rakiplerinden sıyrılmaya başladı. Dakikalar sonra *"Yunanistan için!"* diye haykırarak bitiş çizgisini birincilikle bitirdi.

Kendisi için değil ülkesi için koşan bir adamı nasıl yenebilirsiniz?

Johnny Kelley, Amerikalı Son Şampiyon

Kyriakides bir Yunan kahramanı: Zaferinden dolayı defne dalından yapılmış bir taç takıyor.

Kyriakides, taze ününü kullanarak Yunanların yaşadığı zorlukları hafifletmek için Amerikalılardan yardım istedi. Ülkesine, 25.000 ton Amerikan yardımı ve 250.000 dolar (şimdiki 3,5 milyon dolar) nakitle döndü. Yunanistan'ın dört bir yanından gelen bir milyondan fazla insan Atina sokaklarında onu kutlamak için toplandı. Zeus Tapınağı'ndaki törende sadece şöyle dedi: *"Yunan olmaktan gurur duyuyorum."*

Truman Doktrini

İç Savaş, 1946'nın sonlarında kuzeyden gelen tam kapsamlı bir komünist saldırıyla başladı veya yeniden başladı diyebiliriz. İlk başta önündeki her şeyi süpürüyor gibiydi, üstelik sadece İşçi Partisi yönetimindeki İngiltere Mart 1947'yi birliklerinin çekileceği tarih olarak belirlediği için de değil. Ancak söz konusu tarihten üç hafta önce Başkan Truman tarafından komünist tehdidi altındaki herhangi bir devlete Amerikan yardımını garanti eden ünlü *Doktrin* açıklandı. Deyim yerindeyse Yunanistan'a anında silah ve para aktı.

Stalin'in de uzakta durmasıyla savaş kademeli olarak hükümetin istediği şekilde gitti ama Amerika'nın düşündüğü kadar hızlı değildi, zira komünistler her zaman komşu komünist devletlere sığınabiliyorlardı. 1948'de Tito ile Stalin'in arası bozulup Yugoslavya Sovyet liderliğindeki doğu bloğu ittifakı Kominform'dan atıldığında, KKE (Yunanistan Komünist Partisi), komşularının desteği yerine Moskova'ya bağlılığı seçti. Temmuz 1949'da Yugoslavya sınırlarını kapattı ve KKE kamplarını dağıttı. Eylül ayının sonunda iç savaş tamamen bitmişti.

Sonrası

Cinayetler durmuştu ama yaşanan dehşetin izleri sürüyordu. Dokuz yıl süren çatışmalar yarım milyon insanın ölümüne ve 700.000 kişinin (sarsıcı biçimde, nüfusun %10'uydu bu) evsiz kalmasına neden olmuştu. Ülke, her iki tarafın da gerçekleştirdiği, halkı parçalayan şiddet ve vahşet eylemleri nedeniyle travma geçirmişti. İspanya 80 yıl önce sona eren bir iç savaşın yaralarını hâlâ hissetmekte, Amerika ise ondan da 70 yıl önce biten bir savaşın yaralarını hâlâ sarmaktadır. Bu çatışmalar gibi Yunan iç savaşı da, dostu dosta, kocayı karısına, kardeşi kardeşe, Yunanı Yunana karşı düşman etmişti. Etkileri kolay kolay geçmeyecekti.

4. BÖLÜM

AYAKLAR ALTINDAKİ DEMOKRASİ

(1949'dan Günümüze)

AMERİKAN ÇAĞI (1947-1974)

Bağımlı Devlet

İç savaştan sonraki yıllar Amerika destekli, şaşırtıcı bir ekonomik büyümeye tanık oldu. 1945 ile 1950 yılları arasında Yunanistan, çoğu Marshall Planı yoluyla 2 milyar doların üzerinde ABD yardımı aldı. Sonuçlar olağanüstüydü. 1950'lerin ortaları ile 1970'lerin sonları arasında GSMH yılda yaklaşık %7 büyüdü ve kişi başına düşen gelir üç katına çıktı. Almanya'nın savaş sonrası mucizesine benziyordu.

Yunanistan 1947 yılında İtalya'dan On İki Adalar'ı alarak bugünkü sınırlarına ulaştı ve Rodos gibi adalar, 1950'lerde başlayan turizm patlamasını körüklemeye yardımcı oldu. Yine de 1951'den 1980'e kadar geçen otuz yılda, aktif işgücünün dörtte biri olan yaklaşık bir milyon Yunan göç etmeyi seçti. Bunun ne kadarının iç savaşın etkilerinden kaynaklandığı tartışılır.

Amerikan cömertliğinin bedeli, Yunanistan'ın fiilen bağımlı bir devlet hâline gelmesiydi. Büyük Güç müdahalesi

yeni bir şey değildi, ancak şimdi her önemli siyasi karar Washington tarafından onaylanıyordu. Kendi demokrasi oyunlarında eski olan Amerikalılar, Yunanistan'da çoğunluk sistemi üzerinde ısrar ettiler ve Sağ'ın on yıllık parlamenter egemenlik kurmasını sağladılar. Devlet işleri siyasi kriterlere göre dağıtıldı, eğer Sol eğilimliyseniz başvurmanıza bile gerek yoktu. Binlerce eski partizan, uzak Yunan adalarında hapsedildi.

Makronisos (Uzun Ada)

Attika kıyılarının hemen açıklarındaki Makronisos adacığı, gökyüzünden bakıldığında bir zamanlar bu adada ticareti yapılan obsidyen bıçaklar gibi siyah ve sert bir mızrak ucuna benzer. İç Savaş'tan sonra ilk siyasi mahkûmlar adaya geldiğinde sefalet ve ölüme uzun zamandır alışkın bir yerdi. Kampın inşası sırasında, adanın esir kampı olarak kullanıldığı 20. Yüzyıl'ın başlarındaki Balkan Savaşları'ndan kalma yüzlerce Türk mezarı keşfedildi.

Makronisos adası 1922 yılında Anadolu'dan gelen mülteciler için karantina istasyonu olarak yeniden tasarlandı. Omahalı Olga Statsny'nin, hastalık her yeri sarmışken ayrılmayı reddettiği yerdi burası. Savaş sonrasında, siyasi görüşleri devlete uymayan binlerce kişinin kaldığı bir hapishane oldu. Aralarında Nazi bayrağını sökmek için Akropolis'e tırmanan iki gençten biri olan Apostolos Santas da vardı.

Makronisos'ta kurulan savaş sonrası kamp.

Diğer birçok muhalif, Özbekistan'ın başkenti Taşkent'e sürgüne gitti. Orada, SSCB'nin başka bölgelerinden gelen, Stalin tarafından zorla yerleştirilmiş olan Yunanlara ve yüzyıllardır bölgede olup Yunan olduklarını bile zar zor hatırlayan diğerlerine katıldılar.

Bu dönemde Amerikan müdahalesine duyulan kızgınlık, Sam Amca'nın işbirlikçileri olarak görülen monarşiye yöneldi. Ağabeyi George'un ölümünden sonra 1947'de tahta çıkan Kral Paul ve kraliçesi Hanoverli Frederica sağ kanada olan sempatilerini gizlemedi. Onların siyasete müdahaleleri ülke çapında bir cumhuriyetçilik dalgasının oluşmasına yol açtı.

Savaş sonrasında Yunanistan liberal bir cennet olmaktan çok uzaktı fakat Stalinist Rusya da değildi. Denetim hafifti ve görünürde çok az zulüm vardı. 1952'ye gelindiğinde Ege kamplarından birçok mahkûm serbest bırakılmış ve birçok sürgün eve dönmüştü. Başbakan Konstantin Karamanlis'in 1955'ten

1960 yapımı "Pazar Günü Asla" adlı filmde Melina Mercouri.

1963'e kadarki ilk döneminde, hızlı sanayileşmeye, altyapıya, tarıma ve turizme yoğun bir yatırım programı uygulandı. Kadınlara nihayet 1956 seçimlerinde tam oy hakkı verildi.

1930'ların Üçüncü Helen Cumhuriyeti'nde olduğu gibi muhalefet kültürel alanda ifade edilme eğilimindeydi. Besteci Mikis Theodorakis, Giannis Ritsos'un komünist şiirini kendi olağanüstü ve yalın Yunan ezgisine uyarladı. Filmin yıldızı Melina Mercouri, dava kardeşleri kadar *Philotimo*yla (onur aşkı) dolu yeni bir tür bağımsız Yunan kadınını oynayarak uluslararası ün kazandı. O dönemde tavır ve davranışları, siyasetten ziyade popüler kültür şekillendiriyordu ve diğer bazı Avrupa ülkelerinin aksine bu kültür Hollywood'un kölesi değildi.

Kıbrıs

Kıbrıs 1878'den beri bir İngiliz kolonisiydi ve nüfusun %80'i Rumlardan, %20'si Türklerden oluşuyordu. Herkesin hatırlayabildiği kadarıyla adadaki Rumların çoğu *enosis* için bastırıyordu. Önce İngilizlerin sömürgeyi kaybetmek istememesi, ardından da Amerika'nın Türkiye'yle iş birliğine bağlı olan NATO'nun güney kanadını koruma arzusuyla engellenmişlerdi.

1955'te adanın Başpiskopos lideri Makarios'un sessiz teşvikiyle Yunanistan'la birleşmek için yeni ve daha şiddetli bir kampanya başladı. İngiltere bu olasılığı tartışmayı reddetti ve hatta Türkiye'yi Yunanistan'a karşı bir güç ağırlığı olarak tartışmanın içine çekecek kadar ileri gitti. Bu bir hataydı. Eylül 1955'te İstanbul'da şiddet patlak verdi ve neredeyse tüm Yunanların Türkiye'den toplu göçüne yol açtı. Yakında Türkler, Yunanların *enosis* çağrısını kendi bölünme talepleriyle karşılaştıracaklardı.

1959'da İngiltere, yeni anayasanın fazlaca Türk yanlısı olduğunu ve dolayısıyla amaca uygun olmadığını doğru bir şekilde gören Makarios'un ciddi şüphelerine rağmen Kıbrıs'ın bağımsız olacağı bir anlaşmaya aracılık etti. Yeni güç paylaşımı düzenlemelerinin çökmesi ve BM birliklerinin barışı korumak için gelmesi uzun sürmedi. Bugün hâlâ oradalar.

Yaşlı Budala ve Genç Serseri

Yirmi yıllık sağcı yönetimden sonra popüler muhalefet nihayet siyasi alanda kendini gösterdi. Yorgo Papandreou tarafından, eski Venizelosçular, liberaller ve hoşnutsuz muhafazakârlardan oluşan yeni Merkez Birliği Partisi kuruldu. Sağın derin devletine *(parakratos)* karşı *"amansız bir mücadele"* ilan etti ve Karamanlis'in görevden alınması en önemli önceliği oldu.

Papandreou popüler havayı yakalamıştı. Yunanlar, tek parti yönetimi gibi görünen şeye, dış müdahaleye ve siyasi eğilimleri çok açık olan bir monarşiye son vermek istediler. Söylemlerinin bir kısmı doğrudan Danton'un dudaklarından dökülmüş gibidir:

> Buna bir kalabalığın gürültüsü diyorlar. Ben ise Yunan halkının sesi diyorum. Bırakın saraydan duysunlar!
>
> Yorgo Papandreou

1964 seçimlerinden sonra büyük bir zaferle başbakan oldu. Fakat Karamanlis'e göre daha sol bir konumda olmasına rağmen devrimci değildi. Kararlı bir anti-komünist ve NATO yanlısı olan Papandreou'nun ekonomik ve işgücü reformları mutedildi. O ve yeni Kral II. Konstantin birbirlerinden nefret ediyor olabilirdi ancak monarşiyi ortadan kaldırmak için hiçbir adım atmadı.

Maliye Bakanı olan oğlu Andreas ise farklı bir meseleydi. Oğul Papandreou, Deniz Piyade Kuvvetleri Vietnam'daki Çin Sahili'ne çıkmak üzere olan Amerikalılar için, karizması ve popülist konuşma yeteneğiyle tam bir karın ağrısıydı. Amerikan Dışişleri Bakanı Dean Acheson, baba-oğul Papandreou'ları *"yaşlı budala ve genç serseri"* diye tarif ediyordu.

1965 yılında *Aspida Komplosu* olarak bilinen karışık olaylar dizisi, Yorgo Papandreou'nun istifasıyla sonuçlandı.

Aspida *Komplosu*

Aspida, Yunanca "kalkan"anlamına gelir.[32] 1965 yılında, 1960'ların Yunanistan'ında her zaman var olan, ordunun sağ kanat tarafından ele geçirilmesi tehdidine direnmeye ant içen gizli bir subay örgütünün kod adıydı. Andreas Papandreou'nun bu işe karıştığına dair muhtemelen doğru olmayan ve Amerikalılar tarafından körüklenen söylentiler dolaşmaya başladı. Savunma Bakanı skandalla ilgili soruşturma başlattığını açıklamasına rağmen baba-oğul Papandreou'ların öfkesi karşısında istifa etmek zorunda kaldı. Baba Papandreou, Savunma Bakanlığı'nı devralacağını açıkladı fakat Kral tarafından reddedildi. Şiddetli tartışmaların olduğu bir toplantının ardından başbakan istifasını sundu.

Atinalılar sokaklara döküldü. Eski başbakan, yayılan cumhuriyet ateşini körüklemeye kararlıydı. Kalabalığa şöyle bağırıyordu: *Kral saltanat sürer, halk yönetir.* Artan grevler ve protestolar arasında Kral, hiçbiri uzun sürmeyecek olan bir dizi geçici idare kurdu. Nihayet Mayıs 1967'de seçim yapılmasına karar verildi. Ancak bu seçim gerçekleşmedi.

Yeteneksiz Marx Kardeşler

21 Nisan 1967 Cuma gecesi gerçekleşen ordu darbesinin arkasında CIA'in olduğuna inanılıyordu ve hâlâ da öyle. Ne de olsa, alaycı Atinalıların söylediği gibi, Amerikan katılımı olmadan bu kadar verimli bir şey olamazdı.

Kesinlikle verimliydi. Şehir o gün parlamento, saray ve ulusal televizyon merkezi dahil olmak üzere her yerde, stratejik yerlerde konuşlandırılmış tanklarla ve Sol'a meyilli olduğundan şüphelenilen herkesi tutuklayan ordu birlikleriyle uyandı. Yorgo Papandreou yatağından zorla alınmıştı ve sün-

32 Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen'in geçtiğimiz günlerde Ege'deki göçmen kamplarını ziyareti sırasında mülteci krizinde Yunanistan'a düşen rolü anlatmak için kullandığı kelime.

İki albay ve bir tuğgeneral: 1967'de Yunan cuntası.

gü zoruyla zapt ediliyordu. Andreas ise villasının çatısına kaçtıysa da bir asker oğlunu yakalayıp kafasına silah dayayınca teslim oldu.

Amerikalılar muhtemelen tutuklananlar arasında yer alan Yunan ordu komutanından daha fazla bilgiye sahip değildiler. Bu iş, seyahat yazarı Peter Levi'nin gayet yerinde bir tabirle *"yeteneksiz Marx Kardeşler"* olarak nitelendirdiği vasat iki albay ve bir tuğgeneralden oluşan üçlünün sahnelediği bir darbeydi. En başından beri dışlanmışlardı.

Kral, her fırsatta oyunu yanlış oynadı. Eniştesi Juan Carlos'un on dört yıl sonra İspanya'da yaptığının aksine Konstantin ülkeyi direnişe geçirmek için hiçbir girişimde bulunmadı. Bunun yerine isteksizce de olsa yeni hükümete yemin etti ve böylece kısmen de olsa meşruiyet kazandırdı.

Amerikalıların, Konstantin'e ne kadar baskı yaptığını bilmiyoruz. Bildiğimiz şey, şaşkınlıklarından çabucak kurtuldukları ve darbeye desteklerini göstermek için kıyıya yakın bir yere bir uçak gemisi gönderdikleri. Amerikalılar, rejimin Nazi işgali sırasında görev yapan hapishane yetkilileri eliyle sıklıkla uyguladığı işkenceye de –tıpkı Harold Wilson yönetimindeki İngiliz hükümeti gibi– göz yumdu. Albaylar "piç" olabilirdi, ancak Başkan Roosevelt'in 1930'larda bir Nikaragualı diktatör hakkında söylediği gibi, onlar "Amerika'nın piçleriydi".

Yeni rejim bilindik bir tarzla başladı. Sıkıyönetim ilan edildi, siyasi partiler yasaklandı, parlamento kapatıldı ve muhalifler tutuklandı. Besteci Theodorakis yine onların ara-

sındaydı. Oyuncu Melina Mercouri Yunan vatandaşlığından çıkarıldı.

> Yunan doğdum ve Yunan öleceğim. O piçlerse faşist olarak doğdular, faşist olarak ölecekler.
>
> Melina Mercouri

İlk başta Kral yeni rejimle birlikte çalışmayı denediyse de beceriksiz oldukları ortaya çıkınca karşı darbe girişiminde bulundu. Başarısız oldu ve İngiltere'ye kaçtı.

Ameliyatlık Hasta

Cunta altındaki yaşam –yeni rejim kısa süre sonra genelde Latin Amerika'nın muz cumhuriyetlerinin yöneticileri için beslenen bir küçümsemeyle bu şekilde anılmaya başlamıştı– kısıtlayıcıydı, bazen şiddet doluydu ve çoğu zaman garipti. Liderleri Albay George Papadopoulos "21 Nisan Devrimi" hakkında görkemli konuşmalar yapmak istiyorduysa da, onun rejimi aslında bir fobiler resmigeçidi olmaktan öteye geçmiyordu: zenofobi (yabancı düşmanlığı), homofobi (eşcinsel düşmanlığı), ephebifobi[33] (genç insan korkusu).

Papadopulos ve arkadaşları, Yunanistan'ı ameliyata ihtiyacı olan bir hasta olarak görüyorlardı. Ülkenin hastalığına, aşırı dozda tüketimcilik neden olmuştu ve tedavisi katı Ortodoks Hristiyan değerlerinin dayatılmasıydı. Kiliseye gitmeye ve geleneksel halk müziğine evet; uzun saça ve mini eteğe hayır (Ulusal Muhafızlar tarafından giyilenler hariç). Seçimler ancak tedavi etkisini gösterdikten sonra geri getirilebilirdi.

Komünistlerle birlikte, Girit'te yaşayan ressam John Craxton da dahil olmak üzere istenmeyen yabancılar paketlenip gönderildi. Craxton adeta Albaylar'ın sayısız fobisinin bir senteziydi: rejimi küçümsediğini gizlemeye çalışmayan ve

33 Ephebiphobia: Gençlik korkusu. Yunanca ephebe kelimesinden gelir.

askeri personele olan yakınlığı bazıları tarafından casus olduğundan şüphelenilmesine yol açan eşcinsel bir sanatçı.

Cunta, büyük ölçüde hâlâ gelişen ekonomi sayesinde böyle sürdü. Elbette Atina sokaklarında çalışan 20.000 gizli muhbirin de rolü vardı. Halk üzerinde uyandırdıkları korkuya rağmen muhalefet varlığını sürdürüyordu. Yunanistan'da sık sık olduğu gibi, muhalefet görevi yine sanatçılara düşmüştü.

Georgios Seferis

Seferis 1950'lerde BBC'de yayın yaparken.

Yunanlar şairlerine her zaman saygı duymuşlardır. Modern şairler arasında Georgios Seferis (1900-1971) ve İskenderiyeli Konstantin Kavafis (1863-1933) belki de en sevilenlerdir. Seferis'in ailesi İzmir'den gelen mültecilerdendi; şiirinde güçlü bir sürgün ve kayıp duygusu vardır. Paris'te hukuk okuduktan sonra Dışişleri Bakanlığı'na girdi ve 1957'den 1961'e kadar Yunanistan'ın Londra Büyükelçisi oldu. Mart 1969'da Yunanistan'a döndüğünde BBC'ye bir açıklama yaptı ve kopyalarını Atina'daki gazetelerin hepsine dağıttı:

> *Istırap ve emekle yaşatmayı başardığımız tüm o entelektüel değerler uçurumdan yuvarlanmak üzere ... Ben hiçbir siyasi bağı olmayan bir insanım ve bu yüzden korku ve ihtiras duymadan konuşabilirim. Ufukta, ülkeyi saran baskının bizi götürdüğü uçurumu görüyorum. Bu anormallik durmalı. Bu milli bir zorunluluktur.*

İki yıl sonra hayatını kaybetti. Bazıları kırık bir kalple öldüğünden söz eder. Son günlerine kadar Atinalılar yanına gidip elini sıkmak için yarışacaklardı. Atina'daki cenaze töreninde yaşlı genç demeden toplanmış büyük kalabalıklar

sokaklarda tabutunun arkasından yürüdü. Rejim tarafından yasaklanmış ve Mikis Theodorakis'in müziğine uyarlanmış "İnkâr" adlı şiirini hep bir ağızdan söylediler. Eşi Marry saçlarını kesip Seferis'in mezarına attı.

2004 Olimpiyat Oyunları'nın açılış töreni Seferis'in şiiriyle başladı. Milli marşın sesi gittikçe azalırken Mythistorema'nın ünlü kıtası okunmaya başlandı ve aralarında 50 devlet başkanının da bulunduğu 72.000 seyirci sessizliğe büründü:

Ellerimde bu mermer kafa ile uyandım;
Dirseğimi yoruyor ve nereye koyacağımı bilmiyorum.
Rüyanın içine düşüyordu ben rüyadan çıkarken
Böylece hayatımız bir oldu ve yeniden ayrılması çok zor olacak.

Seferis'in cenazesindeki öfke *cuntayı* deviremedi ama Albaylar için zaman tükeniyordu.

Ekmek! Eğitim! Özgürlük!

1973 Petrol Krizi'yle birlikte Yunanlar üstlerindeki uyuşukluğu attılar. Yirmi yıldır kesintisiz büyüyen ekonomi, enflasyonun çift haneli rakamlara ulaşmasıyla durma noktasına geldi. Yunanlar önce birbirlerine, sonra onları yöneten Marx Kardeşler'e baktılar. İşler değişmek zorundaydı.

Önce öğrenciler harekete geçti. Kasım'da Atina Politeknik'te toplandılar. Temposu değişmeyen bir vurguyla *"Ekmek! Eğitim! Özgürlük!"* diyerek olayları ev yapımı bir verici cihaz aracılığıyla dünyaya yayınlıyorlardı. Üç gün içinde 100.000 kadar protestocu toplandı ve polisle şiddetli çatışmalar yaşandı. Bu kadarı Albaylar için çok fazlaydı. Tankları gönderdiler. İlki, Politeknik kapılarından geçerek bir kız öğrencinin bacaklarını ezdi. Öğrenci radyosu doktorları yardıma çağırdı, sonra sesi kesildi. Süngüleriyle kampüsün içinde bulunan deniz piyadeleri, kaçarken geride kalan öğrencileri öldüresiye darp ettiler.

Atina Politeknik'te ayaklanma: Ekmek! Eğitim! Özgürlük!

Kampüs Himayesi

17 Kasım *"Polytekhneio Günü"*, Yunanistan'da protestolar sırasında ölen 24 öğrencinin ve Albaylar tarafından hapse atılıp işkence gören çok daha fazla kişinin ülke liderleri tarafından çelenk bırakılarak anıldığı resmî bir tatildir. Anma töreninden sonra kalabalık Amerikan büyükelçiliğine yürür, bu da pek çok Yunan'ın hâlâ CIA'i suç ortağı olarak gördüğünün bir işaretidir.

*Cunta*dan sonra, üniversite kampüslerindeki tüm polis veya asker mevcudiyetini yasaklayan bir yasa çıkarıldı. Tankların 1973'te öğrenci bariyerlerini aşmasından on yıllar sonra Yunanlar bunun ters sonuçlarıyla karşı karşıya kaldılar: Yunanistan'ın yüksek öğretim sistemindeki kaos. Atina'nın merkezindeki üniversiteler düzenli olarak anarşist öğrencilerin oturma eylemleriyle kapandı, diğerleri uyuşturucu ve diğer kaçak mallar için açık ama dokunulmaz pazarlara dönüştü.

2019'da Başbakan Miçotakis Kampüs Himaye Yasası'nı kaldırdı ve deyim yerindeyse Yunanistan'daki herkes bir kadeh uzo kaldırdı.

Cuntanın Sonu

Cunta yönetiminin öğrencilere uyguladığı vahşet Yunan halkının ruh hâlini sertleştirdi. Artık toplumun her kesimi tarafından nefret edilen rejim daha da dikine gitmeye başladı. Papadopulos görevden alındı ve yerini daha da katı olan Tuğgeneral Dimitrios İoannidis aldı. Onu orada ancak bir mucizenin tutabileceğini biliyordu ve bakışları Rumlarla Türklerin sokaklarda birbirini vurduğu Kıbrıs'a çevrildi. Tuğgeneral, Kıbrıs hükümetini devirerek ve anavatanla *enosis*i zorlayarak iktidara tutunabilir miydi? Derken Başpiskopos Makarios bir sabah uyandığında bahçesinde Yunan tanklarını gördü. Sonra Türkler adayı işgal etti.

Kıbrıs'ta binlerce insan öldü, yüz binlercesi evlerinden çıkarıldı. İki NATO üyesi neredeyse savaşa girmek üzereyken Amerikalılar adayı (bugün hâlâ olduğu gibi) Yunanlar ve Türkler arasında bölen bir barışa aracılık ettiler.

Albaylar'ın vadesi dolmuştu. Üst düzey siyasiler ve ordu generalleri, *cunta*nın dağıtılmasını ve demokrasiye dönüşü denetlemesi için yeniden Karamanlis'i çağırdılar. O zamandan beri ordudan ciddi bir tehdit gelmedi.

Batı, Avrupa Demektir

Karamanlis, 1963 seçimlerinde Yorgo Papandreou'ya yenildiğinden bu yana Paris'te yaşıyordu. 24 Temmuz 1974 gecesi Yunan halkının talep ettiği değişimi gerçekleştirmeye kararlı olarak Atina'ya indi. Yeni Demokrasi partisi, Amerika'nın emrini darbeye kadar yerine getirmişti. Şimdiyse fikir birliği sağlamak için Aristoteles'in "Altın Oran" teorisine geri dönecekti. Sonraki altı yıl içinde seçmenlerin %69'unun oy verdiği bir referandumla monarşiden kurtuldu, Komünist Parti'yi yasallaştırdı, tüm siyasi mahkûmları serbest bıraktı ve *cunta*nın faillerini adalete teslim etti.

Amerika meselesine gelince, bundan böyle Batı demek, Avrupa demekti. Karamanlis, Avrupa Topluluğu'na tam üye olarak katılma müzakerelerini yeniledi ve Yunanistan 1980 yılında, 1821'deki Helensever coşkuyu yansıtan söylemler arasında topluluğa kabul edildi:

> Yunanistan'ın AT'ye girişi, neredeyse 3.000 yıllık Yunan mirasına olan kültürel ve politik borcumuzun bugünkü Avrupa tarafından uygun bir şekilde geri ödenmesidir.
>
> Avrupa Komisyonu Dışişleri Bakanı, 1980

Belki de Karamanlis'in en popüler hamlesi, *katarevusa*nın nihai olarak kaldırılmasıydı. Eğitimin resmi dili olarak demotik dil getirildi ve sonunda Yunanca resmî dili herkes tarafından anlaşılabilir hâle geldi.

> *Katarevusa*
>
> Katarevusa dili, Adamantios Korais tarafından icat edilmiştir. Amacı Klasik çağın sonundan bu yana iki bin yıl boyunca değişmiş olan Yunancayı eski versiyona daha yakın bir şekilde arındırmaktı. İlk olarak kökleri çok eskilere dayanan bir yazı dili oluşturulacaktı; bu, zamanla konuşulan dili, sonra da konuşmacılarının zihnini ve değerlerini değiştirecekti.

Modern Yunanların kalpleri ve zihinleri, antik Yunanca yazarak gelişecek... böylece Hakikat ve Özgürlüğü öğrenecekler.

Panagiotis Soutsos (1853)

Bu bir temenniydi. Eski Yunan'ın birleştirici siyasi kültürü olmadan, yeni melez dil güçlendirdiği gibi kolayca bölebilirdi de. Eğer politikacılar, halkı iktidardan uzak tutmak istiyorlarsa *katarevusa* kesinlikle davalarına hizmet ediyordu.

Ukalalar, milletin anlamadığı bir dilde konuşup yazıyorlar.

Andreas Laskaratos (1811-1901), şair

1890'larda birçok şair ve romancı demotikle yazıyordu. 1897 Yunan-Türk Savaşı'nın ardından Kraliçe Olga'nın farkında olmadan ateşi körüklemesiyle işler doruk noktasına ulaştı. Hastanede yaralı Yunan askerlerine İncil'den pasajlar okurken *katarevusa* diliyle aktarıldığında Tanrı'nın sözünün ne kadar az anlaşıldığını görünce şaşırdı. Aziz Matta İncili'ni demotik Yunancaya çevirip bir gazetede yayınladığında ayaklanma patlak verdi. Sekiz kişi öldürüldü ve Ortodoks Kilisesi kutsal yazıların konuşulan dile çevrilmesini derhal yasakladı.

Tartışma 20. Yüzyıl boyunca devam etti, *katarevusa* hep düşüşteydi ama asla tamamen terk edilmedi. Albaylar yönetimdeyken demotik kullananlar saçma bir şekilde komünist olmakla suçlandığında kısa bir hareketlenme yaşadıysa da, herkes bu dilin sonunun geldiğini biliyordu. 1976'da Karamanlis, *katarevusa*yı tamamen kaldırdı.

Dışarıdan bakanlara tartışmanın şiddeti acayip gelebilir, ancak asıl olarak geçmişte ve günümüzde yabancılara boyun eğilmesine yönelik kök salmış bir nefretle ilgili daha büyük meseleleri temsil ediyordu.

Vatan ya da milli dil için savaşmak bir ve aynı mücadeledir.

Ioannis Psycharis, filolog

Katarevusa dilini sürgüne göndermek sadece bir vitrin süslemesi değildi ve Karamanlis tarafından hayata geçirilen birçok reformdan sadece biriydi. Fakat bunlar, halkın değişime olan açlığını tatmin etmeye yetecek miydi?

ANDREAS'IN PARTİSİ (1981-2004)

Görünen ve Gerçek

Yetmeyecekti. 1981 seçimlerini Andreas Papandreou'nun PASOK partisi kazandı ve Yunanistan ilk sosyalist başbakanına sahip oldu. Seçimi takip eden 16 yıl boyunca ülke bu popülist lider tarafından yönetilecek ve bıraktığı miras Yunanları günümüze değin kutuplaştıracaktı. Birçokları için bu bir bolluk dönemi, hiçbir hesap ödenmeyen bir eğlence gibiydi. Gerçeği anladıklarında ise artık çok geçti.

Eğlencenin zirve noktası 2004 yılında Atina Olimpiyat Oyunları'nın kapanış töreniydi. O yaz gecesinde kalabalıkta olanlar için Yunan olmak çok iyi hissettirmiş olmalı. Ülkenin bunu başaramayacağını düşünen pek çok kişiden biri olan Uluslararası Olimpiyat Komitesi Başkanı, geride kalan üç haftayı *"unutulmaz, rüya gibi Oyunlar"* olarak tanımlamıştı.

Oyunların sloganı *"Eve Hoş Geldiniz"* olmuştu ve o ev, kurbanlık bir boğa gibi süslenmişti. Atina'nın yeni bir havaalanı, çevre yolu ve metrosu vardı. Akropolis'in etrafındaki alan yenilenmişti. Ülkenin dört bir yanındaki mekânlar benzer şekilde süslenmişti. Hepsi 9 milyar Euro'ya mal olmasına rağmen Yunanistan bunu karşılayabilirdi. Kişi başına düşen GSMH hiç bu kadar yüksek olmamıştı. Ekonomi net bir şekilde istikrarlı bir zemindeydi. Öyle olmasaydı neden ülkenin 2001'de özel Eurozone kulübüne katılmasına izin verilsindi?

O sıcak ağustos akşamında modern, demokratik bir ulus olma hayali nihayet gerçekleşmiş gibi görünüyordu. İç savaştan bu yana geçen altmış yıl içinde Yunanistan, yoksul bir

üçüncü dünya ülkesiyken dünyanın en zengin 28 ülkesinden birine dönüşmüştü. Albaylar'dan bu yana geçen otuz yılda bir hükümetten diğerine, ordudan tek bir çıt çıkmadan düzenli bir geçiş olmuştu. Kısa bir süre için muhafazakâr-komünist bir koalisyon bile gerçekleşmişti. Düşünülemez bir şeydi bu!

Hiçbir şeyin ters gitmesi mümkün değil gibi görünüyordu. Gerçekteyse her şey çoktan beridir ters gidiyordu.

Derin Fikir Ayrılıkları: Popülizmin Kökleri

Andreas Papandreou, Sağ'ın yıllarca süren egemenliğine karşı bir halk tepkisiyle iktidara geldi. O dönemki başarısı, Karamanlis'in 1979 petrol krizi sonrasında uygulamaya koyduğu kemer sıkma önlemlerine bir tepki olarak görülüyordu. Ama kökleri bundan daha derindeydi.

1821'deki ilk *kleftik* silahlanma çağrısından bu yana Yunanistan bölünmüş bir ülkeydi. Yüzyıllarca süren Türk egemenliği, anakara Yunanlarını, ada Yunanlarını, Osmanlı Rumlarını ve denizaşırı Yunanları büyük ölçüde birbirinden uzaklaştırmıştı. Bağımsızlıktan neredeyse bir yüzyıl sonra yeni siyasi partiler halk desteği için barışçıl bir şekilde rekabet ediyordu. Ulus inşasının ortak paydası, çatlakları örtbas etmişti. Birinci Dünya Savaşı ve 1920'lerin başındaki felaketle *(katastrofi)* birlikte bu kırılgan birlik parçalandı. 1940'ta Mussolini işgal ettiğinde kısa süreliğine yeniden dirildi. Dünya savaşı iç savaşa dönüştüğünde ise Yunanlar tekrar birbirlerine düştüler. Eski ve yeni tüm ayrılıklar, bunları tek bir baskın zıtlaşma halinde damıtan bir nefret fırınına atıldı: Sol ve Sağ. Sonrasında, dokuz yılı askeri diktatörlük olmak üzere 30 yıl boyunca, Truman Doktrini'nin Amerika'sı, Sol'u demokratik sürecin dışında tutmak için Yunan Sağ'ıyla iş birliği yaptı.

Değişim!

1980'lere gelindiğinde seçmenler, sistemi parçalayacağına söz veren herkese oy verecek kadar bıkmıştı. Andreas Papandreou'nun İsveç ve Paris'te geçirdiği *cunta* yıllarında üzerinde çalıştığı şey sistemi kırmaktı. Yunanistan'a döndüğünde babasının partisinde yöneticilik yapmayı reddetti ve kendi partisini kurdu. 1977'de *Panhelenik Sosyalist Hareket* (PASOK) ana muhalefetti.

Papandreou'nun üslubu ve mesajı daha önce hiç olmadığı kadar agresif bir şekilde popülistti. Mitingleri, Trump'ınki kadar büyük ve gürültülü, söylemleri kışkırtıcıydı. NATO'yu kınadı ve yabancı despotları göklere çıkardı. PASOK *"ayrıcalıklı olmayanların"* hareketiydi, muhalifleri ise sadece zenginleri kolluyordu. Onlar, yalnızca AET olarak bilinen kapitalistlerin entrikalarına ve ABD'ye hizmet ediyorlardı. PASOK, *Halkla Yapılan Yeni bir Sözleşme* ile serveti yeniden dağıtacak

Kasım 1974 seçimleri öncesi Andreas Papaanderou

ve radikal toplumsal dönüşüme yol açacaktı. Sessiz, dışlanmış çoğunluk nihayet duyulacaktı. Her yerde "DEĞİŞİM" yazan (veya Yunanca "ALLAGİ") pankartlar vardı.

Bütün bunlar işe yaradı. Ekim 1981 seçimlerinde PASOK, bir tanesi harika bir Kültür Bakanı olan Melina Mercuri'ye ait olmak üzere, parlamentodaki sandalyelerin %60'ını kazanarak oy oranını ikiye katladı. Artık her şey, halk arasında anıldığı şekliyle Andreas'a bağlıydı. Günü kazanan, onun karizması ve sıradan Yunanların özlemlerini dile getirme yeteneği olmuştu. Önce onunla sonra o olmadan, PASOK altı seçim kazanacak ve yaklaşık otuz yıl Yunan siyasetine hâkim olacaktı.

Öncelikle, vaat edilen değişiklikler büyük ölçüde daha iyisi içindi. Kademeli vergilendirme reformu, refah, emeklilik, sağlık ve istihdam konularında acil çözümler sağlayarak, serveti daha adil bir şekilde dağıttı. Üniversitelerin sayısı arttı ve 1986'da öğrenci sayısı iki katına çıktı. Kadın hakları desteklendi, boşanmalar kolaylaştırıldı ve Kilise'yi rahatsız edecek biçimde resmî nikâh getirildi. Yunanlar 1985'te Andreas'ı ikinci bir dönem için onaylayıp yeniden seçtiler.

Yapılan reformların bedelinin nasıl karşılanacağı konusuna gelince; kademeli vergilendirme, özellikle de bu kadar çok insan tamamen vergi sisteminin dışındayken ancak bu kadar iş görebilirdi. Papandreou, ilk *yüz seksen derece dönüşlerinden* birinde sessizce AET'yi kucaklamaya başladı. Sonuçta bu birlik, serveti kıta çapında yeniden dağıtan devâsâ bir mekanizma değil miydi?

Her Şey Nasıl Tersine Döndü?

1982'de kabul edilen 1285 sayılı yasa, Yunan toplumunda köklü bir değişikliğe işaret ediyordu. İç savaşta çarpışan ELAS savaşçılarını komünist isyancılar yerine *"partizanlar"* olarak yeniden adlandırdı ve emekli maaşı bağlayıp torunlarına kamu sektöründe iş imkânı sundu. Bu, uzun süredir devam eden bir adaletsizliğin düzeltilmesiydi. Ancak yasa aynı zamanda

400.000 minnettar seçmeni ömür boyu PASOK'A bağlayacak geniş bir kayırma eylemi için de kamuflaj sağlamış oldu.

Siyasi destek karşılığında kayırmacı politika Yunanistan'a yabancı değildi. Akrabalık bağları, Bağımsızlık Savaşı'ndan bu yana siyasetin merkezinde yer alıyordu. Papandreou ve Pasok'un yaptığı şey, bu bağları öğrenci gruplarından sendikalara ve tüm meslek birliklerine kadar toplumun her köşesine sızmak için kullanmaktı. Tecrübeli memurların yerini siyasi atamalarla gelenler alırken, kamu hizmeti de kendi olağanüstü büyümesini seyrederek kayırmacılığın kalbinin attığı yer hâline geldi. Daha önce hiç bu kadar çok insan devlet tarafından işe alınmamıştı. 1984 yılında PASOK üyelerinin %89'unun, maaşların özel sektörden daha yüksek olduğu, emekliliğin erken geldiği ve işten çıkarmanın neredeyse görülmediği kamu sektörü ile bir bağlantısı olduğu gözlemleniyordu.

Sonra DEKO'lar vardı; maaş bordrolarında sayısız parti destekçisi çalışanı olan devlete ait şirketler. 1990'larda ulusal demiryolu şirketi 700 milyon Avro'luk maliyetlere karşılık 100 milyon Avro'luk bir gelire sahipken, bunun 400 milyon Avro'su maaşlara gidiyordu. Çalışanlarının ortalama maaşı yılda 65.000 € idi. Bazı ekonomistlerin hesapladığı gibi nüfusu taksiyle taşımak demiryolu taşımacılığından daha ucuza gelirdi. Başarısız olan sektörler kolayca kamulaştırıldılar, sektörün işçileri ise mutlu tutulması gereken "müşteri seçmenler" listesine eklendi. Verimsizlik, israf ve yolsuzluk sarmalı hüküm sürüyordu.

> *Cunta* sonrası cumhuriyetteki Yunanlar, liyakat, çaba veya özgünlüğün üzerinde bir şeyin daha kıymetli olduğunu öğrendiler: partiyle olan bağları... Devletin ganimetleri için yapılan aleni bir savaştı bu.
>
> Yannis Palaiologos, Yazar, *The 13th Labour of Hercules: Inside the Greek Crisis [Herkül'ün 13. Görevi: Yunan Krizinin İç Yüzü]*

1960'ların ve 1970'lerin kazanımları, 1980'lerde tersine dönmüştü. Kamu harcamaları yükseldikçe cari açık, GSMH'nin %2,3'ünden %14'üne, ulusal borç %28'inden % 120'sine yükseldi, hem de tüm bunlar Avrupa Topluluğu'nun cömertliğine rağmen oldu. On yılın sonunda enflasyon %18 seviyesindeyken verimlilik düştü ve yabancı yatırımcılar uzaklaştı. Ekonomi, çöküşün eşiğindeydi ve elektrik işçileri grevde olduğu için halk olup bitenler hakkında yazılanları mum ışığında okuyordu.

1990 seçimlerinde bu zehirli kadeh Yeni Demokrasi Partisi'nin eline tutuşturuldu. Kemer sıkma politikasıyla harcamaları kısmaya çalıştılar ama PASOK, engellemek için kitlesel gösteriler ve grevler düzenledi. Kayırmacılık cini şişeden çıkmıştı ve kolayca geri sokulamazdı. Artık vatandaşlar müşteri gibi görüldüğüne göre her iki taraf da kendi çıkarları için teklif vermek zorundaydı. Yeni Demokrasi için oyuna katılmaktan başka yol yoktu.

Papandreou 1993'te tekrar iktidara geldi ancak sağlık sorunları ve skandal yüzünden sadece iki yıl dayanabildi. Halefi Kostas Simitis, Yunanistan'ın Euro'ya geçme hırsını dirayetli biçimde kullanarak enflasyonu %2,9'a düşüren bir mali sıkılaştırma programını uygulamak için Papandreou'nun politikalarını tersine çevirmeye çalıştı. 2001 yılında Goldman Sachs şirketinin Yunanistan'a hesap kitap konularında gösterdiği bazı yaratıcı kolaylıklar sayesinde ülkenin Euro'ya geçme kriterlerini karşıladığına karar verildi.

Bir kez daha ekonomi için harcayacak ve kalkınacak para bulunmuştu. MÖ ikinci yüzyılda Yunan siyasetbilimci Polybios tam üstüne basmıştı:

> Sıradan insanlar kazanmadıklarını yemeye ve başkalarının sırtından yaşamayı ümit etmeye alıştıktan sonra tek yapmaları gereken sadece cüretkâr ve pervasız bir lider bulmaktır.

Andreas o lider olmuştu ve şimdi ucuz Avrupa kredisi Yunan halkının *"kazanmadığını yemesine"* izin verecekti.

MUTABAKAT DÖNEMİ (2010-2020)

Büyük Kriz

2000'li yılların ortalarında gelir ve harcama arasındaki boşluğu ancak daha fazla borçlanma doldurabilirdi. Ancak bu da borç verenler Yunanistan'ın kredi değerliliğine inandığı takdirde mümkündü. Bu nedenle, AB maliye bakanları *"rakamların Yunan makamları tarafından kasıtlı olarak yanlış bildirildiğini"* ilk fark ettiğinde finans dünyası topluca bir ürperdi. Aynı Yunan makamları, hükümet açığı tahminini GSMH'nin %3,7'sinden %12,5'ine revize ettiğinde *ürperti* tam bir paniğe dönüştü.

Yunanistan'ın borçlanma maliyetleri tavan yaptı. "Spread" (Yunanistan ile Almanya'nın borçlanma maliyeti arasındaki fark) 2008 yılında 35 baz puan (bps) olmuştu. Ocak 2010'a kadar on katına çıktı. Yunanistan, mali açığını kapatmak için ihtiyaç duyduğu krediyi artık alamazdı. Bir Avro Bölgesi üyesi aniden borcunu temerrüde düşürmenin eşiğine gelmişti ve tüm Birliği riske atıyordu. Yunanistan, haber gündeminin zirvesine fırladı.

23 Nisan 2010'da "spread", 1.000 baz puanın üzerine çıkarken Başbakan Yorgos Papandreou (Andreas'ın oğlu) resmî olarak mali yardım talep etti. 2 Mayıs'ta, Yunan hükümeti ile Avrupa Komisyonu, Avrupa Merkez Bankası (ECB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) arasında ilk *Mutabakat Zaptı* imzalandı. Bu anlaşma, basitçe *Bildiri* olarak anıldı, borç veren üçlü de *troyka* oldu. Yani Yunanistan, günahları için çalışma kampına gidiyor gibiydi.

Eurogroup, toplam 110 milyar avronun 80 milyar avrosunu sağlayacaktı, geri kalanını da IMF. Para birimini deva-

lüe etmenin olağan kaçış yolunu bulamayan Yunan liderleri, daha önce hiçbir gelişmiş ekonomide denenmeyen bir ölçüde kemer sıkma politikası uygulamak zorunda kaldılar. Her şey hunharca kesildi: maaşlar, emekli maaşları, tüm kamu harcamaları. Almanya Maliye Bakanı Wolfgang Schäuble, borç affının olmayacağını açıkça belirtti. Hele ki Alman bankaları Yunanistan'ın borcunun bu kadarını taşırken mümkün değildi.

Yunanistan ekonomisi 2010-2012 yılları arasında, Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ekonomisinden daha fazla oranda, %25 küçüldü. Fakat 1945 yılında dünya, Alman halkının ülkelerini yeniden inşa etmesine yardım edecek hayal gücüne sahipti. Soğuk Savaş sonrası muzaffer yeni binyılda ise bu tür bir hayal gücü yetersizdi. Yunanlar, kurtarma parasının %90'ını sadece borçlarını kapatmak için harcamak zorunda kaldılar. Likidite, en çok ihtiyaç duyulduğu anda ülke dışına çekiliyordu.

Sorumluluk

Yunanlar buna *Büyük Kriz* diyorlar. Hiç abartılı değil. Amerika'daki Büyük Buhran da dahil olmak üzere, tarihteki herhangi bir gelişmiş ekonominin yaşadığı en uzun küçülme dönemiydi. Fakat sorumlusu kimdi? Bir politikacı, kendisini seçen sistemi suçlama cesaretini bulacaktı.

> *Kayırmacılık, yolsuzluk, rüşvet ve siyaset kavramının bayağılaşması konusuna gelince... hepimiz birlikte yedik.*
>
> Theodoros Pangalos, Başbakan Yardımcısı (Eylül 2010)

Amerika'nın Kurucu Babalarından James Madison'ın ifadesiyle temsilî demokrasi, *"toplumun ortak yararının nerede yattığını anlayacak ve gözetecek bilgeliğe ve erdeme"* sahip liderler üretmeyi amaçlıyordu. Bunun Yunanistan'da olmadığı çok açıktı.

Dahası, Pangalos'un kabul ettiği gibi sistem, insanları kendi "bayağılaşmasına" ortak hâle getirmişti. 12.000 Av-

ro'nun altında gelir bildiren Yunan doktorların %60'ı vergi memurlarını yanılttıklarını biliyorlardı, tıpkı erken emekliliğe hak kazanmak için mesleklerini "ağır" olarak sınıflandıran kuaförler ve bahçesi olmayan hastanelerde çalışan bahçıvanlar gibi.

Bununla birlikte Alman, Fransız ve Hollandalı politikacılar –ve vatandaşların birçoğu–, para birliğinin zayıf ekonomileri fazla harcamaya teşvik etmesiyle ihracatlarının artacağını da biliyorlardı. Goldman Sachs'ın bankacıları, Yunanistan'ın borcunun çoğunu gizlemeden Euro Bölgesi üyelik kriterlerini karşılayamayacağını biliyordu. Bu yüzden tam olarak bunu yapmalarına, borçlarının çoğunu gizlemelerine yardım ettiler.

Suçlu o kadar çoktu ki hepsini parmakla göstermek için Gaia ve Uranüs'ün yüz tane eli olan dev yavrularından birini diriltmeniz gerekirdi. Kimse, Yunan krizinden temiz çıkamazdı.

"Bu bir intihar değil, cinayet."

Yunan Ortodoks Kilisesi, intihar edenlere hakkıyla bir cenaze töreni yapılmasını genellikle reddeder. Dolayısıyla, 2010'dan 2015'e kadar Yunanların intihar oranındaki %40'lık artışa dair (22 yaşın altındakiler için bu oran iki katıdır) resmî hesaplamalar kesinlikle gerçek rakamı olduğundan daha az gösteriyor.

Çaresizliği anladığını söylemek kolaydır. Troyka tarafından dayatılan kemer sıkma politikası, altı yıl boyunca on iki tur vergi artışı ve harcama kesintisi demekti. Dolayısıyla gelirlerin üçte bir oranında düşmesi, nüfusun üçte birinin işsiz kalması, genç işsizliğinin %60'a ulaşması ve yarım milyon mezunun yurtdışında şanslarını denemesi anlamına geliyordu. Ayrıca bu, büyükanne ve büyükbabaların, kendilerine muhtaç yeni bağımlıları beslemek için, 2010 ile 2012 arasında on iki kez kesintiye uğrayan emekli maaşlarını daha da idareli kullanması demekti.

Mücadele şehri. Büyük krizde Atina.

Atina bir protesto şehri oldu. Mutabakattan günler sonra 100.000 kişi sokaklara döküldü. Bir banka ateşe verildi ve çalışanlarından üçü yanarak öldü. Sonraki beş yıl içinde en az 11.000 protesto şehrin sokaklarını işlemez hâle getirecekti. Bu arada, günlük 60 avroluk para çekme limiti getiren bankaların, yemek dağıtan aşevlerinin, her sabah 10.000 somun ekmek dağıtan Venetis fırın zincirlerinin önünde Sovyet Moskova'yı anımsatan kuyruklar normal hâle geldi.

Geceleri şehir tam bir tehlike ve sefalet içindeydi. Kaldırımlarda, banklarda ve arabalarda uyuyan insanlar, bazen de kapı eşiklerinde kıvrılıp yattılar. Sokakları didik didik ederek göçmen arayan aşırı sağcı çeteler tarafından tartaklandılar. Nisan 2012'de bir gece, 77 yaşındaki emekli eczacı Dimitris Christoulas, Atina'nın göbeğindeki Sintagma Meydanı'nda kendini vurdu. Notu her şeyi anlatıyordu: *"Bu bir intihar değil, cinayet."*

Yunanlar sadece başka çareleri olmadığı için değil, başkalarının kaybettiği o duyguya hâlâ sahip oldukları için de dayandılar: yardımlaşma. Birçok genç köyüne geri döndü. Kiliseler kapılarını açtı. Atina'nın fakir Kerameikos semtinde Peder İgnatios Moschos, her gün otobüsle beş torununa yiyecek toplamak için gelen 93 yaşındaki bir büyükannenin de bulunduğu cemaate yemek servisi yaptı. Bu arada tıp sektörü, ülke genelinde yerel vatandaşların da yardım ettiği gönüllü doktorlar tarafından işletilen "dayanışma klinikleri" açtı.

Kilise ve Topluluk

Kilise'nin, ulusal bir kriz anında devreye girmesi çoğu Yunan için doğal bir şeydi. Nüfusun %90'dan fazlası kendilerini hâlâ Hristiyan olarak tanımlamaktadır. Yüzyıllarca süren Osmanlı yönetimi boyunca Kilise, ulusal kimlik duygusunun korunmasına yardımcı olmak için yerel liderlik ve eğitim sağladı. Devrimci mücadele sırasında, yerel din adamları isyancıları sık sık destekledi. Belki de bunun simgesi olarak pek çok kasabada *fustanella* kuşanmış kardeşlerinin heykelleriyle piskopos heykelleri yan yanadır. Mora'da bulunan Lousios Geçidi'ndeki muhteşem St. John Prodromos Manastırı bir süre Kolokotronis'i saklamıştır ve başrahibe yazdığı mektup hâlâ duvarda asılı durmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nda rahipler ve keşişler Direniş'e katılmış ve her şey bittiğinde ülkeyi 1945'in kaos ortamında Başpiskopos Damaskinos yönetmişti. İç savaş sırasında, komünist iktidarın zirvesindeyken bile EAM, Ortodoks Kilisesi'ni ele geçirmeye cesaret edememiştir.

1833'te Yunanistan Ortodoks Kilisesi kuruldu ve her zaman ulusun inşası için devletle ortak oldu. Yunan anayasası hâlâ *özdeş ve bölünmez Kutsal Üçleme*'yi anarak başlar. Yerel rahiplerin *"sanayi bacalarına benzeyen şapka-*

ları ve kirli nehirleri andıran sakallarıyla" (Peter Levi) her yeni öğretim yılını kutsaması gibi, Atina Başpiskoposu da her yeni hükümeti kutsar. Kilise, tüm mistisizmine rağmen takipçilerinin dünyevi, toplumsal ve politik yaşamlarına ayrılmaz bir şekilde dahildir.

Yunan Kilisesi muhafazakâr ve zengindir (devletten sonra ülkenin en büyük toprak sahibi) fakat bazen akılsız olabilir. *Katarevusa*ya verdiği destek, Kovid-19'un ekmek-şarap ayiniyle bulaşamayacağını söylediği yakın tarihli beyanı kadar hatalıydı. Tüm bunlara rağmen çoğu zaman ulusun nabzını tutmayı bilir. Mesogaia ve Lavreotiki Piskoposu Nikolaos –Harvard eğitimli bir astrofizikçidir– bir kriz anında inancın rolünü etkili bir şekilde dile getirmiştir: *"Maneviyatsız bir hayat, ilaçsız bir hastalığa benzer."*

Kurtuluş

Dünya, tüm bu sefaleti izledi ve bir türlü gelmeyen patlamayı bekledi. Bunun yerine daha ilginç bir şey oldu. Takip eden beş yıl boyunca Yunanlar ana akım partilere sırtını dönecek, uç alternatifleri araştıracak ve ardından sağduyuya oy verecekti.

Önce aşırı Sağ iktidara geldi. 2012 yılında Altın Şafak Partisi'nin 500.000 taraftarı vardı ve seçmenlerin %7'sini, Mayıs ve Haziran seçimlerinde onları desteklemeye ikna etti. Daha sonra 2013'te çetenin haydutları anti-faşist bir rapçiyi öldürdü ve Yunanlar, Adolf Hitler'e saygı duyan bir partiyi desteklediklerini anladılar. 2019'da Altın Şafak parlamentoda tek bir sandalye alamadı.

Sırada en sola dönüş vardı. Mayıs 2012 seçimlerinde Yeni Demokrasi, oyların sadece%19'unu, PASOK ise utandırıcı bir şekilde %13'ünü aldı. Haziran için bir seçim çağrısı daha yapıldı. Ana muhalefette, hükümet tecrübesi olmayan ve iyi

görüntü veren genç bir adamın önderlik ettiği sert Sol partilerden oluşmuş bir koalisyon vardı: Siriza. Alexis Çipras kendisini, Yunanistan'ı dize getiren yozlaşmış siyasi hanedanlarla hiçbir bağlantısı olmayan bir yabancı olarak sundu. Parti liderleri arasında, kesintilerin yarattığı adaletsizliğe duyulan öfkeyi tek *hisseden* oydu. Yunanistan'ın sefaletinden, yabancıları ve onların bakanlıklardaki bağlantılarını sorumlu tuttu. Yeni adam, aynı terane: Andreas bunu 1980'lerde söylemişti.

Grexit

Bu sırada ortalıkta dolaşan yeni bir sözcük vardı: *Grexit*. Teori basitti. Ameliyat hastayı öldürüyorsa belki de hasta ameliyat masasından kalkmalıydı. Yunanistan, kendisini felce uğratan borcunu temerrüde düşürmeli, drahmiyi geri getirmeli ve devalüe etmeliydi. Ancak fikir, sermayenin ülkeden kaçmasına neden oluyordu. Şubat 2012'de Avrupa Merkez Bankası, bankaları açık tutmak için 109 milyar Avroluk acil yardım (ELA) pompalamak zorunda kalmıştı.

Brexit/Grexit

Britanya'da Brexitçiler, Grexit ihtimalini alkışlıyorlardı. Tıpkı 1940'ta olduğu gibi iki ülke, Avrupa'nın zorbalarına karşı bir kez daha tek başlarına duracaklardı. Ama Yunanların çoğu ilgilenmiyordu. 2012'de, tam da AB'de kalmak istedikleri için Yeni Demokrasi'ye oy vermişlerdi. Çipras'a oy vermelerinin sebebi de, onları hem kemer sıkmayı reddedebileceklerine hem de üyeliği koruyabileceklerine ikna etmiş olmasıydı.

Brexit'ten farklı olarak Grexit fikri esasen dışarıdan geldi: Almanya'dan ve hepsinden önce Alman Maliye Bakanı Wolfgang Schäuble'den. Kamuoyundaki gerekçesi, AB'den ayrılmanın Yunanistan'ın tekrar Birliğe katılmadan önce kendini düzene sokması için "mola" yerine geçeceği yönündeydi. Schäuble'nin içindeki umut ise, Yunanistan dışarıda kaldığında çekeceği kaçınılmaz ıstırabın başkalarına ders olacağı

ve onları, tek başlarına yapabileceklerini düşünmekten caydıracağıydı.

Bütün bunlar sakıncalı bir gerçeği gizlemeye hizmet ediyordu: siyasi birliği olmayan parasal birliğin bir anlamı yoktu. Schäuble'ın akıl hocası Şansölye Helmut Kohl, 1991'de Maastricht Antlaşması'na son hâli verildiği sırada açıkça itiraf etmişti:

> *Kesin olan bir şey var... Avrupa, Kopenhag'dan Madrid'e kadar ortak bir para birimine sahip olduğunda, Avrupa'daki hiçbir bürokrat siyasi birleşme sürecini durduramayacaktır.*

Diğer zengin AB ülkeleri gibi Almanya da bu işin beraberinde getirdiği mali sorumlulukları kabul etmeksizin kendi lehine olan bir döviz kurunun faydalarından yararlanıyordu.

Haziran 2012 seçimleri, AB'den ayrılıp ayrılmama konusunda bir oylama oldu. Yeni Demokrasi, Yunanistan'ı Avrupa'da tutmak ve Siriza'yı hükümetten uzaklaştırmak için gerekeni yapacağına söz veren çetin bir koalisyonu bir araya getirerek kazandı. Teorik olarak Yunanistan şimdi sert reform sürecine devam edebilirdi. Pratikte ise hükümetteki hiç kimse, bu reformlara sahip çıkacak kadar cesur değildi. Değişiklik önermek üzere komisyonlar kurulmasına rağmen malum yerlerden gelen tepkilerden sonra raporlar birbiri ardına sessizce rafa kaldırıldı. Reformcular işe alınıp çıkarıldı. Korkaklık, kayırmacılık kadar yaygındı.

Daha aşağılarda da değişim için kuvvetli bir istek yoktu. Vergi kaçırmayı ele alalım; bu, ortada olan bir problemdi ve mücadelede ilk atılması gereken adım kimlerin vergi kaçırdığını bulmaktı. Beyan edilen gelir ile yaşam tarzı arasındaki tutarsızlıkları tespit etmek için verileri çapraz kontrol edebilecek bilgisayar programları yazmak üzere uzman kişiler işe alındılar. Ancak bulgular yerel vergi dairelerine iletildiğinde, ne kaynakları ne de bunları uygulayacak cesaretleri olan görevliler tarafından görmezden gelindi.

> Kafka Yunan olsaydı, başyapıtının adı *Vergi Dairesi* olurdu.
>
> Yannis Palaiologos

Troyka sabrını yitiriyordu. 2010 yılı sonunda, Yunanların ödenmemiş vergilerden 39 milyar Avro borcu vardı; 2013'te 62 milyar Avro olmuştu. AB Yunanistan Çalışma Kolu, sistemin düzeltilmesi hakkında yardım teklif ettiğinde Vergi Memurları Birliği onlarla görüşmeyi bile reddetti.

Yunan halkının da katlanacak gücü kalmamıştı. Dört yıl süren sıkıntıdan sonra hem intiharlardan hem de oğulları ve kızlarının olmadığı bir gelecek düşünmekten bıkmışlardı. 2014 yılının başlarında Yunanistan Başbakanı Antonis Samaras daha fazla borç affı istedi. Ne de olsa ülke, programın tam bir yıl öncesinde faiz dışı fazla (yani faiz ödemelerinden önce) elde etmişti ve cömert övgüleriyle pek tanınmayan IMF, modern tarihin en büyük mali düzeltmesi için tebriklerini sunmuştu.

Çoğu kişiye göre troykanın ilacı sadece zararı arttırıyordu. Ekonomik faaliyetteki düşüş borcu körüklüyor ve Yunanları bir gelecekten mahrum bırakıyordu. Ama Almanlar ve IMF dinlemiyordu. Samaras, troykanın aşırı Sol korkusuyla kumar oynamış ve kaybetmişti.

Kader Anı

Alacaklılarla son bir hesaplaşma artık kaçınılmazdı. Çipras ve Gölge Maliye Bakanı Marksist Yanis Varoufakis, iki yandan bunun için bastırıyorlardı. Ocak 2015 seçimleriyle bu fırsatı yakaladılar. Siriza'nın Yunanlara mesajı yanıltıcı olduğu kadar basitti: *hem* reformun acısını defedebilir *hem de* Avro Bölgesi'nde kalabilirlerdi.

Seçmenler neden inandı? Çünkü kaybedecek hiçbir şeyleri kalmamıştı. Seçim gününde *"kimseye, hiçbir partiye güveni kal-*

madığını" ilan eden 78 yaşındaki büyükanne yalnız değildi. Görüş bildiren başka biri şu şekilde ifade ediyordu:

> Senin benim gibi sıradan insanlar yiyecek bir şeyler bulmak için çöp kutularını karıştırıyorlar. Gençler sadece yurtdışında iş bulabiliyor. Yunanistan'ın umudu Siriza.

Zafer gecesi, *"Yunanistan'ın umudu"*, parlamento binasının merdivenlerinde durup kalabalığa şöyle haykırdı:

> Yunan halkının kararı troykayı geçmişte bırakıyor.

Bu bir temenniydi. Troyka bitmiş olmaktan çok uzaktı.

Almanlara Karşı Öfke

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden altmış yıl sonra Almanlar, bir kez daha Yunan öfkesinin odağı haline geldi. Bir Yunan gazetesinde, Şansölye Angela Merkel'in Nazi askeri kılığındaki fotoğrafı vardı. Atina sokaklarındaki protestocular Alman bayrağını yaktılar ve Yunanistan Ulusal Bankası'nın tabelasını boyayarak "Berlin Ulusal Bankası"-yaptılar.

Alexis Çipras, Alman karşıtlığı ve yabancı düşmanlığından yararlanmakta gecikmedi. 2015 seçimlerini kazandıktan iki ay sonra bir basın toplantısında Almanya Şansölyesi'ne döndü ve kamuoyu önünde Nazi zulümleri için savaş tazminatı talep etti.

Bu, seçmen tabanına hoş gelen popülist bir gösteriydi ama onu iyi bir devlet adamı yapmıyordu. Evet, 1960 yılında ödenen 115 milyon Alman markı, savaş sırasında Yunanların çektiği acılar ve Almanların merkez bankalarını yağmalamaları göz önüne alındığında belki de çok azdı. Ama tazminat konusu ikili anlaşma yoluyla çoktan çözülmüştü. Çipras'ın, Almanlara yönelik halka açık saldırısı Yunan davasına hiçbir şekilde yardımcı olmadı.

Yunan tabloid gazetesi Demokratia'da Angela Merkel Nazi olarak gösteriliyor.

Bu işi futbol taraftarlarına bırakmalıydı. Gdansk'taki Avrupa Şampiyonası'nın 2012 çeyrek finalinde Alınan taraftarlar *"Angie olmasaydı burada olamazdınız"* diye tezahürat yaptığında Yunan taraftarlar şöyle karşılık vermişti: *"Size asla geri ödeme yapmayacağız*[34]*."*

Çipras'ın, AB'nin fikrini değiştirmeyeceğini öğrenmesi beş sancılı ay aldı. Grexit'e birkaç kez yaklaşsa da ortaya çıkacak kaosu görüverdiğinde geri çekildi. Ruslara ve Çinlilere alternatif finansman için başvurdu, başarılı olamadı. Bu sırada saat işliyordu ve Haziran 2015'in sonunda Yunanistan'ın parası yine tükenmişti. Kriz zamanıydı. Yunanistan, yeni kemer sıkma tedbirlerine imza atmadığı sürece ikinci kurtarma paketinin son taksiti kesilecekti.

İşte bu noktada Çipras, kurtarma paketinin şartları konusunda referanduma gitme kararı aldı. David Cameron'ın, Brexit'i bir yıl sonra halk oylamasına sunma kararı gibi bu da fena halde haksızlıktı. Vatandaşlar gerekli bilgiye sahip değildi ve kaderlerini değiştirecek bir karar vermeleri, yani herhangi bir eğitim almadan temsilî demokrasiden doğrudan demokrasiye geçmeleri isteniyordu.

5 Temmuz 2015'te Yunanların %69'u, troyka tarafından talep edilen kemer sıkma önlemlerini reddetme yönünde oy kullandı. Yanılgılarının ne boyutta olduğu başka bir ankette AB'de kalmak isteyen büyük bir çoğunluk ortaya çıktığında belli oldu. Yunan hükümeti ve alacaklıları arasındaki tüm

34 1'e 150 bahis oranıyla şans tanınmayan Yunan milli takımını, 2004 Avrupa Şampiyonası'nda zafere taşıyan teknik direktör Alman Otto Rehhagel'di.

güven buharlaşmıştı. Ertesi gün parlamento referandumun sonucunu onaylamak için toplanırken Brüksel'den, Varufakis'in AB maliye bakanları toplantısına kabul edilmediği haberi geldi. İki gün sonra Yunanistan, IMF'ye temerrüde düşen ilk gelişmiş ülke oldu ve Varoufakis istifasını sundu.

Sonrasında Çipras, siyasi tarihin en hızlı U dönüşlerinden birine imza atacaktı. 8 Temmuz'da nihayet AB'nin blöf yapmadığını fark ederek yeni Maliye Bakanı'na Avro Bölgesi'nden üçüncü bir kurtarma talebinde bulunması talimatını verdi ve kemer sıkma politikalarının referandumda reddedilenlerden bile daha sert olacağı bir plan sundu. Olağanüstü bir yüz seksen derecelik dönüştü fakat yeterli olacak mıydı?

12 Temmuz sabahı Alexis Çipras, Avrupalı devlet başkanlarına katılmak için Brüksel'deki toplantı odasına girdi. Takip eden 17 saat boyunca madde madde, koşulsuz teslim olma şartlarını kabul etti. Azarlandıysa da bunu göstermedi. Yunanistan'a, huzuru getirdim dercesine sevinçle döndü, erken seçim çağrısında bulundu ve neredeyse Ocak ayındaki çoğunlukla kazandı. Ancak tarihin en düşük katılımlı seçimlerinden biriydi. Yunanlar artık kaderlerine boyun eğmiş gibiydiler ve onları bu duruma kimin getirdiği artık pek umurlarında değildi.

Krizden Sonra

Resmî verilere göre üç yıl sonra Ağustos 2018'de, Yunanistan kurtarma programından herkesin tahmininden daha iyi bir şekilde çıktı. Faiz dışı bütçe fazlası %4 ile, krizden etkilenen diğer Avro Bölgesi ülkelerinden daha yüksek oldu. Büyüme yavaştı ama istikrarlıydı ve işsizlik %18'e düşmüştü. Mart 2019'da 2.5 milyar Avroluk on yıllık bir tahvil çıkararak piyasalara dokunmayı bile başardı.

Övgünün çoğu Yunan halkına aittir. Geride kalan 35 yıl boyunca, bayağılaşmış bir siyasi sistemden yararlanan popülist liderler tarafından, kendilerini finansal çöküşe götüren

ve yudum yudum verilen zehri fark edemeyecek kadar uyuşmuş, rahatına düşkün bir ulusa dönüştürülmüşlerdi. Sonunda kriz vurduğunda, Grexit'in, milliyetçiliğin ya da devrimin sahte vaatlerine kolayca kapılabilirlerdi, ama üçüne de sırtlarını çevirdiler.

2019 seçimlerini büyük çoğunlukla Yeni Demokrasi Partisi kazandı ve Kiriakos Miçotakis başbakan oldu. Şu ana kadar belirtiler cesaret verici. Miçotakis hükümeti devralırken iktidarını çoğu hâlâ yurtdışında bulunan Yunan evlatlarına adadı.

Göçmen kuşlarım dünyaya dağılmış, güzel gençliğiniz yabancı topraklarda heba oldu.

Epir bölgesinden eski bir şarkı

Daha sonra kabinesinin gözdesini bulmak için tarihteki bölünmeleri referans alarak Yunan halkını birleştireceğini düşündüğü, çevreci bir avukat olan Ekaterini Sakelaropulu'yu Yunanistan'ın ilk kadın Cumhurbaşkanı olarak atadı. Covid-19 salgınında disiplin çağrısında bulundu ve Yunanlar çağrıya uydu. Yunan Paskalyası'nda, Amerikalı silah tüccarları kamyonların üzerinde haklarını ararken Ortodoks kiliselerin çanları boş sokaklarda çınlıyordu. Yunanistan, ilk iki pandemi dalgasından Avrupa'daki en düşük ölüm oranıyla çıktı.

Ekonomiye gelince, gençler ancak güvenli bir gelecek sezdiklerinde eve dönüş yapacaklardır. Yunanistan'ın borç yükü hâlâ ağır ancak faizler çok düşük bir oranda olduğundan onlar için zorlayıcı değil. AB'nin pandemi sonrası kurtarma paketinin 750 milyar Avroluk orantısız derecede büyük bir kısmı Yunanistan'a gidiyor. Pandemiden önce Doğrudan Yabancı Yatırım, 2015 yılının dört katıydı ve Atina, Avrupa'nın en iyi performans gösteren borsasına sahipti.

Bir Atina mahkemesi, beş yıl süren davanın ardından, Ekim 2020'de Altın Şafak yöneticilerini 13 yıl hapis cezasına çarptırdı ve partiyi suç örgütü ilan etti. Nürnberg'den beri bu

kadar çok sayıda faşistin adaletle yüzleştiği olmamıştı. Bir neo-Nazi partisinin, Alman işgali altında bu kadar çok acı çeken bir ülkede kök salması şaşırtıcı olurdu. 2015'ten bu yana bir milyondan fazla mülteci Yunanistan sınırlarını geçti, buna rağmen 2019 seçimlerinde Altın Şafak Partisi'nin daha kabul edilebilir karşılığı olan *Yunan Çözümü Partisi* oyların sadece %3,7'sini kazandı. Bu seçim, 2017 yılında Almanya'da yapılan ve aşırı sağcı AFD partisinin %12,6 oy alarak üçüncü büyük parti olduğu seçimlerle kıyaslanıyor.

Miçotakis, Altın Şafak yöneticilerinin cezalandırılmasının ardından *"Bugün demokrasi kazandı. Her gün kazanması ise bizim elimizde,"* demişti. Evet ama demokrasiyi vicdansızların saldırılarından nasıl koruyabiliriz: 1930'larda Hitler, 2000'lerde Putin, 2020'lerde Trump, yakın zamanda Başkan Xi. Yunanistan'ın tarihi, iki demokrasinin hikâyesidir: Yunanistan, dünyada hem doğrudan hem de temsilî demokrasiyi deneyimleyen tek ülkedir. Bu eşsiz deneyim inanıyorum ki soruya cevap bulmamıza yardımcı olabilir.

Naziler Hapishaneye. Atinalılar Altın Şafak davasının kararını kutluyor, 2020.

SONSÖZ

Bir avuç ince düşünceli ve adanmış yurttaşın dünyayı değiştirebileceğinden asla şüphe etmeyin; aslında bunu bir tek onlar başardı.

Margaret Mead

İklim değişikliği, toplu göç, salgın, süper güç rekabeti. Dünya, birtakım acil sorunlarla karşı karşıya ve demokrasimize ya da demokrasinin bu sorunlarla başa çıkmak için önümüze attığı liderlere olan inancımızı kaybediyoruz.

Eski Yunan'da demokrasi farklıydı. Vatandaşları, yaşadıkları dünyayı uzaktaki bir tanrıya veya temsilciye bırakmak yerine doğrudan organize etmek üzere işe koştu. Aristoteles'e göre gerçek özgürlük ve mutluluk, insanların *"sırayla yönetmesine ve yönetilmesine"* izin vermekten geçiyordu. İktidarın gerçekliklerini ilk elden deneyimleyerek bir tatmin duygusu yaşamakla kalmadılar, demagogların yalanlarından daha az etkilenir hâle de geldiler. Başka bir deyişle, gerçek özgürlük katılımdan geldi. Bireysel özgürlüklerin kamu yararına bağlı olduğunu unutanlar *"aptallar"*dı.

İşin püf noktası eğitimdi. Delphoi kehanet merkezinin mesajı "kendini bil"di ve antik Yunan eğitim sistemi *(paideia)*, söz konusu "kendi" kavramının gelecek nesiller de dahil olmak üzere toplumun geri kalanına sıkı sıkıya bağlı olarak düşünülmesini teşvik ediyordu. Sistem, *fumos* (değer görme

ihtiyacı), *philotimo* (bizi doğru olanı yapmaya sevk eden onur aşkı) ve *xenia* (yabancıya gösterdiğimiz cömertlik) gibi derin insani hislerle iletişim kuruyordu. Bugün bu hisler, iki bin beş yüz yıl öncekinden daha az önemli değil, onları sık sık ihmal etsek bile.

Antik dönemdeki şartlar da çok önemliydi. Toplulukların, kamu yararını deneyimleyecek kadar küçük olması gerekiyordu. Bu nedenle *demokratia* veya ona benzer bir şey, Helenistik Çağın *şehir-devletlerinde* Klasik Yunanistan'ın çöküşünden sonraki üç yüzyıl boyunca hayatta kalabildi. İnsanlık tarihinde ilerleme ve kültür bakımından eşi benzeri olmayan bir çağı doğurdu.

Ardından, Yunan kültürünün en önemli unsuru olan *insanı güçlendirme* dışında her şeyi benimseyen Romalılar geldi. Herkese Roma "vatandaşlığı" verildi ama bu, Perikles ve diğerlerinin tasavvur ettiği şeyden çok uzaktı. Hükümdarlar ve oligarklar iktidardayken *halk* olmaktan çok ayak takımı hâline indirgenen güruh, ekmek ve sirk eğlenceleriyle susturuldu.

Hızlıca modern çağa geçersek, Amerika'nın Kurucu Babalarına ilham veren Roma'nın demokrasi versiyonuydu. Avrupa'da da Yunanistan'dan çok Roma'dan bir şeyler aldık. Bizden daha akıllı ve daha faziletli olduklarına inanarak bizim adımıza hükmetmeleri için uzak temsilciler atadık. Ancak kurdukları siyasi partiler, seçmenleri manipüle etmek üzere sık sık güçlerini birleştiren çıkarcılar ve popülistler için mükemmel platformlar hâline geldi. Hükümetle teması kaybettiğimiz ve işleyişinden habersiz olduğumuz için de çoğu zaman başarılı oldular.

Peki, durum her zaman böyle değil miydi? Demagog da tıpkı *fumos* gibi, *xenia* gibi, *philotimo* gibi zamandan bağımsız değil mi? Papandreou ve Trump'ın, MÖ 5. Yüzyıl'da Atina'nın Peloponez Savaşı'nı kaybetmesinde fazlasıyla etkili olan Alkibiades ile pek çok ortak noktaları var. Aradaki fark

ise şu: Eski Yunan demokrasisi, krizden kurtulmak için ihtiyaç duyduğu halk desteğine sahipti, bizdeki halk desteği ise krizin doğmasına yardımcı oluyor. *Kibir* ve *ceza* döngüsüyle modern Yunanistan tarihi, bu sürecin iş başında olduğunu gösteriyor.

MÖ 5. Yüzyıl'da Peloponez Savaşı, antik Yunan dünyasının en büyük akıllarını sarsarak demokrasilerini nasıl düzelteceklerini düşünmeye sevk etmişti. Bugün de aynı şeyin gerçekleşmesine ihtiyacımız var. Modern versiyonumuz, epey uzun bir süre başarılı oldu ve milyonlara refah getirdi. Fakat şu anda karşılaştığımız sorunları çözemeyecek.

Doğrudan demokrasiye bu kadar uzun süre ayakta kalacak gücü neyin verdiğini kendimize sormalıyız. Feci bir yenilgiyle sonuçlanan otuz yıllık korkunç mücadeleden sonra Atinalılar neden ona sarıldılar? İskender'in halefleri kendilerini imparatorluk üzerinde yarı tanrısal hükümdarlar olarak konumlandırdıktan sonra bile Yunanlar doğrudan demokrasiden tamamen vazgeçmediler. Neden? Niye? Elbette kendilerinin bir parçası olması sebebiyle. Demokrasi için savaştılar, çünkü onlar demokrasinin *kendisiydi*. Bugün birçok insan demokrasinin başkasına ait olduğuna inanıyor. Demokrasi kuşatma altına girdiğinde, içimizden yeteri kadar kişi onun için savaşacak mı?

Şehir-devlet tarzı bir doğrudan demokrasi, ulus-devletler ve çok fazlalaşmış nüfuslar çağında gerçekten işe yarayabilir mi? Belçika'nın 74 bin nüfuslu Ostbelgien bölgesinde, Atina'nın vatandaş meclislerinden *(boule)* farklı olmayan 24 kişilik bir Yurttaş Konseyi, bir Meclis'in görüşmelerini denetlemek için aylık olarak toplanır. Her ikisi de kura ile seçilen vatandaşlardan oluşur ve önce Eupen'deki bölgesel parlamentoya ve oradan da Brüksel'deki ulusal hükümete politika önerileri sunar. Kurayla seçilmiş vatandaşlarla dolu, verilen

tavsiyeleri ulusal parlamentolara ve onun da ötesinde uluslarüstü organlara aktaran bu tür meclislerle donatılmış bir Avrupa'yı hayal edemez miyiz? Ayrıca *boule* tarzı meclisler olmaksızın gezegenimize ait sorunlarımızın çözülemeyeceğini öngörmek çok mu zor?

Belki kamu yararına hizmet etme arzusunu ve yeteneğini aşılamak için gerekli olan *paideia* sisteminin yeniden canlanmasını bu bireysellik çağında tasavvur etmek daha fazla çaba isteyebilir. Elbette eğitimin derinlemesine yeniden düşünülmesini gerektirecektir. Ancak modern iletişim teknolojisi yardımcı olabilir. İnternetin milyarderleri, güçlerini insanlığa fayda sağlamak için kullanmak istediklerini söylüyorlar. Şu an onlar için bir fırsat.

Nereden başlamalı sorusuna gelince, Amerikan Çağı sona eriyor ve demokrasisi an itibariyle oldukça arızalı görünüyor. Bunun yerine, Avrupa'nın, iki bin beş yüz yıl önce yarattığı şeyi, belki de her şeyin başladığı yer olan (tamamen restore edilmiş) Parthenon'un gözetimi altında yeniden icat etmesinin zamanı gelmedi mi? Ne de olsa Yunanlar, toplumu besleyen ve katılımı yönlendiren *xenia, fumos ve philotimo*'yu diğer Avrupa halklarından daha fazla hissediyorlar. MÖ 6. Yüzyıl'da antik Yunanistan'ın Yedi Bilgesinden biri olan Miletli Thales "Yunanlar için *philotimo* nefes almak gibidir" diyordu. Daha birkaç ay önce, pandemi tüm hızıyla devam ederken, Yunan başbakanı hâlâ "Ulusal aşımız *philotimo* olsun," diyebiliyordu.

Geride kalan bizlerin kulak vermesi gerek.

James Heneage
Peloponez, Eylül 2021

GÖRSELLERİN TELİF HAKLARI

s.10 Kiklop Duvarlar: Wikimedia Commons, Berthold Werner.

s.11 Gorgon Başı: Puşkin Devlet Güzel Sanatlar Müzesi, St. Petersburg Wikimedia Commons, shakko.

s.14 Akrotiri Maymunları Duvar Freski Akrotiri'deki Room Beta 6, Thira Tarih Öncesi Müzesi (Santorini): Wikimedia Commons, Zde.

s.16 Pylos Myken sarayından Lineer B tableti (PY Ub 1318), Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi: Flickr aracılığıyla Wikimedia Commons, Sharon Mollerus.

s.21 Münih Deutsches Müzesi'ndeki bir trireme modeli: Wikimedia Commons, Matthias Kabel.

s.26 Spartalı bir savaşçının mermer büstü, yaklaşık MÖ 5.yy, Sparta Arkeoloji Müzesi:Wikimedia Commons, Ticinese.

s.35 "Perikles'in cenaze konuşması", resim, Philipp von Foltz, 1852:Wikimedia Commons/Rijksmuseum.

s.58 Gandhara, Pakistan'dan Greko-Hint Buda, yaklaşık MÖ 1-2.yy Wikimedia Commons: World Imaging

s.84 Fayyum'dan mumya portresi, Metropolitan Sanat Müzesi, New York: Wikimedia Commons, Eloquence; Boyalı panel ikonu, MÖ 590-600 CE, Bode Müzesi, Berlin: Wikimedia Commons, Andreas Praefcke.

s.87 Joannes Skylitzes'ten Detaylar, *Synopsis of Histories* (oluşturulma tarihi yaklaşık 1126 1150), Bölüm II, f26v:

Dünya Dijital Kütüphanes/Kongre Kütüphanesi, Kayıt 10625/İspanya Milli Kütüphanesi, Madrid, raf no:-VITR/26/2.

s.95 1204'te David Aubert'ten Konstantinopolis'in Yağmalanması, *Croniques abregies commençans au temps de Herode Antipas, persecuteur de la chrestienté, et finissant l'an de Grace mil IIc et LXXVI*, (oluşturulma tarihi 1449-1479), Cilt II, f205r: Fransız Milli Kütüphanesi, Arsenal Kütüphanesi Ms-5090 rezerv, http://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc.

s.96 Cephaneliğin dışında Delian aslanı, Venedik: Wikimedia Commons, Didier Descouens.

s.103 ve 105 Mistra'nın Görünümü, Vincenzo Coronelli, *Morea, Negroponte&Adiacenze*, 1686; Konstantinopolis Kuşatması: © Chronicle/Alamy StockPhoto.

s.110 "Bir Yeniçeri Savaşçı", Jacopo Ligozzi (1577-80) tarafından yapılan resim: Metropolitan Sanat Müzesi, New York, Harris Brisbane Dick stok, 1997.

s.116 "The Upper Bazaar of Athens", Edward Dodwell tarafından yapılan resim, 1832: Wikimedia Commons, OUTUS.

s.119 ve 121 "Yanyalı Ali Paşa, Butrinto Gölü'nde avlanıyor", Louis Dupré, 1827: © Darling Archive/Alamy. Rhigas Feraios, 200 drahmilik banknotun ön yüzünde, 1996 ve 2001 yılları arasında basılmış: özel koleksiyon.

s.125 ve 126 "İpsilantis, Pruth Nehri'ni geçerken", Peter von Hess (1821-1828): © Interfoto/Alamy; 'Petros Mavromichalos, Messinia'yı ayaklandırıyor', Nikolaos Ferekidis, 1900, Peter von Hess'ten sonra, 1839: Yunanistan Ulusal Bankası, Atina.

s.130 Laskarina Bouboulina, bilinmeyen bir sanatçının portresi, yaklaşık 19.yy Ulusal Tarih Müzesi, Atina/Wikimedia Commons.

s.139 Messalonghi kalıntıları üzerinde Yunanistan, Eugène Delacroix, 1827: Güzel Sanatlar Müzesi, Bordeaux Accession No. Bx E. 439/The Yorck Project/Wikimedia Commons.

s.142 Buharlı ve yelkenli gemi *Karteria,* Bağımsızlık Savaşı'nın başlamasından 150. yıl Yunan hatıra pulu: © Zvonimir Atletic/Alamy.

s.143 Frank Abney Hastings'in ölümünün 100. yılında yayınlanan Yunan kartpostalı: Society for Hellenism and Philhellenism Collection (www.eefshp.org) sayesinde kopya alınmıştır.

s.147 "Kapodistrias'ın Cinayeti", Charalambos Pachis'in resmi, yaklaşık 1870-1891: Korfu Belediye Kütüphanesi/Wikimedia Commons.

s.149 "Bavyeralı mızraklı askerler Yunan isyancılara hücum ediyor", Hans Hanke tarafından yapılan resim, Ludwig Köllnberger'in orijinal suluboyasından sonra 1909, 1830'lar: Yunanistan Tarih ve Etnoloji Derneği/Ulusal Tarih Müzesi, Atina.

s.151 Geleneksel Yunan giysisi fustanella giymiş Kral Otto Bavyera'da, fotoğrafçı Oscar Kremer, Viyana, 1863 veya 1865: kamu malı.

s.157 Sophie Schliemann, kocası Heinrich tarafından kazıda bulunan Priamos'un Hazineleri'nden eşyalarla. 1870; © Süddeutsche Zeitung/Alamy.

s.160 Korint kanalının inşaatı, 1890'lar: © History Collection/Alamy.

s.161 1896 Olimpiyat pulu, Yunan postanesi tarafından verilen Akropolis resmiyle 10 drahmi, gravür Louis-Eugène Mouchon, resim Emile Gilliéron: Wikimedia Commons.

s. 165 Venizelos'un 1913'te Sırbistan Başbakanı Pašić ile görüşmesi: Agence Rol, Paris/Fransız Milli Kütüphanesi/Wikimedia Commons.

s.169 Konstantinopolis'teki Yunanlar, İstiklal Caddesi'nde General Allenby ve askerleri selamlıyor, Ocak 1919: fotoğrafçı/kaynak bilinmiyor.

s.171 İki Kıtanın ve Beş Denizin Yunanistan'ı: 1920/1921 kartpostalı: özel koleksiyon.

s.179 Theseus Tapınağı yakınlarındaki çadır köyü, Atina, 1917/1922: Amerikan Kızıl Haç Fotoğraf Koleksiyonu/ABD Kongre Kütüphanesi Baskılar ve Fotoğraflar Bölümü, Washington D.C. http://hdl.loc.gov/loc.pnp/pp.print.

s.184 Ioannis Metaxas 1937'de parlamento binasının merdivenlerinde faşist selamı verirken: © Picture Alliance/Getty Images 1058620176.

s.186 Rebetiko grubu "The Famous Quartet of Piraeus", 1933'te Pire, Karaiskaki'de, Markos Vamvakaris (sağdan dördüncü, buzuki ile ayakta) ve grup arkadaşı Yiorgos Bati (ortada, gitarla birlikte): FAL/Wikimedia Commons.

s.189 İkinci Panzer Tümeni birlikleri, Akropolis üzerinde gamalı haç bayrağı kaldırıyor, Atina, Nisan 1941, fotoğraf Theodor Scheerer: Ordu ve Hava Kuvvetleri Propaganda Birlikleri, Alman Federal Arşivleri, Bild 101I-164-0389-23A.

s.196 Yunan Direniş savaşçıları, tarihi, yeri ve fotoğrafçısı bilinmiyor: Yunanistan Dışişleri Bakanlığı, Diplomatik ve Tarih Arşivi Dairesi, Mihver Devletlerin 28 Ekim 1940'ta Yunanistan'a savaş ilan etmesinin 70. yıldönümü münasebetiyle fotoğraf sergisi. Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Flickr, https://www.flickr.com/photos/greecemfa/ Wikimedia Commons.

s.200 EAM afişi, Aralık 1944: © Tarihi Koleksiyon/Alamy.

s.201 5. (İskoç) Paraşüt Taburu, 2. Paraşüt Tugayı'ndan Sherman tankları ve birlikleri, Atina'da ELAS üyelerine

karşı operasyonlar sırasında, 18 Aralık 1944, fotoğraf Teğmen Powell-Davies, No.2 Ordu Film ve Fotoğraf Birimi: Fotoğraf NA 20937, © İmparatorluk Savaş Müzeleri.

s.209 Melina Mercouri, 1960 yapımı "Pazar Günü Asla" filminde Pire fahişesi İlya'yı oynuyor: © Keystone Press/Alamy E0X3E4.

s.208 Macronissos esir kampı: Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivleri/Wikimedia Commons.

s.213 (soldan sağa) Tuğgeneral Stylianos Pattakos, Başbakan Georgios Papadopoulos ve Albay Nicholas Makarezos 1967'de © Keystone Press/Alamy E13WF6.

s.215 Seferis 1951'de BBC'de bir radyo konuşması yapıyor: BBC World Service.

s.217 Kasım 1973'te Atina Politeknik'teki protestocu öğrenciler: https://en.protothema.gr.

s.223 PASOK partisinden Andreas Papandreou, 17 Kasım 1974 seçimleri öncesinde: © Keystone Press USA/Alamy E110GM.

s.230 Atinalılar Almanya'dan Angela Merkel'in gelişini protesto ediyor, Ekim 2012: © EDB Image Archive/Alamy.

s.237 Angela Merkel Nazi üniforması içinde resmedilmiş, *Dimokratia* gazetesi, Yunanistan, 9 Şubat 2012.

s.240 Naziler cezaevine: Altın Şafak davasında kararı kutlayan pankart, Ekim 2020: © Ioannis Mantas/Alamy

TEŞEKKÜR

Bu kitap, ikincisi Ben Yarde-Buller'ın mükemmel düzenlemesi eşliğinde olmak üzere iki kez yazılmıştır. Başarılı olursa, büyük ölçüde onun sayesinde olacaktır.

EK OKUMALAR İÇİN ÖNERİLER

Democracy: A Life, Paul Cartledge
The Great Dialogue, Donald Kagan
The Spartans, Paul Cartledge
Song of Wrath, J. E. Lendon
The Hellenistic World, F. W. Walbank
Alexander the Great and the Hellenistic Age, Peter Green
Byzantium: the Surprising Life of a Medieval Empire, Judith Herrin
Lost Capital of Byzantium, Steven Runciman
1453 –The Fall of Constantinople, Steven Runciman
Greece, the Hidden Centuries, David Brewer
The Greek Adventure, David Howarth
History of the Greek Revolution, George Finlay
Twice a Stranger, Bruce Clark
Inside Hitler's Greece, Mark Mazower
13th Labour of Hercules: Inside the Greek Crisis, Yannis Palaiologos
Greece: Biography of a Modern Nation, Roderick Beaton
Modern Greece, Stathis Kalyvas
Against Elections: The Case for Democracy, David Van Reybrouck

Felsefe, sanat, dil, demokrasi, hepsi de Yunan uygarlığının ürünleri tarafından şekillendirildi. Yine de bizlere bu kadar çok şey katan bir halk ve yer hakkında çok az şey biliyoruz. Akropolis ve Büyük İskender tanıdık gelebilir ama ya Yunan dünyasını Sparta zulmünden kurtaran Thebaili general Epameinondas hakkında ne biliyoruz?

Modern Yunanistan'ın hikâyesi ise bölünme ve diktatörlük aracılığıyla kurtuluş ve genişleme, Nazi işgali, iç savaş ve kemer sıkma politikalarıyla dramatik bir zafer ve felaketler silsilesidir.

Kısa Yunanistan Tarihi'nde James Heneage Yunanların üç bin yılı aşkın süredir devam eden serüvenini anlatırken demokrasilerimizi yeniden düzenlemeye yarayacak önemli sonuçlar da sunuyor.

Alfa'dan Omega'ya, Sokrates'ten Siriza'ya tüm Yunan tarihi, Maraton'dan Atina'ya koşan Filippides'e yaraşır bir hızla ve ustalıkla anlatılmış.

sayyayincilik.com
facebook.com/sayyayinlari
twitter.com/sayyayinlari
instagram.com/sayyayinlari